

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**AFHANDLINGER TIL
DANSK BOG- OG BIBLIOTEKS
HISTORIE**

CARL S. PETERSEN

AFHANDLINGER TIL
DANSK BOG- OG BIBLIOTEKS
HISTORIE

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

1949

COPYRIGHT 1949 BY GYLDENDALSKE
BOGHANDEL NORDISK FORLAG - COPENHAGEN

—
OPLAG: 750 EKSEMPLARER

—
KLICHEERNE UDFØRT AF
NORDISK REPRODUKTIONSANSTALT

—
PRINTED IN DENMARK
GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

Paa min 75-aarige Fødselsdag, 29. April 1948, modtog jeg fra Venner og Studiefæller, tidligere Medarbejdere ved Det kgl. Bibliotek og gamle Elever fra Statens Biblioteksskole en Henvendelse med Opfordring til at foranstalte en samlet Ud-gave af mine spredte bibliotekshistoriske Afhandlinger. Med Henvendelsen fulgte et Pengebeløb til Bestridelse af Udgifterne ved Bogens Trykning og et Tilsagn fra Gyldendalske Boghand-del, Nordisk Forlag om at ville overtage det videre fornødne.

Henvendelsen var underskrevet:

SVEND AAKJÆR Stadsarkivar	E. ALLERSLEV JENSEN Biblioteksinspektør	TOKE ALLINGHAM Overbibliotekar, Horsens
INGEBORG ANDERSEN Forlagsdirektør, mag. art.	J. OSKAR ANDERSEN fhv. Professor, Dr. theol.	JOHANNES ANDERSEN Bogbinder
RIGMOR ANDERSEN Bibliotekar, Flensborg	SVEN H. ANDERSEN Bogbinder	VILH. ANDERSEN fhv. Professor, Dr. phil.
BIRTHE ANDRUP Bibliotekar, Flensborg	JEAN ANKER Overbibliotekar, Dr. phil.	INGRID APPEL Biblioteksassistent, Aarhus
GUSTAV ASP Bogbinder	CARL BAAGE Bogbinder	IDA BACHMANN Overbibliotekar, Holbæk
S. A. BAGGE Hofbogtrykker	JØRGEN BANKE fhv. Bibliotekskonsulent	AAGE BARFOD Departementschef
J. CHRISTIAN BAY fhv. Overbibliotekar, Dr. phil., Chicago, U. S. A.	MARGRETHE BECH Biblioteksassistent	ANNE MARGRETHE BILLE-BRAHE Biblioteksassistent
F. J. BILLESKOV JANSEN Professor, Dr. phil.	PALLE BIRKELUND Bibliotekar	LIS BJERRE Bibliotekar, Flensborg

VIII

O. BJØRNUM Bibliotekar	JOHS. BLAUENFELDT Afdelingsbibliotekar	SIGFUS BLØNDAL fhv. Bibliotekar, Dr. phil.
LOUIS BOBÉ kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil.	KAJ BOM mag. art.	AASE BORREGAARD Bibliotekar
MORTEN BORUP Lektor	C. V. BRAMSNÆS Nationalbankdirektør	E. BREMERSTENT Overbibliotekar, Helsingør
SOPHUS BREMILD Bibliotekskustode	J. O. BRO-JØRGENSEN Arkivar	GUDRUN BRODTKORB, f. Bach Børnebibliotekar
H. A. BRØNDSTED Chef for Det kgl. Teater og Kapel	JOHANNES BRØNDSTED Professor, Dr. phil.	JOHS. BRØNDUM-NIELSEN Professor, Dr. phil.
FRANCIS BULL Professor, Dr. phil., Oslo	J. BYSKOV fhv. Undervisningsminister	C. O. BØGGILD-ANDERSEN Professor, Dr. phil., Aarhus
KNUD BØGH Bibliotekar	VIBEKE CALOV Læsesalsbibliotekar, Aalborg	CENTRALBIBLIOTEKET Nyköbing F.
C. A. CHRISTENSEN mag. art.	WILLIAM CHRISTENSEN fhv. Arkivar, Dr. phil.	PETRA CLAUSEN Bibliotekar
HELENE CRONE Bibliotekar	SVEND DAHL Rigsbibliotekar	FRITZE DAHLERUP Biblioteksassistent
DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURSELSKAB	PAUL DIDERICHSEN Dr. phil.	A. G. DRACHMANN Bibliotekar
VALD. DUELED Overbibliotekar, Kalundborg	CARL DUMREICHER fhv. Bibliotekar	RAFAEL EDELMANN Bibliotekar, Dr. phil.
H. EHRENCRON-MÜLLER fhv. Bibliotekar	HENNING EINERSEN Bibliotekar	POVL ENGELSTOFT Redaktør, cand. mag.
RAGNHILD ERIKSEN Børnebibliotekar, Aalborg	OTTO ESBEN-PETERSEN Overbibliotekar, Aalborg	THORDIS FABRICIUS Biblioteksassistent
ALBERT FABRITIUS Bibliotekar, Dr. phil.	B. FAVRHOLT Overbibliotekar, Slagelse	BRORSON FICH Rektor, Aarhus
HOLGER FINK fhv. Borgmester, Aabenraa	P. AAGE FLEDELIUS Bogbinder	H. V. FOLDAL fhv. Bibliotekar

FOLKEBIBLIOTEKERNES BIBLIOGRAFISKE KONTOR	HARTVIG FRISCH Undervisningsminister, Dr. phil., MF.	FR. GAD Forlagsboghandler
JAKOB E. GELTING Højesteretsassagfører	GENTOFTE KOMMUNE- BIBLIOTEKS PERSONALE	J. GLAHDER Ordbogsredaktør
GERTRUD GLAHN Vicebibliotekar, Randers	T. GLAHN Overbibliotekar, Flensborg	EBBE GROES Direktør, cand. polit.
EVA GROES-PETERSEN Frue	P. GRUNDMANN Bibliotekar, Flensborg	VILH. GRUNDTVIG fhv. Overbibliotekar, Aarhus
H. GRÜNER-NIELSEN Arkivar.	N. GRØNKJÆR Overbibliotekar, Thisted	SVEN GUNDEL fhv. Lektor, Aarhus
METTE GYDE-PETERSEN Overbibliotekar ved den danske Brigade i Tyskland	KÄTY HAAGENSEN Bogbinder	EJNAR HAASE Forlagsboghandler
HADERSLEV CENTRAL- BIBLIOTEK	KRISTIAN HALD Dr. phil.	AAGE HANSEN Dr. phil.
ANDREAS HANSEN Translatør	C. P. M. HANSEN Kabinetsskretær, Kammer- herre	GRETHE HANSEN Bogbinder
H. P. HANSEN fhv. Finansminister, Slagelse	KNUD H. HANSEN Bibliotekar, Hobro	NIELS HANSEN Redaktør, Aabenraa
ROBERT L. HANSEN Biblioteksdirektør	VALDEMAR HANSEN Bibliotekar	MOGENS HAUGSTED Bibliotekar
H. S. HENDRIKSEN Civilingeniør.	C. B. HENRIQUES Højesteretsassagfører	CARL OTTO HENRIQUES Vexelerer
RASMUS HERLØV Ingeniør, Chicago	MAREN HOLM Bibliotekar	EVA HOLST Bibliotekar, Lyngby
HOLSTEBRO CENTRAL- BIBLIOTEKS PERSONALE	HORSSENS CENTRAL- BIBLIOTEK	SVEN HOUMØLLER Bibliotekar
H. HVENEGAARD LASSEN Overbibliotekar, Odense	FLEMMING HVIDBERG Professor, Dr. theol., M. F.	SIGRID HYLSENBERG Biblioteksassistent
JOHANNES HØIRUP Stadsskoleinspektør, Nyborg	KAREN HØYER NIELSEN Bibliotekar	KAREN HØYRUP NIELSEN Bibliotekar, Roskilde
SIGRID ISTRE Bibliotekar, Larvik	MOGENS IVERSEN Bibliotekskonsulent	ELISE JACOBSEN Bibliotekar, Korsør

GRETHE JACOBSEN Bibliotekar, Aalborg	LIS JACOBSEN Administrator, Dr. phil.	FRODE JENSEN Bibliotekar
GRETHE JENSEN Bogbinder	OTTO JENSEN Kontorchef	POVL JOHS. JENSEN Bibliotekar, Dr. phil.
HERBERT JERICHOW Direktør	STIG JUUL Professor, Dr. jur.	H. JUUL-JENSEN Ordbogsredaktør
ELLEN. JØRGENSEN fhv. Bibliotekar, Dr. phil.	HARRIET JØRGENSEN Garderobebetjent	MARIE L. JØRGENSEN Biblioteksassistent
THORA JØRGENSEN Bibliotekar	CARLA JÖRNFELT Bogbinder	POUL KALLMOES Overbibliotekar, Rønne
PREBEN KIRKEGAARD Overbibliotekar, Vejle	ELISABETH KJØLSETH Bibliotekar, Randers	VALGERDA KLEBERG f. Finœn Frue, Uppsala
MERETE KLOCH Bibliotekar, Hjørring	JOHAN O. KOCK Expeditionssekretær	BJØRN KORNERUP Overarkivar, Dr. theol.
ELSE KORNERUP Frue	H. C. KRAGH-HANSEN Bibliotekar	ALFRED KRARUP fhv. Bibliotekar
SONJA KRARUP Bibliotekar	M. K. KRISTOFFERSEN Stadsbibliotekar Hartford, Connecticut, U. S. A.	G. KROGH-JENSEN Stadsbibliotekar, Dr. phil.
VICTOR KUHR Professor, Dr. phil.	HEDEVIG KYHL Oplandsbibliotekar, Aalborg	P. KÜRSTEIN Bibliotekar, Flensborg
L. KØBKE RIMMER Vicestadsbibliotekar	P. O. LANGBALLE Civilingeniør	DRUDE LANGE Afdelingsbibliotekar
KNUD LARSEN Bibliotekar	R. LASSEN Amtmand, Svendborg	H. LAUSTEN-THOMSEN Amtslæge, Dr. med., Aabenraa
AXEL LINVALD Rigsarkivar	MAX LOBEDANZ Bibliotekar	ELSE LUDVIGSEN Fotograf
HANS LUND Højskoleforstander, Rødning	SVEN LUNN Bibliotekar	M. MACKEPRANG fhv. Museumsdirektør, Dr. phil.
AAGE MARCUS Bibliotekar	BØRGE MERSING Førstebibliotekar, Helsingør	HOLGER MEYER Bogtrykker
KARSTEN MEYER Højesteretssagfører	EDITH MEYER-JONSSON Frue, Eslöf	A. MEYER-NIELSEN Bibliotekar

ALB. MICHELSEN Kontorchef	ASLAUG MILTHERS Bibliotekar	F. MOMMSEN Bibliotekar, Flensburg
HARALD MORTENSEN fhv. Bibliotekskustode	PAUL LÆSSØE MÜLLER Redaktør, mag. art.	E. MØBALLE Overbibliotekar, Lyngby
B. MØLGAARD HANSEN Bibliotekar	ANDREAS MØLLER Departementschef	ARNE MØLLER Overbibliotekar
ERIK MØLLER Redaktør, cand. mag.	ANNA NIELSEN Førstebibliotekar, Odense	AXEL NIELSEN Professor, Dr. polit.
HELGA NIELSEN Bibliotekar, Holbæk	HELGE NIELSEN Overbibliotekar, Hjørring	KARL MARTIN NIELSEN Bibliotekar, Aarhus
LOUISE NIELSEN Garderobebetjent	BODIL NORMANN Bibliotekar	JENS NYHOLM Universitetsbibliotekar Evanstone, Illinois, U. S. A.
EILER NYSTRØM fhv. Arkivar, Dr. phil.	N. E. NØRLUND Professor, Dr. phil.	POUL NØRLUND Museumsdirektør, Dr. phil.
J. NØRREGAARD Rector magnificus Professor, Dr. theol.	JOHS. NØRVIG Lektor	AJA OBEL Bibliotekar, Haderslev
H. OBEL-JØRGENSEN Biblioteksassistent	BJØRN OCHSNER Inspektør ved Kgl. Biblioteks Billedsamling	H. G. OLRIK Kontorchef, Forfatter
KÅRE OLSEN Bibliotekar	KAREN OSTENFELD f. Høncke fhv. Biblioteksassistent	KIRSTEN OTTOSEN Børnebibliotekar, Flensburg
SVEND AAGE PALLIS Professor, Dr. phil.	K. PALUDAN-MÜLLER Departementschef	R. PAULLI Overbibliotekar
INGER PEDERSEN Bibliotekar, Helsingør	JENS PEDERSEN Afdelingsbibliotekar	JOHS. PEDERSEN Professor, Dr. phil. & theol.
MARIE PEDERSEN Bibliotekar, Kalundborg	THORBORG PEDERSEN Bibliotekar, Rønne	JAKOB PETERSEN Overbibliotekar, Aabenraa
JULIANE PETERSEN Bibliotekar, Tórshavn	L. P. PETERSEN Inspektør ved den danske Ordbog	VINCENTS PETERSEN Bogbinder
BODIL PLOVGAARD Bibliotekar	SVEN PLOVGAARD Bibliotekskonsulent	ONSE PONTOPPIDAN Fotografmedhjælper

ARNE PORTMAN Overlæge	FREDERIK POULSEN fhv. Museumsdirektør, Dr. phil.	DANIEL PREISZ Bibliotekar
GRETE PREISZ f. Linnemann Biblioteksassistent	INGEBORG PRIP Biblioteksassistent	KAREN PULLICH Bibliotekar
CHARLOTTE RATHSACH Bibliotekar	REDAKTIONEN AF DEN DANSKE ORDBOG	KR. REFSLUND THOMSEN Amtmand, Aabenraa
AUGUSTA ROED-MÜLLER Bibliotekar	C. ROED-MÜLLER Bibliotekar	CARL ROOS Professor, Dr. phil.
JENS ROSENKJÆR Afdelingschef	HEINRICH RÜTZOW Biblioteksbetjent	HANS RÆDER fhv. Bibliotekar, Dr. phil.
JACOB SALOMON Landstretsassagfører	ERICA SARUP Biblioteksassistent	I. SCHMIDT-PHISELDECK Bibliotekar, Lyngby
K. SCHMIDT-PHISELDECK Overbibliotekar	MARIE SECHER Biblioteksassistent	VERNER SEEMANN Bibliotekar
RUTH SEIER HANSEN Bogbinder	E. SEJR Overbibliotekar, Aarhus	H. BJØRN SEVALDSEN Biblioteksassistent
PETER SKAUTRUP Professor, Aarhus	VILHELM SLOMANN Museumsdirektør	FRITZE SMITH Disputatsbestyrer
TADEA STAMM Biblioteksassistent	STATENS BIBLIOTEKS- TILSYN	HENNY STRAGER Bibliotekar, Skanderborg
LEO SWANE Museumsdirektør	MARGRETHE SVEISTRUP Bibliotekar, Helsingør	SVENDBORG BY OG AMTS BIBLIOTEK
NICOLAI SVENDSEN fhv. Amtsskolekonsulent, Tønder	HARRY GUST. SVENSSON Bogbindermester	KAREN CL. SØRENSEN Frue, Svendborg
L. P. SØRENSEN Bibliotekar, Nykøbing M.	GERDA TARP-HANSEN Overbibliotekar, Tønder	CARL THOMSEN Stadsbibliotekar
EJNAR THOMSEN Professor	SVEND THOMSEN Afdelingsbibliotekar	BØRGE TOFT-JENSEN Bogbinder
JENS TOFTEGAARD Direktør i Bikuben	EVA TOPP JØRGENSEN Bibliotekar, Gentofte	HELGE TOPSØE-JENSEN Overbibliotekar, Dr. phil.
V. TOPSØE-JENSEN fhv. Højesteretsdommer	OVE TRYDE Boghandler, cand. theol.	POUL TUXEN Professor, Dr. phil.

E. VALENTINER-BRANTH Bibliotekar, Rønne	CARINA VEDEL Vicebibliotekar, Roskilde	LAURITZ WEIBULL Professor, fil. dr., Lund
BIRG. VESTH-HANSEN Bibliotekar, Thisted	INGRID VIG JENSEN Overbibliotekar, Esbjerg	POVL VINDING Brandchef, Dr. techn.
HERMANN VINTERBERG Lektor	ERIK ZAHLE Museumsinspektør	ÅXELA ØRVIG Bibliotekar

Alle Afhandlinger har været trykte før, men de optrykkes ikke i uforandret Skikkelse. Et Par af dem: „Rigshofmester Joachim Gersdorffs Bibliotek“ og „Holberg i Samtidens Bog-samlinger“ er fremkomne som Bidrag til Festskrifter, hvor Pladsen naturnødvendigt er knapt tilmaalt, og Kildehenvisninger blot sparsomt kan gives. De fremtræder, uden at Gangen i dem er ændret, begge her saa udvidede, at de kan passere for nye. Ogsaa de andre Afhandlinger har jeg gennemgaaet igen, gjort Tilføjelser og i det hele bestræbt mig for ogsaa i det ydre at undergive dem en saa ensartet Behandling, som det noget forskelligartede Stof tillod. Udeladte er mit Bidrag til Festskrift til Isak Collijn om Dronning Sophie Amalies Bogsamling (1925), væsentligst en Bogliste, samt Afhandlingerne om Udgaverne af „Peder Paars“ (1914) og det Kgl. Biblioteks Haandskriftsamling (1942), begge senere foreliggende i Bogform.

Jeg takker hjerteligt alle, der ved at underskrive Henvendelsen har hædret mig og vist mig deres venlige Sindelag. Ikke mindre hjerteligt takker jeg Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, som beredvilligt paatog sig Udgivelsen. Og jeg sender en Tanke til mine Forgængere i Embedet og som Biblioteks-historikere: E. C. Werlauff og Chr. Bruun.

CARL S. PETERSEN

TEXT

Christian IV.s Boggave 1605 til Københavns Universitet	1
(Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1947).	
Peder Juel til Hundsbæk, hans Regnskabsbog og Bogindkøb 1646—47	82
(Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1948).	
Rigshofmester Joachim Gersdorffs Bibliotek	116
(Bok- och bibliotekshistoriska studier tillägnade Gustaf Bernström 1947).	
Et upaaagtet Holbergtryk	177
(Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1919).	
Holberg i Samtidens Bogsamlinger	192
(Festskrift til Francis Bull 1937).	
Den unge Oehlenschläger paa Bogauktion	276
(Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1944).	
Den Collinske Manuskriptsamling	287
(Bogvennen 1930).	
Register	325

BILLEDER

Hans Guldsmeds Bilag til nu forsvundet Rentemesterregnskab fra 1552	37
Første Side af Bibliotekskontoen i Eskil Oxes Rentemesterregnskab fra 1551	43
Peder Juel til Hundsbæk. Stik af Albert Haelwegh	87
Peder Juels Super-Exlibris	111

Peder Juels Indskrift i Henrik Fuirens Stambog	113
Joachim Gersdorff. Stik af Albert Haelwegh	127
Modstaaende Sider af Kataloget over Joachim Gersdorffs Bibliotek	140-41
Revisionsantegnelse af Marcus Meibom i Kataloget over Joachim Gersdorffs Bibliotek	174
Ældste kendte Holberg-Avertissement. Extraordinaire Relation 16. Marts 1725, No. 22	205
Side af Auktionskataloget over Danneskiold-Samsøes Bibliotek 1732	219
Side af Det kongelige Biblioteks Udlaansprotokol 1804	285
Edvard Collin. Maleri af F. Vermehren	289
Jonas Collin. Fotografi	291

CHRISTIAN IV.s BOGGAVE 1605 TIL KØBENHAVNS UNIVERSITET

OM de danske Kongers Bogsamlinger før Frederik III.s Tid har Werlauff givet Efterretninger i sin Bibliotekshistorie, og paa mere end en Maade ogsaa her tilvejebragt et Grundlag for vor Viden. Mest beskæftiger han sig med Christian III, Frederik II og Christian IV, hvilket er naturligt nok; om hvad der ligger forud, vides meget lidt, og der er ingen Chance for, at vor Kundskab her nogensinde vil blive af synderlig større Omfang. Særligt magtpaaliggende har det været ham i det nuværende kongelige Bibliotek at opspore saadanne Bøger og Haandskrifter, som ved egenhændig Paategning eller Bindmonogram viser sig at have været i Kongehusets personlige Eje. Allerede Langebek havde som Amanuensis under Gram Opmærksomheden henvendt herpaa, og i vor Tid har Professor Carl Roos og H. O. Lange fortsat Bestræbelserne, Lange dog med et for Læseren mindre udbytterigt Resultat, eftersom af de ni Numre, han registrerer, sex i Forvejen findes hos Werlauff, skønt det kun noteres ved ét af dem.¹⁾ Det drejer sig for Tiden om en fem og tredive Stykker, men selv om Antallet ved fortsatte Efterforskninger skulde fordobles eller endog flerdobles, vilde

¹⁾ LANGEBEK, *Excerpter af Bøger i det kgl. Bibliotek*, i: *Suhms Saml. til den danske Historie*, I, 3, 1780, p. 179 (No. 204), 184 (No. 223); ROOS, *Jacob Krause-Bind paa det kgl. Bibliotek*, i: *Aarboeg for Bogvænnen*, 1924, p. 44—67; LANGE, *Fra de ældre kongelige Bogsamlinger*, i: *Bogvænnen* 1926, p. 83—91. Langebeks Notitser omfatter saa godt som kun Bøger i Oktavformat, og det trykte Uddrag i Suhms Samlinger medtager ingenlunde alt, hvad Originalhaandskriftet (Langebeks Excerpter 4°, 229, KB) indeholder.

man dog ikke ad denne Vej blive i Stand til at danne sig et virkeligt Billede af det Bogmilieu, som omgav Majestæterne, naar de trak sig tilbage indenfor Bogkamrets Vægge. Et saadant Billede opnaas kun ved at tage det Bibliotek i Øjesyn, som den unge Christian IV 1605 skænkede Universitetet i Nytaarsgave, og som gik tilbage til hans Bedstefaders Dage. Bøgerne existerer ganske vist ikke mere; de brændte 1728 sammen med Universitetsbiblioteket, i hvilket de, holdte som en Donation for sig, var blevet indlemmede, men de kendes gennem et (om end kun i Afskrift) bevaret Katalog. Nyerup, hvem Werlauff følger, har i sin Universitetshistorie givet en ganske vist træffende, men yderst summarisk Karakteristik af Samlingen, og ikke meget fyldigere er Birket Smiths i Bogen om Universitetsbiblioteket før Branden i 1728.¹⁾ Den fortjener dog formentlig i Henhold til ovenstaaende Betragtninger en udførligere Omtale. Samtidigt benyttes Lejligheden til at tage dette Afsnit af dansk Bibliotekshistorie op til fornyet Behandling med Anvendelse af, hvad der er kommet frem siden Werlauffs Tid, og ved Inddragelse af nyt Materiale.

I

Den teologiske Professor Kurt Aslaksen holdt ved Reformationsfesten 1617 et Foredrag, i hvilket han gav en Udsigt over den danske Kirkes Historie og de vigtigste Tildragelser i det forløbne Aarhundrede; Foredraget udkom i udvidet Skikkelse 1621 paa Latin, Aaret efter i dansk Oversættelse. I det til Bogen knyttede Tidsregister noteres: „1605. Kongens Bibliotek givet til Universitetet og fra Slottet overført og føjet til Universitetets Bibliotek den 10. Januar.“²⁾ Fyldigere er en senere Beretning, som skyldes Professoren i Hebraisk Thomas Bang,

¹⁾ NYERUP, *Kjøbenhavns Universitets Annaler*, 1805, p. 90; BIRKET SMITH, *Om Kjøbenhavns Universitetsbibliotek før 1728, især dets Håndskriftsamlinger*, 1882, p. 20—21.

²⁾ WERLAUFF p. 13 Note i; RØRDAM, *Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621*, III, 1873—77, p. 655 Note 2.

der 1649 havde faaet kgl. Bestalling som Universitetets Bibliothecarius ordinarius et perpetuus¹⁾ og nu paa Frederik III.s Foranledning anlagde en Liber Daticus for prominente Donationer. Det hedder i denne: „I det Herrens Aar 1605 skænkede Christian den Fjerde, højlovlig Ihukommelse, Konge af Danmark og Norge etc., til de Herrer Professorers bestandige Nytte en stor Mængde Pergamentshaandskrifter og trykte Bøger, som forefandtes paa Københavns Slot, til sit kongelige Universitet i København. Gavebrevet er med Kongens egen Haand skrevet i første Bind af Antwerpenerbiblen med denne Ordlyd“²⁾. Mere staar der ikke; Brevet selv er ikke afskrevet. Med Antwerpenerbiblen menes den af Spanieren Arias Montanus besørget og hos Plantin i Aarene 1569—72 trykte Polyglotbibel, 8 Bind i Folio, der ganske rigtigt findes i Kataloget over Boggaven som No. 1 af samtlige Bøger; Exemplaret var, som det ad anden Vej erfares, erhvervet af Frederik II. Et officielt Kongebrev i Anledning af Gaven synes derimod ikke udstedt; i Kancelliets Brevbøger findes intet, ej heller i Konsistoriums Arkiv, hvor det ikke lettelig vilde have undgaaet H. F. Rørdams Opmærksomhed. Da Biblen med den egenhændige kongelige Haandskrivelse brændte 1728 sammen med de andre Bøger, vil man saaledes aldrig direkte faa Kundskab om, med hvilken Motivering Christian IV i 1605 skilte sig af med den Bogsamling, i hvis Tilblivelse hans Fader og Bedstefader havde Del.

Afgivelsen af det kongelige Bibliotek til Universitetet synes altsaa at have haft en privat Karakter. Rørdam sætter den i Forbindelse med den Reorganisation af Universitetets Bogsamlinger, som den myndige og initiativrige Professor Hans Poulsen Resen, en Mand, der stod Christian IV personlig nær og i høj Grad havde hans Bevaagenhed, 1603 i sit Rektoratsaar med sikker Haand havde indledet: Omordning og Katalogisering af

1) Bestallingen af 24/3 1649 er trykt i *Kirkehist. Saml.*, 3. R. V, 1884—86, p. 262—63.

2) *Universitetsbibliotekets Liber Daticus fra det 17. Aarhundrede*. Udgivet af Konsistorium, 1935, p. 4—5.

Bogbestanden, Affattelse af Reglementer for dens Benyttelse og Bevarelse. Overarkivar Dr. Kornerup, der gaar ind paa Rørdams Tanke, men samtidigt gør opmærksom paa, at noget Kildevidnesbyrd findes ikke, citerer i denne Sammenhæng et lille latinsk Digt af Resen fra 1605, i hvilket Kongen i elegant formede Vendinger takkes for Gaven¹). Til Støtte for Rørdams Teori kunde maaske følgende anføres. Den kgl. Bibliotekar Nicolaus Theophilus afgik $\frac{2}{11}$ 1604 ved Døden, uden at nogen Eftermand blev udnævnt; to Maaneder senere afgives Bogsamlingen til Universitetet, og denne Overdragelse falder godt i Traad med den Udvikling af Universitetsbiblioteket til Rigerens Hovedbibliotek, som da var ved at tage Form ved Bestemmelsen om, at de kgl. Historiografers Samlinger af Materiale successive skulde afleveres til det²). Man ser ogsaa, at Christian IV ved andre Lejligheder har fastholdt Opfattelsen af Universitetets Bogsamling som naturligt Hjemsted for Litteraturens forskelligartede Foreteelser. Saaledes fik Lensmanden paa Malmøhus Sivert Grubbe, da Arnold Weisweiler dér i Byen afslørede som en af Hovedstøtterne for katolsk Propaganda i Danmark, $\frac{11}{2}$ 1624 Befaling til at sende, hvad der beslaglagdes af Bøger, Charteker og andet saadant, velforvarede til København og indlevere dem paa Universitetsbiblioteket „til en Ihukommelse“, for at de ikke skulde komme i Hænderne paa andre, der kunde forarges eller forføres derved³).

Naar Thomas Bang taler om Pergamentshaandskrifter som en Del af Gaven, foreligger der vistnok en Fejltagelse fra hans Side, maaske en Forvexling med Indsendelse til Universitetsbiblioteket af Membraner fra et eller andet Klosterbibliotek i Henhold til kgl. Ordre derom⁴). Givet er det i hvert Fald, at

1) RØRDAM III, p. 147—48; BJØRN KORNERUP, *Biskop Hans Poulsen Resen*, I, 1928, p. 217.

2) BIRKET SMITH, p. 22—28.

3) Kanc. Brevb. 1624—26, p. 38, jfr. *Christian IV.s egenhændige Breve* ved BRICKA og FRIDERICIA, I, 1887—89, p. 360 Noten.

4) En saadan Ordre fik Rentemester Jørgen Vind $\frac{3}{4}$ 1641 med Hensyn til Herridsvad Kloster (*Suhms Nye Samlinger*, II, 1, 1793, p. 187).

Kataloget kun har sex Haandskrifter at opvise; intet af dem er paa Pergament og intet i mindste Maade betydeligt¹⁾). Derimod fulgte en Kortsamling med Bøgerne, mærkeligt nok, naar det erindres, hvilken Iver Christian IV og de ledende Statsmænd senere udfoldede for at faa Rigerne kortlagte; Kortene havde forøvrigt 1585 paa Anmodning været udlaante til Tyge Brahe, der omgikkes med Planer i denne Retning uden dog at faa dem realiserede²⁾). Hvorledes Kortsamlingen (eller Dele af den) opbevaredes, mens den havde til Huse paa Københavns Slot, fremgaar indirekte af Udtalelser paa det Møde i Konsistorium^{27/2} 1605, hvor den kongelige Gave var til Behandling. Efter Forslag af Rektor, Magister Iver Stub, vedtoges „de tabulis cosmographicis Regiis“, at de „skulde tages af Rammerne og lægges i Kisterne og Rammerne paa det øverste Loft“. Samtidigt bestemtes, at „Bogskabene, udi hvilke Kongens Bøger er isatte, skulde anstryges med rød Zinnoberfarve“³⁾). Det drejede sig, som det ses af Kataloget, der følger Bogopstillingen, om to Skabe (capsæ), der hvert ved en Skillevæg var delt i to Halvdele (partes), hver Halvdel indeholdende syv Hyl-der, saa at der kunde staa otte Rækker (ordines) Bøger i dem. Af Kataloget ses ligeledes, at i anden Halvdel af andet Skab blev nogen Plads tilovers, hvilket for saa vidt var heldigt, som Skabet derved blev i Stand til at optage i sig en senere tilkommende Efterslæt. Denne Efterslæt, der i Kataloget er indført under Overskriften „Appendix Bibliothecæ Regiæ“, har Bøger trykte 1615, 1616, 1617, 1618 og derefter, med et Spring, Joachim Gerdes: Ad Dominum Christianum quartum Eloquium, u. St. 1639, 4°. Efterslætten er altsaa tilgaaet Universitetet efter 1618, om man ikke vil lade 1639 være Terminen.

Mellem Universitetsbibliotekets Haandskrifter opføres i en

1) Jfr. BIRKET SMITH, p. 21—22. Fra Werlauff, der godtager Thomas Bangs Bemærkning, er den uden behørigt Forbehold gaaet ind i min Afhandling i: *Haandbog i Bibliotekskundskab*, 3. Udg. II, 1927, p. 63.

2) Kanc. Brevb. 1584—88, p. 376; N. E. NØRLUND, *Danmarks Kortlægning*, I, 1942, p. 31.

3) *Kirkehist. Saml.*, 4. R. IV, 1895—97, p. 525.

1662 affattet Fortegnelse Kataloger over Kongens Bibliotek fra Christian III.s og Frederik II.s Tid, henholdsvis 1547 og 1578, det sidste in duplo¹⁾). Der har imidlertid været mindst et Katalog til, som en Udgiftspost i Rentemesterregnskabet ²⁹/₈ 1565 viser: „Antvordet Mester Niels Hofprædikant at give en Student, som skrev det Register paa Kongelig Majestæts libri, 3 Mrk.“²⁾). Hvorledes disse Kataloger var indrettede, lader sig ikke sige, da intet af dem eksisterer mere. Men selv om to fulgte med Boggaven i 1605, er det klart, at efter dennes Indlemmelse i Universitetsbiblioteket maatte et nyt Katalog udarbejdes i Forbindelse med Samlingens Ordning. At dømme efter Udtalelser paa Konsistoriums Møde ²⁹/₇ 1608 har dette Hverv været overdraget Professor Hans Jensen Alanus i hans Egenskab af Universitetets Notar; han har i sit Referat af Mødet ikke undladt kraftigt at understrege det betydelige Arbejde, han har haft, „saaledes som det fremgaar af det kongelige Biblioteks Bog (ut patet ex libro Regiæ Bibliothecæ)“³⁾). Heller ikke dette Katalog eksisterer mere i Original; ogsaa det brændte 1728, men forinden havde den 18-aarige, tidligt stærkt bog- og biblioteksinteresserede Frederik Rostgaard 1689 paa egen Bekostning ladet tage en Afskrift sammen med Afskrifter af Kataloget over Jesper Brochmands Bibliotek og Fortegnelsen fra 1662 over Universitetsbibliotekets Haandskrifter. Afskrifterne samlede han i en Bog under Titlen „Designatio librorum Bibliothecæ Academiæ Hafniensis, quorum catalogus impressus nondum exstat“ og forærede den med en egenhændig Dedikation til sin trofaste Ven (amicus integerrimus) Árni Magnússon, i hvis Samling den findes som AM 901, 4^o⁴⁾). Som berørt oven-

1) BIRKET SMITH, p. 163, jfr. p. 20, Note 4.

2) Joachim Becks Rentemesterregnskab fra Mikkelsdag 1564 til Mikkelsdag 1565 fol. 304^v (RA). Mester Niels Hofprædikant er Niels Nielsen Kolding, der tillige (maaske dog først noget senere) var Kongelig Bibliotekar.

3) *Kirkehist. Saml.*, 4. R. IV, 1895—97, p. 800, jfr. RØRDAM III, p. 658 med Note 4.

4) KÅLUND, *Katalog over den arnamagnæanske håndskriftsamling*, II, 1894, p. 251.

for følger Kataloget Opstillingen. Ved denne har der til en vis Grad været tilsigtet en systematisk Ordning, saaledes at der begyndes med Teologien, hvorefter følger de profane Videnskaber med Medicin og Naturvidenskab i Spidsen; men Ordningen er ikke gennemført, øjensynligt fordi Formaternes Anbringelse paa Hylderne beredte Vanskeligheder. Kataloget er iøvrigt udarbejdet med Omhu og dets Angivelser, som Stikprøver viser, at lide paa. Manuskripter eller Pergamenttryk noteres; er en Bog illumineret eller egenartet indbundet, bemærkes dette. Hvor Trykkested og Trykkeaar ikke er angivet, skyldes det næppe Forsømmelighed, men den Omstændighed, at Bogen selv intet oplyser herom (i alt Fald ikke paa Titelbladet); mod Slutningen af Kataloget, et Stykke ind i de verdslige Videnskaber, tilføjes — først mere tilfældigt, senere ret konsekvent — Bogtrykkerens Navn i Overensstemmelse med, hvad Datidens største bibliografiske Autoritet Conrad Gessner havde fastslaaet som Norm i sin 1545 udkomne „Bibliotheca universalis“. Det maa saaledes siges, at Hans Jensen Alanus har skilt sig vel fra sit Hverv som Katalogisator. Hvem der har affattet Kataloget over „Appendix Bibliothecæ Regiæ“, hvor Gessners Princip er knæsat, kan der intet oplyses om.

Hvor mange Bind den kongelige Bogsamling rummede, har været Genstand for divergerende Meninger. Nyerup, hvem Werlauff ogsaa her følger, siger, at den udgjorde over 1,100 Bind, idet han herved tager Afleveringen i 1605 og „Appendix“ under ét som en Helhed. Rørdam derimod udtaler, at efter det opbevarede Katalog bestod Gaven af c. 2,000 Bind, men „regner man de enkelte Skrifter, af hvilke ofte flere var indbundne sammen, bliver Tallet sikkert over 3,000“¹⁾. Der skulde dog ingen Vanskelighed være ved at naa til et Resultat med Hensyn til selve Bindtallet, om man følger Kataloget, der giver hvert Bind uanset de deri indeholdte Skrifters Antal sit Nummer, begyndende forfra ved hver Bogrække. Lægges Numrene sammen, faas for Gaven i 1605 1,070 Bind, for „Appendix“

1) RØRDAM III, p. 655.

127, i alt 1,197 Bind, saa at Nyerup for saa vidt har Ret¹⁾. I Virkeligheden er dog, som Rørdam rigtigt har set, Antallet af Bøger større paa Grund af de mange sammenbundne Skrifter, om just ikke saa stort, som han tænker sig. Af de 1,070 Bind, der udgør Hovedsamlingen, er — med en Margin for Fejltælling, der dog ikke kan være stor — 356 Samlingsbind; opløses disse, faas — med lignende Forbehold — 1,051 Skrifter. Christian IV.s Boggave i 1605 har altsaa rummet 2,121 Bøger, efter Tidens Lejlighed et i Omfang ikke ubetydeligt Bibliotek. Man gør sig ikke skyldig i nogen Tilsnigelse ved at regne med Tallet 2,121; af bevarede Regnskaber ses, at Bøger, der optræder som Dele af et Samlingsbind, er købte særskilte og altsaa først i København har fundet de Fæller, med hvem de er indbundne. I „Appendix“ findes 29 Samlingsbind, som opløste giver 54 Skrifter, saa at denne Efterslæt i alt bestaar af 181 Bøger. Det samlede Bogantal i den kongelige Gave er da 2,302, hvoriblandt ganske vist en Del er Dubletter.

Ved Omtalen i det følgende af selve Bogbestanden vil Gaven 1605 og Efterslættten blive betragtede hver for sig.

II

Efter en Gennemgang af Kataloget bevarer man fra Bog-gaven i 1605 Indtrykket af at have staaet overfor et Bibliotek, der vel ikke byder paa større Mærkværdigheder, men som indenfor en bestemt Tidsepoke, der senere nærmere skal fixeres, har ikke saa lidt af en Helhed over sig, dog med en Begrænsning. Begrænsningen er af sproglig Art. Af de 2,121 Bøger, Gaven omfatter, er to paa Fransk, fem paa Hollandsk, sex paa Dansk (otte, om Dubletter medregnes) og to paa Islandsk. Resten er enten paa de gamle Sprog, fortrinvis Latin, eller paa Tysk, og Tysk gør sig saa stærkt gældende ikke blot i Teologien, men ogsaa i den profane Litteratur, at det er den tyske

¹⁾ ALBERT THURA, *Idea historiae litterariae Danorum*, 1723, p. 226 har 1,191 Bind.

Bogverden, som i væsentlig Grad paatrykker Samlingen dens Karakter.

Det vil være naturligt først at betragte Teologien som det fra Samlingens eget Synspunkt vigtigste Fag. Den ældste af Bibeludgaverne er en Incunabel, som, da den savner Angivelse af Aarstal, har voldt Hans Jensen Alanus noget Besvær. Han betegner den saaledes: „Biblia Saxonica ex Lat: versa ante ann. 1400, impressa vero Coloniae circa annum 1450, 2°“, hvilket imidlertid er tilstrækkeligt til at vise, at det er Nicolaus de Lyra's latinske Text fra det 14. Aarhundrede i nedertysk Oversættelse, trykt i Köln af Heinrich Quentell om ved Aar 1478. Blandt andre Bibler træffes Sebastian Münsters, af Luther højt priste hebraiske i Tryk fra 1546 og af Luthers egen navnkundige højtyske tre Editioner: 1535, 1545 og 1558, alle i Folio. Af Christian III.s danske Bibel fra 1550 er der tre Exemplarer, af hvilke et er „illumineret“, medens et andet er indbundet „udi sort Fløjl“; Guðbrandur Thorlákssons islandske Oversættelse, der udkom 1584 i Holar, foreligger i Bind „med forgyldte Sølvspænder“. Plantins Polyglotbibel fra 1569—72 er nævnt i det foregaaende, og hermed turde de vigtigste Bibeludgaver være anførte. Talmud forekommer ikke, derimod Koranen i tyske Oversættelser, bl. a. — som Del af et Samlingsbind — i et Strassburger-Tryk fra 1540 i Folio. De græske og latinske Kirkefædre forefindes i samlede Folioudgaver, dog saaledes at de græske gerne tillige haves i latinsk Oversættelse eller alene paa Latin, alle i Tryk mellem 1533 og 1558, én dog fra 1562; af Oldkirkens andre Forfattere træffes Eusebios af Cæsarea, hvis Kirkehistorie haves i Udgaver paa Græsk (1544), paa Latin (1549) samt i Caspar Hedio's tyske Oversættelse fra 1530, og Theodoret af Kyrros paa Græsk og paa Latin i Pansertryk fra 1558. Middelalderens store Skolastikere, Begrunderne af den katolske Lære, forekommer ikke i Egenskab af Teologer, og i det hele er Middelalderen talmæssigt svagt repræsenteret: Bernhard af Clairvaux (Opera, 1552), Beda (Opera, 8 voll., 1563), af Mystikerne: Thomas a Kempis'

„Nachfolgung Christi“ (1544), Johannes Tauler's „Predigten“ (1521) samt hans Opera omnia (1603) og som „Reformationens Forløbere“: Johann Hus og hans Discipel Hieronymus Pragensis (Opera, 1558) samt Savonarola med Udlægningerne af Davids 51. og 80. Salme i Joh. Spangenberg's tyske Oversættelse, den første i to og den anden i tre forskellige Udgaver, alle i Tryk mellem 1542 og 1551.

Saa vidt skønnes, er Luthers mægtige Forfatterskab til Stede i noget nær fuld Udstrækning, overvejende i Originaltryk — foruden i samlede Folioudgaver saavel af de latinske som af de tyske Skrifter, udkomne i Tiden 1539 til 1559. Blandt den rige Mangfoldighed skal blot to Bøger nævnes: „Betbüchlein“ fra 1549, der er „i grønt Fløjl og illumineret“, og „Hauspostille“ fra 1553, som er „illumineret“. Ogsaa den øvrige Reformationsslitteratur er for Haanden i lignende Fylde som Luther, og alle Retninger og Standpunkter kommer til Orde i samtidige Tryk. Der er Skrifter af Zwingli og Calvin, af Mændene i næste Række: Martin Bucer, Bugenhagen, Melanchton og Johann Brenz, af skarpe og uforsonlige Polemikere som Nicolaus Amsdorff, Matthias Flaccius og Cyriacus Spangenberg blandt Gnesiolutheranerne, de „ægte“ Lutheranere, som de selv kaldte sig, af Melanchtons særlige Disciple som Veit Dietrich, Justus Menius, Victorinus Striegel og Georg Major, af fredelige Naturer, der helst vilde forlige Modsætningerne, som Urban Rhegius og David Chytræus, af Johann Spangenberg, Andreas Osiander, Justus Jonas og Erasmus Sarcerius, af Zwingli's Ven Oecolampadius og Efterfølger Heinrich Bullinger, samt mange andre. Melanchton's, Brenz's, Urban Rhegius' og Georg Major's latinske Skrifter forefindes tillige i samlede Udgaver i Folio, udkomne fra 1542 til 1570. Bøger, der belyser særlige Spørgsmaal og Problemer, som var fremme i Tiden, er efter Emnerne forenede i Samlingsbind: Tridentinerkonciliet (1545), de Augsburgske Interims-Forhandlinger (1548), den Osiandriske Strid om Retfærdiggørelsen (1550) o. s. fr. Mellem Reformationstidens Satirer træffes Erasmus Alberus' hvasse Angreb

paa Munkevæsnet: „Der Barfüsser Mönche Eulenspiegel und Alcoran“, der udkom med Fortale af Luther (1542 og en Udgave u. A.), af den folkelige, vidtudbredte „Teuffel“-Litteratur Matthæus Friederich's „Wieder den Saufteufel“ (1552) og Andreas Musculus' „Wieder den Eheteuffel“ (1556); næsten fuldstændig er Samlingen af Sebastian Franck's brogede litterære Produktion, „Chronica, Zeitbuch und Geschichtsbibel“ (to Udgaver: 1531 og 1551) og „Sprichwörter“ (1541) ikke at forglemme. Ved Siden af Ludovicus Rabus von Memmingen's og Englænderen John Foxe's „Martyrbøger“, den første (1555—58) paa Tysk, den anden (1559) paa Latin, haves de protestantiske Teologers kirkehistoriske Hovedværk „Magdeburger-Centurierne“, 1559—69, 12 volumina i Folio, samt — som et Særsyn — Italienerne Bartolomeo Platina's og Onuphrio Panvinio's Skildringer af Pavernes Historie, begge paa Latin, i Udgaver fra henholdsvis 1541 og 1557; Platina, der i Egenkab af Humanist saa ret fordomsfrit paa sit Emne, var agtet i protestantiske Kredse uden derfor at tabe Kreditten hos sine egne.

Hvad der findes af teologisk Litteratur fra dansk Hold, er meget lidt og har en fuldkommen tilfældig Karakter. Foruden Christian III.s Bibel er der endnu tre Incunabler: „Canon Roschildensis“ (1522), Christiern Pedersens Oversættelse af det ny Testamente (1531) og Kirkeordinansen for Danmark og Norge (1542). Føjes hertil Oversættelsen af Veit Dietrich's Traktat om Fadervor (1552), en ny Udgave af Kirkeordinansen (1562) og Niels Jespersens „Gradual“ (1573), er dermed opregnet alt, hvad der haves af Bøger paa Dansk, ikke blot indenfor Teologien, men i det hele taget. Med Skrifter paa Latin af danske Teologer er det ikke bedre bevendt, skønt det set fra et hjemligt Standpunkt dog er Peder Palladius' og Niels Hemmingsens Tidsalder, Boggaven fra 1605 bevæger sig i. Af Palladius haves „Isagoge ad libros propheticos et apostolicos“ (1557) og „De poenitentia et justificatione“ (1558), af Hemmingsen „Enchiridion theologicum“ (1557) „udi grønt Fløjl“,

„Commentarius in epistolam Pauli ad Romanos“ (1562) og „Commentaria in omnes epistolas apostolorum“ (1572), den sidste „udi rødt Fløjl“, hvortil slutter sig Hans Albertsens „Dispositio trium Concionum“ (1566), ligeledes „udi rødt Fløjl“. Det er alt; thi „Carmen de natali Jesu Christi“ af Antonius Baldersleben fra Sangerhausen hører ikke den danske Litteratur til, skønt Bogen er trykt 1557 i København. Ovenfor er nævnt Bibeloversættelsen fra 1584 som den ene af de to islandske Bøger, Samlingen rummer; den anden er „Passionen paa Islandsk, Areykum i Anluese 1545, 4°“, der er indbundet i „rødt Fløjl“. Aarstal og Stedbetegnelse har Hans Jensen Alanus taget fra Titelbladet og gengivet aldeles korrekt; i Virkeligheden er Bogen, der er en Oversættelse efter Bugenhagen, trykt, som det ses af Kolofonen, 1558 af Hans Vingaard i København.

Den teologiske Litteratur fylder det ene af de to Skabe, i hvilke Boggaven fra 1605 var hensat, og optager ogsaa Plads i det andet. Men trods denne Overvægt for Teologi er de profane Fag ingenlunde negligerede; ogsaa de har tydeligt nok været Genstand for Interesse. Ret ejendommeligt fremtræder den græsk-romerske Oldtidsverden. Det er Prosaforfatterne, som dominerer, og den Tendens, der viste sig ved Kirkefædrene: at erstatte de græske Texter med Oversættelser, lader sig her endnu kraftigere til Syne og saaledes, at Tysk trænger frem ved Siden af Latinen. Af de græske Prosaister er Suidas den eneste, som haves med kun græsk Text. Paa Græsk og i latinske Oversættelser, af hvilke flere skyldes fremragende italienske Humanister som Marsilio Ficino og Laurentius Valla, findes Archimedes, Aristoteles, Diodor, Herodot, Platon, Ptolemaios og Thukydid, alene i latinsk Oversættelse Euklid, Galenos, Hippokrates, Lukian, Pausanias, Philo Judæus og Plotinos, medens Herodian, Josephos, Plutarch og Xenophon („Oikonomikos“ og „Kyropædien“) er til Stede saavel paa Latin som paa Tysk, Æsop kun paa Tysk. Stærkere endnu end overfor Græsk gør Tysk sig gældende paa Romersprogets egne Enemærker, hvor det ganske tager Têten. Her er Ammianus Marcellinus og Cæ-

lius Apicius de eneste, som foreligger kun paa Latin; tillige i tysk Oversættelse haves Cicero, Columella og Livius samt Dares Phrygius' og Dictys Cretensis' romanagtige Skildringer af Trojanerkrigen, men udelukkende i tyske Oversættelser Apuleius, Cæsar, Cornelius Nepos, Justinus, Plinius secundus, Sallust, Seneca, Sueton, Tacitus, Valerius Maximus og Vitruv. Spørges der om den poetiske Litteratur, maa Svaret blive, at ingen antik Digter, hverken græsk eller romersk, end ikke Horats, er til Stede i sit eget Tungemaal; hvad der haves, er udelukkende paa Tysk og indskrænker sig til Homers „Odyssee“, Plautus' „Aulularia“, Terents (foruden samlet tillige „Andria“), Vergils „Æneide“ og Ovids „Metamorphoser“. Alle Editioner, Oversættelser inclusive, foreligger i Tryk mellem 1532—1556. Enkelte af Forfatterne haves ogsaa i senere Tryk, ligesom andre Autores kommer til (Isokrates f. Ex. 1570 paa Græsk og Latin, Xenophons „Memorabilia“ 1576 i latinsk Oversættelse), men Totalbilledet forrykkes ikke derved.

Af det 15. og 16. Aarhundredes Humanister møder Italienerne Laurentius Valla, Enea Silvio de' Piccolomini (Pave Pius II), Giovanni Pico della Mirandola, Angelo Poliziano, Marcantonio Coccio Sabellico og Andrea Alciati, Nederländeren Erasmus af Rotterdam og Spanien Juan Luis de Vivès med samlede Udgaver paa Latin, alle i Folio og trykmæssigt liggende mellem 1538 og 1558; af Franskmanden Petrus Ramus' rige Forfatterskab, der falder i det 16. Aarhundredes anden Halvdel, haves kun hans propædeutiske Videnskabslære „Scholæ in artes liberales“ (1569), af Italieneren Geronimo Cardano derimod flere Værker af filosofisk Indhold i Tryk fra 1554—1561, alle paa Latin. Enkelte af Erasmus' Skrifter forefindes ogsaa paa Tysk, og det samme gælder Vivès, navnlig i et Par Exemplarer af en Udgave fra 1541 hans langt ned i Tiden læste „Kvindespejl“ („De institutione feminæ christianæ“). Petrarca's historiske Kompendium („De rebus memorandis“), Boccaccio's Heltinde- og Heltehistorier („De claris mulieribus“ og „De casibus virorum illustrium“) haves ligeledes i tyske

Oversættelser fra henholdsvis 1541 og 1545, alle tre i Folio. Heller ikke det 15. og 16. Aarhundredes Antikvarer og deres Bidrag til Belysning af Oldtidslivet i dets forskellige Faser er ved Boganskaffelserne blevet forsømte. Der er specielle Undersøgelser som Franskmanden Guillaume Budé's grundlæggende Behandling af det romerske Pengevæsen („De asse et ejus partibus“) og hans Landsmand Nicolas de Grouchy's lærde Afhandling om de romerske Folkeforsamlinger („De comitiis Romanorum“), begge i Oktavudgaver fra 1550 og 1559 (Originaltrykkene var i Folio). Dernæst i samlet Folioudgave fra 1559 de Værker, i hvilke Italieneren Flavio Biondo, der døde 1463, har givet den første Skildring af det gamle Roms Topografi og i Lexikonform en historisk-geografisk Beskrivelse af Italien med Oplysninger hentede fra antik og middelalderlig Litteratur. Endelig et ikonografisk Billedatlas som Italieneren Jacope de Strada's Gengivelse af romerske Kejserportrætter paa Mønter (1559) og Arbejder bl. a. af Italieneren Carlo Sigonio (1556) og Nederländeren Hubert Goltz (1571), som har til Genstand de Tavler med Navne paa Aarets Konsuler og andre Magistratseembedsmænd i Republikkens Tid („fasti consulares“), der 1546—47 var blevet fundne ved Kastortemplet paa Forum Romanum, og som gav Oldtidshistorien et nyt kronologisk Grundlag at hvile paa. Alle disse Værker er paa Latin og i Folioformat.

Den almindelige Verdenshistorie repræsenteres af Strassburg-Præsten Caspar Hedio's „Weltchronick“ fra 1543 og Magdeburg-Professoren Johannes Carion's i protestantiske Kredse saa overordentligt yndede „Chronica“ i tyske Oversættelser fra 1552 og 1558, tillige i Melanchtons latinske Bearbejdelse 1556 og 1561, samt af de Værker, i hvilke Italieneren Paolo Giovio paa Latin journalistisk skrev Samtidens Historie fra 1494—1547 og gav Levnedsskildringer af dens berømte Mænd, i Tryk fra 1551—53, Folio. Af Middelalderens Historikere træffes Otto af Freisingen i Udgave fra 1569, men mere syner Byzantinerne: Joannes Zonares, Niketas Akominatos, Nikephoros

Gregoras og Laonikos Chalkokondyles, der tilsammen giver en fuldstændig Skildring af det østromerske Riges Historie fra Konstantin den Store til Konstantinopels Erobring — græske Tekster ledsagede af latinske Oversættelser, i Tryk fra 1553 til 1557. Ogsaa ellers viser sig Interesse for Østeuropa: der er Bøger fra 1516 og 1538 — foruden mange Smaaskrifter — om Tyrkerne, Sigismund von Herberstein's Efterretninger om det russiske Rige (paa Latin 1556, i tysk Oversættelse 1557), samt særlige Behandlinger af Polens og Ungarns Historie (1545, 1565, 1568). Ganske naturligt er det dog Forholdene i Tyskland, som i første Række har tiltrukket sig Opmærksomheden. Den lægger sig for Dagen gennem Samlingsbind med Smaaskrifter, navnlig fra 1540-erne og 1550-erne, af hvilke mange har Karl V, hans Krigstog og Politik til Genstand. Af større Værker forefindes bl. a.: Spanieren Luis de Ávila y Zúñiga's Skildring i Kejserens Favør af den schmalkaldiske Krig (paa Latin 1550, i tysk Oversættelse 1552) og den tyske Rigshistoriker Johannes Sleidanus' Fremstilling af Samtidens Historie ud fra de protestantiske Fyrsters Standpunkt: „*Commentarii de statu religionis et rei publicæ Carolo V Cæsare*“ (1555, i tysk Oversættelse 1557). Ved Siden heraf møder man lokalhistoriske Arbejder. Medens Aarhundredets anden betydelige tyske Historiker Johannes Aventinus, der skrev Bayerns Historie, kun forefindes paa Latin (1554), er der mere folkelige i Mordersmaalet, som Johannes Stumpf's Schweizerkrønike (1548), Wolfgang Krause's „*Chronica des Chur- und Fürstlichen Haus zu Sachsen*“ (1555) og Johann Petersen's holstenske Krønike (1557); den sidste i Rækken — der er ni i alt — er fra 1590. Om Danmarks og det øvrige Nordens Historie foreligger Saxo (Baseler-Udgaven 1534), Johannes Magnus (1554) og Broderen Olaus Magnus (1555), samt Albert Krantz, der øjensynligt har været Favorit: af Heinrich von Eppendorff's tyske Oversættelse fra 1545 af den paa Latin skrevne Fremstilling af de nordiske Landes Historie haves flere Exemplarer, og 1568-Udgaven af „*Metropolis*“, der omhandler Nedersachsens

Kirkehistorie, er indbundet „udi rødt Fløjlm med forgyldte Sølv-dupper og Spænder“.

Indenfor Geografien er Hovedværket Sebastian Münster's store, med et rigt Kortmateriel udstyrede „Cosmographie“, der haves i to Udgaver paa Tysk (1544 og 1556) samt paa Latin (1552). Mellem den øvrige geografiske Litteratur træffes Hans Schiltperger's Skildringer fra Persien og Mongoliet som Fange hos Bajazet og Tamerlan (Nürnberg u. A., 4°), Felix Fabri's Rejse til det hellige Land (1556, 4°), Ludovico Varthema's Færd til Mekka og Medina forklædt som Musulmand og videre til Persien og Ostindien (1548, 4°), Hans Staden's til Brasilien med et ni Maaneders Fangenskab blandt Menneskeædere (1557, 4°) — alle paa Tysk — samt Olaus Magnus' „Kurtze Auslegung der neuen Mappa von den alten Gothenreich“, 1539, 4°, en forklarende Text til hans berømte, samme Aar udkomne Kort over Norden, der nu kun kendes i ét Exemplar, fundet 1886 i Hof- und Staatsbibliothek i München. Den sidste lille Bogs Tilstedeværelse giver et Fingerpeg om, hvilke Skatte den kongelige Kortsamling kan have indeholdt.

Som Udtryk for en vis Retning i Tidsalderens Stræben efter at vinde Indsigt i Naturens Hemmeligheder staar Johann Reuchlin's „De arte Cabalistica“ (1550) og Heinrich Cornelius Agrippa's „De occulta philosophia“ (1550) samt hans Elev Lægen Johann Weyer's „De præstigiis dæmonum“, om Dæmonernes Blændværk (1568, tysk Oversættelse 1586), i hvilken der fra den lærde Magis Side rettes Angreb mod Troen paa Djævlbesættelser. Herhen hører ogsaa Tilstedeværelsen af astrologiske Skrifter foruden mere folkelige Drømme- og Spaadomsbøger. Men denne Retning er ikke eneraadende. Der findes Kommentarer til Archimedes og Ptolemaios; matematiske Arbejder af Johannes Regiomontanus, Johannes Schönner, Orontius Finæus, Peter Appian, Johannes Stöffler og Sebastian Münster, alle paa Latin og i Tryk mellem 1536 og 1553; endvidere astronomiske Tabeller og Fortegnelser (Ephemerider) over Planeternes Stillinger paa Himlen fra Dag til Dag, blandt Ephe-

meriderne Erasmus Reinhold's „Prutenicæ tabulæ coelestium motuum“ fra 1551 indbunden „udi sort Fløj!“; endelig selve Hovedhjørnestenen i det kommende nye Verdensbillede: Nicolaus Copernicus' „De revolutionibus orbium coelestium“ i Originaludgaven fra 1543, Folio. Af den næste store Astronom Tyge Brahe, hvis Forfatterskab falder 1573—1602, findes derimod intet. At det praktiske Livs Behov ikke er blevet glemt, viser Johannes Widmann's „Rechenbuch auf allen Kaufmannschaft“ i Tryk fra 1508 og Heinrich Schreiber's (Grammaticus') „Ein künstlich Rechenbuch“ i Tryk fra 1539, Bøger, af hvilke navnlig den første omtales med Honnør af moderne Matematikhistorikere. Udenfor de egentlige Fagfolks snævrere Kreds træffes den berømte Maler Albrecht Dürer, hvis fremragende geometriske og paa matematisk Grundlag hvilende fortifikatoriske Arbejder haves i latinske Oversættelser, udkomne 1535 i Paris i Folio.

At skelne skarpt mellem Medicin og Botanik er efter Videnskabens daværende Standpunkt ikke let; de to Fag tages derfor her under ét og i Flugt med dem Zoologi og Mineralogi. En væsentlig Del af den medicinske og botaniske Litteratur er folkelige „Kräuterbücher“, skrevne af Mænd som Otto Brunfels, Leonhard Fuchs, Hieronymus Bock og Hieronymus Braunschweig; efter Antallet af Udgaver at dømme har Walter Ryff været i særlig Grad yndet, han var „Wundarzt“ i Strassburg, meget læst i Datiden, men tør nok siges ikke at have nogen videre høj Stjerne hos moderne Medicinalhistorikere. Alle disse Bøger er paa Tysk (Leonh. Fuchs' tillige paa Latin) og foreligger i Tryk mellem 1541 og 1551 (Hieron. Braunschweig's „Hausarzneibüchlein“ i Udgave fra 1572). Der findes imidlertid indenfor Medicin og Botanik ogsaa Litteratur af anden Karakter: Fortolkninger af Hippokrates og Galenos, Italieneren Pierandrea Mattioli's højt anseete, i mangfoldige Udgaver paa Latin udkomne Kommentarer i Tryk fra 1554 til Dioskorides, en græsk Farmakolog og Botaniker paa Kejser Neros Tid, og en latinsk Oversættelse i Tryk fra 1556 af Avicenna, den

navnkundigste af alle arabiske Læger. Dernæst forskellige anatomiske Atlasser, kulminerende med Belgieren Andreas Vesalius' epokegørende „De fabrica humani corporis“ i Originaludgaven fra 1543, Folio, Grundvolden under den moderne Anatomie; ogsaa Universitetet havde, som det ses, Aaret efter Fremkomsten anskaffet dette Værk.¹⁾ Paracelsus findes mærkelig nok ikke, derimod hans danske Elev, den kongelige Livlæge Peder Sørensen („Idea medicinæ philosophicæ“, 1571). Mellem de zoologiske Forfattere møder en af Middelalderens store Skolastikere: Albertus Magnus, af hvis Bog om Dyrene der haves tyske Oversættelser i Tryk fra 1543 og 1548, henholdsvis Folio og Kvart. Hovedværkerne her er ellers Italieneren Hippolyte Salviani's og Franskmanden Guillaume Rondelet's Fremstillinger af Fiskenes Naturhistorie samt Schweizeren Conrad Gessner's store Zoologi, der omfatter den hele Dyreverden, alle paa Latin og i Folio, i Tryk fra 1551 til 1558. Hvad endelig Mineralogien angaar, forefindes det vigtigste af Tyskeren Georg Agricola's for Fagets Udvikling grundlæggende Produktion i Udgaver paa Latin og i tysk Oversættelse, alle i Folio og i Tryk mellem 1555 og 1557. En sammenfattende Skildring af Guds „Underværk“ i Naturen gav den tyske Skolemand Conrad Lycosthenes 1557 paa Latin, samme Aar i tysk Oversættelse, begge i Folio. Bogen, der er forsynet med et rigt Billedmateriale, handler om Misfostre, mærkelige Dyreformer, skrækindjagende Kometer, Formørkelser, Jordskælv og deslige. Den falder udenfor vor Tids Opfattelse af Naturvidenskab, men ikke i samme Grad udenfor Datidens, og det vilde derfor være urigtigt at lade haant om dens Nærværelse.²⁾

¹⁾ Jacob Fabritius' Universitetsregnskab for Aaret 1544, i: *Danske Magazin*, 3. R. VI, 1860, p. 15.

²⁾ Bogen havde Læsere langt ned i Tiden. Som Fange i Blaataarn fik Leonora Christina en Dag i 1662 den tyske Oversættelse foræret af Slotsfoged Jochim Waltpurger, som efterhaanden følte Medlidenhed med hende, hvem Læsning var officielt forbudt. Hun fandt den „hel artig [morsom]“; Exemplaret var ganske vist „hid og did i Stykker, men jeg nøjes vel med den Gave“ (*Jammers Minde og andre selobiografiske Skildringer*, 1949, p. 179).

Den nyere Skønlitteratur er — med en enkelt Undtagelse — i sin Sprogdragt aldeles tysk. Længst tilbage i Tiden rækker ifølge Emnerne „Heldenbuch mit seinen Figuren“, en Samling af middelhøjtyske episke Heltedigte hørende til Sagnkredsen om Didrik af Bern, i Tryk fra 1545, Folio, og den nedertyske „Reinecke Voss“ i Ludwig Dietz' Rostocker-Tryk fra 1539 og 1549, 4°. Derefter findes Freidank's Læredigt „Bescheidenheit“ i Tryk fra 1538, Folio, Albrecht von Eyb's „Ehebüchlein“, hvori bl. a. Oversættelse af Boccaccio's Novelle om Guiscardo og Sigismunda, i Tryk fra 1540, 4°, „Totentantz mit schönen illuminierten Figuren und in Reimen gestellt“ i Tryk fra 1557, Folio, samt en Bearbejdelse af Sebastian Brant's „Narrenschiff“ i Udgave fra 1549, 4°. En Præferencestilling indtager Skuespillet, en Digtart, Luther satte megen Pris paa. Af Schweizer-Dramatikerne træffes den ogsaa til Dansk overførte Nicolaus Manuel (Den hellige Messes „fröliche Badenfahrt“ i en Strassburger-Bearbejdelse u. A., 4°) og hans Søn Hans Rudolf Manuel („Vom edelen Wein und der trunkenen Rotte“ 1548) samt Hans von Rüte („Gedeon“ 1540) og Jacob Ruof („Wilhelm Thell“ 1545). Stærkere repræsenteret er de sachsiske Skuespilforfattere, af hvilke den Luther nærstaaende Joachim Greff, Skolemester i Dessau, synes at have vundet størst Bifald („Von dem Patriarchen Jacob und seine 12 Söhnen und von der Susanna“ 1534; „Judith“ 1536; „Die drei Patriarchen Abraham, Isac und Jacob“ 1540; „Lazarus“ 1545), endvidere Valentin Voigt („Esther“ 1537), Hans Ackermann („Tobias“ 1539), Johannes Krüginger („Von reichen Mann und armen Lazaro“ 1555), Andreas Pfeilschmidt („Esther“ 1555) og fra andre Egne af Tyskland Heinrich Knaust („Von der Geburt Jesu Christi“ 1541), Leonhart Culmann („Pandora aus Hesiodo“ u. A.) og Laurentius Rappolt („Hecastus“ 1552) samt „Grysel. Eine schöne Comedie von der Demütigkeit und Gehorsam der Weiber gegen ihren Ehemännern“, en Dramatisering af Boccaccio's Novelle om Griselda (u. A.). Ved Siden af Skuespillet gør Romanen sig gældende gennem de Prosafortællinger,

der senere blev „Folkebøger“, men som i det 16. Aarhundrede var Læsning i Overklassen. Af dem haves: „Euriolus und Lucretia“ (u. St. o. A., 4°), „Gabriotto und Reinhard“ (u. St. o. A., 4°), „Fierabras“ (1533, 2°), „Die Haimonskinder“ (1535, 2°), „Pontus und Sidonia“ (1539, 2°), „Salomon und Markolf“ (1540, 8°; 1553, 8°), „Ritter Galmy aus Schottland“ (1548, 4°), „Octavianus“ (1548, 4°; 1550, 4°) og „Magelone“ (1550, 4°). At der imidlertid har været flere, fremgaar af Regnskaberne; de er da forsvundne under Brugen. Mellem Romanerne er en af de faa Bøger paa Hollandsk, som Boggaven fra 1605 rummer: „Van Jason ende Hercules“ i Tryk 1596 fra Delft (4°). Heller ikke de yndede „Schwankbücher“ fattes; Jacob Frey's „Die Gartengesellschaft“ (1557) og Michael Lindener's „Rastbüchlein“ (u. A.) kan tages som Exempler herpaa.

Af de fem Manuskripter i Boggaven fra 1605 (det sjette hører til „Appendix“) er intet nærmere Omtale værd. Derimod maa det anføres, at der foruden den ovennævnte Bibel findes endnu tre Incunabler, forenede i et Samlingsbind:

Werner Rolevinck: Fasciculus temporum. 2°, 1484, Venetiis, E. Ratdolt. Æsopi Fabulæ Deutsch. [Heinrich Steinhöwel's Oversættelse.] 2°, 1489, Köln, Johan Koelhoff.

Petrus de Crescentiis: Ruralia Commoda Deutsch. 2°, 1493, Speyer, Peter Drach.

Det er maaske ikke af Vejen at advare mod at opfatte disse Incunablers Tilstedeværelse som et tidligt Udslag af bibliofile Interesser. De er der ikke for Trykkets Skyld, men for Textens. Kölnermunken Werner Rolevinck's Verdenshistorie („Fasciculus temporum“), der havde været en Yndlingsbog i det 15. Aarhundrede, bevarede sin Tiltrækningskraft det 16. Aarhundrede igennem; Italieneren Petrus de Crescentiis var Datidens Hovedforfatter paa Landbrugets Omraade, og Steinhöwel's Æsop har helt naturligt sin Plads blandt Samlingens øvrige tyske Oversættelser af Klassikerne.

Dernæst træffes to Pergamenttryk, der er katalogiserede saaledes: „Psalterium Hebr. Græc. Arabic. Chaldaicum cum tribus

latin. interpretibus et glossis in pergameno impressum Genuæ 1516, 2°,“ og „Fewrzeug christenlicher Andact Nürnberg. 1536, 8° trøcht paa pergament cum imaginibus paa bredden.“ Illuminerede Bøger og Bogbind er noterede i det foregaaende; af de sidste er der endnu nogle Stykker, men alle forekommende Typer er taget med.

Særlig for „Appendix Bibliothecæ Regiæ“ er en lille Samling paa 31 Numre, indeholdende hebraiske Bibeludgaver med rabinsk Kommentar, enkelte talmudiske Skrifter, lærde middelalderlige Rabineres Kommentarer til Biblen og nogle af deres kirkeretlige, moralfilosofiske, historiske samt grammatiske Værker. Af de øvrige Bøger er en Snes i Tryk efter 1604, et lignende Antal fra før 1559 og syv (hvoriblandt et Haandskrift) uden Angivelse af Aar; Resten, godt og vel et Hundrede Stykker, ligger mellem 1559 og 1604. Set i Forhold til Gaven fra 1605 er der ikke faa Dubletter, og det øvrige gør et meget spredt Indtryk. Der er nogle af Henricus Stephanus' Klassikerudgaver (Euripides og Kallimachos f. Ex., begge paa Græsk), Hollænderen Martin Smet's „Inscriptiones antiquæ“ 1588, Fol., den første systematiske Samling i større Stil af latinske Indskrifter, og ellers mest historiske Værker, hvoriblandt flere Scriptores-Samlinger, som William Camden's for Englands Vedkommende (1602) og Erpold Lindenbrog's for Tysklands (1609), begge i Folio. Af Litteratur vedrørende Danmark og Norden forefindes bl. a. Saxo i Frankfurter-Udgaven 1576, Cornelius Scepper's to latinske Stridsskrifter for Christiærn II (1524), Hieronimus Osius' Skildring paa Tysk og paa Latin af Ditmarskerkrigen 1559 (1560), Erasmus Lætus' historiske Arbejder i bunden Stil fra 1573—74, Casper Ens' latinske Fremstilling af Frederik II.s Historie (1593), Arngrímur Jónsson's „Commentarius de Islandia“ (1593) og Halvard Gunnarsson's „Chronicon regum Norvegiæ“ (1606); af Bøger paa Dansk kun Huitfeldt, dog ikke Christian III.s Historie og Bispekrøniken.

Det er imidlertid ikke saaledes, at alle Bøger trykte før 1588 er Erhvervelse fra Christian IV.s Tid; nogle stammer bevisligt fra Faderens. Som Rentemesterregnskaberne viser, er Hier. Osius' og Erasmus Lætus' Værker Gaver fra Forfatterne til Frederik II, som ogsaa honorerede dem for Tilsendelsen¹⁾. Udelukket er det ikke, at noget lignende gælder i andre Tilfælde; Cornelius Scepper's to Stridsskrifter f. Ex. vilde man tro gik tilbage til Christian III.s Tid. „Appendix“ er da sikkert i det store og hele, hvad det ogsaa gør Indtryk af at være: en typisk Efterslæt, Resultat af en senere Oprydning, forøget med en sparsom nyere Accession, uden at det just skal siges, at der hermed naaedes til Bunds i, hvad der af Bøger fandtes paa Københavns Slot.

III

Ved at beskæftige sig med Gaven fra 1605 faar man uvilkaarligt det Indtryk, at langt den overvejende Del maa stamme fra Christian III. Til nærmere Belysning af Spørgsmaalet kunde nogle Tal — med vanlig Margin for Fejltælling — formentlig tjene. Anbringes Bøgerne efter deres Trykkaar i tre Grupper svarende til de tre Kongers Regeringstid, under hvem Boggaven er blevet til, viser følgende sig. Af 2,121 Bøger, som den omfatter, er 18 trykte i Tidsrummet 1588—1604, Christian IV.s Tid; mellem 1559 og 1587, Frederik II.s, falder 186, af hvilke dog nogle hører til Fortsættelsværker, der begyndte at udkomme før 1559, medens andre er Dele af Publikationer paa flere Bind, saa at det reelle Tal ingenlunde er saa højt. Resten — 1,917 — ligger før 1559, i hvilket Aar Christian III døde i. Januar, eller er uden Aar, de sidste vel en Hundrede Stykker i alt. Det er klart, at Bøger trykte inden 1559 vil kunne erhverves ogsaa efter dette Aar. Men den ene Gruppes enorme Taloverlegenhed over de to andre lader sig næppe fyldestgørende

¹⁾ Joachim Becks Rentemesterregnskab fra 1. Jan. 1559 til 20. Sept. s. A. fol. 133 (jfr. *Ny kirkehist. Saml.*, V, 1869—71, p. 413); Christoffer Valkendorfs Rentemesterregnskab for Aaret 1574 fol. 214^v (RA).

forklare herigennem. Eller skulde virkelig Frederik II og hans Søn have forelsket sig saa intensivt i Litteraturen fra Faderens (Bedstefaderens) Dage, at de anskaffede den med aabenbar Tilsidesættelse af, hvad der kom i deres egen Tid? Endnu en Mærkværdighed er der ved Boggaven fra 1605, idet visse litterære Genrer brat forsvinder ved Christian III.s Død. Det gælder de tyske Oversættelser af Klassikerne, den dramatiske Litteratur og — med en eneste Bog som Undtagelse — Romanerne, og dog udkom i Aarhundredets sidste Halvdel ogsaa paa disse Omraader Bøger, som skulde synes at maatte have haft Krav paa Opmærksomhed. Under disse Omstændigheder vil det være betimeligt at søge oplyst, hvad der maatte vides om de tre Kongers personlige Stilling til Bøger og Læsning.

At CHRISTIAN III har været en levende boginteresseret Mand, er udenfor enhver Tvivl. Det giver sig til Kende i Breve til Bugenhagen, Melanchton, Georg Major og andre tyske Teologer og genspejler sig paa det livligste i deres Svar¹⁾. Gang efter Gang spørger Kongen, om noget nyt er udgaaet i Trykken i Tyskland; han vil da gerne have det tilsendt og modtage det med naadig Tak, men „auf Unsern Kosten und Bezahlung“. Herpaa lægges der særlig Vægt, og det hedder derfor ³⁰/₁₂ 1546 mildt bebrejdende til Bugenhagen: „Wir haben die überschickten Bücher zu besonderem gnädigsten Dank, hätten nicht ungern gesehen, Ihr hättet Uns zugeschrieben, was sie kosten.“ Af hvad der udkommer, er det ham magtpaaliggende at faa saavel de rette Tryk som de rigtige Bøger. Til Bugenhagen skriver han ³⁰/₁ 1543, at da han i Luthers Fortale til Oversættelsen af Testamentet har læst, „dass die Bücher übel und böse nachgedruckt, dadurch dann Wir als ein Laie bald zu einem Missverstand kommen möchten, damit Wir aber den reinsten und corrigiersten Druck, so durch Euch, Herrn Doctor Martinum, Philippum

¹⁾ Christian III.s Breve til de tyske Teologer i: *Aarsberetninger fra det kgl. Geheimearchiv*, I, 1852—55, p. 215—96; deres Breve i: ANDR. SCHUMACHER, *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dännemarck I—III*, 1758—59. De herfra tagne Citater gengives i moderne Retskrivning.

oder andere übersehen, möchten bekommen, so begehren Wir gnädiglich, Ihr wollet Uns, so oft etwas Neues ausgeht, auch das Testament mit dem groben Druck, Bet- und Gesangbüchlein auf Unsere Unkosten zuschicken, und mit Euern sämtlichen oder sonderen Händen unterzeichnen, auf das Wir sehen mögen, dass solches corrigiert und von Euch approbiert sei“, og gentager ²²/₂ 1544, at eftersom „viel falscher Bücher unter gutem Namen ausgehen, dass sich nicht wohl dafür zu hüten, so wollet dieselben Bücher, die Ihr Uns also schicken werdet, mit Euer oder Doctoris Martini Handen unterzeichnen, damit Wir zusehen, dass dieselbigen mit Eur und der andern Gelahrten Willen und Approbation ausgegangen sein.“ Endnu en Gang indskærpes det ³¹/₃ 1551 Bugenhagen at tage Vare herpaa, „weil allen Scribenten und Drucken itzo nicht zu glauben.“

Da Kongen efter Luthers Død bringer i Erfaring, at en Udgave af hans samlede latinske og tyske Værker er under Pressen, skriver han ¹⁷/₉ 1547 til Melanchton: „So begehren und gesinnen Wir gnädigst, wann dieselben ausgehen, Ihr wollet neben Unserem auch besonders lieben Doctori Pomerano [Bugenhagen] Fleiss haben, dass Wir die gemeldeten opera auf reinlichste und stark in Weiss gebunden, also dass die in Unser Bibliotheca zu gebrauchen, gewisslich überkommen mögen.“ Brevvexlingen med Georg Major, til hvem Distributionen aabenbart efterhaanden er gaaet over, viser, hvor opmærksomt Christian III Tome for Tome fulgte dette Foretagende, og det var med Major som Mellemand, Kongen bestilte to Exemplarer trykte paa Pergament, da en ny Udgave af Luthers Bibeloversættelse var under Forberedelse hos Hans Lufft, „Bibeltrykkeren“ i Wittenberg. Det hedder ¹⁰/₆ 1557: „Nu haben Wir wohl zu ermesen, dass die zwei Pergamenenexemplare sonderlich aufzulegen viel Kostens erfordern wollt, wann nicht ein ganz gemein Werk zu etlich Tausend Exemplaren zu drucken wird, und ist Unser Meinunge gewesen, wann die Biblia sonst aufgelegt, dass zwo derselben von Pergamenen aufgelegt werden möchten. Wir haben auch die übersandten Lettern der dreierlei

Art gesehen, und gefällt Uns der grösste und grobeste Druck¹⁾), wie auch die vorigen Biblien, als zu Wittenberg gedruckt sein, nicht auf dem Bogen getheilt sondern durchaus gehen. Wann nun derselbig Druck aufgelegt wird, begehren Wir gnädigst, Ihr wollet befördern, dass die zwei Pergamenen Biblien mit mögen gedruckt werden, und je ehe es geschehen konnte, je lieber sollt es Uns sein, und dass schon rein Pergamenen darzu gebraucht und genommen werde. Was die Biblien kosten werden, wollen Wir gnädigst und wohl bezahlen lassen und Eurem Fleiss mit Gnaden beschulden.“ Major udvirkede, at den yngre Lucas Cranach fik overdraget at gennemilluminere Exemplarerne, der skulde forsynes med Kongens Portræt, ligeledes udført af ham; men de 200 Florinere, som for at fremme Arbejdet oversendtes ham „auf die Hand“ til lige Deling mellem Bogtrykker og Illuminator, kom ikke til Udbetaling. Kurfyrst August af Sachsen, gift med Christian III.s Datter Anna og som sin Gemalinde stor Bogelsker, besluttede at forære sin Svigerfader de to Pergamentexemplarer, og ^{24/}₁₁ 1558 skrev Kongen til Georg Major: „Wir haben Euch verrückter Zeit 200 Thaler zu Behuf der Biblien, Euch bewusst, zugeschickt, weil aber dasselbig Geld darzu nicht zu gebrauchen erfordert, begehren Wir gnädigst Briefzeiger, Unser Diener Johan Gurtlern, 150 Thaler davon zuzustellen, die übrigen funfzig Thaler wollen Wir Euch gnädigst verehren.“ Christian III modtog imidlertid aldrig de saa heftigt begærede Pergamentexemplarer; Biblen udkom først 1561, to Aar efter hans Død.

Af Mænd udenfor Teologernes Kreds stod Christian III, der kan betragtes som den egentlige Grundlægger af det kongelige Kapel²⁾), i venskabelig Forbindelse med den kurfyrstelige sachsiske Kapelmester Johann Walther, Luthers Ven og musikalske Medhjælper. Til ham skrev han ^{8/}₁ 1556: „Achtbarer lieber be-

1) Christian III var, som det fremgaar af hans kritiske Bemærkninger til det af Ludwig Dietz i den danske Bibel 1550 anvendte Typemateriel, ingen Ynder af smaa-stilet Tryk (*Kirkehist. Saml.*, II, 1853—56, p. 400—02).

2) CARL THRANE, *Fra Hofviolonernes Tid*, 1908, p. 1.

sonder. Wir haben Euer Schreiben samt den zweyen Magnificat auch dem Text und Lied auf Unsern Titel gestalt, domit Ihr Uns verehret, empfangen und Eur Gemüt und Wohlmeinung gegen Uns gnädigst vermerkt. Können darauf Euch gnädigst nicht bergen, dass Uns solche Gesang zu sonderlichen angenehmen Gefallen sei und haben ihn Unser Cantorei untergeben, die berichten, dass es ein guter Gesang sei. Dass Ihr nun hinwieder Unsern gnädigsten Willen dargegen zu spüren, schicken Wir Euch zehn Engelotten [engelske Guldmonter], die wollet zu Gefallen haben.“ Sikkert af mere blot forretningsmæssig Karakter var derimod Forholdet til Borgmesteren i Kiel Carsten Grip, der — som det senere skal ses — købte Bøger til Kongen paa Omslaget (i Leipzig?) og desuden havde det særlige Hverv at skaffe ham Malerier og Landkort. $\frac{3}{3}$ 1551 skriver Grip i et Brev paa Plattysk til Kongen, at han har købt og med nærværende fremsendt „twee tabulas generales cosmographicas mundi: de eyne tho Collen, de ander (so ick anders nicht weet) tho Tubingen gedrukket, worinne Iuw K. M. egentlich tho besichtigende sunder dat I. K. M. Landth Gronlandth in beyden Tabulen gethagen tho der nyen Werlth und Insulen so durch de Portugaleser und Hyspanieren gefunden, also dat me landtfast uth Gronlandth dar henn in kamen kann, item dat me ock uth Lampelanth [Lapland] van dem Slothe Wardthuis ock landtfasth in Gronlandth kamen kann etc.“¹⁾ Det er uden Tvivl denne Sending, til hvilken følgende Udgiftspost i Rentemesterregnskabet for 1551 sigter: „Samme Tid [efter Matthæi Apostolis Dag $21\frac{1}{9}$] givet Carsten Grips Bud af Kiel, hed Laurens, efter Anthoni Befaling, som Carsten Grip skulde have for tvende Mappa, han hidsendte til Kgl. Maj. udi Flensborg, 10 Daler og samme Bud for hans Umage $\frac{1}{2}$ Daler, er $10\frac{1}{2}$ Daler“²⁾.

¹⁾ LOUIS BOBÉ, *Diplomatarium Groenlandicum*, 1936, p. 5. Kortene er altsaa af den saakaldte Bro-Type, jfr. AXEL ANTHON BJØRNBO, *Cartographia Groenlandica*, 1912, p. 250.

²⁾ Eskil Oxes Rentemesterregnskab for Aaret 1551 fol. 230^v (RA). Anthonius Hanisch var Sekretær i Tyske Kancelli.

Om Christian III.s Forhold til Bøger og Læsning har af hans Samtidige Niels Hemmingsen, Jacob Bording og Hans Thomesen aflagt Vidnesbyrd i deres Ligprædikener; hertil slutter sig Udtalelser af Erasmus Lætus fra en noget senere Tid¹). Overensstemmende med Sandheden staar hos dem Kongens teologiske Interesser i Forgrunden, men ogsaa andre Træk fremdrages, saa at Billedet bliver baade nuanceret og ganske alsidigt. Efter Middagstaflet, naar Beskæftigelse med Rigets Sager ikke traadte hindrende i Vejen, talte han gerne med sine Børn om gudelige Ting, snart læste han i Biblen, snart i historiske Værker. Jeg vil, siger Hans Thomesen, ikke tale om, med hvor megen Lyst han gennemlæste mange Historier (plurima historicorum monumenta) uden at kedes derved, herunder ogsaa Fremstillinger af Fædrelandets Historie. Til andre Tider underholdt han sig med matematiske Sager, hvori han efter Niels Hemmingsens Udsagn „fandt en særdeles Behag, thi det var hans største Fornøjelse at betragte Planeternes og Stjernernes Gang, og det paa en Himmekugle, hvis Lige næppe tilforn skal have været set²). Herved blev han sat i Forundring over Guds, den store Mesters, Visdom, og hvad han af Guds Ord havde lært om Guds Almagt og Visdom, det betragtede han med Taksigelse til Gud udi Verdens forunderlige Bygning.“ Særlig om Sommeren, beretter Erasmus Lætus, besøgte han hyppigt sit vel-forsynede Bibliotek, hvor han da ofte opholdt sig længe ad Gangen. „Undertiden bar han selv i sin egen Haand nogle Landkort ind i sit Kabinet, saasom han fandt en overmaade Behag i slige Beskrivelser over Steder og Grænser. Han ærgrede sig

¹) Ligprædikenerne er paa Latin, men oversatte i den danske Udgave af KRAG og STEPHANIUS, *Christian III.s Historie*, I, 1776, p. 407—58. Sammesteds, GRAMS Fortale p. 157—61, haves Oversættelse af Erasmus Lætus' Udtalelser, der findes i hans „De republica Noribergensium“ (1574). Disse Oversættelser er her benyttede, men Originalteksterne tillige efterset.

²) Hemmingsen sigter til det Ur, som Christian III — formentlig 1553 — havde ladet indrette, og hvis nederste Afdeling indeholdt en Himmeglobe, der drejede sig rundt og viste Planeternes Bevægelser. Uret blev 1608 af Christian IV skænket til Universitetet og gik til Grunde 1728 ved Københavns Brand (F. R. FRIIS i *Illustr. Tid.*, XX, 1878—79, p. 342, Afbildning sstd. p. 341).

og undertiden over, at han havde rejst for lidet i hans unge Aar.“ Naar han kom fra Taftet om Aftenen, gav han sig ikke som saa mange andre hen til Drik eller Spil. Efter at have fornøjet sig lidt ved Musik, hvoraf han var en stor Elsker, satte han sig til at læse eller hørte andre læse; han sang gerne Salmer, eller — følger Hans Thomesen til — han læste Skønlitteratur (*historias elegantes*). Det er værd at bemærke, at hvad der ved Christian III.s Død berettes om Arten og Omfanget af hans boglige Interesser, haves der en Parallel til fra hans yngre Aar. Takket være sin omfattende Viden har Werlauff fremdraget en latinsk Digtsamling fra 1537 af Joh. Busmann, Præst i det Slesvigske. Her nævnes de samme Litteraturfag som dem, Kongen fortrinlig yndede¹⁾.

Med FREDERIK II var det anderledes. Allerede Molbech har sagt, at hans Ungdomslyst ikke var for Læsning og Bøger²⁾, og heri har han Medhold hos Kongen selv og hos de Mænd, der talte over ham efter hans Død. Efter den kongelige Bibliotekar, Professor Anders Lauridsens Udsagn, gengivet paa Dansk i Fortalen til Resens Krønike, „fortrød det ham i sin Alderdom hjerteligen, at han i sin Ungdom ikke havde studeret mere end han havde gjort“³⁾. Den tyske Hofpræst Christopher Knoff, der stod i stor Yndest hos Kongen, og som anlægger sin Skildring af ham paa en Sammenligning med Josafat, Asa's Søn, beretter det samme⁴⁾, men udførligst og efter Sædvane frimodigt udtaler Anders Sørensen Vedel sig. Hvad som Hans Naade, siger han, „nu ikke besynderligen haver lært udi Latinen eller ogsaa andre fremmede Sprog og boglige Kunster, det haver Gud Almægtigste givet Naade til, at det er oprettet igen udi fyrstelige Tugtighed og kristelige gode Sæder. Og er udi Sandhed jo ulige bedre af disse tvende Vilkaar, at unge Fyrster holdes alvorligen af Barndom til sand Guds frygt og gode Sæder

1) WERLAUFF, p. 3 Note g.

2) *Nyt hist. Tidsskr.*, III, 1850, p. 246.

3) ANDERS LAURIDSEN, *Oratio de vita et morte Friderici II*, 1588, Bl. B 1^v; PEDER RESEN, *Kong Fredrik den Andens Krønike*, 1680, Fortalen Bl. C 2^v.

4) CHRISTOPHER KNOFF, *Leichpredigt*, 1588, Bl. B 2^v.

i daglige Omgængelse, end de kunde lære mange Slags Tunge-
maal og videligen forfare sig udi boglige fri Kunster og des
imellem forsømmes udi Guds frygt og Dydeligheds Idræt.“ Al-
ligevel „er dette ikke at forgætte, at Lærdom og boglige Kun-
ster pryder en Fyrste og Konning meget mere end enten Guld,
Perler eller dyrebare Stene. Thi dette giver ikkun en udvortes
Anseelse, men det andet fryder og pryder Hjertet, saa det giver
Forstand og Forfarenhed, at omendskønt en Prins og Fyrste er
ung udi Aar og Alder, saa gøres han dog gammel og vittig [for-
standig] af Lærdom og gode Kunster, besynderlig af Historiers
Læsning, som giver Undervisning, hvorledes en Herre bør at
staa sine Lande og Folk fore, og kan finde af andre mangfoldig
Exempler gode Raad og Anslag, hvad man skal fly, og hvad
man skal følge, hvad Rigerne er gavnligest, og hvad fordærve-
ligst og skadeligst er. Denne Forhaabning vi ogsaa visseligen
maa have, med Guds Hjælp, om vores naadige udvalgt Prins
Christian den IV, at Hans Naade, som det lader sig anse, uden
alle gamle Mærke fejler, skal vel komme til mærkelig Lærdom
og Forstand udi gode Kunster“ etc.¹⁾). Meningen er ikke til at
tage fejl af.

En Ejendommelighed hos Frederik II, der fulgte ham Livet
igennem, er stor Ulyst til at skrive, hvilket vel staaer i Forbin-
delse med Vanskeligheder ved at udtrykke sig skriftligt. Som
P. V. Jacobsen først har gjort opmærksom paa, lod han gerne
sin Korrespondance, endog om rent private Bagateller som
nogle Hundehvalpe ude paa Frederiksborg, gaa gennem Kan-
celliet, i hvis officielle Protokoller den derefter med alle ved-
tægtsmæssige Formler indførtes²⁾, og paa samme Maade over-
for sine udenlandske Forbindelser, selv nærstaaende Slægtninge;
^{3/4} 1559 i Brev til Kurfyrst August af Sachsen undskylder han
som saa ofte, at han ikke skriver egenhændigt, men Svogeren
ved nok, „dass Wir ein bösen Schreiber geben, dann es Uns nicht

1) ANDERS SØRENSEN VEDEL, *En sørgelig Ligpredicken, Herr Frederich den An-
den til Amindelse*, 1588, Bl. A 4^v—B 1^r.

2) *Hist. Tidsskr.*, V, 1844, p. 410—11.

wohl von der Hand will“¹⁾). Udover et Brev om Betaling af Plantinbiblen og to andre om Indbinding af Bøger i særlig Anledning, hvilke alle senere nærmere skal omtales, indeholder Kancelliets danske Brevbøger dog blot én Udtalelse, der har Berøring med det Emne, som her er Genstand for Behandling; Udtalelsen skal strax nedenfor anføres. Hvorledes det forholder sig med „Ausländische Registrant“, tør ikke med Sikkerhed siges, da en Gennemgang Blad for Blad af et Dusin svære Foliobind, af hvilket intet er forsynet med Register, viste sig uoverkommelig; foretagne Stikprøver synes imidlertid ikke at love synderligt Udbytte. Det vides, at Søsteren Anna, Kurfyrstinden af Sachsen, der havde taget Fæderens litterære Interesser i Arv, en Gang i 1570-erne hos Broderen har udbedt sig „die schwedische und dänische Chronik und die dänischen Könige mit ihren Helmen und Helmdecken“, og vel omtrent samtidigt skrevet til Niels Kaas: „Wir begehren gnädigst, weil man in Publicirung der Historien und Geschichte bisweilen nicht alle Ding, wie die ergangen den Geschlechtern und Lande zu Glimpf, in Druck pflegt ausgehen zu lassen, Ihr wollet Uns zu einer geschriebenen wahrhaften dänischen Chronika, die auch bei Uns wohl verwahrt und keine Gefährde daraus zu besorgen sein soll, beförderlich sein“²⁾). Det først citerede Brev fra Kurfyrstinden findes ikke blandt de i Rigsarkivet opbevarede Breve til Broderen; hun beskæftiger sig forøvrigt i dem ikke med litterære Sager, vel fordi hun vidste, at det ikke var noget for ham, derimod en Gang imellem med religiøse, bl.a. sender hun ^{27/11} 1580 et Exemplar af Konkordiebogen³⁾). Christian III.s Brevvexling med de tyske Teologer eller andre lærde Mænd i Tyskland blev, saa vidt ses, ikke fortsat af Sønnen, selv om de mere prominente af dem vedvarende nød kongelig Gunst i Form af Pengegaver, ligesom Frederik II altid viste sig som en Grand-

1) POUL COLDING, *Studier i Danmarks politiske Historie i Slutningen af Christian III.s og Begyndelsen af Frederik II.s Tid*, 1939, p. 53, Note 2.

2) KARL VON WEBER, *Anna, Churfürstin zu Sachsen*, 1865, p. 317.

3) Tyske Kanc. Udenl. Afdel., Sachsen A I 10 (RA).

seigneur, naar Bøger dediceredes til ham¹⁾). Lægges hertil Kongens egenhændige Kalenderoptegnelser²⁾), i hvilke der findes én litterær Notits, som strax skal anføres, er hermed nævnt, hvad der af Materiale fra hans Side er taget i Betragtning ved nærværende Lejlighed.

Maa Frederik II saaledes betegnes som en ikke videre kundskabsrig og derfor næppe heller særlig biblioteksinteresseret Mand, skal dermed ikke være sagt, at han var ganske uden Sans for Bøger. Der kan anføres en i Kancelliets Brevbøger indført Skrivelse fra Decbr. 1560 til Prioren i St. Knuds Kloster i Odense Christen Poulsen, der har sendt en Bog med 500 Billeder og Vaabner, som Kongen har fundet meget Behag i at se; da saadanne Kunststykker giver stor Oplysning om gamle Vaabner, skal Prioren opfordre Mesteren til at vedblive med sin Kunst, og sendes disse Arbejder Kongen en Gang hvert Fjerdingaar eller oftere, vil denne ikke regne sig det til Umage at gennemse dem og siden til Takke annamme dem³⁾). Endvidere kunde der peges paa Forbindelsen med Lorentz Benedict, Dattidens ypperste danske Bogtrykker, der i høj Grad har forstaaet at skaffe sig hans Bevaagenhed, og som har trykt skønne Bøger til ham, ganske vist, som det synes, mest for Statens Regning⁴⁾).

1) A. PETERSEN, *Litterairhistoriske Notitser, uddragne af Rentemestrenes Regnskaber for Aarene 1571 til 1589*, i: *Danske Saml.* I, 1865—66, p. 91—99.

2) OTTO CARØE, *Kong Frederik II.s Kalenderoptegnelser for Aarene 1583, 1584 og 1587*, i: *Hist. Tidsskr.*, 4. R. III, 1872—73, p. 538—77.

3) Kanc. Brevb. 1556—60, p. 480. Brevet trykt i *Danske Magazin*, II, 1746, p. 78.

4) R. PAULLI, *Lorentz Benedict*, 1920, p. XII—XXIII. Til de her anførte Notitser fra Rentemesterregnskaberne om hans Virksomhed kan føjes følgende. Joachim Becks Regnskaber 1562—63 fol. 167: $\frac{1}{8}$ 1563 „givet Lorentz Benedict, Bogtrykker, paa Regnskab for 10.000 K:M: Vaaben Salve garde, han haver trykt, 300 Mrk.“ og $\frac{17}{8}$ s. A. „givet hannem og dermed afbetalt for 20.000 Salve garde for hvert Styk 1 Alb. — 116 Mrk. 10 β 1 Alb.“; 1565—66 fol. 281: $\frac{7}{8}$ 1566 „givet Lorentz Benedict, Prentere, for 47 Toldbreve, han prentede, 2 Daler“ og fol. 283v: $\frac{2}{8}$ (s. A.) „givet Lorentz Benedict, Prentere, for en tysk Salmebog, han prentede paa Permen for K:M:; som Mester Niels Prædikant befalede at betale, 6 Daler“. Christoffer Valkendorfs Regnskaber 1575 fol. 212: $\frac{24}{8}$ „givet Lorentz Benedict, Bogprenter udi København, 63 Mrk. som før gik [efter gammel Værdi] for 800 Breve, som udgik om Møntens Forandring 19. Aug. 1572. Sammeledes for

Dernæst kunde følgende nævnes. Frederik II blev under Syvaarskrigen, som egenhændige Notater i hans endnu bevarede Haandbibel viser, en flittig Bibellæser, og denne Læsning gav sig senere et for Efterverdenen synligt Udslag i et Par tyske Smaabøger med hans Navn paa Titelbladet. Saavel Knoff som Vedel omtaler disse Bøger og angiver ganske korrekt Hensigten med dem. Vedel siger, „at Hans Naade haver udvalgt sig nogle besynderlige Sentenser baade af Davids Salmer saavel som af Salomonis og Syrachs Bøger, som Hans Naade siden haver ladet trykke udi tvende smaa subtile Bøger for sig selv og meddelt sine synderlige fortroede Venner“¹⁾. De har altsaa ikke været i Handelen. I vore Dage har „Frederik II.s Forfatterskab“, som det lidt pompøst benævnes, tildraget sig Bogelskeres Opmærksomhed paa Grund af Bøgernes Sjældenhed, deres smukke Tryk og Bind²⁾. De falder udenfor denne Af-

en Traktat om Prinsen af Oranien og for 100 Breve udginge om Korn ikke skulde udføres Anno 1572, som han prentede for K:M: og kom udi Danske Kancelli efter Hr. Kansler Niels Kaas' Befaling. Item 59½ Daler Mønt 3 Mrk. for 1 Daler paa Regnskab, for hvis Exemplaria og Traktater han haver prentet for K:M: efter Mester Niels Koldings, Hofprædikers, Befaling Ao. 71 og 72 om Øvrigheds Kald og en Vor Herres Jesu Christi Skabning og Skikkelse, beløber tilsammen 80½ Daler 3 Mrk. i Daler, som før gik, er 120 Mrk. 12 β danske“; 1579 fol. 178^v: 24/4 „givet Lorentz Benedict, Prentere, for 1½ Deger [15 Stykker] Pergament, kom udi Tyske Kancelli paa Frederiksborg — 3 Dlr. 1 Ort“; 1587—88 fol. 358: 17/1 1588 „betaltes Lorentz Benedict, Bogprenter og Borger her udi København, 4 Daler, for hvis Papir han haver købt og udtaget til at trykke og forfærdige de Betlers Breve paa, som K:M:, min naadigste Herre, naadigst vil lade udgaa her over al Danmarks Rige [Kanc. Brevb. 1584—88 p. 878]. Sammeledes blev hannem nu udi lige Maade givet for sin Umage og Arbejdsløn for samme Breve at trykke og forfærdige 7 Daler. Saa og som hans Svende blev skikket til Foræring i Daler, gør tilsammen 12 Daler.“ Uden Forbindelse med hans faglige Virksomhed er Notitsen i Enevold Kruses Regnskab 1597—98 fol. 245^v: 24/8 1597 „betaltes Lorentz Benedict, Bogprenter, Indvaaner udi København, for hvis Fortæring og Omkostning som er blevet gjort og opgangen udi hans Hus af en højbaaren Fyrstes og Herres, Hertug Hans Adolfs af Slesvig Holsten medhavendes Herremand ved Navn Melchior Rantzau selv femte Personer og 5 Heste udi næstforgangen Aar 1596, der han med hans fyrstelige Naade her udi Riget var indkommet til K:M: lovlige Kroning, 15½ Daler 1 Ort.“

¹⁾ KNOFF, Bl. B. 4^{r-v}; VEDEL, Bl. D 4^r.

²⁾ R. PAULLI, *Lorentz Benedict*, 1920, p. XIX—XX; SOFUS LARSEN i: *Bogvennen* 1921, p. 34—52; LAURITZ NIELSEN i: *Nord. tidskr. f. bok- och bibl.-væsen*, IX, 1922, p. 44—46; J. D. LANDMARK sstd. p. 226—34.

handlings Rammer, og det skal derfor blot bemærkes, at Kongen $\frac{8}{10}$ 1583 i sin Kalender har noteret: „Y dach begunnte ieg at lesse y Dawit salter“¹⁾). Bogen udkom 1585; den anden Bog — Sentenserne fra Salomon og Syrach — var kommet 1583²⁾). Og endelig er der, hvad i denne Sammenhæng turde veje mest til, hos ham i særlige Anliggender en aktiv Interesse for Indbinding, som senere skal omtales. Alt i alt kunde det maaske siges, at Frederik II vel ikke i Almindelighed var en læsende Mand, men at han har haft noget af Renæssancemenneskenes Glæde ved skønne Tryk og smukke Bind, at han med andre Ord har været lidt af, hvad man i vore Dage kalder en Biblioofil.

Som vel kendt var CHRISTIAN IV i Modsætning til Faderen en passioneret Brevskriver og førte paa sin Vis en fortræffelig Pen³⁾. Af ligesaa broget Indhold som Brevene er hans Skrivekalendere, af hvilke godt og vel en halv Snes Stykker er bevarrede⁴⁾. Det store Materiale af privat Karakter, der saaledes staar til Raadighed, fremviser dog forbavsende lidt, som har Tilknytning til, hvad her er paa Tale. Molbech, der har grupperet Kalenderoptegnelserne efter Emner, noterer, at Udgifter til Bøger og Bogbindere hører til dem, som aller sjældnest forekommer⁵⁾, og deri har han Ret; fra tretten Aar paa forskellige Tidspunkter af Kongens Liv findes følgende: $\frac{18}{3}$ 1607 „købte jeg et Søkort for $5\frac{1}{2}$ Dlr“, $\frac{3}{4}$ 1608 „gav jeg en Bogbinder 6 Dlr. $1\frac{1}{2}$ Mrk“, $\frac{28}{6}$ s. A. „En Bogbinder 28 Dlr.“ og $\frac{23}{7}$ „gav jeg for en Bog 27 Dlr“⁶⁾). Hvad Brevene angaar, vil man i dem forgæves lede efter Vidnesbyrd om personlig boglig Interesse. Christian IV var Praktiker, ikke litterært anlagt, hvilket ikke i mindste Maade skal være sagt til hans Forklejlning;

1) *Hist. Tidsskr.*, 4. R. III, 1872-73, p. 552.

2) LAURITZ NIELSEN, *Dansk Bibliografi 1551—1600*, 1931-33, p. 473 No. 1359 og p. 553 No. 1526.

3) *Christian IV.s egenhændige Breve* ved C. F. BRICKA og J. A. FRIDERICIA med Supplement ved JOHANNE SKOVGAARD, I—VIII, 1878—1947.

4) Om Udgifter se Bricka i *Danske Saml.*, V, 1869-70, p. 49, Note 1.

5) *Nyt hist. Tidsskr.*, IV, 1852, p. 241, Note 18.

6) J. H. SCHLEGEL, *Samlung zur Dänischen Geschichte*, II, 3, 1775, p. 35, 65, 71.

for sine Mangler i saa Henseende har han som Bygherre givet Erstatning. —

Saaledes som de tre Kongers Stilling til Bøger og Læsning har været, synes der ingen Tvivl at kunne være om, at Hovedbestanden af Boggaven fra 1605 stammer fra Christian III, med hvis boglige Interesser den ganske falder sammen. Der staar dog tilbage at undersøge, hvad eventuelt bevarede Regnskaber maatte have at oplyse. Ogsaa i saa Henseende skal Boggaven fra 1605 og Efterslætten behandles hver for sig.

IV

Af det i Rigsarkivet opbevarede regnskabsmæssige Materiale er Rentemesterregnskaberne langt det vigtigste. Fra den Del af Christian IV.s Tid, som ved Boggaven 1605 kommer i Betragtning, er de alle for Haanden med Undtagelse af ét ($\frac{1}{5}$ 1603 — $\frac{1}{5}$ 1604), af hvilket kun Indtægt samt Extrakt af Udgiften forefindes; fra Frederik II.s mangler to ($\frac{29}{9}$ 1561— $\frac{29}{9}$ 1562 og $\frac{10}{12}$ 1565— $\frac{31}{12}$ 1566), medens ét ($\frac{29}{9}$ 1562— $\frac{27}{12}$ 1563) kun haves i Extrakt. Ulige ugunstigere er Christian III stillet. Fra hans mere end tyveaarige Regeringstid haves foruden et lokalt begrænset (1546) blot fem omfattende hele Riget (1551, 1554, 1556, 1557 — kun sidste Halvaar — og 1558), hvortil kommer nogle faa tilfældigt bevarede Bilag til nu forsvundne Regnskaber. En Oversigt over de forskellige Konti, af hvilke alene Udgiftsposterne har Interesse i denne Sammenhæng, findes for 1588 fremefter i en haandskreven Registratur 108 C i Rigsarkivet og for Perioden 1559—88 i Johan Grundtvig: Kong Frederik den Andens Statshusholdning (1876). Over Regnskabet 1556 har Professor Astrid Friis meddelt en Oversigt¹⁾, men for de andre Regnskaber fra Christian III.s Tid foreligger intet tilsvarende, hverken trykt eller haandskrevet. Ved Gengivelsen i det følgende erstattes Regnskabers og Bilags Anvendelse af Romertal, hvor Talen er om Priser, med Arabertal, ligesom Forkortelser opløses. Maaske det bør bemærkes, at

¹⁾ *Hist. Tidsskr.*, 10. R. VI, 1942—44, p. 123—40.

det Sprog, hvori de lader Bogtitlerne fremtræde, ikke i og for sig er ensbetydende med, at vedkommende Bog er affattet i samme Sprog; af de adskillige Gange forekommende Bogtitler paa Dansk i Regnskaberne fra Christian III.s Tid tør ikke sluttes, at der er blevet købt danske Bøger, hvilket af andre Grunde ej heller vilde være sandsynligt: Kongen var tyskdannet og tysktalende; i hvilken Udstrækning han har læst Dansk, vides ikke. Det er en Selvfølge, at Renteskrivernes Gengivelse af Bogtitler hverken er bibliografisk nøjagtig eller fuldstændig.

Det vil være naturligt først at se paa Bilagene til forsvundne Regnskaber, før selve de bevarede Regnskaber gøres til Genstand for Behandling. Det tidligste, nu foreliggende Vidnesbyrd om Bogindkøb til CHRISTIAN III er da et Bilag, hvorpaa Henrick Schulte, Rentemester for Hertugdømmerne, egenhændigt har skrevet: „1541. Van meister Jacoppe tho Lubeck dorch meister Andreaszen gekofft.“ Det drejer sig om Bøger dels til Kongen dels til hans yngste, tolvaarige Halvbroder Hertug Frederik, for hvem Andreas Jediche var Tugtemester:

Vor Ko. Matt. mein gnedtt Hern bucher ausgenommen.

Opera Crisostomi vber die Euangelisten Matheum vnd Joannem	5	Mrk.
Brentius in Exodum	2	—
Chronica Xenophontis	2	—
Terentius deutsch	12	β
Summa	9	Mrk. 12 β.

Vor Hertzog Friderich bucher ausgenommen vor seine Jünger.

Item 6 Exemplaria Donati	6	β
Item 5 Exemplaria Catonis	8	—
Item 5 Exemplaria Dispauterii Rudimenta	5	—
Item 5 Philippi Grammaticas	15	—
Item 5 Syntaxis	10	—
Item 6 Moselani pedologias	9	—
Item 6 Esopi Exemplaria fabularum	1	Mrk.
Item 2 sangkbuchlein in bretter gebunden, vbergult	20	β
Item 4 sangkbuchlein in pergamen gebunden	10	—
Item 1 Newes Testament vergult	1	fl.

Summa 7 Mrk. 11 β.

Summa Summarum 17 Mrk. 7 β.

Und vor mich den Zchugtmeister Terentius in scholijs	1 Mrk.
Vor die Anethomia [!] vor Ko. Matt.	1 —
Summa in alles ist 20 Mrk. 1 β ¹).	

Det næste bevarede Bilag er fra 1547 og vedrører Køb foretaget af den ovenfor nævnte Carsten Grip, Borgmester i Kiel:

*Nageschreuenen Boke kon. Majt. tho Dennemargken &c meinen gnadigsten
Herrn gekofft upp dem Ummeslach Anno 1547.*

Vor dem Plutarcho.	4 $\frac{1}{2}$ Mk.
Vor Ecclesiastica Hystoria Eusebii Pamphili usque ad nostra tempora	4 —
Vor den Cornelium Tacitum	4 —
Vor Methamorphoseos Ouidii, und dat Nye Heldenbock	3 $\frac{1}{2}$ —
Vor den Nyen Josephum	4 —
Vor eyn grodth Leipzig Bedebock myt Golde angelecht	1 $\frac{1}{2}$ —
Vor eyn Bedebock Martini Luthers ock myt Golde angelecht	20 β
Eyn kleyn Bedebock ock myt Golde angelecht unnd grouen Bethagenn	1 Mk.
Vor eyn Psalmbock nye uthgegan	14 β
Vor eyn Karthe	20 —
Vann Wedderwertig Gelukke Francisci Petrarche	1 $\frac{1}{2}$ Mk.
Marsilii van Padua van keyserlichen vnnd Pawestlichen Ge- walth	12 β
Vor de Colloquia Erasmi Rotherodami	1 Mk.
Vor datt Thyerbock Alberti Magni	12 β
Vor datt Bock Lustgarten der Gessundtheytt	18 —

Summa 31 Mk. Lübsk.

Carsten Grypp
manu propria²).

Endnu et forsvundet Rentemesterregnskab har efterladt sig et Bilag. Dette bærer paa Bagsiden Paaskriften: „1552. Hans goldsmids handt schriftt poo bøger S[olutum],“ og vistnok samme Haand har nederst paa Forsiden noteret den samlede Udgift. Bilaget selv er derimod skrevet af en anden Haand, uden

¹) *Ny kirkehist. Saml.*, VI, 1872—73, p. 142—43. Originalen i Diverse Kammer-sager 1534—88 No. 83 (RA).

²) *Minerva*, Juli, August og Sept. 1788, p. 258—59. Originalen i Gl. kgl. Saml. 1071, 2° (KB).

Testimonium de scriptis ofiandri — 11 f.
 Nova & integra universi orbis descriptio — 12 f.
 Ein Comedia von Pandora &c. — 3 f.
 Ein hüpfeg und lustig spyl von weithelm thyllen &c.
 2 ————— 3 f.
 Emblemata Alciati ————— 2 uyd.

vor zu bindern.

Gex ristcaut &c. ————— 12 f.
 Zwo predigte ober das ewagolium Johannis am.
 erste &c. ————— 10 f.
 Commentarij Mairis in epistola ad ephesios — 10 f.
 Antwort antz des sigrifste ofiandri &c. — 1 uyd.
 Dehrentschilg. &c. ————— 10 f.

Summa 117 uyd. 10 f.

(Reg. 30, 1. Hædel, Fasc. 1, Part. 36)

Hans Guldsmeds Bilag til nu forsvundet Rentemesterregnskab fra 1552.

Tvivil af Hans Guldsmed (Aurifaber), der er den første kendte kongelige Bibliotekar og senere Professor ved Universitetet¹). Det angaar saavel Indkøb som Indbinding:

Testimonium de scriptis osiandri	3	β
Noua & integra vniuersi orbis descriptio	12	—
Ein Comedia von pandora etc.	3	—
Ein hupsch vnd lustig spyl von Wilhelm thellen etc.	3	—
Emblemata Alciati	2	mrc.

vor zu bindenn

Her tristrant etc.	12	β
Zwo predigten vber das Euangelium Johannis am ersten etc. ..	10	—
Commentarij Maioris in epistolam ad Epheseos	10	—
Antwort auff die schriffte osiandri etc.	1	mrc.
De neutralibus etc.	10	β

Summa 6 mrc. 15 β danske²).

Skønt ikke Bilag til noget Regnskab, men til et privat Brev har efterstaaende Skriftstykke formentlig sin rette Plads her. Det stammer fra Sangmesteren i Kantoriet Rasmus Heinsen, der siden 1556 med kongelig Understøttelse studerede i Wit-

¹) Bibliotekarernes Rækkefølge har Werlauff oplyst: Hans Guldsmed (maaske til 1569), Hofprædikanten Niels Nielsen Kolding (til 1578), Professorerne Jacob Madsen Aarhus (1578—86), Anders Lauridsen (1586—89) og Nicolaus Theophilus (1589—1604). For Jacob Madsen og Nicolaus Theophilus foreligger kongelig Bestalling bevaret. Ogsaa Anders Lauridsen har faaet en saadan, hvilket ses af Rentemesterregnskabet fra 8. Maj 1587 til 8. Maj 1588, der paa Kontoen „Adskillige Hoftjenere“ fol. 328^v noterer: „Doctor Anders Lauridsen, Professor her udi Kjøbenhavn, som varer K:M: Liberi paa Københavns Slot. 10. Novbr. givet hannem hans bevilgede Pension [Lønning] for 1 Aar, fra Michaelis 1586, han først fik Befaling paa at skulle have Opseende og Varetægt paa K:M: Liberi paa Københavns Slot næst efter afgangne Doctor Jacob Madsen, og til Michaelis 1587 næst forleden — 50 Daler.“ Samme Løn fik Jacob Madsen og Nicolaus Theophilus, der ligeledes opføres paa Kontoen „Adskillige Hoftjenere“.

²) Original i Diverse Kammersager 1534—88 No. 91 c (RA); laa tidligere bag i Malmø Slots Regnskab for 1541—42. Posterne om de to Skuespil meddelte i BIRKET SMITH's Udgave af Hieronimus Justesen Ranchs danske Skuespil, 1876—77, p. XXXIV Note 1, gentaget i hans *Studier på det gamle danske Skuespils Område*, I, 1883, p. 210 Note 1. De Slutninger, Birket Smith ud fra Aktstykkets daværende Opbevaringssted drager med Hensyn til, for hvem de to Skuespil var bestemt, maa formentlig bortfalde.

tenberg¹⁾). Herfra beder han 1557 i et latinsk Brev Christian III om yderligere Hjælp til Studeringerne, idet han oversender en Række nys udkomne Bøger, dog uden Angivelse af Priser, i Henhold til vedlagte Bilag:

Catalogus Librorum.

- I. Quatuor Missae, maiusculis notulis & literis, Louanii impressae Ao. 1557. Aut. cle: non papa.
- II. Sledanus Deutsch, neues zu Leiptzigk gedrucketh Ao. 1557.
- III. Regenten buch, neues gedruckt Ao. 1557.
- IV. Chronica der Lande zu Holsten, neues gedruckt Ao. 1557.
- V. Sledanj beschreibung der vier Monarchien, neues verdeutscht Basileä Ao. 1557.
- VI. Wider die verfluchte Lere der Carlstader, vnd alle heubter der Sacramentirer, Widerteuffer &c. Eras. Alberus Ao. 1557.
- VII. Der CX Psalm, vom waren Messia, vnd vom Reiche Christi D. Crucigeri Ao. 1557.
- VIII. Das XVIII, XIX vnd XX Capitt. Johannis vom leiden, sterben und auferstehn Christi, Lutheri, vorhin nie im Druck aufgangen. Zu Jena Ao. 1557.
- IX. Vom Jungsten tag, Musculi Ao. 1557.
- X. Prophecy Christi vom zunahenden vnglück vber Deutschlant, Musculi Ao. 1557.
- XI. Was ein ieder Mensch wissen, glauben vnd thun sol, der selig werden wil, Erfordi 1557.
- XII. Beider antichrist Constantinopolitanischen vnd Romisschen, gleich formich Lere, Glauben vnd Religion, wider Christum, Musculi Ao. 1557.
- XIII. Epistolae Joachimi Vestphali, ad conuicia Caluini, It: ad Scriptum Joannis a Lasco &c. Ao. 1557.
- XIV. De Thammero vagante in Diocesi Mindensi, commonefactio Viteberg: Ao. 1557.
- XV. Historia von der Zerstorung Atheen vnd Constantinopel, Phil. Melanthoni Viteb: Ao. 1557.
- XVI. Historia einer landschaft der wilden, grimmigen menschefresser leuten, Marpurg. Ao. 1557²⁾).
- XVII. Beschreibung der Wunder Zeichen, die vom Jar 1517. bis auf itziges 1556, gescheen sint. Fincelii. Ao. 1557.
- XVIII. It: Tabula von denselbigen Wunder Zeichenen.

1) Om Rasmus Heinsen se Biogr. Leks. IX, 1936, p. 610—11.

2) Hans Staden's ovenfor p. 16 nævnte Bog.

XIX. Imagines 12 Mensium Anni. 2 Exemplar.

XX. Siben getriefacht gemeine lere, seer schoen Pauli Eberi. In Carta. 5 Exemplaria¹⁾.

Rasmus Heinsens Brev ankom, som en Paaskrift paa Foden viser, til København i Juni 1557. Maaske Bøgerne er fulgt med, men det er ogsaa muligt, at de først er kommet senere. Uden Tvivl er det til dette Brev og denne Bogsending, en Notits i Rentemesterregnskabet ^{5/11} 1557 har Relation: „Antwortet Mester Oluf Bjørnsen [Slotspræst i København], som Kgl. Majst. skænkede Rasmus Heinsen, som var Sangmestere, 20 Daler, 5 Daler for Bøger og 2 Daler, Kgl. Majst. skænkede Budet, er tilsammen 27 Daler²⁾.“

Hermed er anført, hvad der af løse, tilfældigt bevarede Papirer existerer vedrørende Bogerhvervelser i Christian III.s Tid. Selv om de kun er faa i Tal, er de dog ret righoldige og alsidige. Mange af Bøgerne vil erindres fra den tidligere foretagne Gennemgang af Kataloget, og i det hele kan det siges, at langt Størsteparten genfindes i det, ofte som Dele af Samlingsbind. Det samme gælder om de i det følgende nævnte. At de alle skulde kunne genfindes, vilde ikke være at vente. Adskillige tør formodes at være tagne ud af Bogkamret uden altid at komme tilbage og er saaledes i Tidens Løb forsvundne. Dette er f. Ex. Tilfældet med den paa Hans Guldsmeds Liste opførte, fra Bogbinderen komne: „Her tristrant“, der ikke godt kan være andet end den tyske Prosafortælling om Tristan og Isolde; som „etc.“ antyder, har den været Del af et Samlingsbind, uden Tvivl indeholdende Skønlitteratur. En nærmere Kommentering er der iøvrigt næppe Anledning til. Maaske det dog bør oplyses, at Carsten Grip fejler, naar han tillægger Petrarca den af ham købte „Wedderwertig Gelukke“; Forfatteren er Boccaccio, hvis „De casibus virorum illustrium“ i den tyske Oversættelse

¹⁾ SCHUMACHER III, p. 227—28.

²⁾ Joachim Becks Rentemesterregnskab for Aaret 1557 fol. 116^v. RØRDAM, *Hist. Samlinger og Studier*, II, 1896, p. 172, Note 2 mener, vel paa Grund af Tidsafstanden mellem Juni og November, at Regnskabets Udgiftspost muligt sigter til en ny Sending fra Wittenberg. Men selv under Forudsætning af, at Bøgerne kom samtidigt med Brevet, er Betalingsafstanden da saa lang?

har Titlen „Historien und Exempel von widerwertigen Glück“, og som forefindes i Kataloget i en Udgave fra 1545, altsaa lige udkommet, da Grip købte den.

Det første bevarede Rentemesterregnskab stammer fra Aaret 1546 og er affattet under Jørgen Pedersen, som var Rentemester for Nørrejylland, samtidigt med, at en anden var det for Østdanmark. Det indeholder alene Udgifter fra Kongens Ophold i Jylland og har kun én Notits, som i egentlig Forstand vedrører denne Afhandlings Emne, nemlig fol. 100^v: „Given en Bogbinder Niels Poulsen udi Ribe for en af Kongl. Majst.s Bøger, han bandt, Mandagen næst efter Misericordias Domini [^{10/5}] 1 Mrk.“ Men hertil kan gerne føjes, at det fol. 59^v notes, at der er antvordet Anthonius Hanisch i Tyske Kancelli Nytaarsaften 1546 i Kolding at sende til Wittenberg efter Kongens Befaling bl. a. til Bugenhagen, Melanchton, Justus Jonas og Luthers Enke 50 Daler til hver. Rentemester for hele Danmark var i 1550-erne Eskil Oxø, en yngre Broder til Peder Oxø, og under ham er Regnskaberne for 1551, 1554 og 1556 blevet til. Han fratraadte ^{20/6} 1557¹⁾; for Resten af dette Aar og for 1558 var Joachim Beck Rentemester.

Læser man Eskil Oxø's Regnskab for Aaret 1551 igennem, støder man fol. 215—18 paa følgende Udgiftspost, ved hvis Gengivelse stort Begyndelsesbogstav i Person- og Stednavne gennemføres og Tegnsætning tilføjes; Betegnelsen for Kongelig Majestæt gengives ved K:M:, som ogsaa i det følgende²⁾:

Giffuit for Bøger och Bogebindere for arbejde anno 1551.

Item Stj Paulj co[n]uersionis dag [^{25/1}]giffuit Jacop Hes bogefører for een hus postylla Spangebergj, som Michell Sestedt wdtog udj Nyborg, eptther K:M: beffallning — 4 daller.

1) ASTRID FRIIS i Biogr. Leks., XVII, 1939, p. 543.

2) Hertug Magnus er Christian III.s næstældste Søn, Hertuginde Kongens Halvsøster Elisabeth, der som Enke 1550 efter Hertugen af Mecklenburg var vendt tilbage til Danmark; Michel Sehested og Axel Tønnesen (Viffert) var Hofsinder; Mester Poul (Poul Prædikant) er den tyske Hofpræst Poul Noviomagus; Melchior Snider og Ludvig Væver, hvis Hverv fremgaar af deres Efternavn, hørte til Hofpersonalet ligesom Mads Fyrbøder.

Item onsdagen epther søndagen Letare [¹¹/₃] bettaldt Henning bogefører epther K:M: befallning for bøger, som mester Pouell haffde wdtagit aff hannom tiill K:M:, epther mester Pouels handt schrifftes lydelse beløff — 5 daller 8 β danske.

Item lange fredag [²⁷/₃] anthwordet Casper Mule, hertug Magnus tugthemester, som hand haffde wdtagt for een enchiridion och chatechismus — 12 β lubsk.

Tüisdagen fore pinse dag [¹²/₅] giffuit Dirick Sommer bogefører aff Rostock for een lust gardt der sellen, een bede bog och Marthin Luthers spoth wort poo tyske, som min naade frue skencthe hertuginde — 1 daller 4 β danske.

Item then 16 dag juniij giffuit Jost bogefører for 1 mappa, hand førde K:M:, epther Michell Sesteds befallning — 6 β.

Item then 17 dag juniij giffuit hertug Magnus tugthemesters dreng [Tjener], som K:M: skencthe hannom at kiøbe bøger fore, som Matz fyrbøtther beffoll — 1 daller.

Samme dag anthwordet mester Pouell predicanth, som hand gaff Henning bogefører quatuor thommes opera Martinj, som hand wdtagt tiill K:M: — 2 daller.

Item fredagen nest epther Stj Hanse dag [²⁶/₆] anthwordet Hans Golt-smedt epther K:M: befallning, som hand skulde bettalle Brentium met, som er wdtagt poo Esayam — 2 daller.

Item giffuit for 5 skind, som Matz bogebinder fick at skulde offuerdrage och fordre [betrække] eth skrin met for K:M:, som hans naade haffde self giort, for huert skind 6 β, beløff — 1½ mrc. 6 β.

Item then 16 dag juliij bettaldt Matz bogebinder epther K:M: befallning wed Axell Thønnesen for arbejde, som hand haffuer giort for K:M:, epther hans Registers lydelse — 3 daller.

Item fredagen epther Stj Mauritij dag [²⁵/₉] anthwordet Hans Golt-smedt at betalle bøger met, som hand haffde wdtagit for K:M:, som wor Brentium in Hester [v: Esther], wdtleggelse poo troen, Spangebargii wdtleggelse poo egthe skaffs handell, Søndages euangelia, Sumarum poo euangelia, Brentium in passione, Regementhe poo Sundhedt, beløff tiilsammen — 2 daller 6 β danske.

End samme tiidt antwordet hannom epther K:M: befallning weed Matz fyrbøtther at bettalle 2 contrafei met — 20 β danske.

Item Stj Michels affthen [²⁸/₈] anthwordet Hans Golt-smedt at bettalle een krudt bogh [Kräuterbüch] Eygorij Roslin epther K:M: befallning — 5½ mrc.

Item Stj Dionise affthen [⁹/₁₀] bettaldt Petther Eldrinck aff Lubeck epther Hans Golt-smeds befallning for bøger, hand haffde doppit [prvdet

215

Biffant for Boger och Bogebindere
for arbejde anno indij

11:15:

nijs Daller

Grund til panti concessions dag
Biffant for Boger och Bogebindere for
ind gns paffjelle sprangebog fram
misset biffant indtag indij indtag
og pger Bange En Biffanting

20 Daller nijs Daller

M. p:

Grund anføgend og pger Bange ind kasse
Biffant gning Boger och Bogebindere
Bange En Biffanting for Boger fram
misset paffjelle indtag indij indtag
og pger Bange En Biffanting

xij ff tuler

Grund lang fredag anføgend og pger
misset gning Boger och Bogebindere
fram gns gaffel indtag for ind
indtag indij og gns gning

i Daller nijs Daller

Biffant for paffjelle dag Biffant
ind fram Boger och Bogebindere
for ind ind gns ind tag indij indtag
ind tag indij indtag indij indtag
ind tag indij indtag indij indtag
ind tag indij indtag indij indtag

Grund lang xij ff tuler

Daller — 2 Daller xij ff tuler

med Metalknopper] for K:M:, og for 2 bøger, som hans naade haffde faaeth aff hannom, som beløff seg tiilsamen ephther hans handt schrifftes lydelse — 16 daler 6 β lubsk.

Item onsdagen ther nest [¹⁴/₁₀] anthwordet hertug Magnus dreng, som hand skulde bettalle een bog met tiill hertug Magnus, som wor postillam Lucij Latij [σ: Lucas Lossius] — 22 β.

Samme dag anthwordet Hans Goltsmedt at bettalle bøger met, som hand haffde wdtagit for K:M:, ephther hans Register beløff — 8¹/₂ daller 11 β 1 album.

Item anthwordet Hans Goltsmedt, som hand gaff for fierde parthen Martinj opera poo tydske, som myn naadhe frue fick — 2 daller.

Samme dag anthwordet hannom at giffue for een fygthe bog — 8 β.

Samme tiidt bettaltdt Petther Eldring for 2 volumina, hand haffde dop-pit, ¹/₂ daller og for 10 andre bøger, hand och haffde dop-pit, for huer 4¹/₂ β lubsk, beløff tiillsamen ephther Hans Goltsmeds beffallning — 2 daller.

Samme tiidt bettaltdt Matz bogebinder for bøger, hand haffde bundit, och andit arbejde, hand haffuer giort for K:M: och myn naadhe frue, ephther thette hans Registers lydelse beløff — 5¹/₂ daller 14 β 1 album.

Item onsdagen nest ephther Stj Galli dag [²¹/₁₀] anthwordet Hans Golt-smedt at bettalle een hus postilla Martinj tiill K:M: 5 mrc. och for then bleff dop-pit och beslagen 13 β danske — 5¹/₂ mrc. 5 β danske.

Samme tiidt anthwordet hannom at betalle 2 bøger met, som hand sagde, at K:M: skencthe Melcher Snider — 4 mrc.

End anthwordet hannom at giffue Matz bogebinder for nogle breffue och contrafeye, hand haffde lymit lerrit wnder, ephther K:M: beffallning — 2 daller.

Item anthwordet Loduig Weffuere, som hand haffde wdtagt for bøger tiill then frandsonske duerff [Dværge] ephther K:M: beffallning — 1 daller.

Item fredagen ephther alle helgens dag [⁹/₁₁] anthwordet Hans Golt-smedt at betalle bøger met, som hand haffde wdtagit for K:M:, ephther thenne hans seddels lydelse — 6¹/₂ mrc. 3 β.

Item fredagen nest fore Ste Karine dag [²⁰/₁₁] anthwordet Hans Golt-smedt at bettalle bøger met, som hand haffde wdtagit tiill K:M: behoff, ephther thette Registers lydelse beløff — 8¹/₂ daller 5 β.

Summarum, som er giffuit for bøger och bogebindere

Danske penninge — 30 mrc 6 β 2 album

Daller — 66 daller 2¹/₂ β lubsk.

Samme Udgiftspost findes i Regnskabet for 1554 (fol. 155—57). At den ogsaa har figureret paa de nu forsvundne Regnska-

ber for Aarene 1552 og 1553, er hævet over al Tvivl; man har jo endog (se ovenfor) et af Hans Guldsmeds Bilag til Regnskabet 1552. Imidlertid var der beslægtede Udgifter: Anskaffelse af Papir, Blæk etc. til Kancelliets eller Kongelig Majestæts eget Behov, som sammen med ganske heterogene Udgifter opførtes paa en Konto, der betegnedes som „Adskillig Udgift i Smaapluk“. Eskil Oxe, der synes at have været en Mand, som tilstræbte Ensartethed i Regnskabsførelsen, besluttede fremtidigt at slaa Kontorholdsudgifterne sammen med Udgifterne til Bøger og Indbinding. Det er sket paa Regnskabet for 1556 (fol. 172—76), og Joachim Beck fulgte ham 1557 (fol. 115—17) og 1558 (fol. 212—17) heri. Udvidelsen medførte en Tilføjelse til den oprindelige Titel; i 1556 lyder den: „Giffuit for bøger oc bogebindere for arbejde. Tesligiste for papyr, Røtt wox tiill Tydske Cancelerj“, i 1557: „Giffuit fore Bøger, papire, bogbindere for Arbeide“ og i 1558: „Giffuit for Bøger, papiire, Bleckpuluer, Schriffue pergmentt och Bogebinder lønn.“ Men Boganskaffelser og Bogindbinding er stadig de dominerende Faktorer; Kontoen er vedvarende en „Bibliotekskonto“, den ældste i sin Art, som dansk Bibliotekshistorie har at fremvise.

At aftrykke samtlige Bibliotekskonti fra Christian III.s Tid fuldstændigt, vilde være en Urimelighed. Kun sjældent anføres, hvilke Bøger der er købt, almindeligvis blot, at den og den Sum er blevet udbetalt i Henhold til en Befaling eller under Henvisning til en Seddels, et „Haandskrifts“ eller Registers Lydelse : det Regnskabet vedlagte Bilag, paa hvilket de fornødne Specifikationer har været opførte. Af disse Bilag er intet bevaret. Under disse Omstændigheder skal for Bogkøbets Vedkommende kun de Poster (i moderne Retskrivning) anføres, i hvilke det noteres, hvad det er for en Bog, som er blevet købt:

1554. Fredagen næst efter St. Anthoni Dag [¹⁹/₁] paa Kolding antvordet Hertug Magnus' Tugtemester at betale 2 Bøger med, som var Virgilius og Terentium paa Tyske, til Hertug Magnus — 2¹/₂ Mrk.
- Viti og Modesti Dag [¹⁵/₆] antvordet Mads Fyrbøder udi Kolding

- at betale en ubunden Postilla Brentii med, som K:M: lod købe — 2 Daler.
1554. Mandagen efter St. Dionisi Dag [$15/10$] udi Nyborg antvordet Christopher Møller [Renteskriver], som han havde udlagt og givet en Bogfører for de 12 Apostelers Figurer og for 2 formalede Breve, K:M: fik — 23 β
- Mandagen efter St. Mortens Dag [$14/11$] efter Casper Mules, Tugtemesters, Befaling givet for en Bedebog til Frøken Dorothea [Christian III.s yngste Datter], som Jochim Lapenou [Dronningens „Dreng“] annammede — 1 Mrk.
1556. 10. Februarii efter Casper Mules, Tugtemesters, Befaling antvordet Hertug Magnus' Dreng Holger Ulfstand at betale en Bog med, som hed Johannes Sleidani de statu religionis — 5 Mrk.
- 22. Dag Junii antvordet Mester Hans Guldsmid [han havde 1554 taget Magistergraden] at betale en Bog med, han havde udtaget for K:M:, som var Mahomeds Alcoran — 4 Mrk.
1557. 11. Oktober antvordet Mester Hans Guldsmid at betale en Hebraiske Bibel med, K:M: fik — 5 Daler.
- 14. Oktober efter K:M: Befaling givet Johannes Boserup, som K:M: skænkede ham for en Bog, som han havde skrevet K:M: til om Rigens Handel og Krøniker, 100 Gulden — 77 Daler 13 β lübsk.
1558. 10. Februarii efter min naadige Frues Befaling givet for et nyt Testamente paa Tysk til Frøkenen — $2\frac{1}{2}$ Mrk.
- 1. April antvordet Hertug Hans [Christian III.s yngste Søn] at betale en Passional med, Hans Naade købte — 12 β .
- 10. Oktober antvordet Mester Henrik Prædikant [den tyske Hofpræst Henrik v. Bruchofen] at betale 2 Bøger med, som han havde udtaget til K:M:, som var Theodoretus paa Græske og Latine — 1 Daler.
- [indført efter 28. November] End givet Hertug Hanses Dreng Hannibal Gyldenstjerne til en Terentium $\frac{1}{2}$ Daler, til en Grammaticam 10 β , til en Catechismum 3 β , til en Vocabularium 8 β og til Sententias Salomonis 3 β , beløber — 3 Mrk.
- End efter Tugtemesters Befaling givet Herman Bogfører for en Postilla Spangebergii $2\frac{1}{2}$ Mrk., for Comediis Terentii $\frac{1}{2}$ Daler, for Calendarium Eberi 20 β , som Hertug Hans fik, og for en dansk Salmebog, Peder Dværg fik, 1 Mrk., beløber — 6 Mrk. 4 β .
- 28. December udi Kolding efter Mads Fyrbøders Befaling betalt Herman Bogfører for Genealogiam der Fürsten zu Anhalt og Chronica Kejser Henrici, som K:M: fik af hannem — 6 Daler 1 Mrk.

Som det vil ses, er der købt Bøger ogsaa udenfor København, hvilket hænger sammen med, at naar Christian III, ledsaget af sin Kansler og — i 1550-erne — af Rentemesteren, drog Landet rundt for at holde Retterting eller for med sin Hofstat at nyde den Naturalforplejning, der endnu som i Middelalderen udgjorde en Del af de kongelige Indtægter, fandt Bogkøb Sted, hvor Bogførere viste sig med deres Boglager. En Forestilling herom giver Regnskabet for 1554, ifølge hvilket der foruden i København $\frac{25}{7}$, $\frac{27}{7}$, $\frac{10}{11}$ og $\frac{14}{11}$ udtoges Bøger og betaltes for dem i Kolding $\frac{19}{1}$, $\frac{22}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{17}{3}$, $\frac{29}{3}$, $\frac{11}{6}$ og $\frac{15}{6}$, i Odense $\frac{28}{9}$ og $\frac{1}{10}$, i Nyborg $\frac{15}{10}$, $\frac{6}{12}$ og $\frac{28}{12}$. 1556 opholdt Kongefamilien sig næsten uafbrudt paa Københavns Slot¹⁾, og Aarets Bogindkøb fandt alle Sted i Hovedstaden. Det samme var Tilfældet i sidste Halvdel af 1557 (Regnskabet for første Halvdel er ikke bevaret) og de fire første Maaneder af 1558, men ved Foraarstid rejste Christian III atter ud. Regnskabet noterer Bogindkøb i Maj paa Roskilde Marked, taler derefter om Papirindkøb i Juli i Odense og Kolding, i August i Aalborg og i September i Randers for først i Oktober igen at beskæftige sig med Bogkøb og da i Kolding. Der købtes Bøger her ogsaa i November og December, en Gang hver Maaned, men alligevel var Aarets Boghøst ikke ringe. Paa Koldinghus afregnedes $\frac{28}{11}$ med Hans Guldsmed for Bøger, han under Kongens Fraværelse efter dennes Befaling havde udtaget i København; Udgiften var 116 Daler 2 Mrk. 13 β 1 Alb., det næststørste Enkeltbeløb for Bogkøb, Regnskaberne har at fremvise, kun overgaaet af et andet Enkeltbeløb $\frac{28}{12}$ 1557 paa 118 Daler 2 Mrk. 7 β . Bogførerne, hos hvem Indkøbene fandt Sted, nævnes ikke altid ved Navn i Regnskaberne, men sker det, ses, at flere af dem var Tyskere: 1541 Jacob af Lübeck, 1551 Dirich Sommer af Rostock og Peter Eldrinck af Lübeck. Jost Bogfører i 1551 er uden Tvivl identisk med Jost Stürtzkopf af Wittenberg, som Christian III gerne benyttede, naar han gjorde direkte Bogbestillinger i Tyskland; han omtales hyppigt i Brevvekslingen med de tyske Teolo-

¹⁾ ASTRID FRIIS i Biogr. Leks. XVII, 1939, p. 552.

ger og fik — efter Kongens Død — $\frac{1}{8}$ 1559 Tilladelse til indtil videre at indføre Bøger her i Riget og sælge dem for en rimelig Pris, hvorefter han 1559—60 af Universitetet for 24 β lejede Frue Kirkes Vaabenhus og stod her med sine Bøger¹⁾. Til hvilken Nationalitet Jakob Hes. og Henning Bogfører i 1551, Hans Høyer i 1556—57 og Herman Bogfører i 1558 hører, lader sig næppe afgøre, saa lidt som der ellers kan oplyses noget om dem. Baltzer Bogfører i 1558, der i 1556 var blandt dem, som leverede Bøger til Universitetets Bibliotek²⁾, er sikkert den samme som Baltzer Kaus, i Frederik II.s Tid en driftig Boghandler og Forlægger i København³⁾. Af hvad Nationalitet han var, vides ikke, maaske en indvandret Tysker.

Det var dog ikke alene gennem Køb hos Bogførere, Christian III.s Bibliotek forøgedes. Mange Bøger sendtes fra Forbindelserne i Tyskland, men Gaver i dette Ords vanlige Betydning kan de ikke siges at være. Som tidligere berørt var det Kongen imod, at andre skulde have Udgifter for denne Sags Skyld, og han gjorde derfor Gengæld, for det meste i rede Penge. Bugenhagen og Melancthon erholdt i aarlig Besoldning hver 50 Daler, Georg Major afveklende 40 eller 50. Overfor Statholderen i København Mogens Gyldenstjerne, hvis Søn han havde i Husset, har Major $\frac{10}{9}$ 1559 gjort Rede for, hvad han i Aarenes Løb har sendt den afdøde Konge af Bøger, idet han samtidig beder sig bragt i Erindring hos Efterfølgeren⁴⁾. Ogsaa ellers honorerede Christian III samvittighedsfuldt tilsendte Bøger, og bragtes disse af et særligt Bud, fik dette enten Budløn eller Tærepenge for Rejsen. Rentemesterregnskaberne indeholder Vidnesbyrd herom, som her skal meddeles, for saa vidt det ikke tidligere er sket i anden Sammenhæng. Enkelte af Udgifterne opføres paa Bibliotekskontoen, de fleste efter deres Art henholdsvis paa Kontoerne „Givet Kongelig Majestæt at skænke

1) Kanc. Brevb. 1556—60, p. 297; RØRDAM IV, p. 147.

2) *Danske Magazin*, 3. R. VI, 1860, p. 259.

3) RØRDAM II, p. 680—82; LAURITZ NIELSEN i Biogr. Leks., XII, 1937, p. 364—65.

4) *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*, I, 1929, p. 647—48.

bort“ eller „Givet til Tærepenge og Udkvittering for Herberge“:

1551. (fol. 139). Søndagen næst efter Anthoni Dag [$\frac{23}{1}$] antvordet Anthonius Sekretær, som et Hamburger Bud fik, som bar K:M: nogle Bøger, 2 Daler og et Lüneburger Bud der samme Tid udi Assens 1 Daler, er — 3 Daler.
- (fol. 141). Onsdag næst efter Vor Frue Dag Kyndelmisse [$\frac{9}{2}$] givet et Bud af Lübeck, som K:M: skænkede hannem til Tæring, og bar han en Bog fran Mester Krage [Luthers Ven, den senere Superintendent i Hildesheim Tilemann Krage] og til K:M: — 2 Daler ¹⁾.
1554. (fol. 155). Onsdagen efter Søndagen Judica [$\frac{14}{3}$] antvordet Anthonius Hanisch, som [c: hvad der] skulde forsendes til Wittenberg at betale Bøger, som Doctor Jonas Justus [Justus Jonas] havde sendt K:M:, 11 $\frac{1}{2}$ Daler og 2 Daler, som Budet fik, er tilsammen — 13 $\frac{1}{2}$ Daler.
- (fol. 95). $\frac{12}{8}$ udi Kolding efter Anthonii Befaling forskikket til Doctor Jonas Justus udi Wittenberg, som K:M: skænkede ham for en Bog, han havde skrevet K:M: til — 30 Daler.
- (fol. 97^v). Lørdagen efter Margarethe [$\frac{14}{7}$ ell. $\frac{21}{7}$] udi Kolding efter K:M: Befaling givet Mester Jørgen Sangmesters Hustru, som Hans Naade skænkede hende for nogle Diskantbøger — 15 Daler.
- (fol. 105). $\frac{18}{11}$ (udgivet Budløn, bl. a.) som et Bud af Lüneburg skulde have, som førte K:M: nogle Breve til og en Bog, som Skolemesteren i Lüneburg sendte Hans K:M: — 4 Daler 1 Ort.
- (fol. 157). $\frac{23}{12}$ antvordet Doctor Cornelius [Livlægen Cornelius Hamsfort] efter K:M: og min Naade Frues Befaling, som skulde forskikkes til Lucas Lossius udi Lüneburg for nogle Bøger, han forskikket haver, som Hertug Frederik [senere Frederik II], Hertug Magnus og Hertug Hans skulde have, som han skrev dennem til — 20 Daler.
1556. (fol. 90^v). $\frac{4}{3}$ efter Anthoni Hanisch Befaling givet Skerff von Wittenberg, Bud ²⁾, som K:M: skænkede ham for nogle Bøger, han havde baaret fran Wittenberg og hid til K:M: — 3 Daler.
- (fol. 97^v). $\frac{2}{8}$ efter Anthoni Befaling givet Skerff von Wittenberg, Bud, som K:M: skænkede ham for nogle Bøger, han havde baaret K:M: — 3 Daler.

1) Den oversendte Bog er vistnok Tilemann Krage's „Von dem Bilde Gottes in den ersten Menschen“ (1550, 4°), som findes i Kataloget over Boggaven 1605.

2) Ambrosius Scherff (Scharff) var Wittenberg-Teologernes Fodbud, hyppigt omtalt i deres Breve til Christian III.

1557. (fol. 116^v). $\frac{6}{11}$ efter Anthoni Hanisch Befaling forskikket til Doctor Jørgen [Georg] Major udi Wittenberg, som K:M: lod sende ham for en Bog — 6 Daler.
1558. (fol. 189^v). $\frac{6}{5}$ givet en ung Person af Wittenberg, som førte K:M: nogle Bøger, som Hans K:M: forærede ham med — 8 Daler.
- (fol. 196^v). $\frac{10}{9}$ efter Anthoni Hanisch Befaling givet Hans Ossen, Doctor Majors Bud, som K:M: skænkede ham til Tæring — 6 Daler.
- (—) nok givet samme Hans Ossen efter Casper Mules Befaling for nogle Bøger, han førte lille Hertug Hans fran Wittenberg — 2 Daler.
- (fol. 197). $\frac{20}{9}$ efter Anthoni Hanisch Befaling givet et Wittenberger Bud ved Navn Michel Gesler, som K:M: skænkede ham til Tæring, for en Bog, han bar Hans Naade — 6 Daler.

Den første Efterretning om Indbinding til det Kongelige Bibliotek i Christian III.s Tid er et Sendebrev (Missive) fra 1545, i Kopibogen indført efter Søndagen Jubilate [$\frac{26}{4}$], til Rentemester Joachim Beck, at han „lader binde vel udi Fjæle den store danske Krønike og tre andre smaa Bøger, som K:M: hannem nu tilskikker“¹⁾. Hvilken Bog der menes med „den store danske Krønike“, om trykt eller haandskreven, turde være vanskeligt at sige. Næste Gang der høres om Bogindbinding, er i den ovenfor anførte Notits i Jørgen Pedersens Rentemesterregnskab for 1546 om Bogbinder Niels Poulsen i Ribe. I Eskil Oxes Regnskab 1551 er det Mads Bogbinder, der — øjensynligt i København — har Leverancen, men ogsaa Petter Eldrinck af Lübeck ses at have været i Virksomhed. Hvad de følgende Regnskaber har om Bogindbinding, skal altsammen anføres, dog med Udeladelse af Arbejde udført for Kancelliet. Ogsaa de Poster, i hvilke Bogkøb og Indbinding er slaaet sammen, medtages:

1554. Sti Hanse Baptiste Aften [$\frac{23}{6}$] udi Kolding efter Mester Henrik Prædikants Befaling betalt Niels Bogbinder af Ribe, for hvis Bøger han haver bundet for K:M:, efter dette hans Registers Lydelse, som beløb sig — 22 Mrk.

¹⁾ *Danske Magazin*, 4. R. I, 1864, p. 94.

1554. Sti Mortens Aften [$^{10/11}$] udi København betalt Mads Bogbinder, for hvis Arbejde han havde gjort for K:M: — 12 Mrk. 4 β .
- Samme Tid afregnet med Laurids Skriver paa København, hvis Penninge som han paa adskillige Tider havde antvordet Hans Guldsmed at betale Bøger med for K:M:, at give Bogbinder for Arbejde, beløb sig tilsammen efter hans Seddels Lydelse — $37\frac{1}{2}$ Daler $1\frac{1}{2}$ β lübsk og 23 β danske.
1556. $^{12/1}$ efter Mester Hans Guldsmeds Befaling givet Mads Bogbinder for Arbejde, som han havde gjort for K:M:, en Part færdig og en Part ufærdig, som han nu fran sig antvorder efter K:M: Befaling — 4 Daler.
- $^{6/2}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at betale Bøger og Alun med efter hans Seddels Lydelse — $11\frac{1}{2}$ Mrk.
- $^{20/2}$ antvordet Hans Guldsmed at give for Bøger og en Bogbinder for Arbejde — $7\frac{1}{2}$ Mrk.
- $^{6/3}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at betale Bøger og Alun med til K:M: Behov — $7\frac{1}{2}$ Mrk. 4 β .
- $^{17/3}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at give for 4 Pund Alun til Niels Bogbinder — 3 Mrk.
- $^{3/6}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at betale Alun med til Bogbinderen — 2 Mrk.
- $^{6/7}$ antvordet Niels Bogbinder efter K:M: Befaling ved Mester Hans Guldsmed, som han skulde have at udgive, til hvis som Behov haver været til K:M: Bøgers Behov, efter hans Registers Lydelse — $5\frac{1}{2}$ Daler 2 β .
- $^{16/7}$ givet Niels Bogbinder af Ribe paa Regnskab for Arbejde efter K:M: Befaling — 10 Daler.
- $^{30/7}$ antvordet Niels Bogbinder at betale 5 Pund Messing med, han havde udtaget, og for Traad — 4 Mrk. 2 β .
- $^{15/8}$ antvordet Niels Bogbinder at købe Lim, Traad og Snorer fore $1\frac{1}{2}$ Mrk.
- $^{6/9}$ antvordet Niels Bogbinder at købe 4 Lod Silke fore at binde K:M: Bøger med — $2\frac{1}{2}$ Mrk.
- $^{18/9}$ antvordet Niels Bogbinder at købe 2 Pund Lim fore til K:M: Bøger — 8 β .
- $^{28/9}$ antvordet Mester Hans Guldsmed efter K:M: Befaling at betale Svineskind med, udtagne til K:M: Bøger — $11\frac{1}{2}$ Daler 4 β .
- $^{1/10}$ efter K:M: Befaling givet Niels Bogbinder paa Regnskab for Arbejde — 20 Daler.
- $^{14/11}$ antvordet Niels Bogbinder at købe Alun fore — 2 Mrk.

1556. $\frac{28}{11}$ antvordet Niels Bogbinder at købe Remmer for at sætte udi K:M: Diskantbøger — 8 β .
- $\frac{18}{12}$ antvordet Niels Bogbinder at købe Silke fore og Alun til K:M: Bøger — 11 Mrk.
1557. [Kun sidste Halvaar af Regnskabet bevaret] $\frac{21}{6}$ betalt Niels Bogbinder, for hvis Arbejde han haver gjort for K:M: til denné Dag, fran det sidste der var gjort Regnskab med hannem, som Mester Hans Guldsmed havde med ham afregnet — 18 Mrk. 7 β .
- $\frac{3}{7}$ antvordet Henrik Bogbinder at købe Lim, Traad og Snorer fore til K:M: Bøger — 22 β .
- $\frac{18}{7}$ givet Henrik Bogbinder paa Regnskab for Arbejde, han haver at gøre for K:M: — $3\frac{1}{2}$ Daler.
- $\frac{19}{7}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at betale fore Auripigmentum, $\frac{1}{2}$ Lod Safran, stærk Silke, fore Traad, efter hans Seddels Lydelse — $6\frac{1}{2}$ Mrk. $7\frac{1}{2}$ β .
- $\frac{1}{10}$ antvordet Henrik Bogbinder at købe Traad og Lim fore — 10 β .
- $\frac{9}{10}$ givet Henrik Bogbinder paa Regnskab for Arbejde — 1 Daler.
- $\frac{16}{10}$ efter Mester Hans Guldsmeds Befaling betalt Augustinus Bogbinder, for hvis Bøger og Arbejde han haver gjort for K:M:, efter Mester Hanses Seddels Lydelse — 2 Mrk. 2 β , 5 Daler.
- $\frac{10}{11}$ antvordet Henrik Bogbinder at give for 1 Pund Traad og 1 Pund Lim — 20 β .
- $\frac{16}{11}$ antvordet Mester Hans Guldsmed til at give en Bogbinder for Bøger, som han havde bundet for K:M:, beløb — 4 Mrk. 2 β .
- $\frac{26}{11}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at købe 1 Pund Hornlim fore — 4 β .
- $\frac{9}{12}$ antvordet Henrik Bogbinder at købe 1 Pund Lim fore — 4 β .
- $\frac{29}{12}$ antvordet Henrik Bogbinder at give for 1 Lod Silke 9 β , til Traad 2 β og til 1 Pund Lim 4 β , er tilsammen — 15 β .
1558. $\frac{31}{1}$ antvordet [en?] Bogbinder at købe Traad, Snorer fore efter Mester Hans Guldsmeds Befaling — 2 Daler.
- $\frac{5}{2}$ givet Jens Jermer for 2 Bøger, han havde bundet for Hertug Hans og Greven — 6 β .
- $\frac{27}{2}$ antvordet Mester Hans Guldsmed at betale 2 Bøger Royalpapir med til Bogbinderen — 12 β .
- $\frac{3}{3}$ antvordet Niels Bogbinder at give for en Fjerding Guld at binde udi Bøger — $1\frac{1}{2}$ Mrk.

1558. $19/3$ antvordet Niels Bogbinder at købe et Pund Sytraad og 1 Lod Silke fore — $1\frac{1}{2}$ Mrk. 2 β .
- $20/4$ antvordet Mester Hans Guldsmed at give for nogle K:M: Bøger, han havde ladet beslaa, efter hans Seddels Lydelse — 8 Mrk.
- $5/5$ antvordet Mester Hans Guldsmed, som han havde udlagt for Bøger og Messing udi Roskilde Marked — 2 Mrk. 2 β .
- $11/5$ betalt Tillemand von Unnouv, Kræmmere, for 9 Pund 1 Fjerding 2 Lod Messingtraad og Messing til K:M: Bøger, for hvert Pund 10 β — 5 Mrk. 10 β .
- $5/8$ antvordet Mester Hans Guldsmed, som han gav Baltser Bogfører [Baltser Kaus, se ovf.] for 4 Busel [Knipper, ty. Büschel] Svineskind, som han havde bestilt til K:M: Bøger — 10 Daler.
- $2/9$ antvordet Niels Bogbinder at købe 2 Lod Silke og 1 Pund Sytraad fore — 2 Mrk. 4 β .
- $15/10$ antvordet Niels Bogbinder at give for Guld, Alun og Traad til K:M: Bøger — $1\frac{1}{2}$ Mrk. 1 β .
- $24/10$ givet Hans Bøse for 10 Pund Alun, som købtes til K:M: Bøger, som Niels Bogbinder annammede — $7\frac{1}{2}$ Mrk.
- $3/11$ antvordet Niels Bogbinder at give for 4 Bøger Papir og Lim — 3 Mrk.
- $19/11$ antvordet Niels Bogbinder at give for 2 Pund Sytraad — 2 Mrk.

Blandt de Bogbindere, der bandt Bøger ind til Kongens Bibliotek, og af hvilke kun Augustinus Bogbinder ses en enkelt Gang tillige at have været i Virksomhed for Universitetets¹⁾, har Niels Bogbinder, der 1556 afløser Mads Bogbinder, og som derefter forsvinder i sidste Halvaar af 1557 for i Begyndelsen af 1558 at vende tilbage og fortsætte Aaret ud, Krav paa Opmærksomhed. Saa vidt skønnes (jfr. $16/7$ 1556), er han samme Mand som Niels Poulsen fra Ribe, der nævnes allerede 1546, og man har da her den første danske Hofboghinder, som kendes. Et aabent Brev, udstedt paa Koldinghus $28/7$ 1558, gør alle vitterligt, at Niels Poulsen har tilsagt Kongen sin Tjeneste som Bogbinder, hvorfor han aarlig skal have 100 Mrk. danske, 1 Hofklædning og til Underhold for sin Hustru 2 Pd. Malt,

¹⁾ *Danske Magazin*, 3. R. VI, 1860, p. 254.

1 Pd. Mel, 1 Fjerd. Smør og 4 Sider Flæsk. Kongen vil skaffe ham Læder, Pergament, Papir, Brædder, Messing, Traad, Lim og andet, som han behøver til de Bøger, han indbinder, derimod skal han bruge sine egne Redskaber. Lønningen skal begynde fra sidste Nytaar¹⁾). I Henhold til dette Kongebrev noteres under Rubrikken „Adskillige Hoftjenere“ i Rentemesterregnskabet for 1558 fol. 156^v: „Niels Bogbinder. Den 7. Dag Maj givet hannem hans halve Aarsbesolding nu til Sancti Hans Dag [²⁴/₁₀₀] fortjent — 20 Daler“ med Tilføjelsen: „End givet hannem og dermed afbetalt fore dette Aar — 13 Daler 1 Mrk.“

Hermed er anført, hvad Rentemesterregnskaberne har om det Kongelige Bibliotek i Christian III.s Tid. Tilbage staar Spørgsmaalet om den med Bogkøb og Indbinding forbundne aarlige Udgift. Der ses herved bort fra Dronningen og de kongelige Børn, ligesaa fra Udgifterne til Indkøb af Papir, Blæk etc., hvorimod Budløn og Tærepenge for overbragte Bøger medtages, da tilsvarende Poster findes paa „Bibliotekskontoen“. Resultatet er da følgende²⁾ :

1551.	Bogkøb	68 ¹ / ₂	Daler	2	Alb.	
	Indbinding	11	—	3	β	1 Alb.
						79 ¹ / ₂ Daler 4 β.
1554.	Bogkøb	154	Daler	1	β	2 Denar
	Indbinding	11	—	2 ¹ / ₂	Mrk.	3 β
						166 Daler 4 β 2 Denar
1556.	Bogkøb	88	Daler			
	Indbinding	59	—	12	β	
						147 Daler 12 β
1557.	Bogkøb	220	Daler	1	Mrk.	6 β
	Indbinding	21 ¹ / ₂	—	5	β	1 Alb. 2 Denar
						242 Daler 3 β
						1 Alb. 2 Denar
1558.	Bogkøb	161	Daler	2 ¹ / ₂	Mrk.	7 β
	Indbinding	23	—	13	β	
						185 Daler 12 β

¹⁾ Kanc. Brevb. 1556—60, p. 195. Werlauff, som nævner Aktstykket, har ved Trykfejl: 1559.

²⁾ Ved Udregningen har Mag. C. A. Christensen godhedsfuldt været behjælpelig.

Aarsagen til den store Udgift i 1557 ligger i Udbetalingen af 77 Daler 13 β lübsk til Johannes Boserup (se ovf.); hvorfor Udgiften i 1551 til Gengæld er forholdsvis lav, kan der intet siges om. At Christian III Aar efter Aar har købt Bøger, kan næppe være Tvivl underkastet; de tilfældigt bevarede Bilag til nu forsvundne Rentemesterregnskaber bevidner det, og der kan i saa Henseende desuden erindres om, at i 1547 var Bogsamlingen saa stor, at et Katalog over den fandtes paakrævet. Hvor mange Bind hvert Aars Accession har omfattet, lader det forhaandenværende Materiales hele Beskaffenhed derimod ganske uoplyst, og ligesaa umuligt er det at angive Størrelsen af den Totalsum, som i hele Kongens Regeringstid har været anvendt. Man maa nøjes med til Sammenligning at anføre, at Kurfyrst Frederik den Vise af Sachsen anviste det af ham anlagte Bibliotek i Wittenberg et aarligt Indkøbsbudget paa 100 meissenske Gylden, et Beløb, der endnu 1598 gjaldt for Biblioteket i Dresden¹⁾. Da Daleren og Gylden i Datiden principielt regnedes for lige i Værdi, har Christian III i hvert Fald ikke anvendt mindre paa sit Biblioteks Forøgelse end de sachsiske Kurfyrster paa deres. Hertil kan føjes, at i Fundatsen for Københavns Universitet af $\frac{10}{8}$ 1539 var der fastsat et Beløb paa 50 Daler aarligt til Bogkøb²⁾, og da Christoffer Valkendorf 1588 oprettede sit Kollegium, afsatte han 100 Daler som Bibliotekskapital; for den aarlige Rente heraf, 5 Daler, skulde der købes Bøger³⁾.

Den første Regeringshandling af FREDERIK II, som har Forbindelse med nærværende Afhandlings Emne, er et Missive af $\frac{18}{2}$ 1559 til Mogens Gyldenstjerne bl. a. omhandlende de Menesker, der fik Naturalforplejning paa Københavns Slot som en Del af deres Lønning. Det hedder her, at Kongen har bragt i Erfaring, „at der skal være meget unyttigt Folk, som daglig spises der paa Slottet, og derfor skikkes Eder herhos et Regi-

¹⁾ F. A. EBERT, *Geschichte der kgl. Bibliothek zu Dresden*, 1822, p. 17, 33, jfr. 209 Note.

²⁾ RØRDAM I, p. 130.

³⁾ H. J. HELMS, *Valkendorfs Kollegiums Historie*, 1917, p. 32.

ster paa saa mange, som I paa Vore Vegne skal forløve [afskedige] og afvise, thi Vi ikke vil, at de længere skal underholdes der paa Slottet“. Paa det vedlagte Register findes foruden Slotsprædikanten bl. a. Mester Hans Bibliothecarius og Niels Bogbinder, den sidste selv anden c : med sin Kone¹⁾). Samtidigt skrev Rentemester Joachim Beck $17/2$ forklarende til Mogens Gyldenstjerne, at „om Mester Oluf, eders Prædikant der paa Slottet, vil K:M:, at han skal selv underholde sig med Kost i Byen og have dog sin Løn af Slottet, ligesaa med Mester Hans, som haver Bøgerne i Befaling“²⁾). Det ses heraf, at Hans Guldsmed lønningsmæssigt har sorteret under Københavns Slot, men hvor stor hans Pengeløn var, kan ikke oplyses, da Slottets Regnskaber for denne Tid ikke er bevarede. Senere fik han atter Naturalforplejning. Frederik II.s Hofmandtal og Spiseordning af $22/8$ 1564 nævner Folk, hvem Kongen herefter ikke vil forholde aarlig Fetalje, men de skal igen bekomme, hvad de „tilforne har fanget her af Slottet“. Mellem dem er Mester Hans Aurifaber, som opføres med 2 Svin, 1 Fjerd. Smør, 2 Td. Sild, 1 Pd. Rug og 2 Pd. Malt³⁾). Anderledes gik det Niels Bogbinder, som fik sin Afsked, med Opfyldelse naturligvis af, hvad han havde Krav paa i Henhold til sin kongelige Ansættelse. Under Udgifterne til Tæring og Udkvittering af Herberg notes $7/8$ i Joachim Becks Regnskab fra Nytaarsdag til 20. Sept. 1559 fol. 122^v: „Givet Niels Bogbinder Kostgæld for 23 Uger, han haver selv underholdet sig, føre han fik Besked, hvorefter han skulde rette sig, om han skulde blive i Tjenesten, hver Uge 20 β er — $29\frac{1}{2}$ Mrk. 4 β “, og uden Dato under Lønninger til „Adskillige Hoftjenere“ fol. 59: „Givet hannem hans Besolding til Johannis [$24/8$] for $1/2$ Aar, fik Forlov [Afsked] og annammet sin Bestilling fran hannem — 50 Mrk.“, hvortil $11/8$ slutter sig Notitsen fol. 237: „Givet Niels Bogbinder for en

1) PONTOPPIDAN, *Origines Hafnienses*, 1760, p. 262—06, jfr. Kanc. Brevb. 1556—60, p. 250.

2) *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*, I, 1929, p. 540.

3) *Nye danske Magazin*, V, 1827, p. 69—71.

halv Hofklædning, K:M: hannem skyldig var til Sancti Hans Dag forleden — 11 Mrk. 8 β ." Om hans sidste Virksomhed i Kongens Tjeneste indeholder Regnskabet følgende Poster:

1559. (fol. 235). $\frac{4}{7}$ til et Skind, han købte og skulde omdrage et Cy-presskrin med for K:M: — $\frac{1}{2}$ Daler.
- (fol. 236^v). $\frac{23}{7}$ for Skind, han købte og forede et Fôr med til 6 store Flasker $3\frac{1}{2}$ Mark og til 1 Pund Lim 4 β , er — $3\frac{1}{2}$ Mrk. 4 β .
- (fol. 236^v). $\frac{31}{7}$ til Læder og Pap til tvende K:M: Bøger, han bandt — 2 Mrk.
- (fol. 237). $\frac{10}{8}$ for 2 store Regnskabsbøger, han bandt for K:M: — $1\frac{1}{2}$ Mrk.
- (fol. 237^v). $\frac{11}{8}$ for et Hus til 6 store Flasker, han betog [betrak] med Læder for K:M: — 1 Daler.

Det næste bemærkelsesværdige er, at af den særlige „Bibliotekskonto“ forsvinder den centrale Overskrift „Givet for Bøger og Bogbinder for Arbejde“, medens Udgifterne til Papir, Blæk etc. føres videre som en ren og skær Kontorholdskonto. Forandringen viser sig allerede paa det første Regnskab fra Frederik II.s Tid; det kender intet til direkte Bogkøb, men vel til Budløn for overbragte Bøger samt Honorarer for dedicerede og posterer Udgifterne til Bogbindervirksomheden under „Adskillig Udgift i Smaapluk“ (siden Mikkelsdag 1565 blot benævnt „Adskillig Udgift“). I Aaret 1559 faldt Ditmarskerkrigen, og det vilde kunne siges, at den snart derpaa følgende Syvaarskrig med dens finansielle Efterveer gav andet at tænke paa og bruge Penge til end Bøger og Bogbind. Men heller ikke senere træffes Overskriften „Givet for Bøger og Bogbinder for Arbejde“; den er og vedbliver at være forsvunden gennem hele Frederik II.s Regeringstid. Aarsagen hertil kunde være, at Udgifter til Bøger og Indbinding er forekommet saa sjældent, at Rentemesteren har fundet det urimeligt at føre en saadan Overskrift, og at dette just er Grunden, viser selve Regnskaberne, der i en Periode af henved tredivte Aar kun noterer to Bogkøb,

med nogle og tyve Aars Melletrum¹⁾. Da der imidlertid i Boggaven fra 1605, ganske vist ikke nødvendigvis i noget stort Antal, findes Bøger, som ifølge Trykaaret faktisk ikke kan være købt under Christian III, maa disse Bøgers Anskaffelse være afholdt af Beløb, der udgiftsmæssigt ikke passerede Rentemesterregnskaberne, eller de er indkomne som Gaver. Det kunde tænkes, at Frederik II, naar han — uden maaske altid som Faderen at være ledsaget af sin Rentemester²⁾ — opholdt sig paa Landets forskellige Slotte, lod vedkommende Lensmand lægge ud for Bogkøb. Udgiften vilde da være at finde paa Lensregnskabet, ikke paa Rentemesterregnskabet, hvor blot Overskudet fra Lenet bogføres paa Indtægtssiden. Af Lensregnskaber bevarede fra Frederik II.s Tid er der ikke mange, men intet af dem har Udgifter til Bøger, Papir etc. ud over, hvad der tjente Lenets eget Behov³⁾. Dernæst kunde maaske Øresundstoldregnskaberne, fra hvilke hverken Indtægter eller Udgifter lader sig til Syne paa Rentemesterregnskaberne, komme i Betragtning. De er i Behold saa noget nær alle, men foretagne Stikprøver giver et lignende Resultat som ved Lensregnskaberne. Endelig er der de Summer, der dels fra Øresundstolden, som var kongelig Domæne, dels af Rentemestrene indbetaltes i Kongens eget Kammer; hvad disse Summer anvendtes til, førte en Kammerjunker særlige Regnskaber over, men før Frederik III.s Tid er intet af disse bevarede.

Saafermt den Bogsamling, der fra Christian III gik i Arv til

¹⁾ Rentemesterregnskaberne, som de foreligger, er ikke førte Dag for Dag, men Renskrifter efter Kladder eller paa Grundlag af de tilstedeværende Regnskabsbilag. Rentemestrene havde saaledes, inden Regnskabet afsluttedes og gik til Renskrift, fuldkommen Overblik over, hvilke Konti der vilde blive Brug for.

²⁾ Af Rentemestrene under Frederik II var Christoffer Valkendorf, der fungerede siden 1574, for sit Vedkommende bundet til Hovedstaden (ARTHUR G. HASSØ i Biogr. Leks. XXV, 1943, p. 64).

³⁾ Det ses eksempelvis, at Lensmanden over Kalundborg Len 1579—80 køber sit Blækpulver paa Apoteket i København, medens hans Kollega paa Nyborg Slot i sit Regnskab 1578—79 fol. 106^v noterer: „givet Baltser Bogfører udi København for en nøie [ny] latiniske og danske Gradual til at bruge udi Slotskapellet for Peblingene om Søndagen og andre Helligdage — 4 Mrk.“ Det er Niels Jespersens „Gradual“, hvis Pris man her faar at vide.

Sønnen, er blevet ført videre af denne ved Køb ud over det lidet, som Rentemesterregnskaberne oplyser, maa Udgifterne altsaa være afholdte gennem Kongens Kammer. Tiltror man ikke Frederik II dette, staar kun Boggaver tilbage som Forklaring paa en Forøgelse af Biblioteket. At han har modtaget Dedikationsexemplarer, viser Rentemesterregnskaberne, hvor de udbetalte Honorarer ganske som i Faderens Tid er bogførte; men ved Siden af kan der meget vel være indgaaet som Gaver Bøger, der ikke er Dedikationsexemplarer, og at saadanne Boggaver ikke har efterladt sig paaviselige Spor, ligger i Sagens Natur.

Rentemesterregnskabernes Udbetaling af Dedikationshonorarer, der føres paa Kontoen „Givet K:M: at skænke bort“, falder tidsmæssigt i to Grupper: de første Regeringsaar, 1561 inclusive, og fra 1571 til Kongens Død i 1588; fra den mellemiggende Periode, Syvaarskrigens Tid, er ingen Udbetalinger noterede. At anføre disse Poster her (noget over 25 i alt) maa synes upaakrævet, da de er let tilgængelige; sammen med andre litterærhistoriske Notitser, uddragne af Regnskaberne, er de publicerede af Rørdam for Tiden til og med 1561 og af A. Petersen for Tiden fra 1571 til 1589¹⁾. Blot et Par Poster, som ikke er kommet med, skal for en Ordens Skyld tilføjes. $\frac{9}{5}$ 1559 bogfører Joachim Beck (fol. 132^v), at han har antvordet Sebastian Swendi, Skriver i Tyske Kancelli, 100 Daler, som et Bud af Magdeburg fik, som K:M: skænkede en Prædikant der samme Sted for „en Nybog“ [en ny udkommen Bog], og i Christoffer Valkendorfs Regnskab for 1574 (fol. 214^v) hedder det, at der $\frac{3}{12}$ blev givet Doctor Erasmus Lætus 200 gamle Dalere, som K:M: skænkede ham for nogle Bøger, han sendte K:M: (det er de historiske Arbejder i bunden Stil fra 1573—74, som tidligere har været nævnte). I Tilknytning hertil bør det ikke lades uomtalt, at det i Joachim Becks Regnskab fra 20. Sept. 1559 til Mikkelsdag 1560 fol. 125 noteres, at der $\frac{3}{2}$ efter Se-

1) *Ny kirkehist. Saml.*, V, 1869—71 p. 255—56, 409—18; *Danske Saml.*, I, 1865—66, p. 91—99.

bastian Swendi's Befaling er givet Melanchton 50 Daler, „som K:M: ham naadigen undt haver, saa længe han lever, aarligen“, en Gunst, han iøvrigt ikke længe nød godt af, da han døde $19/4$ s. A. (Bugenhagen var død 1558). Heller ikke Georg Major blev glemmt. Som foran nævnt havde han $10/9$ 1559 henvendt sig til Mogens Gyldenstjerne; allerede $13/10$ s. A. erholdt han (iflg. samme Regnskab fol. 168) 50 Daler og kvitterer for deres Modtagelse i et nyt Brev af $1/3$ 1560 til Hr. Mogens, hvem han derefter med Brev af $15/10$ s. A. tilsender fire Exemplarer af den lige udkomne nye Udgave af Carion's Chronica, de tre bestemte for henholdsvis Kongen, Kansleren Johan Friis og Førstesekretæren i Danske Kancelli Corfitz Ulfeldt¹). Som det ad anden Vej erfares, blev Major $19/12$ 1561 (Regnskabet for dette Aar er ikke bevaret) betænkt med 100 Daler²). Hvad dernæst angaar Budløn for overbragte Bøger, en Post, der afvekslende opføres under „Givet K:M: at skænke bort“ og „Adskillig Udgift“, da er der kun Tale herom et Par Gange i Frederik II.s første Regeringsaar. Paa sit Regnskab fra Nytaarsaften til 20. Sept. 1559 noterer Joachim Beck (fol. 227), at Jacob Lakej $5/2$ fik 3 Daler Forløn fra Hamburg til Flensborg med nogle Bøger, han førte med sig fra Dresden, og $3/3$ s. A. (fol. 130), at der blev givet et Lüneburger Fodbud 2 Daler, som Kongen skænkede ham for en Bog, han nedførte fra Johann Sturm i Strassburg. Herhen kan maaske regnes Udgiftsposten i Regnskabet fra 20. Sept. 1559 til Mikkelsdag 1560 fol. 179^v: $19/7$ „udi Odense efter Eggert Ulfeldts [Kammerjunker] Befaling givet Hans Kopmann, Bogfører af Wittenberg, som K:M: skænkede hannem for en Bog, han førte K:M:, som var dediceret Hans Naade, om Rigens Ret og var bunden i rødt Fløjl — 10 Daler“.

Spørges derpaa om direkte Køb til Kongen selv eller til hans Bibliotek, er først at notere en Udgiftspost $8/2$ 1559 (fol. 228) :

¹) *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*, II, 1936, p. 22, 102—03.

²) POUL COLDING, p. 60. Note 4.

„givet Arnoldus Organist for 5 Diskantbøger, som K:M: købte af hannem og kom i Hans Naades Sangeri — 8 Daler“, hvortil $1\frac{4}{8}$ 1560 (fol. 209) slutter sig Køb af Musikinstrumenter: „betalt Didrich Mumme, Kræmmer, for 2 Symfoni, K:M: lod købe af hannem og blev antvordet Nicolaus Organist — 26 Daler“. Derefter høres om Bogkøb intet før i 1583, da den i det foregaaende oftere nævnte Plantinibibel skulde betales. Herom udgik $2\frac{3}{12}$ fra Skanderborg et Kongebrev til Rentemester Christoffer Valkendorf, at for nogle Aar siden købte Baltser Kaus, Bogfører i København, efter Kongens Befaling i Wittenberg en Bibel, kaldet Plantini Bibel, med adskillige Tungemaal og særligt Arbejde og leverede den ind i Kongens Bibliotek, saaledes som Professor Dr. Jacob Madsen, der har Biblioteket i Befaling, nærmere kan berette. Da Biblen endnu ikke er betalt og Baltser Kaus's Enke kræves for Betalingen, skal han faa at vide, hvad den koster, og betale den ¹). Det varede dog en rum Tid, inden dette skete. Først i Regnskabet fra 8. Maj 1587 til 8. Maj 1588 hedder det (fol. 356^v—357^v): $2\frac{8}{8}$ „betaltes Peder Andersen, Borger og Bogfører her udi København, for Biblia Arrii Montani quinque linguarum, som K:M:, min naadigste Herre, naadigst havde paalagt og befalet hans Formand, afgangne Baltser Kaus, fordem Borger og Bogfører her sammesteds, at skulle købe Hans Majestæt til Bedste efter Hans Majestæts Brev og Skrivelse hannem naadigste derom tilskrevet, dateret Koldinghus den 25. Januarii Anno 1580, her hosliggendes. Og haver hæderlig og højlærd Mand, Doctor Anders Lauridsen, Professor her udi Københavns Universitet, fornævnte Biblia til sig annammet udi Forvaring ind udi højbemeldte K:M: Liberi her paa Københavns Slot, efter hosliggendes hans underskrevne Bevises Lydelse — 70 Daler“ ²). Beløbet er i Regnskabet bogført paa Kontoen „Adskillig Udgift“.

Udgifter til Bogbindervirksomhed fører Rentemesterregnska-

¹) Kanc. Brevb. 1580—83, p. 760. Trykt i *Acta Jutlandica*, II: 3, 1930, p. XXIV.

²) Jfr. *Danske Saml.*, I, 1865—66, p. 97.

berne i denne Periode snart paa Papirholdskontoen, snart under „Adskillig Udgift“. Der er ikke saa faa Poster, men de angaar for langt Størstepartens Vedkommende Indbinding af Regnskaber og deslige til Kancelliets, Rentekamrets eller Kongens eget Behov. Som Exempler paa det sidste hidsættes fra Eiler Grubbes Regnskab 1. Jan. 1562 til Mikkelsdag s. A. fol. 136^v: $\frac{25}{9}$, „givet Hans Krampe, Bogbinder udi København, for tvende Bøger, han bandt til K:M: Regnskab, for hver Bog 20 β og for 2 Alen Lad [Bræmmer], som kom til samme Bøger, 2 Alb., er 2 $\frac{1}{2}$ Mrk. 2 Alb.“; fra Otte Brockenhuus' Regnskab 1. Jan. 1571 til 1. Maj s. A. fol. 97^v: $\frac{30}{4}$ „givet for en Bog blev bunden og for et Kalvskind om hende, hvorudi Kronens Forlening og Pant er registreret, som blev antvordet K:M: selv i Hænde ved Hr. Hofmester [Peder Oxe] udi Kalundborg, 1 $\frac{1}{2}$ Mrk.“, og fra Christoffer Valkendorfs Regnskab 1577 fol. 217^v: $\frac{26}{7}$ „givet Christen Bogbinder for 1 Bog udi hvidt Pergament, han bandt for K:M:, kom i Rentekamret, 12 β “. Vedrørende Indbinding til Biblioteket findes næppe mere end én utvivlsom Post, bogført paa Joachim Becks Regnskab 1. Jan. 1559 til 20. Sept. s. A. fol. 237^v: $\frac{14}{8}$ „antvordet Mester Hans Guldsmed, som han gav Henrik Krampe, Bogbinder, for Bøger, han bandt for K:M:, efter hans Seddels Lydelse 31 Mrk.“. Relation til Biblioteket har muligvis ogsaa følgende Poster paa Christoffer Valkendorfs Regnskab 1576 fol. 171: $\frac{1}{11}$ „givet Christen Bogbinder for 1 Bog, han bandt for K:M: udi grønt Sidenatlask [Silkeatlask] 12 β “ og fol. 219: $\frac{5}{9}$ „givet Christen Bogbinder for 2 Bøger, han bandt udi grønt Sidenatlask for K:M:, 1 $\frac{1}{2}$ Mrk.“, samt Regnskabet 1578 fol. 175: $\frac{22}{10}$ „givet Christen Bogbinder for en Bog, han bandt for K:M: udi grønt Sidenatlask, 12 β “¹⁾. Der er imidlertid én prominent Indbinding, ganske vist ikke til Kon-

1) Helt sikkert, at Talen i disse tre Tilfælde er om Biblioteksindbinding, er det dog ikke, naar henses til, at Christian IV $\frac{14}{12}$ 1636 skriver til Rentemestrene: „Der ligger en Bog paa Rosenborg udi det Kammer, jeg plejer mest at være udi, indbunden i blaat Fløjl, paa Rigens Indkomst og Udgift“ (*Christian IV.s egenhændige Breve*, IV, 1882, p. 94). Regnskaber bestemte for Kongerne selv kunde altsaa være elegant indbundne.

gens Bibliotek. Christoffer Valkendorf noterer 1583 fol. 245: ¹²/₁₁ „antvordet Peder Mühlenradt, Guldsmed, Indvaaner her udi København, til at forvexle sig 34 Kroner, for Stykket beregnet for 5¹/₂ Mrk. danske, som Mønten før gik, som han skal forarbejde til et Beslag paa en Bog for min naadigste Frue, højbaarne Fyrstinde Dronning Sophie — 46¹/₂ Daler 1 Ort“. ²⁴/₁₁ erholdt Mühlenradt 11 Daler til at forvexle sig 8 Kroner, som han ydermere havde til Behov til Beslaget paa Bogen; ²⁵/₁₁ fik han 3 Daler paa Regnskab af Arbejdsløn, som tilkom ham for Bogen, og ¹⁰/₁₂ i endelig Afregning 17 Daler. Det har ikke været noget helt billigt Bind, og Udgiften har Dronningen altsaa ikke følt sig foranlediget til at afholde af sine egne Penge.

Om Frederik II.s Stilling til Bind om Bøger, som han agtede at forære bort, oplyser et Par Kongebreve til Christoffer Valkendorf. Det første, der er udstedt ²/₉ 1585 under en Jagtudflugt i Sydsjælland, giver bl. a. Besked om en fra Engelsk til Tysk oversat Bog angaaende Forræderiet mod Dronningen af England, som Kongen har givet Ordre til at trykke i København¹⁾, og hvoraf han vil have 20 Exemplarer; naar de er færdige, skal Valkendorf lade dem indbinde, dog kun paa almindelig Vis i Pergament eller anderledes, og sende Kongen dem²⁾. Det andet Brev, der er dateret Haderslevhus ²⁸/₁ 1588, har til Hovedindhold de Evangeliebøger, som Lorentz Benedict havde faaet Ordre til at trykke for Kongen; da nogle af dem skulde illumineres, skal Valkendorf minde Bogtrykkeren herom og, naar de er illuminerede, lade dem indbinde i rødt Fløjl, lade dem beslaa med Sølv, lade Beslagene forgyldte og derefter sende Kongen disse Bøger sammen med de andre³⁾. Yderligere herom taler et nyt Kongebrev af ⁸/₂ 1588, som det forrige udstedt

¹⁾ Bogen, der tryktes hos Lorentz Benedict, er: Bericht von der Verrätereii Willem Parrys, udkommet 1585 in 4° (LAURITZ NIELSEN, *Dansk Bibliografi 1551—1600*, 1931—33, p. 43, No. 393).

²⁾ Kanc. Brevb. 1584—88, p. 377. Rentemesterregnskabet har intet om Indbindingen.

³⁾ Kanc. Brevb. 1584—88, p. 894. Brevet trykt i *Danske Magazin*, 4. R. I, 1864, p. 362.

paa Haderslevhus. Det paalægger Valkendorf at sørge for, at de Exemplarer, Kongen skal have, illumineres paa det allersirligste, hvor det kan være til Pryd; særlig skal han lade Guld indblande over Hovedet af Christi Billede. Alle Bøgerne skal, indskærpes det ham paa ny, indbindes ens i rødt Fløjl og beslaas med forgyldt Sølv, saaledes som Kongen lader sine andre Bøger af den Art lave¹⁾). Hvorledes Bind som de her foreskrevne virkede paa Kongehusets yngste Medlemmer, har Molbech under sin Gennemgang af Christian IV.s Stilebøger fremdraget et Vidnesbyrd om. 1584 skriver den da syvaarige Prins, at det har været ham kært at høre, at hans Broder Ulrik — han var halvandet Aar yngre — nu har lært sin ABC. Han raader ham at læse den over endnu en Gang og lover ham, „naar han véd den vel“, en „smuk Donat, bunden i rødt Fløjl med Guldspænder“²⁾).

Da Frederik II i April 1588 afgik ved Døden, var CHRISTIAN IV knap elleve Aar gammel. Siden 1583 havde han som Lærer haft den ansete Skolemand, tidligere Rektor paa Herlufsholm Hans Mikkelsen, hvis Hverv det var at optugte ham „i Gudfrygtighed, boglige Kunster, anden Lærdom og gode Sæder“³⁾ — en „Optugtelse“, af hvilken Anders Sørensen Vedel, som det saas, lovede sig meget. 1590—93 var den gamle Rytterofficer, Rigsraad Hak Ulfstand til Hikkebjerg i Skaane Prinsens Hofmester. Medens i Christian III.s Tid Indkøb af Bøger, ofte specificerede, til de kongelige Børns Undervisning opførtes paa Rentemesterregnskaberne, var det anderledes for Christian IV.s Vedkommende. Under Kontoen „Adskillig Udgift“ fik Hans Mikkelsen udbetalt, uden nærmere Specifikation, Beløb til Prinsens „Nødtørft og Behov“, og det maa antages, at ogsaa Boganskaffelser er blevet afholdt heraf, men hvilke Bøger der

1) Kanc. Brevb. 1584—88, p. 902. Brevet trykt i *Danske Magazin*, 4. R. I, 1864, p. 362—63. Bøgerne blev ikke færdige; Kongens Død i April 1588 afbrød Arbejdet (PAULLI, *Lorentz Benedict*, 1920, p. XX—XXIII).

2) *Nyt hist. Tidsskr.*, III, 1850, p. 279.

3) Kanc. Brevb. 1580—83, p. 655. Brevet trykt i *Ny kirkehist. Saml.*, VI, 1872, —73, p. 180—81.

købtes, vides ikke. Derimod ses af Regnskaberne, at Christian IV ogsaa i sin Mindreaarighed fik Bøger dedicerede. Hvad der i saa Henseende udbetaltes paa det sidste af Christoffer Valkendorfs Regnskaber, der gik fra 8. Maj 1588 til 8. Maj 1589, er medtaget i A. Petersens tidligere nævnte Uddrag¹⁾ og skal ikke her gentages. Valkendorf efterfulgtes som Rentemester af Enevold Kruse, hvis første Regnskab gaar fra 1. Juli 1589 til 1. Maj 1590, derefter saa godt som konstant fra 1. Maj (Philippi et Jacobi Dag) til samme Dag næste Aar. Af Kruses Udbetalinger for dedicerede Bøger har lidet tidligere været offentliggjort, og de skal derfor alle meddeles. Det vil ses, at Kancellistilen har vundet ikke ubetydeligt i Fylde og Omfang siden Christian III.s Tid:

- ²⁰/₈ 1589 (fol. 198^v) antvordet hæderlig og højlyrd Mand, Mester Hans Mikkelsen, min naadigste Herres og udvalgte Prins' og Konnings Tugtemester, som Hans Majst. naadigst lod skænke og forære en Italiener for nogle Stykker Diskant, han havde tilsammen komponeret og underdanigst foræret højbemældte K:M: — 20 Daler.
- ²⁰/₈ 1589 (fol. 200^v) antvordet Hans Rostrup, Tyske Kancelli Skriver, som K:M: samt Hans Majst.s elskede Regeringsraad lod skænke og forære den Brunsvigske Fyrstendoms Superintendent for den Ligprædiken, han havde gjort over højbaarne Fyrstes Hertug Julii Lig til Wolfenbüttel, hvilken Ligprædiken han underdanigst havde tilskikket højbemældte K:M: — 10 Daler.
- ⁷/₈ 1591 (fol. 250^v) efter ærlige og velbyrdige Mænds Peder Munk til Estvadgaard og Hak Ulfstand til Hikkebjerg, Danmarks Riges Regerings Raad (som nu tilstede var) Befaling givet en skotske Studenter ved Navn Andreas Robertsen og holdes med K:M: Kost udi Kommunitetet her udi København, som de paa højbemældte K:M: Vegne lod hannem skænke og forære for en Bog, han havde udskreven af skotske Tungemaal og paa danske Rim og den underdanigst tilskrevet og skænket Danmarks Riges Regeringsraad samtligen — 10 Daler²⁾.
- ¹/₉ 1591 (fol. 252^v) antvordet ærlig og velbyrdig Mand Hak Ulfstand

¹⁾ *Danske Saml.*, I, 1865—66, p. 98—99.

²⁾ Bogen er David Lyndsay's Digte, om hvis noget komplicerede Tilblivelse paa Dansk H. F. RØRDAM beretter i *Kirkehist. Saml.*, 4. R. IV, 1895—97, p. 294—95.

til Hikkebjerg, Høvedsmand paa Malmøhus, som han efter min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konnings Befaling havde ladet uddele iblandt nogle Fægtere paa en Fægteskole, som holdtes for Hans Majst. paa Kronborg. Sammeledes som høj-
bemældte Hans Majst. og naadigst lod forære en Studentere for en Bog, han underdanigst havde tilskrevet Hans Majst. — 26 Daler.

- ⁴/₉ 1591 (fol. 253) efter ærlig og velbyrdig Mand Hak Ulfstands Befaling givet en unger Person ved Navn Morten Windisch af Threttenow [Trautenau, Trutnow] udi Schlesien, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for en skreven Tavle, han underdanigst havde skænket højbemældte K:M: — 20 Daler.
- ⁹/₉ 1591 (fol. 253) antvordet højlærd Mand Doctor Johann Godelmann, Professor til Rostock, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for en Bog, han underdanigst havde tilskreven Hans Majst. — 80 Daler¹).
- ¹³/₁₀ 1591 (fol. 254) efter ærlig og velbyrdig Mand Hak Ulfstands Befaling givet en Skriver ved Navn Peder Pedersen Fisker, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for en skreven Tavle og Kalendarium, han havde skrevet og forfærdiget med Guld og Sølv og den underdanigst skænket højbemældte K:M: — 30 Daler.
- ¹⁶/₁₁ 1591 (fol. 254^v) efter ærlige og velbyrdige Mænd Niels Kaas til Taarupgaard, Kansler, Peder Munk til Estvadgaard, Admiral, og Hak Ulfstand til Hikkebjerg, Danmarks Riges Regerings Raads Forordning og Befaling antvordet August Erich, Tyske Kancelli Skriver, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning naadigst lod skænke og forære en af Kurfyrsten af Sachsens Kancelliskrivere for en skreven Bog, han underdanigst havde skænket højbemældte K:M:, og fornævnte August Erich samme Penninge til hannem skulde udsende — 25 Daler.
- ⁶/₂ 1592 (fol. 259^v) efter min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret Kjøbenhavn [Kanc. Brevb. 1588—92, p. 686], antvordet Mester Hans Aalborg, Bogfører her sammesteds, som høj-
bemældte Hans Majst. lod skænke og forære Henrico Stephano, Boghandler til Genève, for en Bog, han underdanigst havde

¹) Johannes Godelmann: De magis, veneficis et lamiis. Frkf. 1591, 4°. Exemplaret endnu bevaret i KB (se p. 80).

- dediceret Hans Majst., og forbemældte Mester Hans Aalborg fremdeles til hannem skulde forskikke og tilstille — 50 Daler ¹).
- ¹⁸/₅ 1592 (fol. 231) antvordet en lærder Person ved Navn Jonas von Elverfeld, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for en latinske Bog, han underdanigst havde dediceret højbemældte Hans Majst. — 20 Daler ²).
- ²/₁ 1593 (fol. 243) antvordet min naadigste Herres Tugtemester, høj-lærd Mand Mester Hans Mikkelsen, som højbemældte Hans Majst. vilde lade bortskænke og forære for nogle Bøger, Hans Majst. underdanigst af lærde Personer var tilskrevne og dedicerede — 100 Daler.
- ²²/₅ 1593 (fol. 187) antvordet hæderlig og vellærd Mand Hr. Arngrim Jonsen, Præst paa Island, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst paa denne Gang lod skænke og forære for en Bog, han underdanigst havde tilskrevet Hans Majst., efter hosliggende ærlig og velbyrdig Mand Arild Huitfeldts underskrevne Seddels Lydelse — 30 Daler ³).
- ¹²/₆ 1593 (fol. 187^v) efter min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret Kjøbenhavn den 9. Juni næst forleden [Kanc. Brevb. 1593—96, p. 73—74], antvordet Blasius Eckenberger, Indvaaner udi Flensborg, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for den jydsk Lovbog, han paa Tysk haver verteret og udsat — 50 Daler ⁴).
- ⁹/₈ 1593 (fol. 191) udi Kolding lod min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning naadigst skænke og forære højlærd Mand Matthæo Dessero for en Bog *De festis diebus Christianorum*, han underdanigst højbemældte K:M: dedicerede, efter hosliggende Mester Hans Mikkelsens underskrevne Seddels Lydelse — 50 Daler ⁵).

¹) Henricus Stephanus ledsagede sin Udgave af Dio Cassius 1591, 2° (græsk og latinsk Text) med en Fortale til Christian IV. KBs Exemplar har tilhørt Laurids Ulfeldt og er indbundet i Frederik III.s Biblioteksbind med Kongens Monogram paa Ryggen.

²) Jonas ab Elverfeld: *De Holsatia ejusque statu atque ordinibus diversis*. Hamb. 1592, 4°. Exemplaret endnu bevaret i KB (se p. 80).

³) Jfr. H. F. RØRDAM, *Historieskriveren Arild Hvitfeldt*, 1896, Tillæg p. 100 No. 76. Bogen er „*Brevis commentarius de Islandia*“, der forekommer i *Appendix Bibliothecæ Regiæ* (se ovenfor).

⁴) *Dat Rechte Jydsk Lowbock*. Schleswig 1593, 4°. Exemplaret endnu bevaret i KB (se p. 80).

⁵) *Matthæi Dresseri De festis diebus Christianorum, Judæorum et Ethnicorum liber*. Lps. 1594, 8°.

- ⁷/₆ 1594 (fol. 244^v) antvordet min naadigste Herres Tugtemester Mester Hans Mikkelsen, som Hans Majst. naadigste vilde lade skænke og forære højlærd Mand Nathan Chytræus udi Bremen for trende Bøger, han underdanigst havde højbemældte K:M: tilskikket og dediceret, den første af samme trende Bøger De monumentis variarum nationum antiquis og de 2 udi 12 Parter befattet De fastis Christianæ ecclesiæ — 40 Daler¹).
- ⁹/₆ 1594 (fol. 245) antvordet min naadigste Herres Tugtemester, hæderlig og højlærd Mand Mester Hans Mikkelsen, som Hans Majst. naadigst vilde lade skænke og forære Johanni Lauterbachio, Poetæ laureato, for en Bog in decimo sexto, han underdanigst højbemældte K:M: dediceret havde — 24 Daler²).
- ²/₈ 1594 (fol. 248) efter min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konninges Skrivelse og Befaling, dateret Kjøbenhavn den 29. Julii Anno 1594 [Kanc. Brevb. 1593—96, p. 328—29], antvordet August Erich, Sekretær udi K:M: det tyske Kancelli, som højbemældte K:M: naadigst lod skænke og forære Doctor Johann Hertzbach til Speier for en Bog De re rustica, han underdanigst Hans Majst. havde dediceret og tilskrevet og forbemældte August Erich hannem samme Penninge at skulle tilskikke — 30 Daler³).
- ¹¹/₉ 1594 (fol. 250) udi Flensborg antvordet August Erich, som K:M: naadigst lod skænke og forære en fattige Adelsperson ved Navn Wolf Ulrich von Wiederberck, som underdanigst havde dediceret højbemældte K:M: en beskreven Rejse til det hellige Land — 15 Daler.
- ²⁴/₁₀ 1594 (fol. 252) efter min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret Københavns Slot [Kanc. Brevb. 1593—96, p. 348], antvordet ærlig og velbyrdig Mand Arild Huitfeldt til Oddersbjerg, Danmarks Riges Kansler, som højbemældte K:M: naa-

1) Nathan Chytræus: *Variorum in Europa itinerum deliciæ, seu, ex variis manuscriptis selectiora tantum inscriptionum maxime recentium monumenta. Herbornæ Nassouiorum, 1594, 8°.* — Nathan Chytræus: *Fastorum ecclesiæ Christiani libri duodecim. Hanoviæ 1594, 8°.* KBs Exemplar har paa Titelbladet Paaskriften: Ludovicus Christianus Gliegehausius Corbaccensis Valdaccus. Haderslebiae Cimbrorum 1752.

2) Joannis Lauterbachii *Παναρετων*. Frkf. 1594, 8°.

3) Conrad Heresbach: *Rei rusticæ libri quatuor*. Spiræ Nemetum 1594, 4°. Bogen er af Dr. Joan. Heresbach dediceret til Christian IV. KBs Exemplar har paa Forsatsbladet en egenhændig Dedikation fra Joan. Heresbach til den hertugelige holsten-gottorpske Raad Poul Cypræus; senere har Philipp Cypræus paa Forsatsbladet skrevet sit Navn og Aarstallet „1615 in Julio“.

digst lod skænke og forære hæderlig og højlærd Mand, Mester Peder Iversen, Skolemester udi Herlufsholms Skole, for en Bog, han underdanigst Hans Majst. dediceret havde, hvilke Penninge forbemældte Arild Huitfeldt hannem vilde tilskikke og levere — 20 Daler¹).

³/₅ 1595 (fol. 203) efter min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konninges Skrivelse og Befaling, dateret København [jfr. Kanc. Brevb. 1593—96, p. 454], antvordet August Erich, Sekretær udi højbemældte K:M: tyske Kancelli, som Hans Majst. naadigst lod skænke og forære Blasius Eckenberger af Flensborg for en Bog, han underdanigst Hans Majst. dediceret havde, som var et Udtog og Repertorium over den jyske Lovbog — 10 Daler²).

³/₇ 1595 (fol. 206) efter min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konninges Skrivelse og Befaling, dateret Københavns Slot [Kanc. Brevb. 1593—96, p. 486], antvordet August Erich, Sekretær udi K:M: tyske Kancelli, 15 Daler, som højbemældte K:M: naadigst lod skænke og forære en Præst af Lante Holstein ved Navn Peder Becher for en Vise, han havde komponeret og sammenskrevet og underdanigst dediceret Hans Majst. Sammeledes efter højbemældte kongelige Skrivelse og Befaling og nu i lige Maade antvordet fornævnte August Erich 10 Daler, som Hans Majst. og naadigst lod skænke og forære Christoffer Dibelen, Illuminist, Indvaaner udi Lübeck, for Descriptionem Europæ, han underdanigst havde tilskikket K:M:, gør tilsammen — 25 Daler³).

⁷/₈ 1595 (fol. 209^v) efter Danmarks Riges Regeringsraads Forordning og Befaling givet højlærd Mand Doctor Gregorius Jordanus, Medicus, som min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem naadigst lod skænke og forære for Hans Majst.s Nativitet, han havde beskrevet og underdanigst Hans Majst. dediceret — 15 Rosenbler.

²²/₆ 1596 (fol. 191) efter min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret Københavns Slot [Kanc. Brevb. 1593—96, p. 672], ant-

¹) Jfr. *Kirkehist. Saml.*, 3 R. I, 1874—77, p. 318.

²) Repertorium alphabeticum, Dainnen die Denische Wörter, so in dem Low-buche etwa frombt vnd schwer zuuerstehende vnterlauffen, nach Ordnung des A.B.C. verklarert zufinden sein (LAURITZ NIELSEN, *Dansk Bibliografi 1551—1600, 1931—33*, p. 348, No. 1072 II.). Bogen er dediceret til Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten.

³) Christoffer Dibelen's „Descriptio Europæ“ er vistnok et Kort.

vordet hæderlig og vellærd Mand, Hr. Christen Lauridsen, Sognepræst til Vig Sogn udi Bergen Stift udi Norge, som høj-
bemældte Hans Majst. hannem naadigst lod skænke og for-
ære for Chronica Carionis, han havde fordansket og under-
danigst Hans Majst. dediceret — 50 Daler¹⁾).

^{9/8} 1596 (fol. 193^v) antvordet ærlig og velbyrdig Mand Christoffer Val-
kendorf til Glorup, Danmarks Riges Hofmester, som K:M:
naadigst lod skænke og forære højbaarne Fyrstes og Herres
Hertug Hanses af Sønderborgs Hofprædikanter for en Bog,
han underdanigst havde dediceret højbemældte K:M: — 5
Rosenobler.

[indført efter ^{9/8}] 1596 (fol. 195). Efter som sig er tildraget, at K:M:,
min naadigste Herre, den 22. Julii næst forleden paa Frederiks-
borg naadigst lod skænke og forære højlerd Mand Doctori An-
dreæ Clodio, Professor til Helmstedt, pro Dedicacione libri de
sequestrationibus 20 Rosenobler²⁾, saavel som og højbaarne
Fyrstes og Herres Ertzbiskoppens af Bremens Kammersecre-
tario ved Navn Johann Friederich, som og var der til Frede-
riksborg med der andre hans fyrstelige Naades Abgesanter,
10 Rosenobler, og efterdi paa den Tid ikke var Forraad hos
højbemældte K:M: Kammerjunker til samme 30 Rosenobler,
da laante og forstrakte ærlig og velbyrdig Mand Manderup
Parsberg [Hofjunker] til Hagesholm dertil af hans egne — 16
Rosenobler, som hannem igen paa højbemældte K:M: Vegne
her af Hans Majst.s Rentekammer er bleven erlagte og betalte
den 24. Julii forleden, som herefter udi dette mit Regnskab
derom ydermere skal findes Underretning og Besked [jfr. Kanc.
Brevb. 1593—96, p. 711]. Hvad de 14 Rosenobler sig er be-
langende, dennem havde August Erich, Sekretær udi K:M: tyske
Kancelli, af andre Hans Majst.s Tjenere laant og optaget,
som hannem og nu her af Hans Majst.s Rentekammer afbetaltes
— 14 Rosenobler.

^{18/9} 1596 (fol. 310) antvordet August Erich, Sekretær udi K:M: tyske
Kancelli, som højbemældte K:M: naadigst lod forære Pastoren
til Sancti Peiter udi Brunsvig for en Bog, han underdanigst
havde dediceret Hans Majst. — 6 Rosenobler.

¹⁾ Cronica Johannis Carionis vdset paa Danske. Kbh. 1595, 4° (LAURITZ
NIELSEN, *Dansk Bibliografi 1551—1600*, 1931—33, p. 84, No. 482). Af KBs to
Exemplarer har det ene tilhørt Hjelmstjerne og bærer paa Titelbladet Paaskrif-
terne: Joannes Juell. Sum ex libris Christinæ Juell. Janus Rosencranzius mpp.

²⁾ Andreas Cludius: Tractatus de iure sequestrationis. Helmstedt 1594, 8°.

- ¹⁹/₁₀ 1596 (fol. 323) efter min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret Københavns Slot [Kanc. Brevb. 1596—1602, p. 44], givet Christoph Sturtz, Doctor og Professor til Rostock, som højbemældte K:M: hannem naadigst lod skænke og forære for en Oration, han underdanigst havde Hans Majst. tilskrevet og dediceret, hvilke Penninge hans Tjener Jochum Schröder paa hans Vegne annammede og kvitterede — 40 Daler¹).
- ²⁰/₆ 1598 (fol. 311^v) efter K:M: min naadigste Herres Skrivelse og Befaling, dateret København, Hr. Hofmester Christoffer Valkendorf tilskrevet [Kanc. Brevb. 1596—1602, p. 279], antvordet hæderlig og vellærd Mand Mester Anders Bentsen, højbemældte K:M: Hofprædiker, som Hans Majst. hannem naadigst lod skænke og forære for en Bog, han havde ladet paa Prenten udgaa og den underdanigst forærede højbaarne Fyrstinde Dronning Anna Cathrine — 150 Daler²).
- ²¹/₁₀ 1600 (fol. 321) antvordet August Erich, Sekretær udi K:M: det tyske Kancelli, som han fremdeles paa K:M: Vegne skulde forsende og tilskikke højbaarne Fyrstes og Herres, Hertug Heinrich Julius til Brunsvig og Lüneburg, hans fyrstelige Naades Musico ved Navn Alexander Orlogio [Orologio], som højbemældte K:M: hannem naadigst lod skænke og forære for nogen Madrigalia, han Hans Majst. underdanigst havde dediceret — 10 Rosenobler³).

Saa lidt som i Frederik II.s Tid kender Rentemesterregnskaerne i de Aar af Christian IV.s, der her er paa Tale, i mindste Maade til en Kontooverskrift: „Givet for Bøger og Bogbinder for Arbejde.“ Det vilde ogsaa være meningsløst af Rentemester Enevold Kruse, om han paa sine Regnskaber førte en saadan Overskrift, da han i samfulde sytten Aar kun har tre Bogkøb at gøre Rede for og for Bibliotekets Vedkommende intet til Bogindbinding. Det første Bogkøb vedrører Enkedronningen. ²⁰/₈ 1589 (fol. 321^v) noteres: „betaltes Henrik Bartling,

¹) Christopher Sturtz: Panegyricus. Rostock, 1596, 4° (Bibl. Dan. III, 1896, sp. 71). Dedikationen til Christian IV er dateret ²⁰/₈ 1596, Dagen før hans Krøning.

²) Anders Bentsen Dallins Fordanskning af August Erichs tyske Skrift om Christian IV.s Krøning (LAURITZ NIELSEN, *Dansk Bibliografi 1551—1600*, 1931—33, p. 123, No. 574).

³) Jfr. S. A. E. HAGEN i: *Hist. Tidsskr.*, 6. R. IV, 1892—94, p. 440.

Henrik Waldkirchs Bogførers Tjener udi København, for adskillige Slags tyske Bøger, som højbaarne Fyrstinde Dronning Sophie naadigst havde ladet købe og udtage hos fornævnte hans Husbonde, efter hosliggende Hendes Majst.s underskrevne Seddels Lydelse — $16\frac{1}{2}$ Daler 9 β nu gaar [3: nuværende Værdi]“. De to andre Bogkøb er til den vordende Konge: $\frac{3}{7}$ 1590 (fol. 297) „betaltes Mester Hans Aalborg, Bogfører udi København, for Speculum Nauticum og Tabula Hydrographica, min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konge hos hannem til Hans Majst.s eget Brug og Behov naadigst havde ladet købe og udtage, efter Hans Majst.s derpaa underskrevne Seddels Lydelse — 8 Daler“, og $\frac{10}{9}$ 1593 (fol. 296) „betaltes Simon Dater, Instrumentist, Indvaaner udi København, for 6 Diskantbøger, min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konning hannem der til Flensborg naadigst lod købe og afhandle — 24 Daler“; to Aar i Forvejen, $\frac{7}{8}$ 1591 (fol. 380) „betaltes Hans Lauridsen, Organist og Indvaaner udi Helsingør, for et nyt Symfoni, er blevet købt og bekommet af hannem til min naadigste udvalgte Herre, Prins og Konnings eget Behov — 47 Daler“. De to Bogkøb skyldes uden Tvivl Christian IV.s eget Initiativ. Hans Livet igennem bevarede Interesse for Søværnen er vel kendt, og i dansk Musiks Historie blev hans Regeringstid en Glansperiode. Hvad Regnskaberne har at notere angaaende Indbinding, tjener helt igennem praktiske Formaal. Som Exempler herpaa i Relation til det kongelige Hus hidsættes: $\frac{28}{12}$ 1588 betaltes 1 Daler 1 Ort for „4 Skrivebøger af rent Papir udi grønt Pergament til vores naadigste Frøkeners Behov“; $\frac{28}{7}$ 1591 fik Valentin Reich, Bogbinder, i Arbejdsløn 1 Daler 1 Ort „for 11 Bøger fint Papir saa og for 200 tectum, han haver forgyldt, at bruges, naar K:M: lader skrive fremmede Potentater til“, og $\frac{18}{12}$ 1602 erholdt Georg Lang, Bogbinder, $\frac{1}{2}$ Daler „for en Bog, han haver indbundet, hvori er skrevet adskillige K:M: og Rigens Handel og Lejlighed, hvilken samme Bog K:M: selv haver bekommet udi K:M: egen Gemme og Forvaring“. Af Udgifter til Indbinding for Kancelliet og Rentekamret er der

mange, men vedrørende Kongens Bibliotek ingen. Alle Udgifter saavel til Bogkøb som Indbinding fører Enevold Kruse paa Kontoen „Adskillig Udgift“. —

Hvad Rentemesterregnskaberne har at fortælle om de danske Kongers Bogkøb før Christian IV.s Dotation 1605 til Universitetet, er der hermed gjort Rede for. Det Vidnesbyrd, de aflægger, stemmer ganske overens med de litterære Kilders Udsagn og svarer helt til Styrkeforholdet mellem de efter Trykaar udskilte Boggrupper. Man maa imidlertid nøjes med at konstatere dette som et Faktum og kan ikke drage absolut bindende Slutninger deraf, da Spørgsmaalet om Køb gennem Kongens eget Kammer paa Grund af Omstændighederne henstaar i det uvisse. Det bliver altsaa de nævnte to andre Forhold, man har at henholde sig til, og de er formentligt tilstrækkeligt afgørende, saa at det trøstigt tør siges, at Kataloget over Christian IV.s Boggave til Universitetet i 1605 tillige og fornemmelig er et Katalog over Christian III.s Bibliotek.

Boggaven i 1605 efterfulgtes af en mindre Efterslæt, indgaaet til Universitetet, som det saas, en eller anden Gang i alt Fald efter 1618, om ikke efter 1639. Saafremt man i Rentemesterregnskaberne, der siden 1605 er bevarede Aar for Aar i en ubrudt Række lige til Kongens Død i 1648, søger efter paavise- lige Spor af denne Efterslæts Tilblivelse, vil man blive skuffet. Kontorholdskontoen med Anskaffelser af Papir, Blæk etc. til de forskellige Regeringsdepartementer med tilhørende Indbinding af Regnskabsprotokoller og deslige svigter intet Aar, men Bogkøb og Bogindbinding forekommer saa sjældent, at Fraværelsen ogsaa her af den fra Christian III.s Dage vel kendte særlige Bibliotekskonto: „Givet for Bøger og Bogbindere for Arbejde“ er fuldt ud motiveret. Under Kontoen: „Overantvordet ind udi K:M: eget Kammer“ noterer Sivert Becks Regnskab 1608—09 fol. 374: ¹⁸/₇ [1608] „tilstillet Willem Dop, K:M: Kammertjener, som han igen skulde udgive til en fremmed Bogfører for en Del underskedlige [forskellige] tyske Historier, højbemældte

K:M: hannem naadigst afkøbt havde, $4\frac{1}{2}$ Daler.“ Udgiftsposten er mærkelig, ikke just ved Beløbets Størrelse, men ved dets Kontering og den ledsagende Bemærkning: Rentemestrenes Indbetalinger til Kongens eget Kammer sker ellers uden nærmere Specifikation med Formlen „Hans Majestæt selver tilhænde“. De øvrige for Kongen noterede Udgifter, som alle føres paa Kontoen „Adskillig Udgift“, er for nogles Vedkommende meget enkle: $19\frac{1}{12}$ 1619 givet Ane Jensdatter, afgangne Hans Aalborg hans Efterleverske, for en dansk Bibel in Folio, bunden i tre Parter, 8 Slettedalere og $15\frac{1}{11}$ 1632 givet Boghandler Joachim Moltke for en tysk Bibel $6\frac{1}{2}$ enkende [enkelte] Rdl. Andre derimod er temmelig komplicerede: $19\frac{1}{2}$ 1616 (fol. 634^v) givet Henrik Waldkirch, „som er hans Betaling og fortjente Arbejds-løn for en Del underskedlige Bøger, han haver ladet indbinde for K:M:, item for 4 aftrykte Kobberstykker, stor Royal og forgyldt Papir, saavel som og for en Del Dukketøj [Legetøj] udi adskillige Historier, han haver leveret til Hans Majst.s Behov efter derpaa overgiver Register og Fortegnelses Formælding, som af K:M: selver med egen Haand naadigst er underskreven, $49\frac{1}{2}$ Daler 25 β “, og $1\frac{1}{7}$ 1619 (fol. 538^v) givet Henrik Waldkirch „for en Del Bøger ren Papir, forgyldt paa Kanterne, item for Krigskunster [Bøger om Krigskunst], Pap, allehaande Kobberstykker og ellers for en Del adskillige Slags Historier, K:M: selver naadigst hos hannem paa underskedlige Tider haver bekommet efter hosliggendes Registers Lydelse, som af K:M: selver naadigst er underskrevet, 36 Daler 37 β danske til 84 β paa Daleren“. Bilagene selv er i intet Tilfælde bevarede. Om Udbetaling af Honorarer for dedicerede Bøger indeholder Regnskaberne fra hele denne Periode intet.

Det synes antageligt, at en Del af de anførte Indkøb har Kongen foretaget med Børnene for Øje; han tog sig kærligt af dem, naar ellers hans mange forskellige Gøremaal levnede ham Tid dertil. Andre af Indkøbene vedrører dog øjensynligt ham selv, og de tidligere anførte Almanakoptegnelser viser, at han ogsaa ellers lejlighedsvis har anskaffet sig en eller anden Bog eller ladet

en saadan indbinde. At Bogerhvervelser har fundet Sted i større Stil, mener Werlauff¹⁾ at have Vidnesbyrd om i et Missive fra Frederik III af $20/3$ 1650 (Werlauff ved Trykfejl: 1660) til Statholderen i København Joachim Gersdorff: „Hvad Jørgen Holst, Borger og Bogfører her udi Vor Købstad København, hos Os underdanigst lader andrage og berette anlangendes Bøger, som han beretter sig at have købt og leveret udi Vor elselige kære Hr. Faders [!], salig og højlovlig Ihukommelse, kan I af hosføjede hans Supplik videre se og erfare. Thi beder Vi eder og naadigst ville, at I hannem, naar I Middel dertil haver, lader contentere og afbetale, hvis [hvad] han bevisliggør sig med Rette at tilkomme“²⁾. Efter „Hr. Faders“ mangler et substantivisk Ord, formentlig: Tid. Werlauff gengiver, sagtens efter en ham meddelt — unøjagtig — Afskrift, vedkommende Passus saaledes: „... leveret til Vor elselige kære Hr. Faders (Bibliotek?), det kan I ...“ Ganske bortset fra den urigtige Læsemaade har selve Konjekturen imidlertid intet paa sig. Som Stolpe har henledt Opmærksomheden paa³⁾, er Afregningen med Jørgen Holst endnu i Behold. Den angaar Leverancer i Aarene 1642—48 af Bøger til Kancelliet, Rentekamret og Børnehuset, Trykning af Patenter, Lovbøger, Recesser o. lign., samt $15/5$ 1646 Salg af forskellige Kobberstik, blandt hvilke ét er navngivet: „1 Rembrandt Ecce homo. Original 2 Rdl. 3 Mrk.“ Om Indkøb af Bøger til Kongen personlig eller til hans Bibliotek er der overhovedet ikke Tale⁴⁾. Ganske paa samme Maade forholder det sig ved en Afregning $18/3$ 1656 med Cathrine, sal. Melchior Martzan's, angaaende Leverancer siden 1645: ikke ét Ord om Bøger til Kongen eller hans Bibliotek⁵⁾.

Det er ved Christian IV som ved Frederik II. Vil man tillægge ham Bogkøb i større Udstrækning, bliver de ukendte Kammerregnskaber eneste Redningsplanke.

1) WERLAUFF p. 14.

2) Sjøll. Tegn. 1650, $20/3$ fol. 237 (RA).

3) P. M. STOLPE, *Dagspressen i Danmark*, I, 1878, p. 171.

4) Afregninger VIII 87 (RA).

5) Afregninger VIII 137 (RA).

V.

Det har været Genstand for Overvejelse, hvorvidt det var hele den daværende kongelige Bogsamling, Christian IV skænkede til Universitetet. Datiden synes i saa Henseende ikke at have været i Tvivl. Under Omtalen af Universitetet siger Jens Lauridsen Wolf 1654: „Til dette højlovlige Kongl. Akademi haver H. M. højlovlige Kong Christian den Fjerde givet og foræret højlovlige fordem Kongers saa vel som og sit eget skønne Bibliotek, hvilket fra Københavns Slot forflyt er til Akademiets Bibliotek“¹⁾. Werlauff nærer nogen Betænkelighed, men ender med at sige, at det dog er sandsynligt, at den største og bedste Del blev afgivet; ogsaa Birket Smith anser dette for troligst, eftersom Universitetet sammen med Bøgerne fik de ældre Kataloger over Samlingen²⁾. Som bemærket i Begyndelsen af denne Afhandling er imidlertid forskellige Bøger endnu i Behold. En Fortegnelse over dem — med Hensyn til Christian IV dog kun, for saa vidt Bøgerne er trykte før Aar 1600 — skal her meddeles under Henvisning til den udførligere Omtale dels hos Werlauff, dels hos Professor Roos og H. O. Lange i deres tidligere nævnte Afhandlinger i Aar bog for Bogvenner 1924 og i Bogvennen 1926. Hertil føjes yderligere enkelte Bøger, som er fundne ved Hjælp af gennemgaaende let tilgængelige Kilder, blandt hvilke særlig skal nævnes en af Bibliotekets Embedsmænd gennem Tiderne siden Molbechs og Bøllings Dage ført haandskreven Optegnelsesbog med Titlen „Berømte Mænds Autographa, som findes i Bøger og Haandskrifter paa Det store Kongelige Bibliothek“ (i det følgende betegnet: Autographa). Disse Additamenta mærkes med *. Ordnet kronologisk efter de kongelige Ejere bliver Fortegnelsen følgende:

Sophie, Frederik I.s Dronning, Christian III.s Stedmoder.

Martin Luther: Das schöne Confitemini an der zal der CXVIII Psalm ausgelegt. Wittenberg 1531, 4°.

Werlauff p. 2 Note d; Lange p. 84—85.

1) JENS LAURIDSEN WOLF, *Encomi:m regni Danic*, 1654, p. 355.

2) BIRKET SMITH, p. 20, Note 4.

Das newe Testament auff's new zugericht. Doct: Mart: Luth: Wittenberg 1546, 4°.

Lange p. 90, henført til Sophie, Frederik II.s Dronning, 'men hun var, da Bugenhagen ^{22/10} 1546 skrev Dedikationen paa Forsatsbladet til meine „gnädigste Königin“, endnu ikke født.

Tilemann Krag: Von dem Bilde Gottes in der ersten Menschen. Wittenberg 1550, 4°.

Werlauff p. 2 Note d; Lange p. 85.

Christian III.

Gl. kgl. Saml. 1872, 4° [„Kantoribog“: Samling af Koral-Melodier med latinsk og tysk Text.]

Werlauff p. 5; Lange p. 86.

Gl. kgl. Saml. 1873, 4° [„Kantoribog“: Samling af Koral-Melodier med latinsk og tysk Text.]

Werlauff p. 5.

Johann Bugenhagen: Wie es uns zu Wittemberg in der Stadt gegangen ist in diesem vergangen Krieg. Wittenberg 1547, 4°.

Lange p. 86—87.

Ludwig Rabus von Memmingen: Historien der heyligen Gottes Zeugen, Bekennern und Martyren. Strassb. 1555—56, 4°¹⁾.

Werlauff p. 5; Roos p. 60—61, Tvl. 1—3; Lange p. 87.

Dorothea, Christian III.s Dronning.

Martin Luther: Predigen über das erste Buch Mose. Wittenberg 1527, 4°.

Werlauff p. 6 Note r; Lange p. 88.

Martin Luther: Das XV Capittel der 1. Epistel S. Pauli an die Corinth. Wittenberg 1534, 4°.

Werlauff p. 6 Note r.

Martin Luther: Das 14.—15. Capitel S. Johannis gepredigt und ausgelegt. Wittenberg 1539, 4°.

Werlauff p. 6 Note r; Lange p. 89.

Frederik II.

*Gl. kgl. Saml. 3135, 4° [Jydske Lov, dansk og latinsk Text; Pergamentshaandskrift, Slutningen af det 15. Aarhundrede.]

Paa Bindets Inderside: Dende bog gaff meg Jahan FFris tiil Heselager myn Herre faders Cancellor den 29 dag Januarij Aar etc. 1550 Fri-

¹⁾ Et Exemplar ogsaa i Kataloget over Boggaven fra 1605.

derich manu propria scripsit. fol. 232^r: 15 M 50; derefter, flankeret af to Hjerter gennemstukne af Amors Pil, D:F:G:N:V.; underskrevet: Friderich.

Gigas: Katalog over det kgl. Biblioteks Haandskrifter vedr. Norden, II, 1906, p. 129—30.

*Sententiæ Salomonis juxta Hebraicam veritatem summa cura redditæ, autore Philippo Melanchthone. Lpz. 1541, 8°.

Paa Bindets Forside trykt: Friderici Prin: Reg: Dacie. Paa Bagsiden af Bindet og paa Forsatsbladet egenhændige Sentenser underskrevne: 1) Frederic manu propria 1549; 2) Frederick P. zu Dennemarchen 1550; 3) F. P. Z. Dennemarch 1551. Bogen har hørt til Prinsens Skolebøger; talrige Indstregninger af Texten; Kradserier; to Hjerter gennemstukne af Amors Pil.

Autographa.

Das Allte Testament Deusch. M: Luth: Wittenberg 1526, 2°.

Werlauff p. 11.

Erasmus Lætus: In reditum Christiani III et Senatus regni conventum in urbem Hafniensem gratulatorium carmen. Hafn. 1551, 4°.

Werlauff p. 9 Note æ.

Biblia. Das ist die gantze heilige Schrift. Deusch. Doct: Mart: Luther. Wittenberg 1551, 2°.

Werlauff p. 11. [Frederik II.s Haandbibel med egenhændige Optegnelser paa Bagsiden af Forsatsbladet.]

*[Hr. Michael:] Vita hominis. Udgivet af Anders Sørensen Vedel. Kbh. 1571, 8°.

Paa Forsatsbladet: Stormectigste oc høybaarne Første og Herre, Her Friederich den anden, Danmarckis Norgis Vendis oc Gotis Koning, Hertog vdi Slesuig Holsten Stormarn oc Dytmersken, Greffue vdi Oldenborg oc Delmenhorst sin allernaadigste Herre ydmigelen offerered aff Anders Søffrinssøn.

Langebeks Excerpter 4°, 229, p. 143—44.

Kurtze christliche Wiederholung der Bekenntnis der Kirchen Gottes in des Churfürsten zu Sachsen Landen. Dresden 1572, 4°.

Roos p. 64—65, Tvl. 10.

*Peinlich Halzgericht Keyser Carols des Fünften. Frkf. a. M. 1573, 2°.

Det danske Vaaben paa Bindets For- og Bagside. Paa Forsiden Aars-tallet: 1576.

Autographa.

Türkische Chronika. Verdolmetscht durch Heinrich Müller. Frkf. a. M. 1577, 2°.

Roos p. 63—64, Tvl. 8—9. [Jacob Krause-Bind.]

Hofhaltung des türkischen Keyser. Verteutsch durch Nicol. Höniger von Königshofen. Basel u. A. [1578], 2°.

Roos p. 63, Tvl. 6 [Jacob Krause-Bind.]

Joachim Arentsche: Ein Buch zusammen gezogen, aus vielen probierten Künsten und Erfahrungen, wie ein Zeughaus, sampt aller Munition anheimisch gehalten werden soll. Kph. 1578, 2°.

Werlauff p. 11; Paulli: Lorentz Benedict p. XVII—XIX.

Thott 712, 4° [Artzeneybuch für allerley Gebrechen von Heindr. von Häusen, Wundarzt zu Bergen 1580.]

Werlauff p. 10.

*Inc. 2168. Jacobus de Theramo: Belial. Nedertysk. Magdeburg, Moritz Brandis, 1492, 2°.

Victor Madsen: Katalog over det kgl. Biblioteks Incunabler, I, p. 393. [Paa Bindet Kongens og Dronningens sammenslyngede Monogram samt Aarstallet 1586.]

Sophie, Frederik II.s Dronning.

Biblia. Das ist die gantze heylige Schrifft Teutsch. D: Mart: Luther, Frkf. 1565, 2°.

Werlauff p. 10 Note a.

Das newe Testament. Doct. Martinus Luther. Wittenberg 1569, 4°.

Werlauff p. 11 Note d.

*Johannes Garceus: Wiederholung der Lere von der Zukunfft des Herrn Christi. Wittenberg 1569, 4°.

Paa Forsatsbladet Forf.s egenhændige Dedikation til: Sophia Hertzogin zu Mecklenburg.

P. Glaser: Ein new Lehr, Trost, Beicht und Gebetbüchlein. Lpz. 1575, 8°.

Werlauff p. 10.

Joh. Varwich: Tractatlein von der Pestilenz. Kph. 1577, 8°.

Werlauff p. 11 Note d.

*Concordia. Christliche widerholete einmütige Bekenntniss nachbenannter Churfürsten, Fürsten vnd Stende Augspurgischer Confession. Dresden 1580, 2°.

Paa Forsatsbladet egenhændigt: Sophia Königin zu Denemarcken Wittwe. Paa Bindets Inderside: Hertug Ulrich af Mecklenburgs Exlibris.

Autographa.

Christian IV.

Testamenti Novi editio vulgata. Lugd. 1578, 8°.

Lange p. 90—91.

- *Johannes Godelmann: De magis, veneficis et lamiis. Frkf. 1591, 4°. Det danske Vaaben paa Bindets Forside med Signaturen: C. IIII R D Et N. Autographa.
- *Elias Reusner: Opus genealogicum catholicum. Frkf. 1592, 2°. Paa Forsatsbladet egenhændig Dedikation til Christian IV. Kgl. Bibl.s Arkiv E 1, p. 167.
- *Jonas ab Elverfeld: De Holsatia ejusque statu atque ordinibus diversis. Hamb. 1592, 4°. Paa Bindets Forside er i en Røskensramme i Stil med Henrik Rantzau Gaveexemplarer trykt: D. G. Christianus III Daniæ Norwegiæ Vandalorum Gothorumque Rex Dux Slesvicce atque Hols. A. C. MDXCII.
- *Dat Rechte Judske Lowbock. Schleswig, 1593, 4°. Bindet i rødt Fløjel; Titelbladet, det danske Rigsvaaben og Christian IV.s Portræt illuminerede.
- *Nicolaus Reusner: Opera. I—II. Jena 1593, 8°. Paa Forsatsbladet egenhændig Dedikation til Christian IV. Kgl. Bibl.s Arkiv E 1, p. 167.

Efter at Kongens Bibliotek 1605 var blevet indlemmet i Universitetsbiblioteket, kaldtes dette af den følgende Tids Skribenter gerne for „Bibliotheca Regia“, med og uden Tilføjelse „et Academica“. Uden Tvivl er det dette Bibliotek, Bibliotekaren hos Kardinal Retz Louis Jacob har Tanken henvendt paa, naar han 1644 i sin Bog om offentlige og private Biblioteker lidt højstemt skriver: „Hans Majestæt Kongen af Danmark har i København oprettet et Bibliotek, som i Sandhed er hans kongelige Storhed værdigt, thi han lader med stor Omhu fremskaffe de sjældneste og interessanteste Bøger fra alle Europas Lande for at tjene ham til Pryd“¹⁾. Paa Bibliotheca Regia et Academica, som det var ved Midten af det 17. Aarhundrede, synes det derimod ikke at kunne passe, naar den nederlandske Filolog Isaac Vossius $\frac{4}{5}$ 1650 fra Stockholm skrev til Nicolaus Heinsius, der just var vendt tilbage til Leiden fra et Besøg i Danmark, at han havde ganske Ret: i Kongen af Danmarks Bibliotek fandtes

¹⁾ LOUIS JACOB, *Traité des plus belles bibliothèques publiques et particulières*, I, 1644, p. 237. Citatet er fremdraget hos Werlauff.

intet uden Støv og Snavs (nihil præter pulverem et sordes¹). Der maa formentlig sigtes til, hvad der ved denne Tid fandtes af Bøger paa Københavns Slot. Maaske Karakteristikken ikke er grebet saa helt ud af Luften. Der var i hvert Fald, siden Nicolaus Theophilus i 1604 afgik ved Døden, ikke nogen Bibliotekar til at tage Vare paa Bøgerne, og det lover ikke godt, naar det i Københavns Slots Inventar 1638 hedder, at paa Gulvet i Kamret over det fransøske Gemak henstaar „ein Kasten mit vntterscheitliche Historienbücher vnd Rechnungen“; efter alt at dømme stod den der endnu 1650²). Lad saa ogsaa være: inden længe blev dog Heinsius' affejende Dom gjort til Skamme. Men var den af Christian III tilvejebragte Bogsamling blevet bevareret i kongeligt Eje og fortsat i den af ham anlagte Bredde, havde det været hans Buste, ikke Frederik III.s, der nu prydede Det kongelige Biblioteks Læsesal som Bibliotekets Grundlægger.

1) BURMANN, *Sylloge epistolarum*, III, 1727, p. 587. Ogsaa dette Citat hos Werlauff.

2) F. R. FRIIS, *Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie*, 1872—78, p. 74, jfr. p. 76.

PEDER JUEL TIL HUNDSBÆK,
HANS REGNSKABSBOG OG BOGINDKØB

1646—47

HOVEDKILDEN til enhver Levnedsskildring af Peder Juel, gennem en Aarrække Danmarks Resident (Minister) ved det svenske Hof, er den Ligprædiken over ham, som Frederik III.s danske Hofprædikant Johan Dideriksen Bartsvær holdt 31. Decb. 1656 i Frue Kirke i København i Overværelse af en fornem, adelig og talrig Forsamling. Ligprædikenen udkom Aaret efter, trykt i Sorø, 234 Sider i Kvartformat, afsluttet — udenfor Pagineringen — med latinske Mindevers bl. a. af Professorerne Thomas Bang og Thomas Bartholin. Efter Tidens Skik bringer Bogen den afdødes Personalia, som findes p. 26—51. Ved Læsningen af dem undgaar man ikke overfor de mange, ofte indtil Datoen tidsfæstede Enkeltheder et bestemt Indtryk af, at selvbiografiske Optegnelser i en eller anden Form maa have staaet til Raadighed; det bør tilføjes, at de overalt, hvor Kontrol er mulig, viser sig at være rigtige. Maaske Prædikanten tillige har haft Adgang til andre Optegnelser: hvad Peder Juels Moder, der døde 1658, et Par Aar efter sin Mand, har ført i Pennen om sig og sine Børn, for denne Søns Vedkommende dog ikke meget ud over Barndomsaarene¹⁾). Mellem de to Arter af Optegnelser hersker nøje kronologisk Overensstemmelse. Imid-

¹⁾ Meddelte af H. G. GARDE i: *Danske Magazin*, 3. R. III, 1851, p. 26—29 efter Thott 4°, 1869 (KB), et Haandskrift, som indeholder Præsten Peder Jensen Lucoppidans 1696 paabegyndte og gennem de følgende Aar fortsatte genealogiske Samlinger. De Juelske Optegnelser findes her p. 87—93.

lertid er der vedrørende Peder Juel endnu et Materiale af personlig Karakter: en egenhändig Regnskabsbog omfattende Tiden fra 11. Juli 1646 til 15. Maj 1647 og i Forbindelse hermed en i Katalogform anlagt, ligeledes egenhändig Fortegnelse over Bogerhvervelser. Saa vidt ses, har dette Materiale hidtil helliget ubenyttet, og det har vel heller ikke stort at byde Historikere. Men for en Biblioteksmand stiller Sagen sig anderledes. Hvad man har vidst om Peder Juels Forhold til Bøger, er minimalt, og desuden bør et Bidrag til Belysning af den danske Adels kulturelle Stade i Tiden før 1660 næppe lades upaaagtet.

Som Baggrund for det følgende vil det formentlig være naturligt at give et Omrids af Peder Juels Liv. Det sker paa Grundlag af Ligprædikenen, med Stof inddraget andet Steds fra.

I.

Peder Juel blev født 14. Juli 1623 paa Herregaarden Hundsbæk, der ligger i Læborg Sogn, Malt Herred (Ribe Amt). Han var Søn af Landsdommer i Nørre Jylland, senere Rigsraad Erik Juel i Ægteskab med Sophie Sehested, Datter af Claus Maltesen til Højris paa Mors, fra 1595 til sin Død 1612 dansk Stattholder paa Øsel. Mellem de yngre Brødre var Niels og Jens, Admiralen og Statsmanden, blandt Morbrødrene Hannibal Sehested. Sine tidligste Barndomsaar henlevede han under urolige Forhold. Da Kejserkrigens Rædsler 1627 brød ind over den jyske Halvø, tyede Moderen med de mindste Smaabørn i Oktober til Norge; selv var Drengen i August kommet til Morbroderen Malte Sehested paa Sæbygaard i Vendsyssel efter dennes Begæring. Men ogsaa han forlod Landet; han bragte sin unge Frue i Sikkerhed i Halland og tog den lille Fostersøn med¹⁾. 1629, da „Gud undte os Fred“, som det hedder i Moderens Optegnelser, kom Peder Juel i Septb. tilbage til Forældrene og undervistes nu hjemme af Huslærere sammen med

¹⁾ THYRA SEHESTED i: *Personalhist. Tidsskr.*, 6. R. VI, 1915, p. 59.

sin ældre Broder Claus til St. Hansdag 1635, hvorefter de to Drengene sendtes til Sorø; de var tre Aar i Skolen og halvandet Aar paa Akademiet for at indøves i de adelige Idrætter, som dèr lærtes. Faderen syntes, de viste Anlæg og havde gjort Fremgang; han fandt det derfor rettest, at de kom til Udlandet for at fuldende deres Uddannelse, og fulgte herved, hvad der var Sædvane blandt hans Standsfæller. Til Hovmester for de unge Mennesker antoges Christen Rasmussen Brod, en trediveaarig Skaaning, som 1632 var blevet Student fra Lund¹⁾.

Naar danske Adelsmænd i det 16. Aarhundrede rejste ud for Studiernes Skyld, var det aldeles overvejende Tyskland og tyske Universiteter, de søgte til. Heri skete en Forandring henimod Aarhundredets Slutning. Fra da af gik i stigende Grad det 17. Aarhundrede igennem Adelens Udenlandsrejser til Nederlandene og England, Frankrig og Italien, undertiden endnu længere bort²⁾. Rutemæssigt danner Peder Juels Rejse ingen Undtagelse. Sammen med Broderen og Hovmesteren startede han 30. Juni 1640 fra Ribe og tog landværts til Amsterdam, hvor Brødrene skiltes, idet Claus, som Ligprædikenen siger, „havde Desein at gaa udi Krigen“. Peder Juel og Christen Brod havde derefter Standkvarter i Utrecht fra August til Marts næste Aar. Universitetet her var oprettet 1636, men de har sikkert ikke ladet sig immatrikulere; deres Navne findes i hvert Fald ikke i Matriklen, som overhovedet har faa at opvise før 1643³⁾. Da den unge Prins Willem af Oranien 24. April 1641 fra Orlogshavnen Hellevoetsluis, hvor de da befandt sig, drog paa Bryllupsfærd til England, var de ifølge Ligprædikenen „udi hans Suite“, hvilket formodentlig vil sige, at det tillodes dem at gøre Rejsen med ombord paa et af Flaadens Skibe. Prinsens Dagbog indeholder intet herom, hvad heller næppe var at

¹⁾ Om ham se BJØRN KORNERUP, *Ribe Katedralskoles Historie*, I, 1947, p. 408—09.

²⁾ HENNY GLARBO, *Studier over danske Adelsmænds Udenlandsrejser i Tiden 1560—1660*, i: *Hist. Tidsskr.*, 9. R. IV, 1925—26, p. 221—74.

³⁾ *Album studiosiorum Academiae Rheno-Traiectinae*, 1886, p. 2, jfr. *Personal-hist. Tidsskr.*, 9 R. V, 1932, p. 146.

vente¹⁾). Overfarten var vanskelig, og først 29. April gik man i Land ved Gravesend. De to Danskere kan derfor ikke ved denne Lejlighed have faaet meget set af London, thi 8. Maj har de i Oxford indskrevet deres Navne i Adgangsbogen til Bodleian Library²⁾. Juel blev et Aar i Oxford for at lære det engelske Sprog. I Maj 1642 tog Rejsefællerne over Dover—Calais til Paris og derfra videre til Orléans, ved hvis gamle og vidtberømte Universitet, Hovedsædet for Studiet af Romerretten, de immatrikuleredes 16. Juni 1642³⁾).

Loire-Byerne Orléans og Blois havde Ry for at være de Steder i Frankrig, hvor det franske Sprog taltes renest og smukkest, af hvilken Grund de gerne besøgte af Folk fra Norden; Orléans tiltrak desuden ved sine højt udviklede Former for akademisk Liv. Studenterne forenede sig i Korporationer efter deres Hjemstavn. Den germanske Nation, til hvilken foruden Tyskere hørte Danske, Nordmænd, Svenskere, Nederlændere, Englændere, Skotter, Schweizere, Venezianere, Ungarere, Polakker og Letter, havde Ærespladsen efter den franske. Den ejede et udmærket Bibliotek, som var Genstand for særlig Omsorg, og styrede sine Anliggender med stor Selvstændighed. Af Nationens Embedsmænd var Prokuratøren, som han kaldtes, den

¹⁾ *Bijdr. en mededeel. van het histor. genootschap te Utrecht*, XXVII, 1906, p. 416—18.

²⁾ W. D. MACRAY's Uddrag af Adgangsbogen blandt J. A. Fridericias Papirer (Additam. 4°, 845 b, KB). Et Uddrag ved Pastor S. WIDDING trykt i *Personalhist. Tidsskr.*, 10 R. II, 1935, har p. 150: Juel 4/11 1640, Christen Brod 8/5 1641. Angivelsen 4/11 1640 dømmer sig selv. Den strider mod Ligprædikenen og dernæst: naar de to Rejsefæller ellers alle Vegne indskriver sig paa samme Dag (et enkelt Sted paa Grund af særlige Omstændigheder med to Dages Melleumrum), hvorfor da her en Tidsafstand paa over 6 Maanedere? Macray noterer overhead ingen dansk Indskrivning 4/11 1640, og de to Lister følger dog ellers godt nok Trit. Naar det i *Personalhist. Tidsskr.* anf. St. p. 146 siges, at Juel „deltog i alle Bryllupsfestlighederne“, kan det ikke være rigtigt, saa vist som Brylluppet ifølge Prinsens Dagbog holdtes 12. Maj. Der staar, ret beset, heller intet herom i Ligprædikenen.

³⁾ *Personalhist. Tidsskr.*, 4. R. I, 1898, p. 141. Med Hensyn til det følgende se HENNY GLARBO, *Danske Studerende i Orléans i Tiden 1560—1688*, i: *Personalhist. Tidsskr.*, 8. R. IV, 1925, p. 151—74.

fornemste. Han valgtes for tre Maaneder og genvalgtes aldrig; i Tilfælde af Universitetsfester, Fyrstemodtagelser o. lign. optraadte han ved Rektorens Side, og det var ikke til denne, men til ham, at Nationens Studenter aflagde deres akademiske Ed. Hvorledes Peder Juels Liv her formede sig i Enkeltheder, vides ikke; men hans Anseelse kan ikke have været helt ringe, siden han i 1643 valgtes til Procurator nationis Germanicæ efter at være vendt tilbage fra en Udflugt paa tre Maaneder i Begyndelsen af Aaret til Rideskolen i Angers, hvor han nød Undervisning i Ridning, Fægtning, Dans og andre adelige Færdigheder. Stillingen som Prokurator beklædte han i Juni—Juli, hvorefter han med sin Hovmester rejste til Paris og derfra videre til Marseille. Her tog de i Oktb. Skibslejlighed til Genova.

Ved Skildringen af Rejsen i Italien opregner Ligprædikenen de forskellige Smaastater, som de kom igennem; man ser tillige, at de gæstede Firenze, og erfarer fra anden Kilde, at de 30. Oktb. lod sig immatrikulere ved Universitetet i Siena¹⁾. Byen blev — som Ove Juul til Villestrup, der var her i Decb. 1638, siger i sin Dagbog — søgt af fremmede Nationer, „baade fordi der er et Akademi, saa og fornemmeligen for Sprogets Skyld, thi dèr tales helt godt og purt Italiensk“²⁾. Længe kan Opholdet her dog ikke have været; thi sidst i Novb. var de i Rom og i Decb. i Napoli. Sydligere kom de ikke; fra nu af gik det atter mod Nord. Paa Tilbagevejen besøgtes Rom igen, og i Febr. 1644 immatrikuleredes de ved det af Danske, adelige som borgerlige, med Forkærlighed besøgte Universitet i Padova, Christen Brod^{14/2} blandt „Artisti“, Juel^{16/2} blandt „Legisti“³⁾. Det er her, man første og eneste Gang under den hele Rejse ligesom hører Peder Juels egen Røst: gennem et Citat af Thukydid, han i italiensk Gengivelse indskrev i den danske Læge Henrik Fui-

1) *Personalhist. Tidsskr.*, 4. R. III, 1900, p. 64.

2) *Hist. Tidsskr.*, 3. R. III, 1862—64, p. 474. HOLGER JACOBÆUS siger fyrretyve Aar senere det samme: „Lingva Italica in hac urbe cultissima“ (*Rejsebog* ved VILHELM MAAR, 1910, p. 111).

3) *Personalhist. Tidsskr.*, 9. R. I, 1929, p. 104, 112.

Peder Juel til Hundsbæk. Stik af Albert Haelwegh.

rens Stambog. Det lyder: „Thucid. Istor. Lib II. Chi conosco quale cose sarieno utili alla sua patria, et non le rappresenta, da inditio di non amarla. — Per monstrar la grandissima affettione, che porto sempre all illustrissimo et eccellentissimo signore Arrigo Fiuren, ho scritto queste poche parolle. Padoua XIII Mart. an. MDCXLIV. Pietro Juell cimb. mpp“. Paa Dansk: „Thukyde. Hist. Lib. II. Den, der véd, hvad der vilde være nyttigt for sit Fædreland, og som ikke siger det, giver Bevis paa, at han ikke elsker det. — For at vise den overordentlig store Hengivenhed, jeg altid har næret for den berømmelige og udmærkede Hr. Henrik Fuiren, har jeg skrevet disse Ord. Padova 13. Marts 1644. Peder Juel, Cimber, egen Haand“¹⁾).

Da Efterretningen om Lennart Torstenssons uventede Angreb paa Danmark sidst i Decb. 1643, først en Maaned senere efterfulgt af Sveriges Krigserklæring, i Foraaret 1644 naaede Italien, afbrød Peder Juel sin Rejse. Fra Venezia gennem Treviso, Tyrol og andre Lande, som Ligprædikenen omhyggeligt gør Rede for, naaede han 1. Maj 1644 Amsterdam, hvor han traf Jørgen Bjelke, den senere Generalløjtnant, der omtaler Mødet i sin Selvbiografi²⁾). Bjelke var optaget af at hverve Officerer og krigsvante Folk, hvormed Juel nu blev ham behjælpelig. Det lykkedes dem at faa Skib til Norge, og 1. Juli ankom Peder Juel til Halden i Svinesund, hvorfra han begav sig til sin Morbroder Hannibal Sehested, Norges Riges Statholder og General over den norske Armé mod Sverige. Som Major — saaledes benævnt i Morbroderens Kopibøger — gjorde han en Del af „Hannibalfejden“ med, men rejste i Marts 1645 til Danmark for at aflægge Beretning om de norske Forhold og besøge

1) Ny kgl. Saml. 8°, 372, fol. 85 (KB). BRUUN bemærker i sin Bog om Johan Rode, 1893, p. 71, at Stykket synes at være en fri Bearbejdelse af Thukydid II 60, 6. Om Maaden, hvorpaa det er skrevet i Stambogen, skal senere tales. Christen Brod skrev 10/s 1644 paa Latin i Fuirens Stambog (fol. 154), 15/s i Johan Rodes, ligeledes paa Latin (Thott 8°, 573, fol. 185^v, KB). Henrik Fuiren omtaler 10/s 1644 i et Brev til Ole Worm Juels og Brods Nærværelse i Padova (*Wormii Epist.*, 1751, p. 570).

2) JØRGEN BJELKE, *Selvbiografi* ved J. A. FRIDERICIA, 1890, p. 13—14.

sine Forældre. Om Christen Brod høres under alt dette intet. Han er dog næppe blevet overladt til sin Skæbne, men har nok hele Tiden været i Følge, saaledes ogsaa med ned til København; i hvert Fald tog han her 20. Marts 1645 Magistergraden ved Universitetet¹⁾. Selv vendte Juel tilbage til Norge, men efter Brømsebrofreden (13. Aug. 1645) tog han Ophold i Danmark, til han 2. Juni 1646 rejste ud igen. Turen gik med Skib til Nederlandene, „udi Intention — siger Ligprædikenen — de forenede Provinciers Stat [politiske Forhold] sig ret at gøre bekendt“. Ved Ankomsten til Nederlandene begynder den ovenfor nævnte Regnskabsbog, og det vil da være rimeligt at opsætte Omtalen af dette Afsnit af hans Liv til senere.

Opholdet i Nederlandene blev afbrudt, da Juel i Foraaret 1647 fik Meddelelse om, at han var udset til dansk Resident hos Dronningen af Sverige. Det kom ham vistnok uventet. Regnskabsbogen standser brat $\frac{15}{5}$ med Omtale af et Maaltid i „Møllen“, en Restaurant i Haag, hvor han ofte spiste, uden at der i det foregaaende er mindste Antydning af, at en Forandring i Opholdssted skulde være forestaaende. Han maa være brudt op i stor Skynding og er allerede først i Juni indtruffet i København²⁾. $\frac{9}{8}$ udfærdiges Kreditivet til Dronning Christina, $\frac{10}{8}$ Instruxen og $\frac{12}{8}$ Bestallingen med Løn fra $\frac{9}{8}$ at regne³⁾. Han var da knapt 24 Aar gammel. Som det ses af de i Note 1 til næste Side nævnte Arkivalia rejste han en Gang i den første Uge af Juli til sit nye Bestemmelsessted og lagde efter Hannibal Sehesteds Ønske Vejen om ad Christiania, saa at han først

1) Univ. Matr. I, 1890, p. 193.

2) At Situationen er kommet bag paa ham, og at Opruddet skete i Hast, fremgaar formentligt ogsaa af, at han ikke fik sine Sager med sig. Efter Ankomsten til Stockholm noteres $\frac{21}{11}$ 1647 i Journalen, at der er sendt Brev til Herman Isenberg, en af Direktørerne for Saltkompagniet i København, „om Hr. Residentens Kuffter og Gods, som Gabriel Marselis [om ham se senere] skulde have hannem leveret, saa og en liden Trækiste med nogle Bøger udi“ (Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 193, p. 7, RA).

3) Da. Kanc. Udenl. Afdel. Svenske Akter 1636—46, fol. 161—64 (RA). Lønnen var: aarligt 3000 Rdl. i Specier og 1000 Rdl. til særlige Rejser og ekstraordinære Udgifter.

13. Novb. kunde mælde Kansleren Christen Thomesen Sehested sin Ankomst til Stockholm, idet han samtidigt udtalte Forventning om i Overmorgen at ville blive modtaget i Audiens hos Axel Oxenstierna.

Med stor Omhu og Pligtfølelse gik han til sit Arbejde. Ganske vist er paa enkelte Stykker nær de Breve, han sendte til København, og som uden Tvivl alle var paa Dansk, gaaede tabt, men bevarede Registre over Korrespondancen viser, siger Professor Bøggild-Andersen, at den „baade ved sit Omfang og sin nøje Information om svenske Forhold var noget nyt i dansk diplomatisk Tjeneste“¹⁾. Derimod eksisterer endnu saa godt som fuldstændigt de sikkert i flere Henseender ligeartede Breve, han 1651—55 ligeledes paa Dansk skrev til sin Kollega i Haag Peder Charisius. Gennem dem lærer man ham at kende som en Mand, der uden overflødige Omsvøb gaar lige løs paa Realiteterne og tegner et i al sin Nøgternhed meget levende Billede af de Omgivelser, i hvilke han færdedes. Molbech, der har udgivet disse Breve, og som var en Kender, dømmer, at han „for sin Tid har ført en mer end almindelig god Brevstil“²⁾.

Ligprædikenen lægger ikke Skjul paa, at Peder Juel fandt Stillingen som dansk Resident i Stockholm vanskelig og besværlig, og at han mere end én Gang anmodede om at maatte blive kaldt tilbage; svigtende Helbred kan have været medvirkende Aarsag hertil. Sit Ønske fik han, uden derved at forskertse sin Konges Naade, opfyldt i 1655 og traadte 2. Aug. samme Aar

¹⁾ Biogr. Leks. XII, 1937, p. 130. Der er to Registre, det ene omfattende Tiden 30. Juli 1647 til 26. Maj 1649 (Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 193, RA; tidligere: Rostg. 2°, 50. gl. No. 175, UB), det andet Tiden 2. Juni 1649 til 25. Novbr. 1654 (Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 132, RA). Af begge har AND. FRYXELL i svensk Oversættelse meddelt Uddrag i: *Handlingar rörande Sverges historia*, I, 1836, p. 86—105; men dels er Uddragene i sig selv ret spartanske, dels lader de ved at udelade Adressaternes Navne ikke Korrespondancens omfattende Karakter komme til sin Ret.

²⁾ C. MOLBECH, *Bidrag til Dronning Christinas, det svenske Hofs og Corfitz Ulfeldts Historie i Aarene 1651—55, af Peder Juuls utrykte Breve til Charisius*, i: *Hist Tidsskr.*, V, 1844, p. 269—408. Originalerne i Ty. Kanc. Udenl. Afd. Holland C 194 (RA; tidligere: Ny kgl. Saml. 4°, 1033, KB).

ind i den Rentemesterstilling, som havde staaet ledig, siden Jørgen Rosenkrantz i Oktb. 1653 var blevet udnævnt til Hofmester for Sorø Akademi¹⁾. Længe kom han ikke til at virke. Sygdommen, en Blærelidelse, mod hvilken den kongelige Livlæge Poul Moth og Thomas Bartholin forgæves anvendte deres Kunst, tog Overhaand, og 9. Decb. 1656 døde han, noget over 33 Aar gammel. Ved Dødslejet var til Stede af Slægt og Venner: Efterfølgeren som Rentemester Mogens Friis (den senere Lensgreve til Frijsenborg) med Frue Anne Sehested, Lensmanden over Munkeliv Kloster i Norge Axel Sehested, Niels og Jens Juel, Birgitte Thott og Pernille Rosenkrantz, Rigsraad Gunde Rosenkrantz's Frue. Der er mellem dem Mænd og Kvinder, som ikke hører til de ringeste.

Peder Juel var to Gange gift. 1650 ægtede han Hoffrøken Margrethe Juel (f. 1622); hun døde allerede 1651, efterladende sig — siger Ligrædikenen — et godt Navn i Stockholm. Han giftede sig paa ny 1656 med Dorothea Sehested (f. 1637), en Datter af Kansleren Christen Thomesen Sehested; hun døde 1664.

II.

Registret over Peder Juels Korrespondance i Tiden Juni 1649 til Novb. 1654 er en i Pergamentbind indbundet Foliant paa 188 Blade²⁾. Med Gehejmearkivar Thorkelins Haand er paa første Blad skrevet: „Sverige N° 132 Peter Juls Breve Register fra 1649—1654“. Paa Bl. 4 begynder Texten. Efter en utvivlsomt af Juel selv lagt Plan, der er nøje gennemtænkt, og som vidner om ikke ringe metodisk Sikkerhed, har en af Sekretærerne skrevet Regesten, der er pagineret 1—285 (Bag-

¹⁾ Der var i denne Periode tre, undertiden fire Rentemestre samtidigt: $\frac{1}{6}$ 1653 — $\frac{1}{5}$ 1654 Jørgen Rosenkrantz, Peder Vibe og Peder Reedtz; $\frac{1}{5}$ 1654 — $\frac{1}{7}$ 1655 Peder Vibe og Peder Reedtz; $\frac{1}{7}$ 1655 — $\frac{1}{5}$ 1656 Peder Vibe, Peder Reedtz og Peder Juel. Om Juels Lønning som Rentemester og dens Udbetaling til ham se Skatkamrets Besoldingsbog A fol. 116 (RA).

²⁾ Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 132 (RA).

siden af p. 285 tom), og som efterfølges af et alfabetisk Personregister paa 8 upaginerede Blade. Resten af Haandskriftet, 34 Blade i alt, har ikke kunnet tages i Brug ved denne Lejlighed, fordi disse Blade i Forvejen var beskrevne. At det var i Forvejen, fremgaar af den Omstændighed, at Skriften her i Forhold til Regesten staar paa Hovedet. Vender man Folianten om, saa at dens Forside bliver Bagside og vice versa, har man Bogen for sig efter dens oprindelige Bestemmelse og ser, at de 34 Blade helt igennem er skrevet med Peder Juels fra Brevene til Charisius kendte, karakterfulde Haand. Det er ogsaa ham, som med Runeskrift paa første Blad har antegnet: **RIFTHHFBHATF, THHA. YB↓ΦHNI, WR† THTB II INNI 3:** „regnskabsboeg, anno. mdcxvi [1646]. fra dend ii [11] iuli“. Derefter følger — ligeledes skrevet med Runer — i Række under hinanden som en Slags Indholdsfortegnelse Maanederne til December inclusive med Henvisning til, paa hvilket Blad hver enkelt Maanedes Udgiftsposter er at finde. Der begyndes fol. 12 med Juli, men hvorfor der standses ved December, er ikke godt at sige: Regnskabet fortsætter Dag for Dag ind i det nye Aar og slutter først fol. 34 med 15. Maj 1647. Derimod er det ikke svært at forstaa, af hvilken Grund der ingen Henvisninger er til de første elleve Blade. Her findes nemlig en i Katalogform anlagt Fortegnelse over erhvervede Bøger med Bogtitlerne i alfabetisk Orden efter Forfatternavn eller Opslagsord, og at et saadant Katalog ikke lader sig udspecificere maanedsvis, er indlysende.

Regnskabsbogen, der kun benytter Siderne til højre, medens Siderne til venstre lades ubeskrevne, gør Rede for Udgifterne under et Ophold i Nederlandene 11. Juli 1646 til 23. Febr. 1647, et Besøg i Danmark med Hen- og Tilbagerejse 23. Febr. til 3. April 1647 og et fornyet Ophold i Nederlandene 3. April til 15. Maj. Maanedsnævne i Margin eller Klummeoverskrift (ikke i selve Texten) skrives hele Regnskabet igennem med Runer; det samme finder Sted ved Møntbetegnelsen over Møntrubrikkerne for hollandske Penges Vedkommende, medens danske Penge samme Steds skrives med de sædvanlige danske Tegn,

dog saa, at der de paagældende Sider over Klummen er sat: ᛚᛚᛚᛚ ᛚᛚᛚᛚ ᛚᛚᛚᛚ „dansk Penge“¹⁾. Sammentælling af Udgifterne er hverken foretaget ved Afslutning af en Side eller tilsidst, og Indtægt er ikke bogført. Et Supplement af egen Art har Regnskabet paa de to sidste Blade i Haandskriftet, hvor der — atter med Juels Haand — findes to Navnelister. Den ene, der til Overskrift har „Anno 1646 fra 1. Juli“ i Runeskrift, tæller 30 Navne, den anden, over hvilken staar med vanlig Skrift „Anno 1647“, 25 Navne. Et Udvalg med 16 Navne fra hver vil vise Karakteren (Stavemaaden moderniseret) :

1646

..	Min Fader
..	Min Moder
....	Min Søster Karen
..	Min Moster Anne Sehested
..	Martin Tancke, Resident i Haag ²⁾	..
..	Mag. Christen Brod	..
..	Henrik Fuiren	.
..	Min Morbroder Hannibal Sehested
....	Min Broder Claus Juel
.....	Jørgen Bjelke ³⁾
.....	Gabriel Marselis ⁴⁾
...	Johann Friederich von Holstein ⁵⁾
	Hr. Christen Thomesen ⁶⁾
..	Dr. Thomas Bartholin	.
	Marijtje, Værtinden udi „Prinsen“ ⁷⁾	..
	Friederich von Ahlefeldt ⁸⁾	.

1) Møntbetegnelsen i de hollandske Møntrubrikker er: R. Daler (ell.: Daler), Gylden, Styver; i de danske: Daler, Mark, Skilling.

2) Siden 1638 dansk Resident i Haag, 1651 afløst af Peder Charisius.

3) Var med i Corfitz Ulfeldts Ambassade 1646—47 til Nederlandene.

4) Storkøbmand i Amsterdam, en af den danske Stats Forretningsforbindelser, nøje knyttet til Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested.

5) 1635 Edelknabe paa Gottorp, 1649 Kammerjunker sstd. (*Danmarks Adels Aarbog* 1938, II, p. 77—78).

6) Kansleren Christen Thomesen Sehested.

7) „Prinsen“, Hotel i Amsterdam (se p. 95).

8) Vel den senere Storkansler; jævnaldrende med Peder Juel; 1645—51 paa Studierejser i Tyskland, Frankrig og Nederlandene.

1647

. Min Fader
. . Min Moder
. Min Søster Karen Juel	.. .
. Min Morbroder Hannibal Sehested
Hr. Christen Thomesen	..
. . . . Gabriel Marselis
. Min Moster Anne Sehested	..
. . Min Broder Claus Juel
. . . Jørgen Bjelke	.. .
Rigens Hofmester Hr. Corfitz Ulfeldt	.. .
. Christoffer Ulfeldt, Christoffers Søn ¹⁾	.. .
. Peder Reedtz ²⁾
Oluf Rosenkrantz ³⁾	.
Albert Baltser Berns ⁴⁾	.
. Selio Marselis ⁵⁾	
Marijtje i „Prinsen“	

At der her foreligger et Regnskab over Peder Juels Korrespondance under Opholdet i Nederlandene, kan ikke være Tvivl underkastet. Prikkerne angiver Antallet af afsendte og modtagne Breve, saaledes at Prikkerne til højre betegner de afsendte, da det — for at tage et enkelt Exempel — er vanskeligt at tænke sig, at Kansleren Christen Thomesen Sehested skulde have skrevet til en tyveaarig Adelsmand uden at faa Svar, hvorimod det modsatte er mindre mærkeligt. Det ses, at Hannibal Sehested er den, som sammenlagt har faaet flest Breve; kun Moderen kommer i saa Henseende op paa Siden

1) Vel Christoffer Ulfeldt, † 1650, 20 Aar gammel, Søn af Rigsraad Christoffer Ulfeldt til Svenstrup i Skaane.

2) 1653 Rentemester, 1660 Kansler; var 1646—47 med i Corfitz Ulfeldts Ambassade til Nederlandene. Han havde været Elev paa Sorø samtidigt med Peder Juel.

3) Senere Gehejmraad og som politisk Forfatter Forsvarer af den gamle danske Adel. Peder Juel har kendt ham fra Oxford, hvor han immatrikuleredes 15/8 1641.

4) Købmand i Hamburg, en af den danske Stats Forretningsforbindelser, Svoger til Gabriel Marselis.

5) Storkøbmand i Amsterdam, Broder til Gabriel Marselis; stærkt benyttet af Hannibal Sehested.

af ham. Dette turde vise, at Peder Juel i særlig Grad har følt sig knyttet til Morbroderen, og kunde maaske falde i Traad med den af Professor Bøggild-Andersen fremsatte Formodning: at han som Resident i Stockholm har stræbt i Sehesteds Aand at virke for et godt Forhold mellem de nordiske Riger¹⁾.

Som alt nævnt begynder Regnskabsbogen 11. Juli 1646, Dagen for Peder Juels Ankomst til Vlieland ved Indløbet til Zuidersøen. To Dage efter var han i Amsterdam, hvor han gav en Dreng 4 Styver for at vise Vej til Gabriel Marselis²⁾ og indlogerede sig hos Marijtje i „Prinsen“³⁾. Fra Amsterdam gjordes Udflugter til Haarlem og Leiden, indtil han henimod Midten af næste Maaned mere stabilt slog sig ned i Haag, stadig dog med Ture i den nærmeste og fjærnere Omegn: til Katwijk aan Zee, Scheveningen, Rotterdam og andre Steder. Blandt Udgiftsposterne er der en, som alle Vegne kommer igen: nogle Styver til de fattige. Man erfarer ogsaa, at Helbredet ikke altid har været upaaklageligt, og ser, at han har taget Sprogmaster, ikke blot til sig selv, men ogsaa til sine Tjenere: til Hans, som han havde med hjemme fra, og til Gevert, hvem han fæstede her nede. Men iøvrigt er det ikke Hensigten at gaa ind paa Regnskabsbogens Enkeltheder udover, hvad denne Afhandlings særlige Formaal senere kræver; kun maa Besøget i Danmark og Aarsagen dertil udførligere omtales.

Sidst i Juni 1646 var Corfitz Ulfeldt, ledsaget af Hustru og et anseligt Følge, rejst til Nederlandene for at slutte den før-

¹⁾ Biogr. Leks. XII, 1937, p. 130. En anden Opfattelse hos YNGVE LORENTS, *Efter Brömsebrofreden*, 1916, p. XI—XII.

²⁾ Resultatet af Besøget ses i Fortegnelsen over Bogerhvervelser, hvor Notitsen ikke hører hjemme og derfor atter er overstreget: „Den 20. Julij stilo nov. anammede jeg hos Gabriel Marselius 350 Rdl. og gav derpaa min Kvittans“. Omsætningen af Datoen i ny Stil er ikke ganske vellykket. Til 20. Juli ny Stil vil i gammel Stil for 17. Aarhundredes Vedkommende svare 10. Juli, og da var Juel endnu ikke i Amsterdam.

³⁾ Christen Skeel til Sostrup, som 1641—43 var i Nederlandene, noterer „Prinsen“ i den Hotelfortegnelse, han har indført i sin Almanak (Ny kgl. Saml. 8°, 141 f. KB), og Ole Borch tog i 1661 ind her med den afdøde Rigshofmester Joachim Gersdorffs Sønner, hvis Mentor han var (Rostg. 4°, 275, KB).

ste af de to Traktater (den anden sluttedes 1649), som senere — i 1658 — skulde vise sig at være af Betydning for Danmark. Efter nogle Dages Ophold i Amsterdam ankom han 28. Juli til Haag og blev 4. August modtaget i højtidelig Audiens hos Generalstaterne, hvorefter Forhandlingerne med de nederlandske Deputerede begyndte¹⁾. Hvorvidt Peder Juel tidligere har været i Forbindelse med det Ulfeldtske Hus, vides ikke; han kom det nu, som Regnskabsbogen viser. $17/8$ noteres: „to Dukker til Hofmesters Børn 1 Gylden 14 Styver“; $20/8$ „en Dukke til Christian U. 15 Styver“; $28/11$ „to Hunde købt til Børnene 2 Gylden“; $7/12$ „Dukketøj købt 1 Daler 1 Gylden 5 Styver“; $15/1$ 1647 „Dukker til Christian Ulfeldt 1 Daler 2 Gylden“ og $12/2$ „en Dukke 11 Styver“. Corfitz Ulfeldt og Leonora Christina har altsaa haft Børnene med paa Rejsen, dog kun to af dem, de ældste: Sønnen Christian (f. 1637) og Datteren Anna Cathrina (f. 1639)²⁾. Mon det er for dristigt fra disse Udgiftsposter at slutte, at det ikke blot var Børnene, Juel har haft Tilknytning til, men ogsaa til Forældrene? Der skulde intet besynderligt være i, om han har følt sig tiltrukket, muligvis ikke mindst af Husherren; Ulfeldt var vidt berejst og højt kultiveret, i sine Velmagtsdage en vennesæl og charmerende Mand. Maaske det heller ikke er utilladeligt her at finde Grunden til, at da Traktaten med Generalstaterne efter langvarige Forhandlinger endelig 2. Febr. 1647 blev sluttet og to Dage senere underskrevet, var det Peder Juel, som sendtes til Danmark for at faa den ratificeret af Christian IV.

Umiddelbart før Afrejsen noteres $18/2$ i Regnskabsbogen, at en Blikæske til Hofmesters Breve er anskaffet for 18 Styver; at Hans' Skolemester er blevet afregnet med 1 Daler 10 Styver, at Gevert har faaet 13 Daler 2 Gylden „at holde sig med, indtil jeg kunde komme tilbage“, og Hans, der skal med paa Rej-

¹⁾ LAURSEN, *Danmark-Norges Traktater*, IV, 1917, p. 520—46.

²⁾ De andre Børn: Ellen Christina (f. 1643), Ludvig (f. 1644) og Corfitz (f. 1645) har været for smaa til at kunne udsættes for Rejsens Besværligheder. Om de Ulfeldtske Børn se: *Danmarks Adels Aarbog*, 1923, p. 531—33.

sen, en Kjole til 3 Daler 1 Gylden 10 Styver. $20\frac{1}{2}$ toges Vogn til Amsterdam, hvor Jørgen Bjelke ved Afskeden med Vennen af denne fik yderligere 10 Daler til Gevert, „at han skulde købe sig Ragekniv, Kamme og sligt for“, og Dagen efter betaltes „Budet forud for mig og Drengen [Tjeneren] til Hamborg hver 16 Rdl.“. $22\frac{1}{2}$ var Juel i Zwolle, hvor de fattige betænkedes med 12 Styver, og næste Dag over Grænsen inde i Tyskland. Gennem de strængt nødvendige Udgifter — og stort andre anføres ikke — til Logi, Maaltider og Vognleje samt de ogsaa den Gang uundgaaelige Drikkepenge kan man følge ham paa hans Vej fra By til By. $25\frac{1}{2}$ var han i Hamburg, $28\frac{1}{2}$ i Haderslev og samme Dag med Baad fra Aarøsund til Fyen; $\frac{1}{3}$ indtog han sit Maaltid i Odense og sendte næste Dag fra Nyborg et Bud med Brev ud til Ellensborg (nuvær. Holckenhavn), hvor Ellen Marsvin, Leonora Christinas Mormoder, boede. Det lykkedes først $\frac{4}{3}$ at komme over Storebælt, og $\frac{6}{3}$ naaede han København. Ankomsten markerede han paa to Maader: ved at købe til sig selv en Udgave af Englænderen John Owen's europæisk berømte latinske Epigrammer, der kostede 1 Mark 14 Skilling, og ved at forære Ingeborg, Baltser Condewin's et Syskrin til 6 Rdl., to Par Handsker til 6 Rdl. og et Dusin franske Armbaand til 3 Mark¹⁾. Imidlertid ses det, at Juels Helbred har lidt ved den forcerede Rejse; Københavneropholdet udviser gentagne Udgifter til Apoteket. Ikke des mindre, da Christian IV $12\frac{2}{3}$ havde ratificeret den overbragte Traktat²⁾, tiltraadte han ufotrødent Tilbagereisen. $16\frac{1}{3}$ noteres: „givet Posten, at han skulde holde mig fri til Odense 14 Rdl., og givet Doktoren, som

1) Om Baltser Condewin, der var Købmand i København, se O. NIELSEN, *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse*, IV, 1885, p. 239. Ingeborg er hans anden Kone. I den førstes Tid havde han ikke helt holdt sig det 6te Bud efterretteligt, hvorfor han, som Christian IV $19\frac{1}{2}$ 1636 skriver til Rentemestrene, „haver været her og blæst i Bøssen, paa det han maa være fri for at staa offentlig Skrifte“ (*Christian IV.s egenhændige Breve*, IV, 1882, p. 17—18).

2) LAURSEN, anf. St. p. 532, og ERSLEV, *Rigsraadet og Stændermøderne i Christian IV.s Tid*, III, 1888—90, p. 322, angiver $22\frac{2}{3}$ som Dato for Kongens Ratifikation. Det er ny Stil, hvortil i gammel Stil svarer $12\frac{2}{3}$, hvilket stemmer med Regnskabsbogen.

jeg havde brugt, 8 Rdl.“ og $\frac{18}{3}$ „den, der bar mig i Land ved Knudshoved, 8 Skilling“. Derefter gaar det videre omtrent i samme Tempo som før, dog at der ofres et Par Dage til et Besøg paa Hundsbæk. $\frac{3}{4}$ ankom han til Amsterdam og begav sig strax derfra til Haag, hvorefter Generalstaternes Ratifikation af Traktaten fulgte $\frac{9}{5}$ 1647.

Ved sin Tilbagekomst 3. April 1647 til Nederlandene traf Peder Juel ikke Corfitz Ulfeldt, der 10. Marts med sit Følge var afrejst til Frankrig for først en af de sidste Dage af Juli atter at vise sig i København¹). Paa dette Tidspunkt var Juel paa Vej til Sverige. De to Mænd har næppe truffet hinanden igen før 1652 i Stockholm og da som politiske Modstandere²). Det blev nu et af Peder Juels Hverv at holde sin Regering underrettet om Ulfeldts Planer og Foretagender, og der er ingen Tvivl om, at det har bidraget sit til at gøre ham Ministerstillingen vanskelig og besværlig. Men næppe mindre har det vejet til, at Dronning Christinas Personlighed og Livsførelse bød ham imod, saaledes som det navnlig lægger sig for Dagen i Breve, skrevne delvis i Chifferskrift, til Christen Thomesen Sehested³).

III.

Hvad Peder Juel har faaet ud af sit Ophold i Nederlandene ved Selvsyn og gennem Samtaler, kan der intet siges om, da han ikke har efterladt sig Optegnelser desangaaende. Men om hans Læsning og Forhold til Bøger i denne Tid er det muligt at danne sig et Begreb. Man ser da for det første, at det har været ham magtpaaliggende at kunne følge med i Dagens Begivenheder. Fra $\frac{11}{10}$ 1646 til $\frac{13}{2}$ 1647 noterer Regnskabsbogen

¹) *Nye danske Magazin*, IV, 1823, p. 297; *Christian IV.s egenhændige Breve*, VI, 1885—86, p. 310 Anm. 2.

²) Efter $\frac{14}{7}$ 1651 sammen med Hustru og Børn hemmeligt at have forladt Danmark ankom Corfitz Ulfeldt $\frac{9}{6}$ 1652 til Stockholm (BIRKET SMITH, *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie*, I, 1879, p. 224—25, 241).

³) BØGGILD-ANDERSEN i: *Hist. Tidsskr.*, 10. R. II, 1932—34, p. 99—102, jfr. en Udtalelse i Brev af $\frac{31}{3}$ 1654 til Charisius (*Hist. Tidsskr.* V, 1844, p. 373).

12 Gange Udgifter til Aviser og efter Tilbagekomsten fra Danmark endnu to Gange ($15/4$ og $12/5$); det drejer sig om 1, 2 eller 3 Styver hver Gang. Overensstemmende hermed købes Pjecer, Brochurer og andre aktuelle Smaaskrifter. $25/9$ 1646 anskaffes den franske Gesandt de la Thuillerie's Proposition til Generalstaterne for 2 Styver og til samme Pris disses Svar, samt en anonym Pamflet om Aktuar Cornelis Musch's „godtloose“ Korruption til 2 Styver og til 4 Styver en Fremstilling af Regeringens i den Anledning truffne Foranstaltninger¹). Som Regel opføres dog ved saadanne Køb ingen Bogtitel; det hedder blot i Almindelighed: $24/12$ „en Blaabog 4 Styver“, $19/1$ 1647 „Blaabøger 7 Styver“, ligesaa — efter Tilbagekomsten — $15/4$ (8 Styver), $8/5$ (18 Styver), $9/5$ (6 Styver) og $10/5$ (2 Styver)²). Lignende praktisk-politisk Orientering er vel forbundet med de Kort, som ofte er paa Tale i Regnskabsbogen: $29/10$ „Landkort af de 7 Provinser 6 Styver“, $30/10$ „Landkort af Tyskland 6 Styver, et andet Landkort 6 Styver“ og $22/11$ „Landkort 1 Gylden“, samt — atter efter Tilbagekomsten — $4/4$ „et Landkort 4 Styver“, $12/4$ „Landkort 1 Gylden 4 Styver“ og $30/4$ „Landkort 13 Styver“. Det vil bemærkes, at alle Køb af denne Art genoptages, efter at Besøget i Danmark er overstaaet, hvilket igen vil sige, at der har været forbundet en Mening med dem: de er Led i det Studium af Nederlandenes politiske Forhold, som Ligprædikenen siger var Formaålet med Peder Juels Rejse. Ved de egentlige Bogkøb er det noget anderledes. De falder — i hvert Fald i Regnskabsbogen — alle indenfor Aaret 1646; der opføres for 1647 kun én Boganskaffelse: den tidligere nævnte efter Ankomsten til København til Trøst og Husvalelse $7/3$ erhvervede Udgave af Owens Epigrammer. Hvad der forefn-

¹) Om de fire af Juel $25/9$ købte Pjecer se P. A. TIELE, *Bibliotheek van nederlandsche pamfletten* I, 1858, No. 3030, 3034, 3082, 3092. Om Cornelis Musch se *Nieuw nederl. biogr. woordenboek*, I, 1911, sp. 1351—53.

²) Peder Juels „Blaabog“ er ligefrem Gengivelse af det hollandske „blauwboekje“, egl. en Bog i blaåt Omslag, i det 16., 17. og 18. Aarhundrede en meget almindelig Benævnelse for alskens Brochurer, Pamfletter og Smædeskrifter (*Woordenboek der nederlandsche taal*, II, 1903, sp. 2802).

des vedrørende Bogkøb, er følgende: ³⁰/₇ 1646 „købt Bøger 5 Daler 8 Styver“, ²¹/₈ „Olaus Magnus i Gylden 14 Styver, Buchananani Scotica hist. i Gylden 18 Styver“, ¹¹/₁₀ „købt Bøger 2 Daler 17 Styver“, ²⁸/₁₀ „Bøger i Daler“, ²⁷/₁₀ „Bøger i Daler 6 Styver“, ²²/₁₁ „Bøger købt i Daler i Gylden 5 Styver“, ²⁸/₁₁ „Bøger købt 5 Daler i Gylden 18 Styver“ og ³⁰/₁₁ „en Bog købt 2 Daler“¹⁾. Man maatte beklage, at Regnskabsbogen kun to Gange anfører Bogtitler, hvis ikke dens første elleve Blade, som hidtil har været ubehandlede, gav Erstatning herfor.

Som tidligere nævnt indeholder disse elleve Blade en af Juel egenhændigt affattet Bogliste med Bogtitlerne i alfabetisk Orden efter Forfatternavn eller Opslagsord. Saavel Forside som Bagside er beskrevet, i alt 22 Sider. Der er altsaa ikke en hel Side til hvert af Alfabetets Bogstaver, men de mindre hyppigt forekommende slaas sammen. Ej heller er der Bøger til alle Bogstaver, f. Ex. ikke til A, og Siderne er, hvor de er beskrevne, langt fra fyldte — der er rigelig Plads til eventuel Accession. Alfabetet markeres i Klummeoverskriften baade med Runer og latinske Bogstaver, de første forrest. Ved Gengivelsen her medtages denne Egenhed; Forkortelsestegnene opløses, iøvrigt bevares Retskrivningen. Listen, til hvilken enkelte Noter knyttes, ser da saaledes ud:

⚡ B *Amnestia Britannica. anno 1643: 10 β*²⁾.

*Mundi Lapis Lydius. Antonij a Burgundia. Antverpiæ. 1639. 2 Rdl.*³⁾.

Rerum scoticarum historia. Georgij Buchananani Scoti Francofurti ad Mœn. 1638. i flor. 18 st:

P. Bertij Germanicarum rerum libri 3 Amstelodami apud Ioan: Ianson. 1632. i R.dlr.

↓ C *Vindiciæ Hispanicæ, Ioannis Iacobi Chifletij eqvitis et Archiatri*

¹⁾ Det bør antegnes, at ¹⁸/₇ — fem Dage efter Ankomsten til Amsterdam — noteres: „den Bog til Udgifter at skrive i R.daler“. Det kan næppe være andet end netop den Regnskabsbog, som i nærvær. Afhandling er paa Tale.

²⁾ *Amnestia Britannica, continens edicta duo Serenissimi Regis Magnæ Britannicæ tranquillandæ Angliæ viam commonstrantia. Juxta exemplar Oxoniense. Anno 1643, 4° (16 S.).*

³⁾ Om denne Bog se nedenfor, p. 109 Note 1.

- Regij. Antverpiæ ex officin: Plantiniana Balthaz. Moreti. 1645.
1 Rdlr. 3 st.
- La cour Sainte, par Nicolas Caussin Iesuite. tome 1. 2. 4. a Paris.
chez Sebastien Chapellet, rue S. Iaques. 3 flor. 2 st.
- Isaaci Casauboni ad epistolam cardinalis Petronij [Fejlskrift for:
Perronij] responsio. Londini apud Ioann: Norton. 1612. 10 st.
- ‡ D Icones Regum Daniæ. 2 R. Hafniæ. 1646.
Dictionarium Gallicum. Lat. Ger. Geneve. 1610.
Dianeæ oder Rächtselgedicht. Nürnberg. 1644¹⁾).
- † E Epistolæ obscurorum virorum ad Dn. M. Ortuinum Gratium.
Francofurti ad Mœn. 1643.
- ✓ F Facetiæ Facietiarum hoc est Ioco-seriorum Fasciculus novus. Par-
thopoli. 1645.
- ✓ G il Buratto replica di Carlo Galistoni. 2 Mrk. Venetia 1642²⁾.
Spongia Franco Gallicæ Lituræ, auctore Willelmo Rodolpho Gem-
berlakhio apud tripodes consule. 1 flor. 2 st:³⁾
Dionysij Gothofredi I. C. historia antiqva, Argentorati, typis Laz.
Zetzneri 1604. 1 flor. 11 st.
L'histoire de Guerres civiles de Grenade, a Paris chez Toussaints
du Bray. 1608. 14 st.⁴⁾).
- * H Scutum Regium, adversus Regicidas. auth: Georgio Hakewill.
Londini apud W. Stansbij, 1612.
- ‡ I Christen Jensens Norske Dictionarium. Hafniæ. 1646.
Relationi dell'Italia. MSS. 2 Rdlr.
Corpus Iuris Civilis Iustiniani imperatoris cum notis Dionisij Go-
thofredi. 1606. S. Gervasij. 2 Rdlr. 3 Mrk.
- ‡ L Ioh. Lyscandri Antiqvitates Danicæ. 2 Mrk. Hafniæ 1642.
Martini Lutheri de servo arbitrio liber. Neostadij Palatinorum ty-
pis Math: Harnisij 1591. 5 st.
- ✓ M Nicolai Machiavelli Første Castrucij leffnet etc. MSS⁵⁾.
Olai Magni septentrionalium Historiæ Breviarium. Lugd: Batav.
apud Adrianum Wingaerde. 1645. 1 flor. 10 st.⁶⁾.
Nicolai Machiavelli Florentini opera. 3: tom: Lugduni Batavorum
apud Hieronymum de Vogel: 1645.

1) Dietrich von den Werder's tyske Oversættelse af Giovan Francesco Lore-
dano's „La Dianeæ“.

2) Forfatteren er: Angelo Aprosio, Augustinermunk.

3) Kolophonen har: Oeniponti 2. Junij 1646.

4) Forfatteren er: Gines Perez de Hita.

5) Vita di Castruccio Castracani. Den danske Titel betyder ikke, at Juel har
Bogen i dansk Oversættelse; en saadan foreligger ikke.

6) Regnskabsbogen har: 1 flor. 14 st.

- † N *Traitez de l'harmonie et constitution Generale du vray sel, Par le s^r de Nuisement. a la Haye chez Theodore Maire. 1639¹⁾.*
- ♣ P *En Dansk Psalmebog. 3 Mrk. Kiøbenhafn. 1644.*
Petronij Arbitri Satyricon, cum Bourdelotij not: critic: et glossario, Lugd. Batav. ex officina Iusti Livij. 1645. 17 st.
Philostratus Lemnius de vita Apollonij Coloniae apud Ioann. Gymnicum. 1532. 1 Gyld.
Histoire de G. Castriot surnomme Scanderbeg Roy d'Albanie, par Iacques de Lawardin Seigneur du Plessis, a Paris 1597. 16 st.
- ℞ R *Le politique tres chrestien, ou la vie du Cardinal de Richelieu, a Paris 1645.*
Le voyage du Duc de Rohan faict en l'an 1600. a Amsterdam chez Louys Elzevier. 1646.
Vita Ignatij Loiolæ, a Petro Ribadeneira. Ingolstadij typis David. Sartorij. 1590. 1 gyld.
- ‡ S *Saxo Grammaticus. 4 Rdlr. Soræ 1644.*
Swerikes Landz och Stads Lagh. Stockholm 1635.
il Mercuri[o] di D. Vittorio Siri. Casale 1646. 2 Rdlr.
Arcadia Herrn Philippsen von Sidney: zu Leiden. anno 1642²⁾.
Scola Salernitana de conservanda valetudine. 1 flor. 4 st.
Le Resveillematin des Caluinistes et Publicains François: Par M. Arnault Sorbin. a Paris chez Guillaume Chaudiere. 1575. 1 Gyld.
- ↑ T *Det ny Testament paa Danske. 7 Mrk. Hafniæ. 1644.*
Les Plans et Profils de France par le Sr Tassin. 1 Rdlr. a Paris. 1634.
- ∩ U *Valestain Iscolpato. 1 Mrk. 3 β³⁾.*
Sqvitinio della liberta Veneta. 2 Mrk. Mirandola 1612⁴⁾.
Literatura Runica Olai Wormij. 2 Mrk. Haf: 1636.
Matthæi Wesenbeccij Paratitla. Basilææ [!]. 1599. 1 Rdlr. 20 β.
De secretis Libri 17. Ioannis Iacobi Weckeri. Basileæ ex offic. Pernea.
Apologia Cardinal: Bellarmini pro iure Principum authore Rogero Widdrintono Cath: Anglo. Cosmopoli apud Theophil: Pras. 1611. 16⁵⁾.

1) Forfatteren er: Clovis Hesteau, sieur de Nuisement.

2) Valentin Theocritus von Hirschberg's, af Martin Opitz gennemsete Oversættelse af Philipp Sidney's „The Countesse of Pembrokes Arcadia“.

3) Vallestain iscolpato di Acia Steffalidde. Con Licenza & Priuilegio. s. a., 4° (46 S.). Vallestain ∅: Wallenstein.

4) Forfatteren er: Alfonso de la Quera.

5) Mønttegnen glemte.

Boglisten omfatter 47 forskellige Værker, som tilsammen udgør 51 Bind. Der er intet Tryk yngre end 1646. Med Aarstal 1640—46 er der tyve Tryk; mellem 1630—39 ligger syv, mellem 1601—29 otte, før 1601 sex; fire har intet Trykaar, og to er udaterede Manuskripter. Der forekommer i Listen ingen andre Møntsorter end hollandske og danske, hvilket maa være afgørende for, hvor Bøgerne er købte. De danske Bøger, der paa én nær er Tryk fra Aarene 1642—46, og som opføres med danske Priser, skulde altsaa enten være medbragte fra Danmark i Juni 1646 eller — som de sidst udkomne Nyheder — erhvervede i København i Marts 1647, medens Juel ventede paa Kongens Ratifikation af Traktaten med Nederlandene¹⁾. Ganske vist kender Regnskabsbogen ikke til noget Bogkøb fra Opholdet 1647 i København ud over Owen's Epigrammer, som ikke er med i Boglisten. Imidlertid viser en Sammentælling af de herhen hørende Udgiftsposter henholdsvis i Regnskabet og Listen, at Summen er betydelig større i denne end i hint. Der er altsaa faktisk givet Penge ud til Bøger uden om Regnskabsbogen. Af de i denne opførte Værker genfindes Buchanan fra 1638 og Olaus Magnus fra 1645, der begge var Enkeltkøb, i Boglisten og til de samme Priser (ved Olaus Magnus dog med en Difference paa 4 Styver); men ellers er det ikke muligt at foretage en Identifikation, da det i Regnskabet med en enkelt Undtagelse drejer sig om Køb en bloc og der selv ved Undtagelsen ikke anføres nogen Bogtitel. Endnu maa Opmærksomheden henledes paa, at et Antal Bøger, fjorten i alt, hvorimellem „Swerikes Landz och Stads Lagh“ fra 1635, „Epistolæ ob-

¹⁾ Foruden danske Bøger opføres i Boglisten følgende udenlandske med danske Priser: Matthæi Wesenbeccij Paratitla 1599 (1 Rdl. 20 β), Dionisij Gothofredi Corpus juris civilis 1606 (2 Rdl. 3 Mrk), Sqvittinio della Liberta Veneta 1612 (2 Mrk), Il Buratto replica di Carlo Galistoni 1642 (2 Mrk), Amnestia Britannica 1643 (10 β) og Valestain Iscolpato u. A. (1 Mrk. 3 β). Ogsaa disse Bøger skulde altsaa være købte i København, og heri er i og for sig intet umuligt, naar henses til, at saavel Elzevirerne som Janssonius havde Udsalg paa Børsen (jfr. NYROP, *Den danske Boghandels Historie*, I, 1870, p. 166—69). Her er ikke medtaget Bøger til Pris af Rdlr. i Særbeløb, da Rdlr. som Møntbetegnelse findes baade i Regnskabets hollandske og danske Møntrubrik.

scurorum virorum“ fra 1643, Christen Jensens „Norske Dictionarium“ fra 1646, Machiavelli's Værker fra 1645 og hans Biografi af Castruccio Castracani i Manuskript, i Boglisten opføres uden Angivelse af Priser. Hvorledes dette er at forklare, lader sig næppe afgøre. Holder man for, at de kunde være Gaver fra hollandske Bekendte eller Venner blandt Corfitz Ulfeldts Følge, maa man tage den Konsekvens, at henved en Tredjedel af Boglistens Indhold er af denne Oprindelse, og det turde dog maaske være mærkeligt. Tænker man sig derimod, at de repræsenterer Regnskabsbogens Indkøb en bloc, saa at dette er Grunden til, at Prisen ikke har kunnet tilføjes ved hver enkelt, kommer man ud for, at Boghandlerne i Amsterdam, Leiden eller Haag har haft til Salg en Bog som Christen Jensens norske Dictionarium, hvilket forekommer fast utroligt.

Den lille Bogsamling, som intet indeholder til direkte Belysning af særlig nederlandske Forhold, efterlader sig maaske ved første Øjekast Indtryk af noget spredt og tilfældigt, vel endog fremmedartet. Der er dog Bøger iblandt, som endnu har Navn i Litteraturens eller Videnskabernes Historie, og visse Retningslinier vil kunne iagttages. Til Retsvidenskaben hører: Flamlænderen Matthæus Wesenbeck's Kommentar („Paratitla“) til Dele af Romerretten, endnu ind i det 18. Aarhundrede den mest ansete Lærebog i Emnet, og Franskmanden Denis Godefroy's Udgave, den første, i hvilken Justinians Lovgivning fremtræder som en typografisk Enhed under Titlen „Corpus juris civilis“, et Værk, der to Aarhundreder igennem var i Brug. Dernæst et Par specielle Publikationer: den engelske Benediktinermunk Roger Widdrington's Indsigelse mod Jesuiten Kardinal Bellarmino's Hævdelse af Pavens Magt til at afsætte Fyrster og Franskmanden Jean-Jacques Chifflet's politisk-genealogiske Undersøgelser i Spaniens Favør om det franske Kongehus' Afstamning („Vindiciæ Hispanicæ“). Mellem de politisk-statsretslige Forfattere behøver Machiavelli ingen Præsentation; foruden de samlede Værker, aabenbart i latinsk Oversættelse, træffes i Manuskript (Afskrift) hans lille Biografi af Kondottieren i Lucca

Castruccio Castracani, udført som Skildring af den ideale Tyrann, der hersker med Kraft og Maadehold efter at have vundet Magten ved List og Grusomhed. Til Statsvidenskaben hører endvidere Italieneren Alfonso de la Quera's Skrift om Venezias Statsliv („Sqvitinio della liberta Veneta“) fra 1612, en Bog, der længe var i Kurs og endnu hyppigt træffes i Holbergtidens Bogsamlinger. Dernæst Englænderen George Hakewill's Kongeskjold mod Kongemordere („Scutum regium adversus regicidas“), der giver en Fremstilling af Revolutioner og Statskup fra Tidernes Morgen til Mordet 610 paa den byzantinske Kejser Phokas. Og endelig „Relationi dell' Italia MSS“: Indberetninger fra italienske, særlig venezianske Gesandter til deres Regeringer, en af Datidens politisk interesserede efterspurgt Læsning, ogsaa af Danske. Rigskansler Jacob Ulfeldt, Corfitz' Fader, ejede en Afskrift¹⁾, og om Jacob Bjørn til Stenalt hedder det i Biskop Jens Giødesens Ligprædiken, at han under sit Ophold i Italien i 1580-erne „lod beskrive sig paa Italiensk mærkelige skrevne Historier og allehaande Relationes, ikke med ringe Bekostning, hvilke endnu findes udi hans Liberi“²⁾.

Af lige Interesse for Politikere og Historikere var den Samling af diplomatiske Aktstykker, som Italieneren Vittorio Siri, Historiograf hos Ludvig XIV, udgav under Titlen „Il Mercurio ovvero Istoria de' correnti tempi“, begyndende med Aaret 1635. Juel har kun 1. Bind, det næste udkom efter hans Afrejse fra Nederlandene, og Værket fortsattes gennem en Aarrække. Af sammenfattende historiske Arbejder er der kun to: Denis Godefroy's Skildring af Oldtiden og Middelalderen (2 Bd.) og Skotten George Buchanan's for sin elegante latinske Stil højlig beundrede Fremstilling af Skotlands Historie. Derimod flere af speciel Karakter: et Memoireværk om Kardinal Richelieu, den

¹⁾ WALDE, *Storhettidens litterära krigsbyten*, II, 1920, p. 397—98; ELLEN JØRGENSEN i: *Danske Magazin*, 6. R. III, 1923, p. 176.

²⁾ BRICKA og GJELLERUP, *Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede*, I, 1874—75, p. 527.

franske Hofpræst Arnauld Sorbin's Modskrift mod huguenotiske Fremstillinger af Bartholomæusnatten, et Forsvarsskrift for Wallenstein („Valestain Iscolpato“) og en Bog om Albaniens berømte Fyrste Georg Castriota med Tilnavnet Scanderbeg og hans Kampe med Tyrkerne i det 15. Aarhundrede. Efter Nutidens Dom (men Datiden har maaske set anderledes paa Sagen) en Mellemting mellem Historie og Roman er Spanien Gines Perez de Hita's Skildring af de indre Kampe mellem fornemme mauriske Slægter i Kongeriget Granada, indtil Ferdinand den Katolske 1492 erobrede Landet. Bogen, i hvis Prosa Romancer er indflettet, fandt mange Læsere ogsaa udenfor Spanien og oversattes saavel til Fransk som til Tysk. Peder Juel har anskaffet sig den paa Fransk („L'histoire de Guerres civiles de Grenade“). Af geografiske Arbejder har han købt Flamlænderen Petrus Bertius' over Tyskland og Franskmanden Nicolas Tassin's over Frankrig, begge i aflangt Kvartformat med talrige Kort og Bybilleder, samt den Beskrivelse, Henri Hertug af Rohan, Huguenoternes Fører efter Henrik IV.s Mord, har givet af sin Rejse i Aaret 1600 gennem Italien, Tyskland, Holland og England¹).

Ved Siden af sit danske Nye Testamente og sin danske Salmebog, begge i Tryk fra 1644, har Peder Juel af Luther anskaffet sig i en Udgave fra 1591 Skriftet om Viljens Ufrihed („De servo arbitrio“), der betegner det definitive Brud med Erasmus af Rotterdam og den humanistiske Reformkatholicisme. Luther satte selv stor Pris paa denne Bog; han vilde senere kun anerkende den og Katekismen som „de rette“ blandt sine Skrifter²). Et andet opsigtsvækkende Indlæg i Dagens Strid, om end fra en senere Tid, er det aabne Brev, som Franskmanden Isaac Casaubon, en udmærket klassisk Filolog, der paa Grund af sin calvinistiske Tro maatte flygte til England, herfra sendte Kardinal

¹) Et Par Maaneders Tid efter Ankomsten til Stockholm journaliserer Sekretæren ^{12/1} 1648 en Skrivelse til Selio Marselis, „at Residenten ej havde bekommet den store Atlantem, han af hannem købte“ (Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 193, p. 26, RA). Talen er vel om et af Blæu's eller Janssonius's Kortværker.

²) HOLMQUIST, *Kirkehistorie* ved JENS NØRREGAARD, 2. Udg. II, 1935, p. 70.

du Perron, og i hvilket han tager til Orde for Tolerance i religiøse Spørgsmaal. Som Repræsentanter for Katolicismen møder Nicolas Caussin, Ludvig XIII.s Skriftefader, med sit moralteologiske Værk „La cour sainte“, der nød stor Anseelse, hvorom Oversættelser til Latin, Italiensk, Engelsk og Tysk noksom vidner, og den Levnedsskildring, Spanieren Pedro de Ribadeneira, Ignatius Loyola's Yndlingsdiscipel, paa klassisk rent Latin gav af Mesteren, en Bog, om hvilken en moderne Historiker har fældet den Dom, at Humanismen ikke har frembragt nogen Biografi, der lader sig stille ved dens Side¹⁾.

Af Boglistens faa medicinske Skrifter vil der her kun være Anledning at fremhæve et enkelt: det hygiejniske Læredigt („De conservanda valetudine“) paa latinske Hexametre, der en Gang i det 12. Aarhundrede blev til ved Lægeskolen i Salerno i Syditalien, og som bevarede sit Ry ned gennem Aarhundrederne, hvad talrige Haandskrifter og en 300 trykte Udgaver bekræfter. Den klassiske Oldtidsverden har kun to af sine literære Frembringelser at fremvise og intet af de store Navne: Petronius Arbiters satiriske Roman fra Kejser Neros Tid og den Biografi, Sofisten Philostratos fra Lemnos i det 3. Aarhundrede skrev til Forherligelse af Mirakelmanden og Eventyreren Apollonios fra Tyana, som optraadte i Rom under Nero og Domitian; Bogen er paa Græsk, men Juel har den i latinsk Oversættelse. Af moderne Skønlitteratur har Boglisten — uden Prisingivelser — Englænderen Philip Sidney's Hyrderoman „Arcadia“ og Italieneren Giovan Francesco Loredano's „La Dianea“, en satirisk Statsroman i Efterligning af Skotten John Barclay's paa Latin skrevne „Argenis“ — begge Bøger i tyske Oversættelser. Hvad Grunden hertil end kan være, er det næppe den, at Juel var ude af Stand til at læse dem paa Originalsprogene. Medens de to Romaner har en almen Karakter, er den italienske Augustinermunk Angelo Aprosio's pseudonymt udgivne „Il Buratto“ („Melsigten“) meget speciel: et Forsvarsskrift paa Prosa for Giambattista Marino's i vide Kredse be-

¹⁾ FUETER, *Geschichte der neueren Historiographie*, 1911, p. 283.

undrede Epos „Adone“ mod dets Angribere. Man har vanskeligt ved at forstaa, at Peder Juel skulde have købt dette Skrift, om han ikke i Forvejen — maaske fra sit Ophold i Italien — har kendt Marino's Digt, muligvis endog vidst Besked med den litterære Fejde, det afstedkom. Det er ogsaa Tilfældet. Ved Afrejsen fra Padova fik Christen Brod af Henrik Fuiren et Exemplar af Aprosio's Indlæg med som Gave til Ole Worm fra Forfatteren¹⁾.

Hermed er gennemgaaet en væsentlig Del af Boglistens udenlandske Litteratur. Tilbage staar at omtale de Værker, som vedrører Norden, idet det danske Ny Testamente og den danske Salmebog alt er nævnt i det foregaaende. At Udgaven fra 1635 af „Swerikes Landz och Stads Lagh“ har tjent praktisk-juridiske Formaal, turde være rimeligt; de øvrige Bøger tager andet Sigte. Mest omfattende ifølge sit Emne er Olaus Magnus' berømmelige etnografisk-geografiske Beskrivelse af de nordiske Lande, med Hovedvægten, som naturligt er, lagt paa hans Hjemland Sverige. Den Udgave fra 1645, som Peder Juel købte sig i Aug. 1646, en Maanedstid efter Ankomsten til Nederlandene, er imidlertid et „Breviarum“, et Udtog, uden Originalens righoldige Billedmateriale og som Følge heraf mindre værdifuld. De Bøger, som er danske af Oprindelse, og de er de fleste, beskæftiger sig ikke med Nutidens Forhold, men med Fortidens. Ældst af dem ifølge Trykaar er Ole Worms „Runer seu Danica litteratura antiqvissima“ fra 1636, i hvilken han som den første giver en Fremstilling af Runeskriftens Oprindelse og Udvikling og hævder, at Runerne ikke blot har været anvendt til Indskrifter, men ogsaa en Gang været de Danskes almindeligt brugte Bogskrift. Derefter følger fra 1642 Hans Lyschanders „Antiquitates Danicæ“, der indeholder en Beskrivelse af de danske Landsdele og ellers fordyber sig i oldhistoriske Problemer for at vise det danske Riges høje Ælde og Værdighed; 1644 Stephan Hansen Stephanius' monumentale Udgave af Saxo med udførlige, i høj Grad Oldtiden vedrørende

1) *Wormii Epist.*, 1751, p. 570.

Kommentarer, og endelig 1646 det af Boghandler Jørgen Holst i København bekostede, store Portrætværk med Billeder af de danske Konger fra Dan til Christian IV i Stik af Albert Haelwegh („Icones Regum Daniæ“). Alle disse Bøger vil man kunne genfinde i mange Bogsamlinger, men et Særsyn er Tilstedeværelsen i Boglisten af „Den norske Dictionarium eller Glosebog“ fra 1646, forfattet af Christen Jensen, Sognepræst til Askvold i Sunnfjord, Bergens Stift, „paa det vores gode og gamle norske Sprog des klarere kunde komme for Dagen og fra de andre adskilles“.

Saa vidt vides, er ikke et eneste af de i Boglisten opførte Værker bevaret i det af Peder Juel erhvervede Exemplar. Men der kan gives et Supplement med Bøger fra hans Eje, som endnu er til. Dette skyldes de Undersøgelser, Førstebibliotekar Dr. Walde har anstillet i Nordens eksisterende Biblioteker, og som i eminent Grad har kastet Lys over ældre dansk Bog- og Bibliotekshistorie. Meget er det ganske vist ikke, der er kommet for Dagen, Peder Juel vedrørende: otte Bøger i alt, hvoraf det Kgl. Bibliotek i København har fem, Universitetsbiblioteket i Oslo to og Det kgl. norske Videnskabernes Selskabs Bibliotek i Trondheim en¹⁾. Saa lidt de end tæller, er man dog taknemmelig for dem. De viser, at Juel har købt ogsaa senere, under Opholdet som Resident i Stockholm, endvidere, hvorledes han har ladet sine Bøger indbinde: i ensartet hvidt Pergament uden anden Prydelse end hans forgyldte Super-Exlibris, der nedenfor skal omtales, og endelig at han vedvarende har bevæget sig i nogenlunde samme Interessesfære som i Nederlandene. Blandt de otte af Walde fremdragne Bøger er der Grund til her at nævne følgende: Gabriele Zinano: „Della ragioni de gli stati“, 1626, en Fremstilling af Venezias Statsforfatning (KB); „Harrangues heroiques des hommes illustres modernes“, 1643 (KB); Thomas May: „History of the parliament of England, which

¹⁾ Boglisten og Dr. Walde har kun én Bog fælles, men i forskellig Udgave, henholdsvis 1639 (Boglisten) og 1654 (KB): Antonius a Burgundia's „Mundi Lapis Lydius“, ∞: Verdens Probersten, hvis Tema er: Løgn prøvet paa Sandhed. Peder Juel har aabenbart sat Pris paa denne Bog.

began Nov. 3rd 1640“, 1647 (UB, Oslo); „Thett Norreske Herde Skrå eller Gårdsrätt“, 1648 (KB) og Michaël Olai Wexonius (Gyldenstolpe): „Epitome descriptionis Sueciæ, Gothiæ, Fenningiæ et subjectarum provinciarum“, 1650 (KB)¹⁾. Wexonius' Bog indeholder ikke blot et Afsnit om Sveriges Oldhistorie, men handler ogsaa om Runer og beskæftiger sig med de finske, lappiske og lettiske Sprog²⁾.

Endnu resterer at omtale Peder Juels Anvendelse af Runer i Regnskabsbog og Bogliste. Er det et flygtigt Indfald, udført en enkelt Gang til Tidsfordriv i en ledig Stund, eller skal det forstaas anderledes?

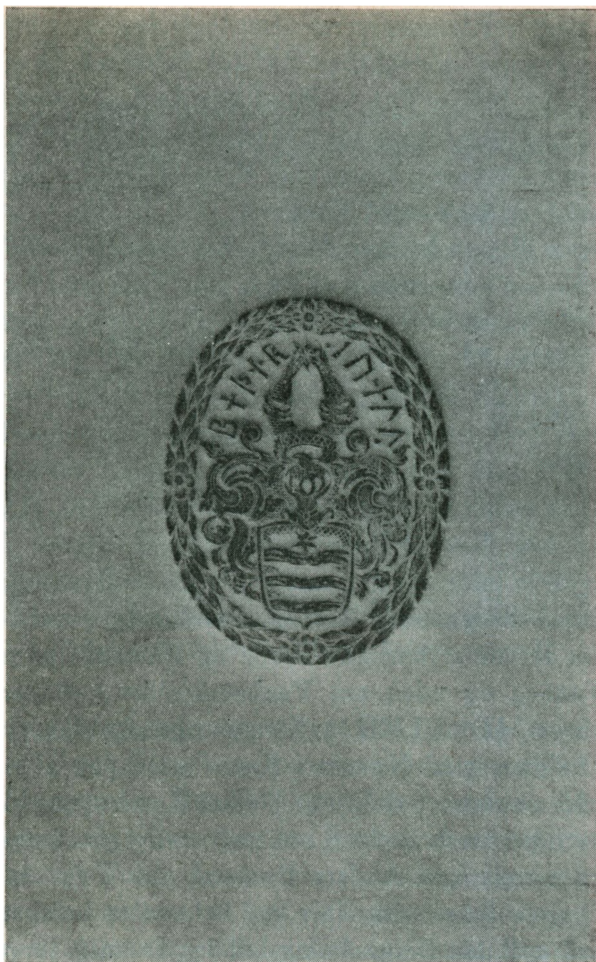
IV.

Den til Registratur over den diplomatiske Korrespondance Juni 1649 til Novb. 1654 forvandlede Regnskabsbog og Bogliste er ikke det eneste arkivalske Efterladenskab fra Peder Juels Ministertid i Stockholm. Som tidligere berørt ligger der forud en anden Registratur omfattende Korrespondancen Juli 1647 til Maj 1649. Det er en Foliant paa 182 paginerede Sider, skrevet delvis af samme Mand, som førte Registraturen 1649—54 i Pennen. Bogen har p. 169—79 (p. 180—82 tomme) et alfabetisk Register med Juels egen Haand, og her angives Alfabetet i Klummeoverskriften fra og med Bogstav F i Runer³⁾. Men desuden eksisterer to store Folianter med Skrivelser, Akt-

¹⁾ WALDE i: *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, XIX, 1932, p. 52.

²⁾ Hvor stort Peder Juels Bibliotek har været, er det umuligt at have nogen Mening om. Det kan heller ikke oplyses, naar og paa hvilken Maade det er blevet splittet ad. Hvad de af Dr. Walde fremdragne Bøger angaar, findes „Thett Norreske Herde Skrå“ i Hjelmskjernes Samling (KB) under No. 1624, 8°. Paa Forsatsbladet af Wexonius (KB) staar skrevet: „Membrum hoc Bibliothecæ W-Wormianæ per Anatomen hastæ publicæ avulsum a^o 1704 d. 9. Jul. cessit Lassen/Tychonio“, og i Udgaven 1650 af Apuleius' Metamorphoses (ikke nævnt ovenfor), som tilhører Universitetsbiblioteket i Oslo, læses paa Indersiden af Bindet: Emi Hafniæ d. 10. junij 1712; paa Forsatsbladet: Georg Glæder; derunder: ex Auct. Reitzeri; derunder igen: const. 1721. Mere end dette har ikke været at finde, og det siger oprigtig talt ingenting.

³⁾ Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 193 (RA).

Peder Juels Super-Exlibris.

stykker og andre Dokumenter, der kunde være af Betydning for ham i hans Virksomhed som Minister. De er tilvejebragte af forskellige Skrivere, men han har selv været med i Arbejdet og egenhændigt over de fleste af Aktstykkerne i en kort Regest angivet Indholdet. Den ene af disse Folianter, der findes i Rigsarkivet, udgør 504 paginerede Sider og har derefter et alfabetisk Register paa 10 upaginerede Blade, skrevet af Juel selv

med Alfabetet i Klummeoverskriften helt igennem i Runer¹⁾). Den anden Foliant, der tilhører Det kgl. Bibliotek, er et Haandskrift paa 527 Blade. Paa 1. Blad har Juel egenhændigt paa-begyndt en Indholdsfortegnelse og skrevet den første Linie, der angiver, hvor Dronning Christinas Brev af ¹¹/₁₀ 1649 til Generalstaterne er at finde, med Runer²⁾).

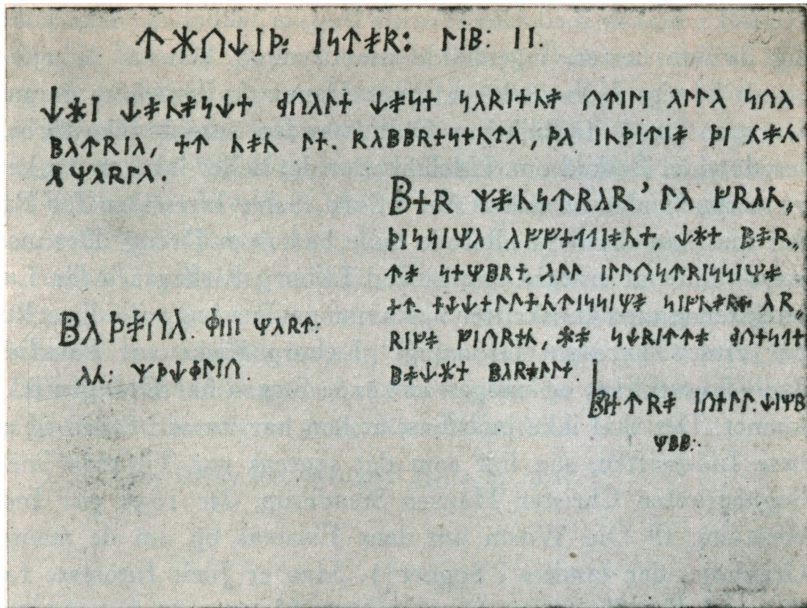
Den eneste Bog, i hvilken Walde har fundet hans Navn, er Gabriele Zinano's ovennævnte Værk om Venezias Statsforfatning. Navnet er skrevet med latinske Bogstaver: Petrus Juell Erics F., men neden under staar: ↑↑RÞNY ††† ÞIŴŴ↑RR† ††††† Þ††††† †: tardum est differre quod placet, hvilket er et Citat af Petronius (sat. 10) og kan oversættes: „naar man har Lyst til noget, skal man ikke opsætte det til senere.“ Som Elberling i sin Tid har oplyst³⁾, bestaar hans Super-Exlibris af det Juelske Vaaben med Navnet Peder Juell indtrykt i Runer. Men han er gaaet videre endnu. 1871 købte Dansk Folkemuseum af en Gaardmand i Ringkøbing Amt en Sølvkande, i hvis Laag er graveret en Krans af barokke Blade og Blomster uden om det Juelske Vaaben og uden om Vaabenskjoldet i Runer: Peder Juell Erichsen MDCXLVII⁴⁾). Som han ganske sikkert har haft sit Super-Exlibris med Navnet i Runer uden paa alle sine Bøger, saaledes var hans Sølvstøj, af hvilket Kanden, saa vidt vides, er det eneste bevarede Stykke, nok særmærket paa samme Maade. Museumskonsulent Anders Bæksted, der i sin Afhandling om vore yngste Runeindskrifter har behandlet Indskriften paa Sølvkanden, gør den Bemærkning, at den er indgraveret 4 Aar efter, at Ole Worm 1643 havde udsendt sit runologiske Hovedværk „*Monumenta Danica*“, men at visse af Peder Juel paa Kanden anvendte Runeformer viser bort fra Worm og tilbage

1) Ty Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 192 (RA).

2) Thott 2°, 748 (KB), jfr. GIGAS, *Katalog over det kgl. Biblioteks Haandskrifter vedr. Norden, særlig Danmark*, I, 1903, p. 133—34, hvor den kuriøse Betretning om Haandskriftets Skæbne, før det kom i Thott's Eje, staar at læse.

3) CARL ELBERLING, *Breve fra en Bogelsker*, 1909, p. 111—12.

4) JØRGEN OLRIK, *Drikkehorn og Sølvstøj fra Middelalder og Renaissance*, 1909, p. 74—75.

Peder Juels Indskrift i Henrik Fuirens Stambog.

til det ældre Materiale, hos Olaus Magnus og Johan Bure¹⁾. At der er Forskel mellem Runeformerne paa Sølvkanden og dem i „Monumenta Danica“, skal ikke bestrides. Men iøvrigt havde Worm 1636 i sin Bog om Runeskriftens Oprindelse meddelt saa mange Runealfabeter fra forskellige Egne af Danmark og Norge, at man vistnok her vil kunne finde de af Peder Juel anvendte, til forskellige Tider lidt varierede Runeformer. Da han nu i 1646 eller 1647 har anskaffet sig et Exemplar af dette Værk, vilde man kunne mene, at Interessen for Runerne er vakt hos ham ved denne Lejlighed. Det er dog ikke Tilfældet. Interessen er ældre. Da han ¹³/₃ 1644 i Padova indskrev Citatet af Thukydid paa Italiensk i Henrik Fuirens Stambog, gjorde han det i Runer.

Peder Juel havde, da han skrev i Fuirens Stambog, været udenlands uafbrudt siden 1640. At han undervejs kan have stif-

¹⁾ *Danske Studier* 1939, p. 130—31.

tet Bekendtskab med Ole Worms Bog, er, skønt det ikke lader sig direkte bevise, ingenlunde usandsynligt. Worms Arbejder vandt hurtigt Udbredelse ud over Danmarks Grænser; de gav Europas Lærde Indblik i en Oldtidsverden, som de ikke forhen havde vidst Besked om. Udelukket er det heller ikke, at det kan være sket under de sidste Aar i Sorø. Selve Interessen for Runer kan han derimod allerede have haft som Dreng. Det maa være tilladt at erindre om, at ved Læborg Kirkegaard laa Læborgstenen med Indskriften: „Ravnunga-Tue huggede disse Runer efter Thyre sin Dronning.“ Læborg Kirke var Familien Juels Sognekirke, og undgaa at kende Stenen har Drengen ikke kunnet. Det skal ikke paastaas, at han har været i Stand til at læse Indskriften, saa lidt som det sagtens var Tilfældet med Sognepræsten Christen Hansen Stenderup, der 1638 gav Indberetning til Ole Worm om dens Existens og om de mange Gravhøje, der fandtes i Sognet¹⁾). Men er Juels Interesse for de mærkelige Skrifttegn først en Gang blevet vakt, har det været ham en let Sag at lære dem at kende gennem den Del af Huitfeldts Krønike, der udkom 1603, og som omhandler Tiden fra Kong Dan til Knud den Sjette. Her er Runealfabetet, øjensynligt med Olaus Magnuſ som Kilde, gengivet, og det er oplyst, hvad hvert enkelt Tegn betyder. At en Adelsmands Søn i det 17. Aarhundrede fra Barnsben af har kunnet haft Adgang til Huitfeldts Danmarkshistorie, tør nok uden videre antages.

Sagen og Sammenhængen er da klar:

Paa sin Gang fra Syd til Nord udover Europa vakte Senrenæssancen til Live hos de forskellige Folk et uimodstaaeligt Begær efter at tilegne sig deres Fortid, ikke mindst dens epigrafiske Mindesmærker, saaledes som Italienerne alt havde genvundet deres. Herom er hos os Ole Worms Virksomhed et storlaaet Vidnesbyrd²⁾). Peder Juel har paa sin Vis været grebet af Bevægelsen, lagt det for Dagen gennem visse Dele af sin

¹⁾ *Danske Saml.*, 2. R. IV, 1874—75, p. III.

²⁾ Om Senrenæssancen og nordisk Oldforskning med Ole Worm som Hovedskikkelse henvises til min Fremstilling i: *Illustr. dansk Litteraturhistorie*, I, 1929, p. 554—620.

Bogsamling og helt sluttet sig til Worm i Synet paa Runerne som de Danskes gamle nationale Skrift. Det var værd at vide, om de to Mænd ogsaa personligt har haft noget med hinanden at gøre. Det synes saa, selv om kun en enkelt Efterretning foreligger derom. ^{16/2} 1650 noterer Sekretæren i Brevregistranten: „Til Dr. Oluf Worm. 1. At Hr. Residenten takker hannem for hans Skrivelse dat. den 11. Jan.: 2. Om det Monumento til Este i Italien“ ¹⁾. Brevet er ikke aftrykt i Udgaven af Ole Worms Breve, men dette siger intet, da den kun medtager Worms latinske Korrespondance, og Peder Juel nok har skrevet paa Dansk. Man vilde gerne, at Brevet skulde være bevaret, men efter alt at dømme er dette ikke Tilfældet.

¹⁾ Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 132, p. 37 (RA).

RIGSHOFMESTER JOACHIM GERSDORFFS BIBLIOTEK

DET 17. Aarhundredes danske Adel, der politisk sloges ud af Enevælden, havde i sin Midte Mænd med betydelige Sprogkundskaber og megen litterær Kultur. Sprogkundskaben var en Frugt af Udenlandsrejser. Som Regel medbragtes hjemmefra blot Kendskab til Latin, der den Gang var et levende Sprog, med hvilket man kom viden om. De moderne Sprog lærtes under Rejse- og Studielivet, og Tilegnelsen var for mange Adelsmænds Vedkommende saa intens, at det vakte Opmærksomhed hos Udlændinge paa Besøg her i Landet og var Genstand for deres Beundring. Et Par Exempler, der for saa vidt ikke er nye, som de tidligere har været anvendt af andre i lignende Øjemed, maa her hidsættes — i Tilknytning til Afhandlingen om Peder Juel og som Del af Indledningen til nærværende om Joachim Gersdorff.

Charles Ogier, Sekretær ved det franske Gesandtskab, der 1634 var i København i Anledning af den udvalgte Prins Christians Bryllup med Magdalena Sibylla af Sachsen, har paa Latin med Dagbogsoptegnelser som Grundlag forfattet en Skildring af Rejsen, der udkom 1656, to Aar efter hans Død, af Bogens danske Oversættere ikke uden Føje betegnet som et af de rigeste og vigtigste Bidrag til Nordens Kulturhistorie i det 17. Aarhundrede¹⁾. Da Gesandtskabets Ophold i Danmark

¹⁾ CAROLI OGERII *Ephemerides sive Iter Danicum, Svecicum, Polonicum*, 1656; Oversættelse af Bogens danske Afsnit under Titel *Det store Bilager i Kjøbenhavn 1634* ved JULIUS CLAUSEN og P. FR. RIST i: *Memoirer og Breve XX*, 1914. Oversættelsen er her benyttet, men Originalen tillige efterset.

strakte sig fra 4. August til 12. November, og Størsteparten af den danske Adel ved samme Tid opholdt sig i Hovedstaden for efter kongelig Tilsigelse at tage Del i Bryllupsfestlighederne, havde Ogier, der selv var en kultiveret og litterært interesseret Mand, en enestaaende Lejlighed til at lære Landets Overklasse at kende. Blandt alle de Adelsmænd, han kom i Berøring med, og af hvilke han i sin Bog nævner ikke faa ved Navn, var der kun én, som ikke var det franske Sprog mægtig. Han hørte til den Kreds paa tolv Herrer, som af Kongen var attacheret Gesandtskabet til dets daglige Opvartning, „og naar han havde baaret Maden ind, gik han bort, skamfuld over ikke at kunne tale med os“. Navnlig fremhæver Ogier de tre Brødre Knud, Laurids og Corfitz Ulfeldt, der „hver talte sex til syv Sprog fortræffeligt og forstod endnu flere“; men de er ikke de eneste, han skænker en særlig Omtale. Som en stor Ære følte han det at blive forestillet for den gamle Holger Rosenkrantz til Rosenholm, „en Mand af en uhyre Lærdom, som helt har helliget sig Teologien og især Læsningen af Bibelen, og som ogsaa har store Kundskaber i det græske og hebraiske Sprog“. Og han fortæller, at da den spanske Gesandt ved Audiensen tog Ordet paa Spansk, lod Christian IV den tyske Kansler Ditlev Reventlow, som ellers altid var hans Tolk, træde tilbage og en anden Rigsraad, Hr. Just Høg, fremkalde, der svarede Gesandten paa Spansk paa Kongens Vegne¹⁾. Da Ogier forlod Danmark, var det med et levende Indtryk af, at danske Adels-

¹⁾ Just Høg til Gjorslev, der 1623 blev det nyoprettede adelige Sorøakademis første Forstander, og som døde 1646, havde tilbragt fjorten Ungdomsaar paa Rejser i Tyskland, England, Frankrig, Spanien, Italien og Dele af Orienten „og imidlertid lært baade Sprog og Exercitia, saavel som med Frugt observeret Landers Politi [Statsforhold] og andet, som han i Fremtiden sit Fædreland kunde med betjene“ (JESPER BROCHMAND, *Ligprædiken over Just Høg*, 1647, p. 32—33). Han skal ifølge TYCHO DE HOFMAN, *Portraits historiques des hommes illustres de Dannemark*, I, 1746, p. 52 (Oversættelsen, I, 1777, p. 61) have ejet „et stort og vel udvalgt Bibliotek, hvori var mange spanske Bøger“. Man under ham det gerne, men Hofman angiver ingen Hjemmel, og noget Katalog er, mig bekendt, ikke bevaret; desuden er Udtalelserne i Litteraturen om Bibliotekets senere Skæbne modstridende og indeholder for mange Problemer, til at Sagen kan afgøres med et Ord.

mænd var overmaade kyndige i Sprog og Videnskaber, „og næppe holdes den for en sand Adelsmand, som ikke har studeret.“

En Snes Aar senere aflægger Grev Bernardino de Rebolledo, der 1648—59 var Spaniens Gesandt i Danmark, et lignende Vidnesbyrd¹⁾. Med den kongelige Kansler Christen Thomesen Sehested, til hvem han under Københavneropholdet skrev sine Breve i sit Modersmaal, stod han i venskabelig Forbindelse, skønt han som ivrig Katolik ikke kunde andet end beklage Kanslerens ubøjelige lutherske Ortodoxi, hvorom de havde mangen en Meningsudvexling. Saa meget kærere var det ham, at denne læste de spanske Mystikere Luis de Leon's og Luis de Granada's Skrifter uden at finde noget at udsætte „hverken paa deres Ytringer eller deres Fromhed“²⁾. Han havde ofte Besøg af Oversekretæren i Danske Kancelli Otte Krag til Voldbjerg, senere Rigsraad og i 1660 den konservative Adelsfraktions Fører. Rebolledo betegner ham som velstuderet, et godt Hoved samt en stor Disputator og berømmer hans Kyndighed i Spansk. Mest havde Greven dog at gøre med Rigshofmesteren Joachim Gersdorff, om hvem han siger, at han havde mere af en Spaniers Væsen end af en Franskmands, og det var ham en udelt Behagelighed uhindret at have Adgang til hans Bibliotek, der rummede Bøger i alle mulige Sprog, af hvilke Ejeren kunde ikke mindre end ti. Overhovedet forbavses Rebolledo over at møde saa mange belæste og kundskabsrige Folk blandt de danske Adelsmænd; ja, man traf knap nogen Mand i en anset Stilling, som ikke nøje kendte Europas Stater, deres Regeringer og For-

1) GIGAS, *Grev Bernardino de Rebolledo*, 1883, p. 34—36, 302.

2) Som Bidrag til Oplysning om Christen Thomesen Sehesteds Stilling til Spansk hidsættes, at de tre Gange, han ses at have skrevet i Standsfællers Stambøger, er det hver Gang sket med en Sentens i det spanske Sprog: 20/8 1625 paa Harridslevgaard i en Stambog, der nu findes i Karen Brahes Bibliotek i Odense (MS No. 1002); 3/8 1628 i Paris i en Stambog tilhørende Axel Juul til Volstrup (Ny kgl. Saml. 8°, 379^{fm} fol. 5, KB) og 4/8 1630 i Odense i en Stambog anlagt af Elsebet Ulfeldt, Corfitz' Søster, gift med Jesper Friis til Ørbækklunde, og senere fortsat i Slægten (Thott 8°, 560 fol. 127, KB). Om den første og sidste af disse tre Stambøger se EMIL MADSEN, *Af gamle Stambøger*, i: *Vor Fortid*, III, 1919, p. 367—74.

hold. Det kom af, at de rejste udenlands i den Hensigt at erhverve sig Lærdom og Dannelse, hvormed de senere gavnede deres Fædreland. Saadant var han ikke vant til hjemmefra. „Vore Landsmænd rejser ikke saa meget, higer mindre efter Kundskab og giver derfor mere Anledning til Latter“, og han fortæller, at Christen Sehested, da han var i Spanien, af en fornem Mand blev spurgt, om han ikke kom til Konstantinopel paa Hjemvejen til Danmark, hvortil Kansleren „paa den sagtmodige Maade, der er ham egen“, svarede: „Det kunde nok være; men det ligger rigtignok ikke ganske paa min Vej.“

Med Sprogkundskaberne forbandt sig en ikke ringe boglig Kultur. Mange af det 17. Aarhundredes danske Adelsmænd havde paa deres Gaarde Biblioteker, ofte af et ganske anseligt Omfang. Heller ikke herom var man uvidende i Udlandet. Bibliotekaren hos Kardinal Retz Louis Jacob skriver 1644 efter at have omtalt Henrik Rantzau's Bibliotek paa Breitenburg, Holger Rosenkrantz's paa Rosenholm og Jørgen Seefeld's paa Ringsted Kloster: „Adskillige andre fornemme Herrer og lærde Mænd i dette Kongerige gør sig ligesaa en Glæde af at indrette skønne Biblioteker. Thi jeg har erfaret, at der er dem iblandt dem, som gør sig store Anstrengelser for hurtigt at fremskaffe de bedste Bøger, der kan findes i alle Videnskaber og frie Kunster, hvilket er et Vidnesbyrd om, at denne Nation dyrker Muserne med største Iver“¹⁾). Som tilhørende den holstenske Adel vedkommer Henrik Rantzau os ikke her. Holger Rosenkrantz og Jørgen Seefeld havde store Biblioteker, Seefeld's, der skal have været paa mere end 26,000 Bind, var overhovedet, efter hvad man véd, det største i det 17. Aarhundredes Danmark; for begges Vedkommende er kun Rester tilbage, og Kataloger foreligger ikke. Et Par Aar efter Statsomvæltningen i 1660 indlemmedes Joachim Gersdorff's og Laurids Ulfeldt's Biblioteker, henholdsvis 7,761 og 2,587 Bind, i det kongelige Bibliotek ligesom senere — uvist naar — den Bogsamling, som Mogens

¹⁾ LOUIS JACOB, *Traité des plus belles bibliothèques publiques et particulières*, I, 1644, p. 241—42.

Friis, der 1672 blev den første Lensgreve til Frijsenborg, havde anskaffet sig. Men medens der haves Kataloger over Gersdorff's og Laurids Ulfeldt's Bøger, er det samme ikke Tilfældet med Friis', saa at man her ikke nøjere kender Bogbestandens Størrelse og Karakter. Andre adelige Biblioteker blev efter Ejernes Død solgte ved offentlig Auktion. Det første, om hvis Salg Kundskab haves, har tilhørt Just Friis til Vadskærsgaard ved Lemvig. Han var Farbroder til Mogens Friis til Frijsenborg og døde ugift i August 1661; et haandskrevet Katalog, maaske Afskrift af et forsvundet trykt, er bevaret og udviser en Bogbestand paa 1,169 Bind¹⁾. Gennem trykte Auktionskataloger fra en senere Tid stifter man Bekendtskab med en Række adelige Bogsamlere, der var fødte i Aarene mellem 1610 og 1650, og som i Aarhundredets to sidste Decennier afgik ved Døden. Af dem skal følgende anføres med Angivelse af Auktionens Aar og Bogbestandens Størrelse: 1686 Holger Vind til Harrested paa Sjælland (1,447 Bind), 1687 Ove Juul til Vilestrup i Jylland (1,962 Bind), 1688 Erik Rosenkrantz til Rosenholm i Jylland, Søn af Holger Rosenkrantz (5,951 Bind), 1690 Laurids Lindenov til Oregaard paa Fyen (1,452 Bind), 1695 Just Høg til Fultofte i Skaane og Gjorslev paa Sjælland, Søn af Just Høg til Gjorslev (5,338 Bind), 1696—97 Jens Rosenkrantz til Keldgaard i Jylland, Fætter til Erik Rosenkrantz (15,190 Bind) og 1697 Mogens Skeel til Fussingø i Jylland (4,211 Bind)²⁾. Alle disse Mænd tilhører den gamle danske Adel; Enevældens nye Adel, som ogsaa talte Bogsamlere i sin Midte, kommer ikke i Betragtning i denne Sammenhæng.

1) Additam. 4°, 223 (KB). WERLAUFF, som p. 72 Note o har henledt Opmærksomheden paa dette Katalogs Existens, fejler (se *Danmarks Adels Aarbog* 1942, II, p. 72) ved at opgive Friis' Dødsaar som 1656. WALDE noterer (*Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, XIX, 1932, p. 26), at han i det kgl. Bibliotek i København kun har truffet én Bog med Just Friis's Navn: en Tidebog paa Portugisisk, købt i Paris. Bogen findes i det haandskrevne Katalog p. 75 som No. 105, 12°.

2) Det falder af sig selv, at der ved Angivelsen af Bibliotekernes Størrelse kan foreligge Fejlregninger fra min Side. Jeg har dog Grund til at tro, at de ikke kan være meget store, og foretrækker i hvert Fald den Slags Tal for de gængse afrundede.

Det ældste bevarede danske Auktionskatalog bærer Trykaaret 1654¹⁾). Af haandskrevne Boglister fra den forudgaaende Tid eksisterer meget faa²⁾), og man staar følgelig uden de sædvanlige Hjælpemidler, hvis man skulde ønske med Kendsgerninger at underbygge Louis Jacob's Udsagn fra 1644, at ogsaa andre end Holger Rosenkrantz og Jørgen Seefeld blandt de ældre Slægtled af det 17. Aarhundredes danske Adelsmænd havde Sans for Bøger og gerne anlagde sig Biblioteker. Alligevel er man ikke uden Mulighed for at faa Spørgsmaalet klaret. Førstebibliotekar Dr. Waldes Undersøgelser afgiver det fornødne Materiale³⁾). En Del af dette Materiale vedrører ganske vist de yngre Slægtled af danske adelige Bogsamlere, men af den Grund her at forbigaa det i Tavshed vilde ikke være rigtigt, da Medtagelsen tjener til yderligere at uddybe Billedet. Man faar saaledes Besked om, hvad der er tilbage af Corfitz Ulfeldt's Bibliotek, af Ulfeldt selv anslaaet til at omfatte en 7,000 Bind; delagtiggøres i Undersøgelser gældende det Bibliotek, som tilhørte Gunde Rosenkrantz, der var en ældre Broder til Erik Rosenkrantz og døde 1675, og stilles overfor en Mand, hvis Existens i Egenskab af Bogsamler — som det synes, i ret stor Stil — indtil nu end ikke anedes: Mogens Krag til Kaas

1) WERLAUFF p. 31 Note e, jfr. Bibl. Dan. IV, 1902, sp. 591.

2) ELLEN JØRGENSEN, *En Bogliste fra det 16. Aarhundredes Slutning*, i: *Danske Magazin*, 6. R. III, 1918—23, p. 175—82. Det hævdes her med stor Bestemthed, at Listen gælder et en Gang faktisk eksisterende Bibliotek, tilhørende Rigskansler Jacob Ulfeldt, Corfitz' Fader. Jeg er ikke helt sikker paa, at dette er rigtigt; en anden Forklaringssmaaade synes mig i hvert Fald mulig, og jeg haaber at kunne vende tilbage til Spørgsmaalet. Om et Par af WALDE fremdragne Boglister se Note 2 til p. 122.

3) O. WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, I, 1916, p. 218—27; II, 1920, p. 205—438; *Studier i äldre dansk bibliotekshistoria*, i: *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, XIX, 1932, p. 1—66. Det vilde dog i denne Forbindelse være urigtigt ikke at anføre, at ELLEN JØRGENSEN, *Danske adelige Biblioteker i det 17. Aarhundrede med særligt Henblik paa den teologiske Litteratur*, i: *Teolog. Tidsskr.*, 3. R. VIII, 1917, p. 244—50 er blevet til samtidigt med Waldes første Arbejder og uafhængigt af ham anvender samme Undersøgelsesmetode, blot paa et snævrere Operationsfelt: Samlingerne i det Kgl. Bibliotek i København. Henvises bør ogsaa til ELLEN JØRGENSEN's Anmeldelse af Waldes Bog i: *Hist. Tidsskr.*, 9. R. II, 1921—23, p. 384—86.

i Salling, som døde 1676 og af Livsstilling var Militær, i Stormnatten 1659 Kommandant over de Styrker, som forsvarede Slotsholmen. Mogens Krag var Broder til Otte Krag til Voldbjerg, der selv havde et betydeligt Bibliotek; som andre af de her nævnte danske Adelsmænds Samlinger havnede det under Krigen 1658—59 i Sverige, hvor Størsteparten af det, efter hvad nu oplyses, gik til Grunde ved Stockholm Slots Brand i 1697. Ogsaa om Bøger, som har tilhørt Corfitz Ulfeldt's Brødre og Svogre, er der detaljerede Oplysninger, men herom forelaa i Forvejen en sammenfattende Oversigt fra Ellen Jørgensens Haand¹).

Saa værdifuldt alt dette er, ligger dog i denne Forbindelse Kærnen i Dr. Waldes Undersøgelser andet Steds. Det er lykkedes ham at paavise Tilstedeværelsen af danske adelige Biblioteker i det 17. Aarhundredes første Halvdel, samlede af Mænd, der ligesom Holger Rosenkrantz og Jørgen Seefeld var fødte i det 16. Aarhundrede, og af hvilke ingen oplevede Statsforandringen i 1660, altsaa just de efterlyste ældre Slægtled. Af disse Mænd skal følgende nævnes med Tilføjelse af Fødsels- og Dødsaar: Sivert Grubbe til Hofdal og Torup i Skaane samt Høgholt i Jylland (f. 1566, † 1636), Jacob Ulfeldt, Corfitz' Fader, til Kogsbølle (nuvær. Holckenhavn) paa Fyn (f. 1567, † 1630), Tage Thott, Søstersøn af Tyge Brahe, til Eriksholm og Skabersø i Skaane (f. 1580, † 1658), Niels Friis til Favrskov i Jylland, Fader til Mogens Friis til Frijsenborg (f. 1584, † 1651), Borkvard Rud til Utterslev og Sæbygaard paa Laaland (f. 1592, † 1647), Erik Krabbe til Strandbjerggaard i Jylland (f. 1593, † 1659) og Wenzel Rothkirch til Krogsgaard i Jylland (f. 1597, † 1655). Intet af disse Mænds Biblioteker, hvoraf et Flertal kom som Krigsbytte til Sverige, er bevaret som Helhed, end ikke i blot tilnærmelsesvis Grad²). Hvad der er tilbage, er spredte Rester, ofte kummerlige nok i Henseende

¹) I den i foregaaende Note anførte Afhandling.

²) Et Par Bogkataloger har Walde fremdraget. Af størst Interesse er formentlig Listen over Wenzel Rothkirchs Bibliotek, da man af den kan se, hvilke Bøger der brugtes til Børnenes Undervisning (*Storhetstidens litterära krigsbyten*, II, 1920, p. 252—54). En anden Liste over Bøger tilhørende Brødrene Morten og

til Omfang: af Borkvard Ruds Bøger en Snes Stykker i forskellige svenske Samlinger, af Sivert Grubbes en tredive til fyrretyve Numre i Universitetsbiblioteket i Lund, o. s. fr. Det er klart, at paa saa spinkelt et Grundlag kan man ikke med mindste Gran af Sikkerhed udtale sig om de enkelte Bibliotekers Størrelse eller drage almene Slutninger om Bogbestandens Beskaffenhed. Men herpaa kommer det heller ikke an. Alene den Omstændighed, at disse Biblioteker en Gang har eksisteret, er i vore Øjne en Gevinst for det 17. Aarhundredes danske Adel, naar Talen er om dens litterære Kultur.

Den tidligere svenske Gesandt i Danmark Magnus Dureel skrev efter Opfordring — Brevets Ortografi her moderniseret — i September 1658 til Grev Magnus Gabriel de la Gardie, Carl Gustafs Svoger og Sveriges store Bogsamler, om hvad der kunde forventes i København, hvis Fald ansaas for uundgaaeligt: „Ut af mobilier, stuterier och biblioteker är mig icke så helt väl vitterlighet om. Rigshof. Hr. Jochum Gersdorff har en instructissimam bibliothecam. Item en doctor Fuiiren i Köpenhamn; men silver och kannor det finnas hopetals der, dock mest hos adelen och en del hos borgerskapet; uti Anna doctor Fuirens hus i Köpenhamn der finnas mycket, item hos Bartolum Bartholinum och flere af professoribus, som de kalla de höglärde“¹⁾).

Brevet er et typisk Udtryk for, hvad det var, som fra svensk Side søgtes og toges med, hvor Lejlighed gaves. At Dureel fra sin Gesandtskabstid i Danmark som Gæst i Rigshofmesterens Hus har været bekendt med hans Bibliotek, falder af sig selv, og en nærmere Undersøgelse vil vise, at den givne Karakteristik ikke er overdreven. Men ogsaa af andre Grunde er det Opmærksomhed værd: som det første Adelsbibliotek i større Format, over hvilket et Katalog foreligger, og som en af Grundpillerne i det nuværende kongelige Bibliotek.

Hans Barnekov har sin Plads i det 16. Aarhundredes danske Bibliotekshistorie (*Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, XIX, 1932, p. 28—31). Fotostatkopier af begge Lister i KB.

¹⁾ WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, II, 1920, p. 233.

I.

Joachim Gersdorff blev født 11. November 1611 paa Søbygaard, der ligger i Midtjylland, ikke langt fra Frijsenborg. Faderen, Christoffer Gersdorff, af en gammel og vidtudbredt schlesisk Adelsslægt, indvandrede til Danmark i Slutningen af det 16. Aarhundrede; Moderen var Else Munk, Datter af Christen Munk til Taabdrup ved Haderslev, gennem mange Aar Lensmand paa Akershus. Om Ungdomsaarenes Studier og Rejse liv giver en Afskrift af en nu forsvunden Ligprædikens Personalialia Oplysninger ¹). Hertil slutter sig som sædvanligt de forskellige Universitetsmatriklers Udsagn. Efter en omhyggelig Opdragelse i Hjemmet kom Joachim Gersdorff tolv Aar gammel i Novb. 1623 til Sorø, først i Skolen, derefter til Akademiet, i hvis Undervisning den unge Kongesøn Hertug Frederik, den senere Frederik III, ved samme Tid deltog. Gersdorff var 5¹/₂ Aar i Sorø, til 3. Juli 1629 ²). Med den senere Sognepræst til Lønborg og Egvad i Jylland Jens Knudsen Schytte som Hovmester tiltraadte han derefter den obligate Udenlandsrejse, og ²³/₄ 1630 immatrikuleredes de ved Universitetet i Leipzig ³). Opholdet varede i to Aar, og den unge Adelsmand bragte det, siger Ligprædikenen, hurtigt saa vidt, at han holdt „mange exercitationes oratorias og selv læste lingvæ Græcæ authores, oratores, poëtas og historicos uden interprete“ ⁴). Han vilde gerne være blevet her længere, men Krigen forjog ham. Schytte vendte, som det synes, hjem; hans Navn findes i hvert Fald ikke

¹) BRICKA og GJELLERUP, *Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede*, I, 1874—75, p. 203—28. Ligprædikens Forfatter kendes ikke; ej heller vides det, hvorfor den ikke blev trykt. Om Gersdorff henvises iøvrigt til BØGGILD-ANDERSEN's Artikel i Biogr. Leks. VIII, 1936, p. 51—56.

²) Sorø Akademis Matrikel (RA); MACKEPFRANG i: *Sorø. Klosteret, Skolen, Akademiet*, I, 1924, p. 453.

³) *Ny kirkehist. Saml.* II, 1860—62, p. 525.

⁴) En af hans Taler, der naturligvis er paa Latin, og som handler om Aarsagerne til Storbyers Undergang, blev trykt 1632 i Leipzig (EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, III, 1926, p. 194). Det er Gersdorffs eneste autentiske Bidrag til Litteraturen.

mere i Universitetsmatriklerne, hvorimod han ses ^{28/5} 1633 at have taget Magistergraden ved Universitetet i København¹⁾. Gersdorff selv rejste videre. Efter at have set sig godt om i Nederlandene lod han sig ^{27/7} 1632 indskrive som juridisk studerende ved Universitetet i Leiden²⁾. Herfra tog han til England, orienterede sig i London i engelske Forfatningsforhold og begav sig derpaa til Oxford, „at han sig med dets vidtberømte og skønne Bibliotek i sine Studeringer vilde betjene“; ^{3/6} 1633 findes hans Navn i Adgangsbogen til Bodleian Library³⁾.

Det siges ikke, hvor længe Gersdorff blev i Oxford. Han tog herfra til Frankrig og havde været mere end halvandet Aar i Paris, da Efterretningen om Faderens Død (Moderen var vistnok død adskillige Aar forinden) kaldte ham tilbage til Danmark⁴⁾. Efter at have ordnet sine Forhold i Hjemmet rejste han ud igen, var endnu et halvt Aars Tid i Paris, tog derfra til Lyon og videre til Genève, Calvinismens gamle Højborg, hvor han tilbragte fire Maaneder. Gennem Schweiz, Graubünden og Wallis drog han derpaa til Italien. „Og eftersom han havde gode principia lingvæ Italicæ og var Sproget saa vidt mægtig, at han det vel kunde tale, begav han sig strax fra Venedien til Rom, paa hvilken Sted, eftersom han fandt stor Mængde af fornemme, lærde og meget kloge Mænd, baade af Italiener og andre Nationer, forblev han der i syv Maaneder.“ Efter at have sat sig ind i Romerstatens verdslige og kirkelige Forhold gæstede han endnu Napoli og tiltraadte saa Hjemrejsen. Paa denne opholdt han sig fem Maaneder i Firenze og immatrikuleredes ^{14/11} 1636 ved Universitetet i Padova⁵⁾. Som andre Danske besøgte han sin Landsmand Lægen Johan Rode, der fra 1622 til sin Død i 1659 boede her, og indskrev ^{29/11} sit Navn

1) Univ. Matr. I, 1850, p. 116.

2) *Personalhist. Tidsskr.* II, 1881, p. 120.

3) *Personalhist. Tidsskr.* 10 R. II, 1935, p. 149.

4) Hvilke Aar Joachim Gersdorffs Fader og Moder døde, vides ikke med Sikkerhed (se *Danmarks Adels Aarbog* 1943, II, p. 40).

5) *Personalhist. Tidsskr.* 9. R. I, 1929, p. 43.

i hans Stambog med en Sentens fra Horats¹⁾). Den videre Vej mod Hjemmet lagdes over Wien, hvor han i nogen Tid opholdt sig for at informeres i det habsburgske Monarkis administrative og politiske Forhold. Turen gik derefter gennem Ungarn til Presburg, siden tilbage gennem Bøhmen til Prag og derfra til Dresden. 1638 var han igen i Danmark.

Efter Hjemkomsten gjorde Gersdorff et Par Aar Hoftjeneste hos den udvalgte Prins Christian og dennes Gemalinde Magdalena Sibylla paa Nykøbing Slot. Tilfældet vilde, at han i denne Stilling skulde komme til at gribe ind i en Sag, der var af største videnskabelig Betydning og tillige havde et menneskeligt Moment. Kirstine Svendsdatter, en fattig Kniplepige fra Tønderegnen, havde 1639 ved Gallehus draget det første af de to navnkundige Guldhorn frem for Dagens Lys. Belært af andre om Fundets sande Karakter bragte hun det som Danefæ til Lensmanden paa Riberhus, i Fortrøstning til, at hun, som det var sagt hende hjemmefra, selv skulde blive den, der overrakte Skatten til Kongen. Lensmanden var fraværende; Slotsskriveren tog mod Hornet og sendte Pigen hjem. Hornet kom omsider, men uden hendes Medvirken, Christian IV i Hænde, og da den udvalgte Prins Christian interesserede sig derfor, forærede han det til ham, at han kunde lade det smelte om og gøre sig et Drikkebæger „til Minde om Fundet og til Ære for Oldtiden“. Som Sagen i Enkeltheder og Helhed er udredet af Arkitekt Milthers paa overbevisende Maade, var det Joachim Gersdorff, der forhindrede dette ved at gøre opmærksom paa, at Forfædrene havde brugt netop den Slags Horn som Drikkehorn, en Anskuelse, han siden hævdede overfor Ole Worm til ikke liden Fortrydelse for denne, der var af en anden Mening. Om Kirstine Svendsdatter var der under alt dette ingen, som havde bekymret sig, og da hun, sagtens tilskyndet af Folk i Hjemegnen, i en beskeden Skrivelse til Danske Kancelli under Henvisning

¹⁾ Thott 8°, 573 fol. 260 (KB). Horatscitater er fra epist. I, 1, 41—42. At Gersdorff ogsaa senere omfattede Rode med Sympati, ses af et Brev ²⁸/₈ 1642 fra Ole Worm til Rode (BRUUN, *Johan Rode*, 1893, p. 34).

Joachim Gersdorff. Stik af Albert Haelwegh.

til sine fattige Kaar bad om en Findeløn, kom der ikke herfra noget Svar, men Gersdorff blev underrettet. Han foranledigede, at Pigen kaldtes til Nykøbing Slot; her maatte hun fortælle Prinsen, hvorledes det hele var gaaet for sig, og blev af ham belønnet med en stor Æresgave. Da Ole Worm senere kom paa Sygebesøg, viste Gersdorff ham Hornet og fremkaldte derved det Skrift („De aureo cornu“) af Worm, som 1641 bragte det første Guldhornsfund ind i Litteraturen¹⁾.

Sin Hoftjeneste opgav Gersdorff, da han 3. Oktober 1641 ægtede Øllegaard Huitfeldt, en Datter af Henrik Huitfeldt, Lensmand paa Landskrone Slot, Herre til Berritsgaard paa Laaland og Lillø i Skaane²⁾. Han blev nu skaansk Godsejer, efterhaanden i stor Stil, med Tunbyholm ved Simrishamn som Hovedgaard. Det kunde se ud, som om han, saafremt Afgørelsen havde staaet til ham selv, vilde have foretrukket at leve sit Liv uden altfor besværlige offentlige Hverv³⁾. Det lykkedes ikke, og den Tid skulde komme, da han var fremme i forreste Række. Ved Tronskiftet 1648 blev han Medlem af Rigsraadet, endnu samme Aar Ridder og beskikket til Statholder paa Københavns Slot, efter Sigende paa Forslag af Righshofmester Corfitz Ulfeldt, der selv var Indehaver af denne Post, men som nu beredte sig til sin anden Ambassade til Nederlandene med Afslutning af endegyldige Traktater for Øje. Men saafremt Ulfeldt herved havde haabet i sin Efterfølger tillige at finde en

1) GUNNAR MILTHERS, *Guldhornsfundet 1639*, i: *Aarbøger for nord. Oldkynd.* 1945, p. 167—86. Kirstine Svendsdatters Skrivelse til Danske Kancelli er optrykt hos HANS BRIX, *Guldhornene fra Gallehus*, 1949, p. 19—20.

2) Christian IV var med til Brylluppet. Han skriver ^{2/10} 1641 til Kansleren Christen Thomesen Sehested og Rigsmarsken Jørgen Urne: „Eftersom jeg haver lovet at komme til Hr. Henrik Huitfeldts Datters Bryllup, da vil jeg, om Gud vil, sligt ogsaa efterkomme, dog intet følge Brudgommen i Kirken, mens vil uden nogen Ceremoni stille mig ind i Kompagniet [Det danske Kompagnihus i Kompagnistræde] paa det Lav, naar Bruden findes der. Jeg vil ogsaa være forskaaet for de første Danse“ (*Christian IV.s egenhændige Breve*, V, 1883—85, p. 130). Øllegaard Huitfeldt, der var født 1622, døde 1655, og Joachim Gersdorff sad derefter som Enkemand Resten af sit Liv.

3) ERSLEV, *Rigsraadet og Stændermøderne i Christian IV.s Tid*, III, 1888—90, p. 202.

Støtte for sin Politik, forregnede han sig. Hvilke Grundene dertil end har været, fandt Gersdorff under de Begivenheder, som i 1651 førte til den mægtige Rigshofmesters Fald, sin Plads paa Kongehusets Side og var ifølge den svenske Gesandts samtidige Vidnesbyrd blandt dem, der stødte „ganske haardt“¹⁾). Herom skriver Lægen Otto Sperling, til sin Død 1681 i Blaataarn en trofast Ven af det Ulfeldtske Hus, med Bitterhed i sin Selvbiografi: „Denne Gersdorff havde allerede i Christian IV.s Levetid mægtigen insinueret sig hos Hr. Rigens Hofmester og Frøken Leonora. Thi foruden at han var meget modest og talte vel for sig, saa havde han gjort overmaade gode Studier ikke alene i det latinske og græske Sprog, men ogsaa i andre fremmede Sprog, hvorfor hans Compagni var dem begge kært, men ogsaa blev dem begge til Ulykke. Thi han har været den første og fornemste Ophavsmand til begge disses og flere andre ærlige Folks Ulykke, og har til ham andre Fuxsvandsere og Fjender siden hobevis sluttet sig, baade hos Kongen og hos Dronningen“²⁾).

Efter Ulfeldts Fald blev Joachim Gersdorff 1652 Rigshofmester, i 1660 ved Enevældens Indførelse Rigsdrost og Præsident i det nyoprettede Statskollegium. En Skildring af ham som Statsmand og Administrationschef ligger udenfor denne Afhandlings Kompetence. Derimod skal anføres endnu nogle Udtalelser af Samtidige. Amtmanden i Flensborg, senere Gehejmeraad Ditlev Ahlefeldt, der i sine paa Tysk skrevne, meget læseværdige Memoirer viser sig som en decideret Tilhænger af Adelsprivilegiernes Opretholdelse i fuld politisk Udstrækning, lægger dette Synspunkt til Grund for sin Bedømmelse. Gersdorff og de andre Rigsraader var, siger han, ikke mere Raader, men Tilbedere og Smigrere af Kongens Villie; de satte Statens Fri-

¹⁾ P. W. BECKER, *Saml. til Danmarks Historie under Frederik III.s Regering*, I, 1847, p. 44.

²⁾ OTTO SPERLING, *Selvbiografi* ved BIRKET SMITH, 1885, p. 136—37. Det bør tilføjes, at ogsaa LEONORA CHRISTINA et Par Steder regner Gersdorff mellem Fjenderne (*Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer*, 1949, p. 17, 64—65). Det er Sperling, som er Kilde for, at Gersdorffs Udnævnelse til Statholder skete paa Foranledning af Corfitz Ulfeldt.

hed over Styr og lod sig, intimiderede ved Ulfeldts Exempel, skønt ugerne trække med til Krigen mod Sverige¹). Anderledes lyder Dommen hos de fremmede Diplomater i København. I en Relation fra 1653 om Forholdene i Danmark, indsendt til Dronning Christina, kalder Magnus Dureel ham for en Mand af Studier og adskillige gode Kvaliteter²). Er Dommen her maaske lidt forbeholden, udtrykker andre sig med mere Varme. Den nederlandske Gesandt Jacob le Maire siger, at ved Gersdorffs Død tabte den danske Krone „en viis og redelig Minister og Generalstaterne en hengiven Ven“³), og den kejserlige østerrigske Udsending, Friherre, senere Kardinal Johann von Goës giver ham et smukt Eftermæle i sin Rapport til Kejsershofet, idet han navnlig priser hans „Moderation“, som ikke mindst traadte frem ved Regeringsforandringen i 1660: ved denne kunde der være anrettet megen Skade, hvis hans forsigtige Mellekomst ikke havde været⁴). Men hermed er ikke nævnt alt, hvad der lader sig fremføre om Gersdorffs Stilling til Samtiden og dens til ham.

Der haves et Brev fra Joachim Gerdes, en født Mecklenburger, der om ved 1640 kom til Danmark og 1645 indskreves ved Københavns Universitet. Brevet er skrevet ¹⁶/₁ 1643 i København og stilet til den ansete klassiske Filolog Daniel Heinsius i Leiden. Heri fortælles: „Det er et Aar siden, at jeg boede i Skaane hos den lærde og ved sin fine saavel græske som latinske Dannelselse kyndige Adelsmand, som hedder Joachim Gersdorff. Da han satte stor Pris paa den stoiske Filosofi, og jeg allerede længe studerede den, blev jeg optændt af en endnu kraftigere Kærlighed til den. Derfor, da jeg hos ham havde Adgang til den venezianske Simplicius-codex til Epiktet, som den berøm-

1) DITLEV VON AHLEFELDT, *Memoiren*, hrsg. von LOUIS BOBÉ, 1896, p. 116, 121, dansk Oversættelse: DITLEV AHLEFELDT, *Erindringer* ved LOUIS BOBÉ og PALLE ROSENKRANTZ, 1922, p. 162, 167.

2) *Suhms Saml. til den danske Historie*, II, 3, 1784, p. 60.

3) P. W. BECKER, *Saml. til Danmarks Historie under Frederik III.s Regering*, I, 1847, p. 438.

4) BØGGILD-ANDERSEN, *Statsomvæltningen i 1660*, 1936, p. 198.

te Filolog Hieronymus Wolf havde brugt, begyndte jeg at sammenligne den saa omhyggeligt som muligt med den hollandske Udgave, der begynder med din Fortale og for to Aar siden er blevet udgivet i eders Akademi¹⁾). Der falder et Strejflys over Gersdorffs Studier, og man erfarer, at Samtaler med ham kunde virke inciterende. Som henvendt til Tredjemand er Brevet i saa Henseende mere værd end Dedikationsexemplarernes direkte, stereotype Lovprisninger. Af dem skal heller ingen anføres her²⁾). Men der er én Udtalelse, som ikke vil kunne forbigaaes i Tavshed: Ligprædikenens. Med Folk af den lærde Stand, hedder det her, havde han „stor Behag og Begærlighed at omgaaes og med dennem, saa vidt andre hans høje Forhindringer og Rigens Geschæfter det bevilgede, at tale og discurre, eftersom han in omni facultatum et disciplinarum genere selv var versatissimus, som han og af synderlig Lyst og Begærlighed til literas ej kunde underlade sine Studeringer selv at traktere og paa dennem anvende al den Flid, han ellers fra de mange Rigens Bestillinger, hannem overhængede, nogen Tid kunde afbryde“³⁾). Et ganske lignende Vidnesbyrd aflægger Anders Bording i det Mindedig, som siden skal meddeles.

Den svenske Resident i København Gustaf Duvall indberetter ^{24/4} 1661 til Kong Carl XI: „Den 19de dennes døde Rigsdrosten. Kort før sin Død har han haft et Besøg af begge Deres Majestæter. Han har testamenteret Kongen sit Bibliotek og Dronningen sine Fiskedamme udenfor Staden. Enhver af sine Tjenere har han regaleret med noget, og de fattige har han skænket 4000 Rigsdaler“⁴⁾). Biblioteket, Gersdorffs Øjsten, var

1) BURMANN, *Sylloge epistolarum* II, 1727, p. 462. Om Joachim Gerdes se EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatter-Lexikon*, III, 1926, p. 187.

(3) WERLAUFF p. 21 Note i har noteret et Par Stykker, LANGEBEK antegnet andre fem i sine foran p. 1, Note 1 anførte Excerpter. Flere vilde vistnok kunne findes, men det er et Spørgsmaal, om Udbyttet vilde lønne Møjen ved at gaa paa Jagt efter dem.

3) BRICKA og GJELLERUP, *Den danske Adel i det 16. og 17. Aarhundrede*, I, 1874—75, p. 220.

4) P. W. BECKER, *Saml. til Danmarks Historie under Frederik III.s Regering*, I, 1847, p. 233.

installeret i hans Gaard paa Hjørnet af Østergade og det senere Kongens Nytorv (nuværende Hotel d'Angleterre)¹⁾. Her havde han ogsaa sit Laboratorium, i hvilket Ole Borch, der var Mentor for hans Sønner, tilbragte fem lykkelige Aar beskæftiget med kemiske Experimenter. Da Borch som nys udnævnt Professor med kgl. Tilladelse i Novbr. 1660 tiltraadte sin store Udenlandsrejse, sagde Gersdorff til ham ved Afskeden: „Du har hos mig ved dine Dyder begyndt at gøre din Lykke; jeg skal skabe dig den, naar du kommer hjem“²⁾. Døden hindrede ham i at opfylde dette Løfte.

II.

Som Bogsamler havde Gersdorff intet Exlibris og betjente sig ikke af noget Monogram, saa lidt som han skrev Navn i sine Bøger undtagen lejlighedsvis i de yngre Aar, hvorfor man hos ham kan eftervise Erhvervelser allerede fra Sorøtiden. Disse er, som rimeligt nok, foretagne ud fra en Akademielevs Synspunkt og kan kun i uegentlig Forstand regnes som Udtryk for en vaagnende Samlerinteresse. Da Professoren i latinsk Veltalenhed Christoffer Heidmann 1627 afgik ved Døden, købte han Aaret efter af hans Bibliotek den tyske Universitetslærer Melchior Junius' latinske Forklaring 1585 til Ciceros Skrift „Orator“ om den fuldendte Taler. Fra næste Aar igen stammer en Udgave fra 1570 af Ciceros Breve til Atticus og den latinske Oversættelse i Tryk fra 1619 af Giovanni della Casa's „Il Galateo“, der paa samme Gang er en Haandbog i god Tone og en Lærebog i Omgang med Mennesker. De to Bøger er i en maadelig Forfatning. Den ene mangler Titelblad, og begge er fulde af Indstregninger i Texten og Tilføjelser i Marginen, ganske som en Studerendes Universitetslærebøger i vore Dage kan være det. Det ses endvidere, at Gersdorff under sit Ophold i Leipzig har

¹⁾ Hvornaar Gaarden er kommet i Gersdorffs Besiddelse, véd jeg ikke, men han havde den i hvert Fald allerede 1650, da Frederik III tilskødede ham en der-til stødende Grund (*Kjøbenhavn's Diplomatarium*, III, 1877, p. 323).

²⁾ E. F. KOCH, *Oluf Borck*, 1866, p. 23—25, 31.

gjort Bogindkøb. Dr. Walde har noteret Baldassare Castiglione's Skildring af den fuldkomne Hofmand („Il Cortegiano“) i latinsk Oversættelse fra 1619, Jacques-Auguste de Thou's Fremstilling af Samtidens Historie („Historiæ sui temporis“) i en Udgave fra 1625 og Gerh. Joh. Voss' Retorik i Tryk fra 1627 samt — som Del af et Samlingsbind — Adrien Turnèbe's Strøbemærkninger og Optegnelser („Adversaria“) til Oldtidsforfattere i en Udgave fra 1599¹). Hertil kan føjes en kommenteret Kvartudgave af Vergil fra 1618, der kostede 2 Thal. 6 Gr., medens man ikke kan vide, naar Florus' romerske Historie (1562), Johannes Rhenius's latinske Grammatik (1625) og Det ny Testamente i Theodor Beza's Udgave med ledsagende latinsk Oversættelse (1626) er erhvervede, da ingen af dem har Købeaar. Undersøges disse Bøger nærmere, vil de — med Undtagelse af Vergil og de Thou — findes at være forsynede med Understregninger i Texten og Tilføjelser i Marginen eller paa indskudte Blade, ganske som Sorøbøgerne var det, og tydeligt nok i samme Øjemed. Sagtens har Gersdorff paa sin videre Rejse ogsaa købt Bøger; men den eneste Bog, der efter vor nuværende Viden her vil kunne nævnes, hvis ikke Beza's Ny Testamente hører hid, er Pierre Bardin's „Pensées morales sur l'ecclésiaste de Salomon“ (1632). Hermed er alle de Bøger med Gersdorffs Navn, som hidtil er fremdragne, antegnede²).

Det er en almindelig Anskuelse, at det 17. Aarhundredes danske Adelsmænd lagde Grunden til deres Biblioteker paa Udenlandsrejserne, hvilket kan siges, naar det ikke urgeres for stærkt. At unge Mennesker den Gang under Opholdet i en Universitetsby for Studiers og Læsning's Skyld købte Bøger, er en

¹) WALDE i: *Nord. tidsk. för bok- och biblioteksväsen*, XIX, 1932, p. 23 Note 3.

²) I en af H. O. Lange anlagt, men i betydelig Udstrækning af cand. polit., Grev W. Ahlefeldt-Laurvig udarbejdet Fortegnelse over Ejermærker i Bøger i det kgl. Bibliotek (Ny kgl. Saml. 8°, 883, KB) er noteret en Del Bøger, som har tilhørt en J. S. [?] Gersdorff. At det er en fra Joachim Gersdorff forskellig Mand, fremgaar af Haandskriften og bekræftes til Overflod ved, at en af disse Bøger har Købeaaret 1609.

naturlig Ting; det sker ogsaa nu om Stunder. Men de virkelig grundlæggende Bogkøb, af hvilke et Bibliotek voxer op, har ganske sikkert først fundet Sted efter Hjemkomsten, naar den unge Mand havde sat Fod under eget Bord, faaet Midler at raade over og Husrum at udfolde sig i. Om Gersdorffs Bibliotek er der fra de første Aar efter Hjemkomsten ikke meget at berette. Det tidligste, nu bekendte Udsagn er Joachim Gerdes' ovenfor anførte fra 1643. Tre Aar senere fortæller Rektoren i Slagelse, Metrikeren og Musikteoretikeren Hans Mikkelsen Ravn 1646 i Fortalen til sin Bog om den danske Tonekunst („Heptachordum Danicum“), at han gennem sin Ven Konrektoren ved Københavns Skole Jørgen Eilersen til Brug for sit Arbejde hos Gersdorff har laant den spanske Musikprofessor Francisco de Salina's „De musica libri septem“, et af Hovedværkerne i Datidens Musikvidenskab. Liberaliteten var saa meget større, som Ravn var Gersdorff personlig ubekendt¹⁾. Og endelig foreligger mere en passant en halv Snes Aar senere en Udtalelse af Willum Lange. Lange var 1650 blevet udnævnt til Professor, men rejste umiddelbart efter udenlands. Under Opholdet i Italien modtog han i August 1651 kgl. Ordre om uopholdeligt at begive sig hjem²⁾. Paa Tilbagevejen skriver han ^{21/7} 1652 fra Amsterdam til Gersdorff om sine Vanskeligheder ved at faa Pengene til at slaa til, saa der kunde blive noget tilovers til Bøger, og indfletter i Brevet en Bemærkning om, at „Eders Excellens haver ogsaa selver købt sig et meget skønt og rart Bibliotek og véd derfor, hvad Bøger koster“³⁾.

Om Arbejdet med Bibliotekets Forøgelse i den sidste halve Snes Aar af Gersdorffs Levetid giver Breve til ham, af hvilke intet hidtil har været trykt, nærmere, om end spredt Besked; det ses, at adskillige Kræfter har været sat i Bevægelse⁴⁾. Den danske Resident i Haag Peder Charisius meddeler ^{20/12} 1652, at han vedlagt sender Hans Excellence „endnu tvende Catalo-

1) *Hist. Tidsskr.*, 3. R. IV, 1865—66, p. 528; WERLAUFF p. 21 Note i.

2) Sjæll. Tegn. 1651, ^{28/8}, fol. 170 (RA).

3) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 2 No. XXIII (RA).

4) J. A. Fridericia har været opmærksom paa disse Breve og taget Excerpter af dem (Additam. 4°, 838^f, KB).

gos¹⁾), og Kollegaen i Madrid Cornelius Lerche beretter ¹⁴/₂ 1654, at efterdi „ingen Lejlighed paa Sundet forefalder fra San Lucar, haver jeg befalet Konsulen samme Steds, som nu noget nær halvandet Aar haver i sit Hus de Bøger, som jeg til Ed. Excell.s Brug indkøbte, dennem paa Cadix at forskikke og der udi et Skib, som gaar paa Hamborg med Salt for Albert Baltser [Berns'] Arvinger, at indskibe. Gud véd, det gør mig ondt, de dér saa lang Tid hel forgæves skal have staaet, og havde ikke Konsulen Tid efter anden givet mig Forhaabning om Danziger Skibe, som der var i Havnen og vilde paa Sundet, men formedelst Usikkerhed i Kanalen haver efterhaanden taget Fragter paa Galizia og andre Steder, havde jeg længe siden taget Resolution og skikket dennem den Vej, jeg nu gør. Vil derfor haabes, Ed. Excell. mig saadan Forhaling ej skal tilskrive, mindre nogen Ugunst imod mig fatte“²⁾). Samme Aar, som Lerche giver denne Fremstilling af, med hvilke Usikkerhedsmomenter Bogforsendelser paa længere Afstande den Gang kunde være forbundne, skriver Hofmesteren paa Sorø Akademi Jørgen Rosenkrantz ²⁷/₃ til Gersdorff, at han hoslagt skikker Kataloget over sin Aaret forud afdøde Forgænger Falk Gjøs Bøger; „Prisen véd jeg ikke endnu, men naar jeg faar at vide, hvilke han vil have, skal jeg strax fly ham Prisen at vide“³⁾). Fra Amsterdam melder den nederlandske Resident i Paris A. Vries ¹⁰/₆ 1656 i et Brev paa Fransk, at hvad de Bøger angaar, som Gersdorff havde givet ham Ordre til at købe i Frankrig, saa har han faaet dem alle undtagen Procopius in Octateuchum og Wolfius' „Annotationes in tabulam de successione philosophorum Morelli“; efter hans Ordre har han tilføjet nogle nye Bøger, som fortjener at læses, som „La vie du Marechal de Guébriant“, nogle Værker af de Puy og andre⁴⁾). Ved denne

1) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 2 No. xxxviii (RA).

2) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 3 No. lxxvii (RA).

3) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 3 No. xcvi (RA).

4) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 4 No. xix (RA). Jean le Laboureur's Bog om Guébriant (1656, 2°) og tre forskellige politisk-statsretlige Arbejder af Pierre du Puy (1654—55 i 2° og 4°) — alle paa Fransk — findes i Kataloget over Gersdorffs Bibliotek.

Tid var Gersdorff iøvrigt, som en Skrivelse af $\frac{8}{8}$ 1656 fra den danske Korrespondent i London Gerhard Treschow viser¹⁾, optaget af Muligheden for at erhverve den irske Biskop James Ussher's Bibliotek, som udbødes til Salg efter hans Død, der var indtruffet samme Aar, ikke til sig selv, men paa Frederik III.s Vegne, og Sagen angaar os altsaa for saa vidt ikke her²⁾. Gersdorff personligt vedrørende er derimod en Meddelelse af $\frac{2}{2}$ 1657 fra Peder Charisius, at „med de optegnede Bøger skal jeg ingen Flid spare, at de for Hans Excellence maatte blive indkøbt ved mig“³⁾. Lige til det sidste var Gersdorff ivrigt betænkt paa sit Biblioteks Forøgelse; endnu i 1660, da han for det meste maatte holde Sengen paa Grund af den Blærestenslidelse, som Aaret efter lagde ham i Graven, skrev han $\frac{21}{8}$ til Cornelius Lerche: „Jeg beder ogsaa venligst, at mig en Catalogus paa hvis [hvad] curieust udi Spanien nyligen kan være trykt, maatte tilsendes“⁴⁾.

Alle disse Erhvervelser er tilgaaede Biblioteket paa ordinær Vis. Men der er andre, som synes at være af en noget derfra forskellig Oprindelse, og Gersdorff kan næppe siges fri for i Kraft af sin høje Stilling, som han ellers ikke misbrugte til egen Fordel, drevet af Bogbegær at have øvet et vist Pres paa sine Medmennesker. Anderledes kan det ikke godt forstaaes, naar Peder Resen fortæller, at han efter Hjemkomsten 1653 fra sin Udenlandsrejse, paa hvilken han i Spanien havde købt ikke faa

1) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 6 No. LI (RA).

2) Det er TYCHO DE HOFMAN, *Portraits historiques*, I, 1746, p. 46 (Oversættelsen, I 1777, p. 54), som lader Gersdorff byde paa Usshers Bibliotek til sig selv, men han maa komme til kort overfor det bestemte Udsagn hos RICHARD PARR, *The Life of James Usher*, 1686, p. 102, ifølge hvilket saavel Kongen af Danmark som Kardinal Mazarin var Liebhaveere til Biblioteket. WERLAUFF p. 19 Note c har været opmærksom paa de to modstridende Udsagn. Salget blev forøvrigt ikke til Virkelighed, da Cromwell modsatte sig, at Biblioteket gik ud af Landet, og 1661 skænkede Carl II Biskoppens Bøger til Trinity College i Dublin (*Dictionary of National Biography*, LVIII, 1899, p. 71).

3) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 5 No. IX (RA).

4) BRUUN, *Det kgl. Bibliotheks Stiftelse under Frederik III og Christian V*, 1873, p. 53 Note 1.

spanske Bøger, lod sig formaa — „coactus sum“ — til at overlade en Del af dem til Rigsraad Jørgen Seefeld paa Ringsted Kloster og Hovedparten til Gersdorff¹⁾. Man tør vel gaa ud fra, at han har faaet sine Udlæg godtgjorte. Men ved Knud Ulfeldt til Svenstrup i Skaane, ikke Corfitz' Broder, men en Grandnevø af Arild Huitfeldt og selv Bogsamler, drejer det sig øjensynligt om en Gave — efter Henstilling. $\frac{3}{4}$ 1654 skriver han fra Landskrone, hvor han da var Lensmand: „Rigens Hofmester skikkes efter hans Begæring her hos Archimedis Opera Græcè, item Commentaria Eutocii in Archimedis libros de sphæra et cylindro, itidem Græca. Ptolomæum haver jeg ikke Græcè, ellers skulde han gerne den bekomme. Af Aldi Manutii Editioner haver jeg ikkun Taciti Opera og Epistolas Plinii secundi; vil han have dem, om de ikke findes udi hans Bibliotheca føre, skal han dem gerne bekomme“²⁾. Men naturligvis har Gersdorff ogsaa faaet Foræringer, der kom af sig selv. Af dem skal dog blot to nævnes, den ene ikke saa meget just for Gavens egen Skyld. Willum Lange skriver i sit Brev af $\frac{21}{7}$ 1652, at Salmasius „beder, at jeg paa det ydmyggeste vil hilse Eders Excellens og spørge, naar jeg i Danmark kommer, om Ed. Ex. haver faaet Arriani dissertations, som han eder haver sendt.“ Claudius Salmasius (Claude de Saumaise), et af Tidens store Navne indenfor klassisk Filologi, var blandt de Lærde, Dronning Christina yndede at omgive sig med. Som andre af Kredsen blev han dog hurtig træt og forlod 1651 Sverige, idet han lagde Tilbagerejsen over København. Det er ved denne Lejlighed, at Gersdorff har lært ham personlig at kende. Uden Tvivl har han været i Audiens hos Frederik III og synes under sit Ophold i Danmark at være blevet behandlet som en Fyrste i Aandens Rige³⁾. Den værdifuldeste Gave fik Gersdorff dog,

1) WALDE, *Storhetidens litterära krigsbyten*, II, 1920, p. 410 Note 1.

2) Rigens Hofmesters Breve, Fasc. 3 No. LII (RA).

3) Dette fremgaar formentlig af følgende Kongebrev $\frac{29}{9}$ 1651 til en Række Lensmænd: „Eftersom Os elskelige Salmasius med forderligste [snarest] agter at forrejse herfra og til Holland, da bede Vi eder og naadigst ville, at I hannem med hoshavende Suite, naar han til eders Len ankommer, paa Vore Vegne fri-

da hans Kollega i Rigsraadet, men ikke altid politiske Meningsfælle Gunde Rosenkrantz — uvist naar, men uden Tvivl før 1658 — forærede ham det latinske Evangeliar paa Pergament fra det 10. Aarhundrede, der er et Pragtstykke af engelsk Bogkunst, og som en Tid gik under Navn af „Knud den Stores Bibel“. Haandskriftet, hvis første kendte danske Ejer er Niels Hemmingsen, som forærede det til Niels Nielsen Kolding, Frederik II.s Hofpræst og Bibliotekar, var ved Midten af det 17. Aarhundrede kommet i Gunde Rosenkrantz' Besiddelse, men det vides ikke ad hvilken Vej. Det er oftere omtalt i Litteraturen og dets Billeder reproducerede samt vurderede fra kunsthistorisk Side ¹⁾).

Det hedder hos Tycho de Hofman, at da Gersdorff fik i Sinde at samle et Bibliotek, gjorde han den berømte Marcus Meibom til dets Bibliotekar, og at denne forfattede et Katalog over Biblioteket, som han med et Brev sendte til den berømmelige Nicolaus Heinsius, af hvilket Brev ses, at Gersdorff havde en meget smuk Samling af spanske og italienske Haandskrifter ²⁾. Beretningen er i Hovedsagen gentaget af Werlauff i Bibliotekshistorien og derefter af andre lige til den sidste Tid.

Om Meibom, som var født 1621 i Tønning og tilbragte sin Ungdom paa Studierejser rundt i Europa, vides meget lidt, før han, der havde dediceret Dronning Christina sin 1652 udkomne Udgave af den klassiske Oldtids Musikforfattere, samme Aar blev kaldet til Stockholm, hvor han ansattes som Underbibliotekar ved det kgl. Bibliotek. Med Dronningens Livlæge og Yndling Bourdelot havde han Aaret efter et Sammenstød, som vakte stor Opsigt og oftere er blevet fremstillet, bl. a. meget nøgternt

holder og med fornødne Vogne forsyner, saa han vel befordret og uden Ophold kan af Sted komme“ (Sjæll. Tegn. 1651, ²⁹/₉ fol. 191, RA). Lensmændene, til hvem denne Ordre udgik, var Niels Trolle, Jørgen Seefeld, Wenzel Rothkirch, Mogens Kaas, Henning Valkendorf og Jørgen Brahe.

¹⁾ BRUUN, *Aarsberetninger fra det kgl. Bibliotek*, III, 1890, p. 34—37; *Greek and Latin illuminated Manuscripts X—XIII Centuries in Danish Collections*, 1921, p. 7—10, Tvl. V—X.

²⁾ HOFMAN, *Portraits historiques*, I, 1746, p. 46 (Oversættelsen I, 1777, p. 54).

og tilforladeligt af Holberg saavel i Heltindehistorierne som i en af Epistlerne¹⁾). Han traadte efter Sammenstødet i Forbindelse med den danske Resident Peder Juel, hvis Kopibøger indeholder mange Notitser herom, forlod sidst i Septb. eller først i Oktb. Sverige, tog til København og blev ²⁵/₁₀ 1653 ansat i den danske Stats Tjeneste med en Løn af 600 Rdl. aarligt²⁾). Navn af Bibliotekar fik han ikke, men var faktisk Bibliotekets Chef, til han 1663 i Henhold til kgl. Ordre afleverede det til Peder Schumacher, som blev hans Efterfølger. Af kronologiske Grunde bortfalder herved hans Medvirken ved det Gersdorffske Biblioteks Tilblivelse, men heller ikke Fortællingen om Affattelsen af Kataloget vil kunne opretholdes, om man efterslaar Brevet til Heinsius, det eneste Kildedsted for Beretningen, hvilket senere skal vises. Det maa ganske staa hen, hvem det er, som har forfattet Kataloget over Gersdorffs Bibliotek, der kun foreligger i Haandskrift og nu findes i Det kgl. Biblioteks Arkiv under Signaturen E 2; saa meget kan blot siges, at det har været en Mand med virkelig Forstand paa Bøger og Evne til at lægge Arbejdet omsigtsfuldt til Rette.

Kataloget, hvis Hovedhaand fra dets første til sidste Blad er en og samme elegante kalligrafiske Afskriverhaand, bestaar af tre svære Bind i Folio indbundne i Pergament med Indholdet af hvert Bind trykt i Guld paa Ryggen. Tilsammen omfatter de tre Bind 4,310 paginerede Sider. Alle Sider er dog ikke beskrevne, og paa de beskrevne er der beregnet rigelig Plads til ny Accession. En saadan forekommer mange Steder, for det meste indført af Hovedhaanden, som da undertiden anlægger en mindre Skrifthøjde, men Indførsler særligt fra Gersdorffs sidste Aar foretages adskillige Gange med svagere Blæk af en anden Haand, der ogsaa er kalligrafisk, om end ikke saa flot som Hovedhaanden, og endelig forekommer af og til en tredje

¹⁾ *Saml. Skrifter*, XIV, 1934, p. 639; XVI, 1939, p. 59.

²⁾ Sjøll. Reg. 1653, ²⁵/₁₀, No. 210 (RA). FRYXELL, *Handlingar rörande Sverges historia*, I, 1836, p. 96 lader Bochart og Meibom afrejse fra Sverige ¹⁴/_s 1653, men Meibom er her en Lapsus for Naudé. Det rette fremgaar af Juels originale Kopibøger (Ty. Kanc. Udenl. Afd. Sverige C 132, p. 212—14, RA).

<p>2850. <i>Lipparchi</i> Camerini fragmenta graeci et Latini. C. P. Octas graecos minores. Casusphi dictionari. Fragmenta graeci et Latini. C. P. verus in fine rum auctorum graecorum poemata.</p>	<p>8, 1675 12, 1612</p>	<p>Carth. brigid Thom. & Joannis Paul. Col. et Joh. Joan. N. g. m.</p>
<p><i>Homeri</i>. Opera, quae extant, omnia. <i>Ilias</i>, <i>Odyssea</i>, <i>Batrachomyomachia</i>, <i>Hymni</i>, <i>Pematis</i> ali- quot, cum Latina versione, et pergeus in <i>Iliada</i> simul et <i>Odysseam</i> Joannis Spinda- ni commentarij. Opus utrumq; <i>Iliados</i> et <i>Odysseae</i> diligenti opera Micelli et Joach. Gersdorffii recognitum. <i>Cicilij</i> <i>Porphyri</i> <i>Pseudoepicuri</i> <i>Homericarum</i> quaerentium Liber, epusodemus de <i>Nympharum</i> antro opusculum. omnia graeci. Omnia quae extant opera graeci et Latini, cum <i>Jobstus</i> <i>Oberr</i> <i>Geferii</i>. 2 Volum. <i>Iliados</i> Liber tertius cum versione inserli- neari, et proem diffiniturum explicatione. <i>Batrachomyomachia</i> graeci et Latini C. P. Ju- lio. Tabulis <i>Alcibi</i> graeci et Latini. <i>Ilias</i> et <i>Odyssea</i>, cum enarrationibus ex <i>Eustathii</i> commentariis concinnatis. <i>Hadriani Junii</i> opera.</p>	<p>f. 1583. 4, 1524, ex off. Perugi- ana 8, 1572, Argentorati Theod. Risch. 8, 1633, Parisiis Joh. Fransiij. 8, 1632, Lugd. Batav. Joan. Maur. f. 1558, Basileae Froben. & Episcopij.</p>	<p>Basileae Cusck Episcopij. Basileae Joh. Fransiij. Lugd. Batav. Joan. Maur. Basileae Froben. & Episcopij.</p>

Honorati
Viri

De pedibus vestrum, acenti bus, et quantitate
yllabaram Libri. Aduersus Terentiano
Mairo de Lucris, yllabis pedibz, & morris.

no. 2859.
8. 1584. *Per. S. Andre.*
ang.

Dorati
Grin
ti

Opera, cum quatuor commentariis Acronis, Porphy-
riensis, Antony Mancinelli, Iohani Badio, cumq;
annotationibus Matthaei Bonfinis et Aldi Ma-
nusij. Adiecta in calce Leon. Gardani an-
notationes in Doratium.

1583. *Papstus*
Ant. S. S. G.
reult.

Opera, ad fide atq; autoritate complurium Librorum
manuscriptorum. Iudis Dorati Lambini manda-
ta, et cum dispersis exemplaribus antiquis colla-
ta, commentarijs illustata. Accesserunt Edon-
ani Turnebi hinc eand. Doratium Commentarij.

1605. *Papstus*
Berthel. Me-
acus
1608. Parisijs
Thom. Brunonij.

Poemata, et versus breues usq; doctissimis illustrata.
Opera, cum Commentarijs Bernardini Perthenij
Schulmbergij, quibus Poetae art. scijs et via ad
imitandum atq; ad poëticis respondum aperitur.

1597. *Papstus*
Dominij Nic-
linus.

Opera, cum Commentarijs et enarrationibz Commentari-
ris prescis, et Iacob. Crupri Maffensij. Accesserunt
Jani Doussæ commentarij breues, et auctarium
commentationis prescis.

1597. *Lugd. Parav.*
Franc. Raphel-
lingij.

Opera, cum erudito Lomni Torrensi Commentarijs
Accessit Petri Nannij Alomaciani Commē-
tarij, in artom poëticam.

1608. *Antwerp.*
Joh. Moreau.

Caerimz, sive de C. Corpus amiam resorum
Petrarum Librorum.

1560. *Jan. Crispin.*

over Joachim Gersdorffs Bibliotek.

Haand, der har en bestemt Funktion, som senere skal omtales. Kataloget falder i to Afdelinger. Den første, som udgør to Bind, der har fortløbende Paginering fra p. 1 til p. 3,178, indeholder Bøgerne paa de gamle Sprog: Hebraisk, Græsk og Latin; den anden, som omfatter Katalogets tredje Bind, der har særlig Paginering fra p. 1 til p. 1,132, rummer Bøgerne paa de moderne Sprog, hvert Sprog i Afdeling for sig, medens en saadan Sondring ikke er foretaget ved de gamle Sprog. Med Sproget som Grundprincip opføres Bøgerne systematisk efter deres Indhold med Formaterne underordnede Systematikken; Ordningen indenfor den enkelte Gruppe er alfabetisk efter Forfatterne, Bøger uden Forfatternavn anbringes samlede under Stikordet „Anonymi“. Bogtitlerne gengives udførligt med alle fornødne bibliografiske Oplysninger: Format, Trykkeaar, Trykkested og — som hos Conrad Gessner 1545 i Universalbibliografien — Bogtrykkerens Navn, dog kun ved Bøger trykt i de gamle Sprog. Alle Skrifter, der indgaar som Dele i et andet Værk som de store teologiske og historiske Scriptorum-Samlinger, men ogsaa ellers, udkatalogiseres og anbringes indenfor den Faggruppe, hvor de efter deres Indhold hører hjemme, med Henviisning til de Værker, fra hvilke de er tagne. Som Følge heraf slutter sig til hver af Katalogets to Afdelinger et Forfatterregister i særligt Hæfte.

Spørges der herefter, hvor stort Biblioteket er, maa det strax siges, at Bruun har angivet Antallet af Bøger i de moderne Sprog til 2,865 Bind¹⁾. Ved en ikke flatterende Lapsus er dette Tal tidligere af mig opgivet som omfattende den hele Bogbestand²⁾, og det er en ringe Trøst, at andre forud for mig har gjort sig skyldige i samme Fejl³⁾. Bruuns Ord er imidlertid tydelige nok. Om Bibliotekets Størrelse udtaler Werlauff sig ikke, hvorimod Molbech siger, at det „vel har udgjort en titusinde

¹⁾ BRUUN, *Det kgl. Bibliotheks Stiftelse*, 1873, p. 53.

²⁾ *Haandbog i Bibliotekskundskab*, 3. Udg. II, 1927, p. 89.

³⁾ CARL BRUUN, *Kjøbenhavn*, II, 1890, p. 192; J. A. FRIDERICIA i: *Dansk biogr. Lexikon* ved BRICKA, V, 1891, p. 622.

Bind, eller derover¹⁾“. Saafremt der herved tænkes paa Antallet af Værker, kan Molbechs Skøn nok have sin Rimelighed; Kataloget selv regner dog tydeligt nok med Bind. En Optælling Pagina efter Pagina støder imidlertid paa adskillige Vanskeligheder. De mange Henvisninger kan naturligvis ikke regnes med; men ved Siden af dem viser sig tillige utallige Samlingsbind, hvis Bestanddele udkatalogiseres med Henvisning til den første Bog i Samlingsbindet; det kan i hvert enkelt Tilfælde blive til saa og saa mange forskellige Bøger, men ligefuldt kun til ét Bind. En Optælling kan saaledes ikke gøres automatisk, men maa foretages med fuld Agtpaagivenhed overfor hver Bogtitel. Da der nu under Optællingen mere end en Gang melder sig Tvivl, tør de nedenfor meddelte Tal ikke tages for fuldt sikre. Stor kan Fejltællingen dog ikke være, hvad gentagne Stikprøver rundt om i Kataloget har overtydet mig om. Tabellen oplyser tillige om den i Kataloget anvendte Systematik og om Størrelsesforholdet mellem de forskellige Videnskaber og Faggrupper.

Bøger i de gamle Sprog: Hebraisk, Græsk, Latin.

	2°	4°	8° etc.	ialt
Libri Theologici	376	256	269	901
Libri Juridici	244	179	175	598
Medici	77	71	98	246
Historiae universalis et Ecclesiasticae Scriptores	85	48	46	179
Historia profana	152	117	222	491
Chronologici et Annalium Scriptores	45	29	20	94
Geographi	34	35	46	115
Genealogici	17	3	9	29
Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii	5	11	40	56
Politici	27	129	186	342
Morales	58	50	137	245
Philosophi, Physici &	130	76	91	297
Mathematici	57	93	36	186
Mechanici et Architectonici	6	5	1	12
Musici	1	2		3
Tactico-Strategici, item Munitores	6	11	10	27

¹⁾ MOLBECH, *Kort Efterretning om det kgl. Bibliotheks Stiftelse, Skiebne og Tilstand*, i: *Athene*, VII, 1816, p. 213.

Monetarii et Stathmo-Metrici	4	4	8	16
Antiquarii	12	34	26	72
Hieroglyphici, Symbolico-Emblematici, Aenigmati- tici, Aspilogici etc.	11	15	12	38
Philologici et Miscellanei	83	65	157	305
Rhetores et Oratores, cum suis Explanatoribus ..	43	47	112	202
Epistolares	3	16	36	55
Poetici	43	79	164	286
Lexicographici	35	22	34	91
Oeconomici	2	6	14	22
Grammatici	4	16	20	40
Didactici et Bibliothecarii	23	35	43	101
Vitae Doctorum	4	14	23	41
	<hr/>			
	1,587	1,468	2,035	5,090

Bøger i de moderne Sprog.

Hispanici et Lusitanici	2 ^o	4 ^o	8 ^o etc.	ialt
Theologici	21	38	27	86
Juridici, Politici et Morales	38	73	60	171
Historici	133	67	18	218
Miscellanei	14	37	30	81
Poetici, Fabulosi, Jocosi, Amatorii	2	34	32	68 624
Italici				
Theologici	2	3	11	16
Juridici, Politici et Morales	8	65	82	155
Historici	15	78	34	127
Miscellanei	32	67	78	177
Poetici, Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii	1	18	43	62 537
Gallici				
Theologici	10	20	59	89
Juridici, Politici et Morales	24	59	104	187
Historici	53	37	80	170
Miscellanei	23	42	149	214
Poetici, Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii	5	11	57	73 733
Anglici				
Theologici	24	49	59	132
Juridici, Politici et Morales	8	32	22	62
Historici	38	18	16	72
Miscellanei	10	27	23	60
Poetici, Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii	4	4	9	17 343

Belgici

Theologici	2	6	8	
Juridici, Politici et Morales	9	6	4	19
Historici	11	8	6	25
Miscellanei	6	3	4	13
Poetici, Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii		8	9	17
				82

Germanici

Theologici	18	44	22	84
Juridici, Politici et Morales	19	21	11	51
Historici	20	24	8	52
Miscellanei	13	19	22	54
Poetici, Satyrici, Fabulosi, Jocosi et Amatorii		4	22	26
				267

Danici

Theologici	2	35	5	42
Juridici, Politici et Morales	2	10		12
Historici	1	12		13
Miscellanei	1	4		5
				72

Svecici	1	5	3	9	9
Islandici	1	1	2	4	4

571 983 1,117 2,671

Alt i alt: 7,761 Bind, hvorved bemærkes, at naar Bruun har Tallet 2,865 for Bøger i moderne Sprog, er Aarsagen den, at han tæller alle Bestanddele af et sammenbundet Bind med.

III.

At Teologien, Videnskabernes Dronning, er det talmæssigt største Fag — 1,358 Bind — ogsaa i en Adelsmands Bibliotek ved Midten af det 17. Aarhundrede, var ikke noget usædvanligt Fænomen. Bemærkelsesværdigere er Gersdorffs Alsidighed, uden at Sympati og Udvælgelse af den Grund udelukkes. Blandt Biblerne er først at nævne de to Polyglotter: Antwerpenerudgaven ved Arias Montanus, dog kun det Gamle Testamente (1569 — 70, 4 voll. in 2°), og den endnu vigtigere Londonerudgave ved Brian Wolton (1657, 6 voll. in 2°), samt Johannes Buxtorf's „Biblia hebraica et chaldaica“ med de jødiske Rabineres Kom-

mentar (1620, 2 voll. in 2°). Af den øvrige Bibelsamling, der tager sig ganske aneligt ud, falder en Række græske Tryk i Øjnene; der er endvidere Oversættelser til Latin og de moderne Sprog: Italiensk, Spansk, Fransk, Engelsk, Tysk, Dansk og Islandsk, men mærkeligt nok ikke til Hollandsk, ej heller til Svensk. Oldkirkens store Lærefædre, Orientens som Occidentens, forefindes alle i samlede Folioudgaver, enkelte tillige med Særudgaver, hvilket navnlig gælder Basilios af Cæsarea, Joannes Chrysostomos og Augustin. Men ved Siden af rummer Biblioteket andre Forfattere fra Oldkirkens Dage. For blot at nævne nogle: paa den græske Side Afrem Syrer, Dionysios Areopagita og Synesios af Kyrene, alle tre i samlede Folioudgaver, medens der af Eusebios fra Cæsarea kun forekommer Enkeltskrifter, blandt hvilke Kirkehistorien fattes; paa den latinske Kant Minucius Felix med „Octavius“, en af de ældste Apologier for Kristendommen, og Hilarius af Poitiers bl. a. med sit historisk-heroiske Digt „Genesis“, hvorimod Lactantius og Pave Leo I fremtræder i samlede Udgaver, henholdsvis i Oktav og Folio. Hvad der ikke maatte have i Biblioteket af Texter i særskilte Tryk, gav de la Bigne's Patrologi (1624, 9 Tomer in 2°) Erstatning for. Gersdorff standsede imidlertid ikke ved Oldkirkens Slutning. Sine teologiske Interesser førte han videre, til Byzants og op gennem Vesteuropas Middelalder. Mod Øst møder man Skrifter af Maximos Confessor, en af den byzantinske Kirkes betydeligste Teologer, og i samlet Folioudgave Joannes Damaskenos, dens største Dogmatiker, dernæst exegetiske Arbejder af Prokopios fra Gaza, Forstander for Retorskolen sammesteds, og Theophylaktos, Ærkebiskop i Achrida i Bulgarien, samt i Aarhundredet før Rigets Undergang 1453 polemiske Skrifter i Anledning af Romerpavernes Forsøg paa at tiltage sig Supremati over den græske Kirke. Blandt disse Polemikere træffes Barlaam monachos, Petrarca's Lærer i Græsk, senere Biskop i Kalabrien.

Som rimeligt kan være, er den latinske Middelalder til Stede i større Fylde end det altid noget fjerne Byzants. Det vil være

naturligst ikke at holde sig til Teologien alene, men ligesom ved den græsk-romerske Oldtidsverden tage Epokens Aandsliv som en Helhed, idet der dog her ses bort fra Historikerne og Geograferne, som helst maa omtales i anden Sammenhæng. Til de første Aarhundreder efter Romerrigets Opløsning i 476 hører Pave Gregor den Store, Isidor af Sevilla og Beda, to Mænd, der hver for sig encyklopædisk beherskede deres Tids Viden, Agobard af Lyon, en af dem, der gik i Spidsen for Carl den Stores Kulturarbejde, og Radbert, Abbed i Corbie ved Amiens, blandt hvis Elever Ansgar havde været. Deres Skrifter forefindes i samlede Folioudgaver, med Undtagelse af Agobard's, som haves i Oktav. Gaar man derefter til Højmiddelalderen, hvis Blomstringstid falder i det 12. og 13. Aarhundrede, møder man Pave Innocents III og Bernhard af Clairvaux, Mystikerne Hugo af St. Victor og Rupertus af Deutz, alle i samlede Folioudgaver, samt Petrus Comestor med „*Historia scholastica*“, Middelalderens populær-teologiske Hovedværk paa Bibelhistoriens Omraade. Af Skolastikerne, Begrunderne af den katolske Lære, træffes Anselm af Canterbury, Petrus Lombardus, Albertus Magnus og Thomas Aqvinas, Skolastikkens Fuldender, „en af de største Systematikere, som nogen Sinde har levet“¹⁾. Af Thomas Aqvinas' Hovedværk, „*Summa totius theologiæ*“, er der to Udgaver, desuden paa Latin og i italiensk Oversættelse det Skrift, „*De regimine principum*“, i hvilket han har udviklet sine sociale og politiske Ideer. Til andre Sider af Højmiddelalderens Aandsliv fører Ivo af Chartres, der gav sig af med kanonisk Ret; Petrus de Crescentiis, den første Landbrugsforfatter siden Antikken og længe i høj Anseelse Europa over; Constantinus Africanus, en af de ypperste Repræsentanter for Lægeskolen i Salerno; Johannes af Salisbury's „*Policraticus*“, den første store middelalderlige Statsteori; den fromme Abdisse Hildegard af Bingen med sin „*Physica*“, en Fremstilling af Dyrs, Planters og Mineralers Lægedoms kraft; Roger Bacon, den genialeste af Middelalderens Naturforskere, med det

1) HØFFDING, *Den nyere Filosofis Historie*, I, 1894, p. 6.

Skrift, i hvilket han skildrer Naturens og Videnskabens vidunderlige Kraft og varsler kommende Tiders Opdagelser, og i samlet Folioudgave Raimundus Lullus' brogede Forfatterskab af filosofisk, kabbalistisk og alkemistisk Indhold, sigtende mod at finde „de vises Sten“. Til Senmiddelalderen hører Johann Tauler's om Sjælens sande Væsen (paa Tysk), den hellige Birgitta's Aabenbaringer (paa Latin) og Thomas a Kempis' om Kristi Efterfølgelse (to Udgaver paa Latin og i spansk Oversættelse). Til Senmiddelalderen kan ogsaa regnes Johann Hus og hans Discipel Hieronymus Pragensis (Opera omnia i Tryk fra 1558, 2 voll. in 2°), samt Savonarola (et Skrift paa Latin, et andet paa Italiensk), og man staar paa Tærsklen til Kirkebruddet¹⁾.

¹⁾ ELLEN JØRGENSEN har (*Teolog. Tidsskr.*, 3. R. VIII, 1917, p. 246) udtalt, at i de danske Adelsbiblioteker fra det 17. Aarhundrede, i hvilke teologiske Interesser er fremtrædende, forekommer Mittelalderens Bøger saa at sige ikke, naar undtages Thomas a Kempis, „Ein deutsch Theologia“ og nogle Taulerske Smaaskrifter. Dette forstaar jeg ikke. Paa Gersdorff passer Udtalelsen i hvert Fald ikke. Men det gør den heller ikke ellers, hvis der med teologisk Interesse skal forstaaes Interesse ogsaa for anden teologisk Litteratur end den opbyggelige, hvad der vistnok skal, siden Afhandlingen berører Patristik og polemiske Skrifter fra reformert Side. Under disse Omstændigheder er det næppe ubetimeligt at notere, at af de middelalderlige Skolastikere findes Alexander af Hales: „Summa universæ theologiæ“ (1576, 2°) hos Erik Rosenkrantz, Thomas Aquinas: „Compendium totius summæ theologiæ“ (1620, 4°) hos Just Høg til Fultofte og Johannes Scotus Eriugena: „De divisione naturæ“ (1681, 2°) hos Jens Rosenkrantz. Særligt synes Thomas Aquinas at have haft et Publikum blandt danske Adelsmænd. Skrifter af ham forekommer enkeltvis hos Laurids Ulfeldt, Holger Vind, Erik Rosenkrantz og Mogens Skeel, i større Mængde hos Jens Rosenkrantz. Hertil kan føjes, at den hellige Birgitta findes hos Laurids Ulfeldt, Holger Vind og Erik Rosenkrantz; Johannes af Salisbury hos Erik og Jens Rosenkrantz; Albertus Magnus hos Just Høg og Jens Rosenkrantz; Beda, Isidor af Sevilla og Nicolaus de Lyra hos Laurids Ulfeldt og Jens Rosenkrantz; hos Jens Rosenkrantz desuden Bernhard af Clairvaux, Bonaventura, Jacobus a Voragine og Joh. Gerson. Maaske det er værd hertil at lægge, at i Frederik III.s Bibliotek, som det var i Aaret 1660 før Indlemmelsen af Gersdorffs, Laurids Ulfeldt's og Peder Scavenius' Bog-samlinger, findes Abailard's og Heloise's Brevvexling, Bernhard af Clairvaux, Birgitta, Fulbertus af Chartres, Ildefonsus af Toledo, Isidor af Sevilla, Ivo af Chartres og Johannes af Salisbury. Jeg vil ikke garantere, at jeg ved min Gen-nemlæsning af Adelsbibliotekskatalogerne har faaet alt med. Hvad Ellen Jørgensen har nævnt, har jeg ikke fæstet mig ved i denne Sammenhæng.

Det skulde paa Forhaand synes venteligt, at de lutherske Teologer var mødt frem i Gersdorffs Bibliotek i Flok og Følge. Dette er dog langt fra at være Tilfældet. Af Luther selv haves de latinske Skrifter i to Folioudgaver (Wittenberg og Jena), paa Tysk Udlægningen af Apostelbrevene, samt de berømte Bordsamtaler i engelsk Oversættelse (1652, 2°). Det er alt. Melanchton's Værker forefindes i en samlet Folioudgave, enkelte tillige særskilt. Men af Medstriderne i Kampen mod Romerkirken: Brenz, Bugenhagen og de mere lokale Reformatorer er der intet, og det 16. Aarhundredes lutherske Teologi, som Christian III havde i sit Bibliotek i saa rig en Fylde, indskrænker sig hos Gersdorff væsentligst til Matthias Flaccius med Bibelordbogen og „Magdeburger-Centurierne“, Protestantismens kirkehistoriske Hovedværk, hvis Ophavsmand han var (5 voll. in 2°), samt Martin Chemnitz, der vandt sig et Navn som Dogmatiker og Polemiker, det sidste ved sit Angreb paa Tridentinerkonsiliets Katolicisme (i Tryk fra 1609, 2°). End ikke af Niels Hemmingsens omfattende Forfatterskab er der, bortset fra Skriftet om Naturretten, andet end Lærebogen i Dogmatik. Det lidet, der iøvrigt findes (af Melanchtonianere som Joachim Camerarius, Victorinus Striegel og Caspar Peucer), vejer ikke tungt. Til det 17. Aarhundrede hører Johann Gerhard med sin store Dogmatik (9 voll. in 4°) og hans jævnbyrdige danske Samtidige Jesper Brochmand med et Flertal af sine Værker, Dogmatikken ikke at forglemme. Af det 17. Aarhundredes andre fremtrædende lutherske Teologer, Mænd som Matthias Hafenreiffer, Leonhard Hutter, Johann Conrad Dannhauer, Abraham Calovius og Andreas Qvenstedt, haves derimod lidet eller intet, og det lidet, der haves, staar ikke altid i Forbindelse med Teologien. Der er dog én altoverskyggende Undtagelse: Georg Calixtus, Talsmanden for gensidig Fordragelighed ud fra den fælles, almenkristelige Grundvold. Af ham findes i Biblioteket ikke mindre end op mod tredive større og mindre Skrifter, og naar der er saa meget, kan Aarsagen næppe være andet end den, at Gersdorff af Hjertet var enig med ham,

hvilket ogsaa viser sig ved, at han gerne køber Bøger af andre, som forfægter samme Sag. Alligevel er det uomtvisteligt, at Teologien som Disciplin i Gersdorffs Bibliotek er gaaet over paa andre Hænder end Lutheranernes, og Tanken falder af sig selv paa de Reformerte.

Ganske vist er der af Zwingli kun ét Skrift, om end et betydningsfuldt („De vera et falsa religione“), af Efterfølgeren Heinrich Bullinger et Par. Men Calvin foreligger dels i samlet latinsk Udgave (7 Tomer in 2°), dels med Kommentaren til Seneca's Skrift „Om Mildhed“ og af de højt skattede Prædikener „Sermons sur le livre de Job“. Ogsaa Calvin's Arvtager Theodor Beza er til Stede. Der træffes enkelte Zwinglianere, men først og sidst er det Calvin's Folk, der fører Ordet: som Polemikere, Kirkehistorikere, Bibelfilologer og Bibelarkæologer, Talmudister og Orientalister, i Exegese og i Homilitik. De flestes Virksomhed hører det 17. Aarhundrede til, og ikke faa af dem møder med Skrifter i ganske antageligt Tal, deriblandt for det meste de Værker, der ogsaa i vor Tids Øjne er betydelige. At anføre alle vilde være omsonst; et Udvalg maa kunne gøre Fyldest. Af Franskmænd skal da nævnes: Moïse Amiraud, David Blondel, Samuel Bochart, Daniel Chamier, Jean Daillé, Pierre du Moulin, Philippe du Plessis-Mornay, Pierre Pithou (af Fag Jurist) og André Rivet; af Nederlændere: Sixtinus Amama, Louis de Dieu, Johannes Drusius, Thomas Erpen samt — som i visse Henseender indtagende en Særstilling — Jacob Arminius, Simon Episcopius og Hugo Grotius, en af Gersdorffs Yndlingsforfattere, lige fremragende i Egenskab af Exeget og Statsretslærer; af Schweizere Johann Heinrich Hottinger; af Tyskere de to Buxtorf'ere, Fader og Søn, begge med Fornavn Johannes, og Johannes Coccejus, hvis „Føderalteologi“, der bragte ham europæisk Ry, var foregrebet af Holger Rosenkrantz. Hertil kommer af Englændere, Episcopale som Puritanere: Richard Baxter, Thomas Cartwright, William Chillingworth, John Donne, John Forbes, Thomas Fuller, Joseph Hall, Henry Hammond, Richard Hooker, John Lightfoot, Milton

(den senere berømte Digter), William Perkins, John Preston, Richard Sibbs, Jeremy Taylor og James Ussher. Mellem Engländerne, der for det meste skriver i Modersmaalet som et Fler-tal blandt Franskmandene, er Joseph Hall, Biskop i Exeter, den, af hvem Biblioteket har mest. Han var Midtpunkt i en Kreds, der søgte Forstaaelse med Tyskland og Norden, og det kan være, at det er denne hans mæglende Holdning, som har vundet Gersdorff for ham.

Saa anselig en Stilling de reformerte Teologer af alle Af-skygninger end indtager i Gersdorffs Bibliotek, har de dog Medbejlere, som i Betydning og Antal ingenlunde staar tilbage. Det er de katolske Teologer med Jesuiterne i Spidsen. Ogsaa de træffes i alle Grene af Teologien, hvor de giver Møde med deres Hovedværker, som oftest tillige i rigt Maal med Skrifter paa andre Omraader. Atter kan blot et Udvalg anføres. Der er de store Polemikere: Kardinal Roberto Bellarmino, Kardinal Jacques Davy du Perron, Gregorius de Valencia og Francisco Suarez. Dernæst Dionysius Petavius, Dogmehistoriens Grund-lægger; de fremragende Exegeter Nicolaus Serrarius, Tomás Malvenda og Juan de Pineda; Moralteologer som Tomás Sanchez, Nicolas Caussin, Hermann Busenbaum og Paul Laymann. Og endelig Kardinal Cesare Baronio, hvis store kirkehistoriske Arbejde, „Annales ecclesiastici“ (12 Tomer in 2°), er Romerkirkens Modskrift mod Magdeburger-Centurierne. Der er mange andre, men blot to Skrifter, der har en fra de øvrige forskel-lig Karakter og Hensigt, skal endnu omtales. Det ene skyldes den italienske Servitermunk Paolo Sarpi, der i sin med stor stili-tisk Kunst skrevne „Istoria del consilio Tridentino“ i den venezianske Republiks Tjeneste vendte sig mod Pavestolens poli-tiske Overhøjhed, medens Pascal i Kampen om Port Royal førte Hugget mod Jesuiterne i „Lettres provinciales“. Gers-dorff har to Udgaver af den berømte lille Bog.

Det vilde være Uret mod Gersdorff, hvis man lod uomtalt, at han har følt Trang til at lære religiøse Retninger at kende, mod hvilke ellers alles Haand var vendt: Gendøberne gennem

et Skrift paa Hollandsk af Nederländeren Menno Simons og Socianerne gennem ikke saa faa Skrifter paa Latin af Fausto Sozzini; han har ligeledes anskaffet sig et Par af de Bøger, i hvilke den spanske Læge Miguel Servet nægtede Treenigheden, og for hvilke han 1553 i Genève led Døden paa Baalet. Ogsaa udenfor Kristendommens Grænser er han gaaet. Han ejede en Udgave af Talmud i tretten Foliobind med Rabbinernes Kommentar og Værker af lærde Jøder som Moses Maimonides i det 12. Aarhundrede og Menasse ben Israel i det 17., den sidste saavel paa Spansk som Latin, den første paa Latin. Heller ikke Koranen var ham fremmed. Han havde den i Oversættelser til Latin, Italiensk, Fransk og Engelsk. Arabisk har han vel næppe kunnet, men var dog ikke ukendt med Sproget, hvad Tilstedeværelsen i Biblioteket af Thomas Erpen's Grammatik er Vidne om.

Tilbage staar at sige et Par Ord om den særlige Andagtslitteratur, som naturligvis overalt fremtræder i Forfatternes Modersmaal, og overfor hvilken der i Biblioteket lægges samme Rummelighed og Fordomsfrihed for Dagen som ovenfor den videnskabelige Teologi. Man træffer her Tyskerne Caspar Schwenkfeld, Valentin Weigel og Johann Arnd, Englænderne Lewis Bayly og Jeremy Taylor. En Forkærlighed har Gersdorff for de spanske Mystikere: Juan de los Angeles, Luis de Granada, Luis de Leon og Teresa de Jesu. Til Teresa slutter sig Franskmanden François de Sales som hendes Elev. Af danske Andagtsbøger er der kun Jesper Brochmand's Huspostil, der i to Hundrede Aar har været for Danmarks og Norges Menighed, hvad Luthers var for Tysklands.

En betydelig Plads i Gersdorffs Bibliotek indtager den græsk-romerske Oldtidslitteratur, den Gang som endnu langt senere Grundvolden for højere verdslig Dannelse. Den er ikke holdt samlet, men efter sit Indhold fordelt til de forskellige Faggrupper. Som Følge heraf er det vanskeligt bestemt at angive Omfanget; med Forbehold anføres en 800 Bind, men det kan være, at Tallet i Virkeligheden maa sættes noget højere. Bortset fra ganske enkelte i Periferien liggende Skribenter er den antikke

Litteratur til Stede i sin fulde Udstrækning, som den ved det 17. Aarhundredes Midte forelaa trykt: Digtere (ogsaa de blot fragmentarisk overleverede), Filosofer, Talere, Historikere, Geografer, Læger, Matematikere, Lexikografer, helt ud til Arkitektur-, Musik- og Militærskribenter. De mange forskellige Editioner af hver enkelt Forfatter: i Folio, Kvart og bekvemme Lommeformater, for sommes Vedkommende tillige i Oversættelser til Italiensk, Spansk og Fransk, endog til Hollandsk og Tysk, viser noksom, hvor kær hele denne Litteratur har været Gersdorff. Af alle antikke Historikere er Tacitus hans Yndling, blandt Poeterne Horats; Tacitus foreligger — inclusive (som i det følgende) Oversættelser — i fire og tyve Editioner, Horats i tretten. Efter dem følger, Særudgaver iberegnete: Xenophon (sexten), Plutarch (fjorten), Thukydid og Livius (hver otte); af Digterne: Vergil (ti), Homer, Plautus, Persius, Juvenal og Martial (hver syv). De øvrige Historikere og Digtere ligger under det laveste, her anførte Tal, saaledes (for blot at holde sig til Grækerne): Herodot (fire), Pindar (tre), Aischylos (to), Sophokles (sex), Euripides (tre) og Aristophanes (fire). Af de antikke Talere kan Demosthenes derimod glæde sig ved Syvtallet. Aristoteles' mægtige Forfatterskab lægger Beslag paa to og tredive Tryk, hvoraf fire er samlede Ud-gaver, Resten Særudgaver: „Politikken“ med otte, „Retorikken“ med sex. Inclusive Særudgaver er der af Platon elleve Editioner, af Cicero (Talerne iberegnete) tretten, af Lukian otte og af Theophrast tretten. Som Ynder af den stoiske Filosofi har Gersdorff af Epiktet otte Editioner og af Marc Aurel fem, af Seneca i samlet Ud-gave, hvorimellem Birgitte Thott's ypperlige Oversættelse, tolv samt i Særudgave tre, men lægges Tragædierne til, bliver Tallet en og tyve. Det vil erindres af Brevet fra Knud Ulfeldt, at Gersdorff var interesseret ogsaa i den strengere Fagvidenskab. Blandt Lægerne mønstrer Hippokrates fire Editioner og Galenos otte, af Matematikerne, af hvilke der er en komplet Samling, Archimedes fem, Ptolemaios sex og Euklid ikke mindre end sytten.

Arvtagere efter Antikken blev Byzantinerne, og Gersdorff vilde fornægte sig selv, om han ikke skænkede deres verdslige Litteratur en lignende Opmærksomhed som den, han lod blive Teologien til Del. Den forelaa imidlertid ved Midten af det 17. Aarhundrede endnu langt fra udgivet i sin Helhed, og dette er Grunden til, at nogle af de i vore Øjne interessanteste Forfattere som Michael Psellos og Gemistos Plethon hos ham er daarligt repræsenterede. Fyldigst fremtræder Historikerne, af hvilke her anføres: Prokopios, Agathias, Anna Komnena, Joannes Kinnamos, Niketas Akominatos, Nikephoros Gregoras og Laonikos Chalkokondyles; af den sidste, i hvis Lod det faldt at skildre Rigets Undergang i Kampen mod Tyrkerne, forefindes tillige en fransk Oversættelse. Mellem andre byzantinske Forfattere i Gersdorffs Bibliotek træffes den lærde Patriark i Konstantinopel Photios med sit „Myriobiblion“, Udtog af henimod 300 for det meste nu tabte græske Skrifter, et Vidnesbyrd om hans kolossale Læsning; Kejser Konstantinos VI Porphyrogenetos med Værker om Statsforvaltningen og Rigets Provinser og Eustathios, Ærkebiskop i Thessalonika, med sin Kommentar til Homer; blandt Lægerne Alexandros Trallianos og Paulos Aegineta. Heller ikke Skønlitteraturen savnes. Der er Theodoros Prodromos' Versroman om Rhodante's og Dosikles' Kærlighed og Eustathios Makrembolites' Prosaroman om Hysmine og Hysmenias, begge fra det 12. Aarhundrede. Sin Vane tro fulgte Gersdorff ogsaa her Aandslivet til dets Ophør. Han har adskilligt af de til Italien i Rigets sidste Tid udvandrede Byzantinere, deriblandt Ærkebiskoppen i Nikæa Bessarion's Forsvarsskrift for Platon, Manuel Chrysoloras' og Konstantinos Laskaris' Lærebøger i Græsk.

Byzantinerne var imidlertid ikke Antikkens eneste Arvtagere. Gennem Syrerne stiftede Araberne Bekendtskab med græsk Lægekunst, Naturvidenskab og Filosofi, som de tilegnede sig og bearbejdede i Værker, der i latinske Oversættelser blev af stor Betydning for vesteuropæisk Middelalder og stod i Anseelse endnu i det 17. Aarhundrede. Ogsaa de arabiske Lærde har

faaet Plads i Biblioteket: Kemikeren Geber, Astronomerne Alfargani og Alkindi, Lægerne Rhases og Avicenna, Fysikeren Alhazen og Filosofen Averroës, Aristoteles' berømte Kommentator. Gersdorff har derved paa en smuk Maade afrundet sit Kendskab til Antikkens litterære Kultur.

Det falder af sig selv, at han har været i Besiddelse af Hjælpebidlerne til dens nærmere Forstaaelse, selv om denne Disciplin ikke hører til de omfangsrigeste i hans Bibliotek. Der findes Arbejder, for det meste i betydeligt Antal, af Filologer som Italienerne Piero Vettori og Julius Cæsar Scaliger, Franskmandene Guillaume Budé, Robert Estienne (Stephanus), André Turnèbe (Turnebus), Henri Estienne (Stephanus), Joseph Justus Scaliger og Claudius Salmasius, Nederlænderne Justus Lipsius, Gerhard Johannes Voss, Johannes Meursius, Daniel Heinsius og Johannes Frid. Gronovius, Tyskeren Janus Gruter. Til dem slutter sig — som paa Besøg — Englænderen John Selden, af Fag Jurist, i Alsidighed og Lærdom Hugo Grotius' Ligemand, selv om han ikke naar ham som Forgrundsskikkelse i europæisk Aandsliv. Justus Lipsius, der bl. a. gav sig af med stoisk Filosofi (Seneca), haves i samlet Udgave (4 voll. in 2°). Lexikografisk hæver to Størværker sig frem: Robert Estienne's „Thesaurus linguæ latinæ“ (3 voll. in 2°) og Sønnen Henri Estienne's „Thesaurus linguæ græcæ“ (4 voll. in 2°). Det er ellers tydeligt, at Gersdorff har lagt mindre Vægt paa Fagets lingvistiske Side end paa dets reale, og i Overensstemmelse hermed nævnes blot som herhen hørende: Budé's Behandling af det romerske Pengevæsen („De asse et partibus ejus“), Julius Cæsar Scaliger's Poetik, som længe nød kanonisk Anseelse, Sønnen Joseph Justus Scaliger's banebrydende Undersøgelser vedrørende Tidsregningen („De emendatione temporum“), Gerh. Johs. Voss' litteraturhistoriske Arbejder og John Selden's Fremstilling af Forasiens Gudeverden („De diis Syris“), et anseligt Værk i sammenlignende semitisk Mytologi, bygget paa de antikke Forfattere og det Gamle Testamente.

Kilderne til Forstaaelse af Oldtiden var imidlertid ikke blot

litterære, men ogsaa monumentale. De antikvariske Studiers Grundlægger Flavio Biondo havde Gersdorff i samlet Folio-udgave, ligesaa Carlo Sigonio, Udgiveren af de antikke Fortegnelser („Fasti consulares“) over Embedsmænd i Romerrepublikkens Dage, et Materiale, paa hvilket Stephan Winants Pighius byggede sine gennem lange Tider som ubestridt Autoritet gældende Annaler, der ogsaa findes i Biblioteket. Det samme er Tilfældet med Jan Gruter's Samling af romerske Indskrifter og John Selden's Udgave, det første betydelige Værk indenfor græsk Epigrafik, af de Marmortavler, Jarlen af Arundel havde ført med sig fra Grækenland til England, og som af Sønnesønnen skænkedes til Universitetet i Oxford. Skrifter om Rom og dets Mindesmærker, ledsagede af Afbildninger, haves af Andrea Fulvio, Bartolomeo Marliani, Alessandro Donati og flere andre, desuden et Specialværk som Athanasius Kircher's om Obeliskens paa Piazza Navona¹). Ligesom sine Standsfæller havde Gersdorff Interesse for Numismatik, og herom bærer Tilstedeværelsen i Biblioteket af Antonio Agostino's og Hubert Goltz's Arbejder Vidne blandt flere andre; af Agostino, som havde grundlæggende Betydning, er der to Udgaver paa Latin og en paa Italiensk (Originalen var paa Spansk, Forfatterens Modersmaal). Der findes endvidere Bøger med Betragtninger over Skulptur og Maleri af Pomponio Gaurico og Louis de Montjosieu (Demontiosus), men navnlig tiltrækkes ens Opmærksomhed af de store Arkitekturværker, som skyldes Sebastiano Serlio, Giovanni Vignola, Andrea Palladio og Philibert Delorme, mellem hvilke befinder sig nogle af Senrenæssancens berømteste Bygmestre. Læsere Tilknytning til Antikken har den ældre Karel van Mander's „Het Schilder-Boek“, der efter kortelig at have behandlet Oldtidens og Italiens Kunsthistorie udførligt beskriver de nederlandske og tyske Kunstneres Liv og Værker, den Dag i Dag et uundværligt Kildeskrift. Hvorfor

¹) Gersdorff havde ogsaa andre Værker om Ægyptologi, dels af Athanasius Kircher, dels af Lorenzo Pignorio og Giambattista Castali. Men først i det 19. Aarhundrede løste Champollion Hieroglyffernes Gaade.

Gersdorff ikke ogsaa har det tilsvarende Værk af Giorgio Vasari om italienske Malere, Billedhuggere og Arkitekter, er ikke godt at sige; det beror vel blot paa en Tilfældighed. Saa vidt vides, er intet kendt om, at han har ejet en Malerisamling og, hvis han har gjort det, i hvilken Retning hans Smag da er gaaet. At han ejede Marcus Meibom's Udgave af de græske Musikskribenter, er en Selvfølgelighed; af nyere har han dertil foruden Francisco de Salina, som er nævnt ovenfor, føjet Gioseffo Zarlino og Marin Mersenne, tre af Hovedforfatterne i det 16. og 17. Aarhundredes Musikvidenskab.

Af det 15. og 16. Aarhundredes Humanister findes Italienerne Gian Francesco Poggio Bracciolini, Enea Silvio de' Piccolomini (Pave Pius II), Laurentius Valla, Giovanni Pontano, Marsilio Ficino, Marcantonio Coccio Sabellico, Angelo Poliziano og Giovanni Pico della Mirandola, Spanieren Juan Luis de Vivès, Nederländeren Erasmus af Rotterdam, Englænderen Thomas Morus og Tyskeren Wilibald Pirckheimer alle i samlede Udgaver og — paa Poggio nær — i Folio, enkelte af deres Værker tilige i Særudgaver, talrigst for Erasmus' Vedkommende og her flest af den ironiske Lovtale over Daarskaben („Encomium moræ“). Som Repræsentanter for de occulte Retninger i Tiden træffes Johann Reuchlin, iøvrigt den klassiske Filologis Grundlægger i sit Fædreland Tyskland, Heinrich Cornelius Agrippa, de occulte Videnskabers Systematiker, hans Elev Lægen Johann Weyer, Hexeforfølgelsernes Bekæmper, og Giambattista della Porta, Camera obscuras Opfinder. Nok saa interessant er det dog at vide, hvorledes Gersdorff stillede sig overfor de Mænd, til hvis Navne den nyere Filosofis Grundlæggelse er knyttet. Svaret er, at med Undtagelse af Nicolaus Cusanus, af hvem Biblioteket kun har ét Skrift, som ikke hører herhen, er de der alle, hver med sine Hovedværker: Pietro Pomponazzo, Geronimo Cardano, Bernardino Telesio, Giordano Bruno, Tommaso Campanella, Pierre de la Ramée (Petrus Ramus), Montaigne, Pierre de Charron, Francis Bacon og Skaberne af de første store filosofiske Systemer til Afløsning af den antikke Oldtids:

Descartes og Thomas Hobbes. Af Bacon, Descartes og Hobbes forefindes det hele Forfatterskab, saa noget nær ogsaa Bruno's, og da alle de skelsættende Arbejder er der, vil der ingen Grund være til at nævne Bogtitler. Men desuden har Gersdorff de to eneste eksisterende Skrifter af Lucilio Vanini, der 1619 led Døden paa Baalet for sine ateistiske Meningers Skyld som Giordano Bruno en Snes Aar i Forvejen; François de la Mothe le Vayer's „Oeuvres“; Francisco Suarez's Afhandling om, at der intet vides („Qvod nihil scitur“); Eduard Herbert, Lord af Cherbury's Fremstilling af den naturlige Religion („De veritate“), Forløber for det 18. Aarhundredes Deisme, og den spanske Læge Juan de Huarte's Undersøgelser vedrørende Forbindelsen mellem Psykologi og Fysiologi („Examen de ingenios“), 1752 oversat til Tysk af Lessing, og mange andre. Man fristes næsten til at sige, at den nyere Filosofis Udviklingshistorie indtil det 17. Aarhundredes Midte saa omtrent vilde kunne skrives paa Grundlag af Gersdorffs Bibliotek.

Næst efter Teologi er Rets- og Statsvidenskab tilsammen uden Tvivl de Fag, der tæller mest i Gersdorffs Bibliotek, naturligt nok, naar henses til, at han var Indehaver af Rigets højeste Embedsstillinger. Der træffes her Udgaver ikke blot af Justinians mægtige Lovkomplex, men ogsaa af Retskilder fra andre Tider og Lande end Romerrettens, for Danmarks Vedkommende Andreas Sunesens Parafrase af Skaanske Lov, Jydske Lov, Viborgbispens Knud Mikkelsens Glosser og Christian IV.s Reces fra 1643. Af det 16. Aarhundredes store Retslærde findes Italieneren Andrea Alciati, Spanieren Diego Covarrubias, Franskmanden Jacques Cujas (Cujaccius), Tyskerne Ulrich Zasius og Johann Oldendorp i samlede Folioudgaver, den fremragende Systematiker Hugues Doneau (Donellus), Cujas' Landsmand og Samtidige, med sit Hovedværk („Commentarii juris civilis“ i Tryk fra 1612, 2°). Mellem de mange Jurister, som iøvrigt lader sig til Syne i Biblioteket, skal alene endnu tre nævnes, alle fra det 17. Aarhundrede: Hugo Grotius, John Selden og Hermann Conring, „Tysklands sidste og største Polyhi-

stor“, hver med et anseligt Antal Skrifter. En særlig Plads i Datidens statsretlige Overvejelser indtog Tacitus, og Gersdorff har ikke faa af de Bøger, som har ham til Genstand. Dernæst har han anskaffet Afhandlinger med alment politisk Indhold af den venezianske Statsmand og Historiker Paolo Paruta, af de huguenottiske Hærførere François de la Noue og Henri duc de Rohan, samt flere andre¹). En omfattende Litteratur beskæftigede sig med Spørgsmaalet om Fyrsten, hans Pligter og Opdragelse, og Biblioteket har meget herhen hørende. Det var Machiavelli, som for Alvor satte Sagen under Debat. Foruden de samlede Værker paa Italiensk i en Kvartudgave fra 1550 findes af ham „Il Principe“ i to Udgaver paa Originalsproget og i tre latinske Oversættelser, foruden Særudgaver af andre Skrifter, der senere hver paa sit Sted skal anføres. Gersdorff har her tilstræbt en alsidig Orientering, dels gennem Modskrifter mod Machiavelli, dels gennem en ret imponerende Samling af Bøger, som belyser Problemet om Fyrsteopdragelse under forskellige Synsvinkler. Heraf skal dog blot nævnes Erasmus af Rotterdam's „Princeps christianus“, Guillaume Budé's „De l'institution du Prince“ og André Rivet's „Instruction du Prince chrestien“ samt af Spanierne: Antonio de Guevara's over det halve Europa, i Originalsproget eller Oversættelser, udbredte „Libro del Emperador Marco Aurelio“, Diego Saavedra Fajardo's „Idea de un Principe politico christiano“ og Juan de Mariana's „De rege et regis institutione“, i hvilken Berettigelsen af Kongemord udvikles og begrundes. Mariana's Lære blev ført ud i Livet, da Henrik IV myrdedes Aaret før Gersdorffs Fødsel, og selv oplevede denne en Gentagelse, da Cromwell 1649 lod Carl I henrette, en Begivenhed, der fremkaldte Skrifter, som ogsaa har afsat Spor i Biblioteket: Salmasius' Forsvarsskrift for Carl I, Milton's Modangreb mod Salmasius og Imødegaelser af Angreb paa sig. Med en ganske særlig Agtpaagivenhed har Gersdorff fulgt Stats- og Naturrettens Udvik-

¹) Om François de la Noue se HENNY GLARBO, *En Adelskole i det 16. og 17. Aarhundrede*, 1923, p. 9—14.

ling gennem en lang Række Forfattere, blandt hvilke findes Machiavelli („Discorsi sopra la prima deca di Livio“ i Særudgave), Jean Bodin, Niels Hemmingsen, Justus Lipsius, Giovanni Botero, Alberico Gentili, Kong Jacob (James) I af England, Henning Arnisæus, Johannes Althusius, Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Dietrich Reinking og Samuel Pufendorf, hvis Naturretslære, „Elementa jurisprudentiæ universalis“, det første større Skrift fra hans Haand, udkom 1660, Aaret før Righofmesterens Død. Har Peder Schumacher, da han skred til Udarbejdelsen af Kongeloven, ikke kendt denne Litteratur andet Steds fra, har han kunnet stifte Bekendtskab med den gennem Gersdorffs Bibliotek, der var ham i Egenskab af kgl. Bibliotekar siden 1663 fuldt tilgængeligt.

En smuk Stilling indtager ogsaa Historien. Gersdorff har her lagt særlig Vægt paa at være i Besiddelse af de forskellige Landes store Scriptorum-Samlinger (alle i Folio) og har dem vistnok saa godt som alle. Af Middelalderens Historikere forekommer blandt flere andre Gregor af Tours, Paulus Diaconus, Adam af Bremen, Helmold, Arnold af Lübeck, Orderik Vital, Otto af Freisingen og Matthæus Parisiensis. Ogsaa ved den nyere Tid gør Trangen til at raade over Kildematerialet sig gældende. Bemærkelsesværdig er for Frankrigs Vedkommende Tilstedeværelsen af „Mercure français“, et Repertorium over Tidshistorien med mange Aktstykker (25 voll. in 8°), og en enestaaende Samling af Pjecer og Smaatryk omfattende Aarene 1547—1632 og belysende Forholdene under Religionskampene til ind i Ludvig XIII.s Regering (69 voll. in 8°). Af det 16. og 17. Aarhundredes Historikere er der saa mange, at blot de vil kunne anføres, som har et litterært Navn og historiografisk er af Betydning. Blandt Italienerne møder man de to store Læremestre i realpolitisk Historieskrivning: Machiavelli („Istorie fiorentini“ i Særudgave) og Guicciardini (Italiens Historie i tre Udgaver); dernæst Paolo Paruta (Venezias Historie) og Arrigo Catarino Davila (Religionskampene i Frankrig), begge af Guicciardini's Skole og Aand. Mellem Spanierne træffes Gero-

nimo Zurita (Aragons Historie), Diego Hurtado de Mendoza (Maureropstanden 1568—71 i Granada) og Juan de Mariana, der skrev den klassiske Spaniens Historie paa Latin og derefter selv overførte Værket til Spansk (Gersdorff har Bogen i begge Skikkelser). Af Portugiserne staar i første Række João de Barros, „den portugisiske Livius“, med Skildringen af Togterne til Indien under Vasco da Gama's Førerskab og Landets Erobring (paa Portugisisk og i italiensk Oversættelse). Blandt Frankrigs Historikere: Philippe de Commines, i realpolitisk Tankegang Machiavelli's og Guicciardini's jævnbyrdige (Memoirer til Ludvig XI.s og Carl VIII.s Historie); Jacques-Auguste de Thou („Historiæ sui temporis“, Tidsrummet 1546—1607); Bernard de Girard, seigneur du Haillan og François de Mézeray, der begge i Modersmaalet gav en Fremstilling af Frankrigs Historie i dens fulde Udstrækning. For Englands Vedkommende: Francis Bacon (Henrik VII.s Historie) og William Camden (Dronning Elisabeths Historie, samt „Britannia“, en topografisk-antikvarisk Beskrivelse af England efter Flavio Biondo's Mønster); for Tysklands: Beatus Rhenanus (Biondo's tyske Elev), Johannes Aventinus (Bayerns Historie) og Johannes Sleidanus („Commentarii de statu religionis et rei publicæ Carolo V Cæsare“). De nordiske Lande er repræsenterede bl. a. ved Saxo (i Stephanius' Udgave), Huitfeldt (Kvartudgaven), Lyschander, Johannes Pontanus og Ole Worms antikvarisk-runologiske Arbejder; Peder Claussøn (Norgesbeskrivelsen); Ericus Olai, Johannes og Olaus Magnus, Petrus Petreius og Erik Göransson Tegel. Yndlingen er Commines, om hvis Værk en lidt yngre Landsmand har sagt, at det „ikke manglede ved Hovedgærdet eller i det mindste i Arbejdsværelset hos de Herre og Krigsmænd, der interesserede sig for deres Fædrelands Vel og deres eget Avancement“¹⁾. Gersdorff har tre Udgaver af den franske Text, en latinsk, en spansk og en tysk Oversættelse. Det 16. Aarhundredes Opdagelsesrejser i Forbindelse med

¹⁾ *Letterstedtska tidskr.* 1915, p. 583.

hans Forkærlighed for Spanien har sat Frugt i Tilstedeværelsen af de store Folioværker, i hvilke spanske Historikere paa deres Modersmaal skildrer Amerikas Erobring, Peru og det gamle Incarige, hvortil hos ham slutter sig den kloge Jesuit José de Acosta's „Historia natural y moral de las Indias“, en Bog, som vakte Alexander von Humboldt's Beundring¹).

Den geografiske Litteratur hører iøvrigt ikke til de større Afdelinger i Gersdorffs Bibliotek, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at den skulde være uden indre Gehalt. Man træffer her den italienske Litterat Petrus Martyr's livfulde, i Brevform af-fattede Skildring af Amerikas Opdagelse („De rebus oceanis et novo orbe“). Blandt Rejsebeskrivelser er i særlig Grad Opmærksomhed værd to af Middelalderens Asienfarere: den spanske Rabbiner Benjamin af Tudela, der i det 12. Aarhundrede drog til Bagdad, og den venezianske Købmandssøn Marco Polo, som i det 13. gæstede Storkhanen i Kina. Af de nyere: den franske Naturforsker Pierre Belon, der 1547—1550 berejste Levanten med levende Sans ogsaa for Oldtidsmindesmærkerne; de hollandske Sømænd Jan Huygen van Linschoten og Willem van Schouten, den første beskrivende sin Udforskning 1583 af Østasiens Kyststrækninger, den anden sin Verdensomsejling 1615—17, ved hvilken Lejlighed Amerikas sydligste Forbjerg fik Navnet Cap Hoorn efter Schouten's Fødeby, og den hertugelige gottorpske Raad Adam Olearius' Beretning om sin Rejse i Rusland og Persien med en Rigdom af etnografiske, historiske og antikvariske Oplysninger (1656, 2°), hvortil kommer Englænderen Samuel Purchas' „Pilgrimes“, en omfattende og broget Samling af Rejser til Søs og til Lands af Engelskmænd og andre (1625, 4 voll. in 2°). Mellem de geografiske Haandbøger befinder sig Sebastian Münster's og André Thevet's voluminøse Kosmografier, begge i Folio. Af kartografiske Arbejder er der Abraham Ortelius', Willem og Jan Blaeu's store Kortværker, indenfor Nautikken Willem Jansz Blaeu's „Zee Spieghel“ og

¹) FITZMAURICE-KELLY, *Geschichte der spanischen Litteratur*, 1925, p. 256.

Engländeren Robert Dudley's i Venezia udkomne „Dell' Arcano del mare“, alle i Folio. Uomtalt kan ej heller lades Kölnerkanikken Georgius Braunius' „Civitates orbis terrarum“: Kort over og kobberstukne Prospekter af alle den da kendte Verdens Byer med ledsagende Text. Gersdorff har en tysk Udgave (2 voll.) og en latinsk (3 voll.), begge i Folio.

Af det 16. og 17. Aarhundredes Matematikere har Gersdorff anskaffet Portugiseren Pedro Nuñez (Nonnius), Italieneren Nicolo Tartaglia og Franskmanden François Viète i samlede Folioudgaver. Dertil kommer blandt Enkeltskrifter: Albrecht Dürer's Perspektivlære (i latinsk Oversættelse), John Napier's og Henry Briggs' Bøger om Logaritmer, Willibrord Snell's Fremstilling af Trigonometrien og Frans van Schooten's latinske Udgave af Descartes' analytiske Geometri. En fremtrædende Stilling indtager Astronomi og Fysik. Selve Grundvolden under det ny Verdensbillede: Copernicus' „De revolutionibus orbis coelestium“ forefindes i Folioudgaven fra 1566. Det kan synes mærkeligt, at der af Tyge Brahe blot er et enkelt Værk („Epistolæ astronomicæ“), men af Galilei foreligger dels den første samlede, 1655—56 udkomne Udgave af „Opere“ (2 voll. in 4°), dels det latinske Skrift fra 1610, i hvilket Opdagelsen af Jupiters Drabanter kundgjordes, og i Originaltrykket fra 1632 den navnkundige italienske Dialog om de to Verdenssystemer: det ptolemæiske og det copernikanske. Kepler haves vistnok komplet og af William Gilbert de Skrifter, i hvilke han trak Linierne op for Læren om Elektricitet og Magnetisme. Blandt Galilei's Elever træffes Benedetto Castelli, Bonaventura Cavalieri og Evangelista Torricelli, den sidste — Barometrets Opfinder — i samlet Udgave, samt af den yngste Generation en Mand, der skulde komme frem i forreste Række: Christian Huygens med det Skrift fra 1659, i hvilket han klarede Spørgsmaalet om Planeten Saturns Ringsystem. Ogsaa de mekaniske Videnskaber er smukt repræsenterede, men her maa det være nok af Navne blot at anføre to: Italieneren Guido Ubaldi del Monte og Nederländeren Simon Stevin; af Stevin, der er ble-

vet kaldt „den nyere Statiks Fader“ (Grundlæggeren er Archimedes), og som skrev i sit Modersmaal, haves de samlede Værker i fransk Oversættelse. Hvor interesseret Gersdorff har været, foreligger et yderligere Vidnesbyrd om i Tilstedeværelsen af en Bog fra 1655, i hvilken den franske Læge Pierre Borel oplyste, at det var hollandske Brilleslibere, hvem Opdagelsen af Kikkerten skyldtes.

Svagere saavel i Henseende til Bøgernes Antal som indre Sammenhæng fremtræder de øvrige Naturvidenskaber. Af Botanikere møder man Caspar Bauhin med et enkelt Arbejde, Rembertus Dodonæus med sin Urtebog (i hollandsk Oversættelse) og Simon Paulli med „Flora Danica“ samt Pierandrea Mattioli's højtskattede Kommentar til Dioskorides. Mellem Mineralogerne befinder sig Georg Agricola, Fagets Grundlægger, med sine Hovedværker, desuden Bøger af Boëtius de Boot og Jan de Laet om de ædle Stene, som den Gang tilskreves Lægedomskraft. Mere syner Zoologien, hvortil en væsentlig Aarsag er Tilstedeværelsen af de store og bindstærke encyklopædiske Folioværker af Conrad Gessner, Ulisses Aldrovandi og Johannes Jonstonius. Men her forekommer ogsaa forskellige specielle Arbejder: Pierre Belon's om Fugle og Fisk (begge paa Fransk), den engelske Læge Thomas Mouffet's om Insekterne (paa Latin) og „Museum Wormianum“, Kataloget over Ole Worms europæisk berømte Samlinger, i hvilket der for første Gang gaves Verden ordentlig Besked om nordiske Dyreformer, samt — som Udslag maaske af en altid vaagen Interesse for Spanien — Fremstillinger af Sydamerikas Flora, Fauna og Mineraler.

Vender man sig derefter til Medicinen, faar man det Indtryk, at Gersdorff, selv om han har anskaffet sig den italienske Anatom Gabriele Fallopio i samlet Udgave (1584, 2°), Caspar Bauhin's Oversigtsværk „Theatrum anatomicum“ (1605, 8°) og Thomas Bartholin's nye Udgave af Faderens anatomiske Haandbog (1651, 8°), har lagt mindre Vægt paa denne Side af Faget: Vesalius' epokegørende Arbejde haves blot i et kom-

menteret Udtog fra 1616 og af anatomiske Atlasser iøvrigt ikke andre end Giulio Casserio's ufuldendte i tysk Skikkelse fra 1656, 4°. Det er i hvert Fald den praktiske Medicin's Udøvere, der ved en Gennemgang af Bogbestanden tiltrækker sig Opmærksomhed. Man træffer her Luigo Cornaro's „Trattado della vita sobria“, en Bog, om hvilken en moderne Medicinalhistoriker har sagt, at den ikke blot er berømt, men endnu læseværdig¹⁾. Dernæst Arbejder af Girolamo Fracastori, Jean Fernel, Laurent Joubert, Guillaume Baillou o. fl. a. Disse Mænd var Modstandere af den store Oldtidsgræker Galenos' endnu i vide Kredse indenfor Lægevidenskaben herskende System og mødtes heri med Paracelsus, hvem Gersdorff har i samlet Udgave fra 1589 (4 voll. in 4°). Jævnside hermed giver sig i Biblioteket gennem Bøger af Realdo Colombo og Andrea Cesalpini til Kende en Interesse for biologiske Problemer, som kulminerer i Tilstedeværelsen af William Harvey's revolutionerende Paa-visning af Blodets Kredsløb (i Udgave fra 1639, 4°) og hans Fremstilling af Dyrenes Forplantning (1651, 4°), hvortil slutter sig fra 1654 Thomas Bartholin's Skrift om Lymfekarrene og Francis Glisson's om Leveren. Det turde være givet, at disse Bøgers Nærværelse ikke beror paa en Tilfældighed. Lægges til, hvad Gersdorff har af Astronomi, Fysik og Filosofi, er det klart, at han har følt sig levende tiltrukket af de Retninger indenfor Videnskabens og Tænkningens Verden, som brød nye Baner og stod i Pagt med Fremtiden.

Der er endnu en Del Fag, som ikke vil kunne forbigaaes, naar Talen er om en dansk Adelsmands Bibliotek i det 17. Aarhundrede. Det var ikke blot moderne Sprog, Stats- og Retsvidenskab, de unge Mennesker lagde sig efter paa deres Udenlandsrejser, men de studerede ogsaa Militærvæsen, dyrkede Ride- og Fægtekunst og andre adelige Exercitier. Og naar de kom hjem, stillede Livet som Godsejere og Landmænd Krav om Indsigt i mange forskellige praktiske Forhold. Gersdorffs Bibliotek af-

¹⁾ HAESER, *Geschichte der Medicin*, 3. Bearb., II, 1881, p. 214.

lægger herom mere end et Vidnesbyrd. Om Krigskunstens Teori og Praxis findes Arbejder af Machiavelli („Dell'arte della guerra“ i Særudgave), Hertugen af Albas Ryttergeneral Bernardino de Mendoza, Huguenotfeltherren Henri duc de Rohan, om Fortifikation af Italieneren Pietro Sardi, Franskmanden Jean Errard, Tyskeren Matthias Doegen foruden flere andre indenfor begge Faggrupper. Der er Værker om Vaabelære, Hær- og Troppføring, om Hippologi o. s. fr. Ogsaa Jorddrotten tilfredsstilles. Der findes Skrifter om Landbrug af italienske, spanske, franske og tyske Agronomer; italienske Bøger om Vinavl, engelske om Saaning og Træplantning, italienske og tyske om Jagt, om Havevæsen paa Fransk og paa Dansk: Jacques Boyceau, seigneur de la Baudière, Hofgartner hos Ludvig XIII og Ludvig XIV, og Hans Rasmussen Block, Urtegaardsmand ved Kronborg Lysthave, har begge fundet Plads i Biblioteket¹⁾.

Den moderne Skønlitteratur i Gersdorffs Bibliotek er, som Tabellen p. 144—45 viser, i ganske overvældende Grad romansk. Kataloget stiller Spanien i Spidsen; det vil dog her som ellers være rettest at begynde med Italien, Renæssancens Moderland. Der er da at nævne Dante, Petrarca (de latinske Skrifter saavel som hans italienske Poesier, de sidste i to forskellige Udgaver), Boccaccio („Il Decamerone“, „Il Corbaccio“ og de latinske

¹⁾ WALDE har i de faa Rester, som findes af Borkvard Rud's Bibliotek, truffet Arbejder om Bygningskunst, Fortifikation, Krigsvæsen, Matematik, Hippologi, Medicin og Naturvidenskab, „allså fack af utprægladt praktisk betydelse“, hvilket er blevet til, at Rud's Bibliotek „saaledes i væsentlig Grad har adskilt sig fra Datidens øvrige Adelsbiblioteker“ (LAURITZ NIELSEN, *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne*, I, 1946, p. 125). Det er Slutning ud fra utilstrækkeligt Materiale. De nye Ejere beholdt naturligvis blot, hvad der interesserede dem, eller ikke havde i Forvejen. Slutningen er da ogsaa evident forkert. Gersdorffs Bibliotek er ikke det eneste Vidnesbyrd, som kan føres i Marken. Man kan tage hvilket som helst af de trykte Adelsbibliotekskataloger fra Laurids Ulfeldt's i 1662 til Mogens Skeel's i 1697, og man vil i dem alle finde de Borkvard Rud særlig tillagte Fag repræsenterede i rig Fylde med de samme Værker, han havde, og flere til. Hvis hans Bibliotek var bevaret i sin Helhed, skulde det saamænd nok vise sig at indeholde ogsaa andet end praktiske Fag; i alt Fald er det en Fornøjelse at erfare, at hans Exemplar af „Il Decamerone“ endnu er i Behold i Linköping.

Helte- og Heltindehistorier), Sannazaro (de latinske Digte og den italienske Hyrderoman „Arcadia“), Ariost („Orlando furioso“ og Komedien „I Suppositi“), Luigi Alamanni, Francesco Berni, Giovanni della Casa (ikke blot den i Sorøtiden anskaffede latinske Oversættelse af „Il Galateo“, men ogsaa „Rime e prose“) og Torquato Tasso („Gierusalemme liberata“ i tre forskellige Udgaver og Hyrdespillet „Aminta“). Blandt Dramatikerne træffes Trissino med „La Sophonisba“, den første italienske Tragedie; Kardinal Bernardino Bibbiena med den lidet ærbare Komædie „Calandria“, som gjorde stor Lykke ved Pave Leo X.s Hof; Pietro Aretino med flere af sine Komædier og Battista Guarini med Tragikomædien „Il pastor fido“ i to forskellige Udgaver. Mellem Prosaforfatterne: Baldassare Castiglione med Bogen om Hofmanden, „Il Cortegiano“, i to Udgaver paa Italiensk foruden den i Leipzig købte latinske Oversættelse; Annibale Caro med de højt beundrede „Lettere familiari“ og Trajano Boccalini med sine satirisk-kritiske Efterretninger fra Parnas „Ragguagli di Parnasso“ (ogsaa i engelsk og tysk Oversættelse). Af Spaniere haves Juan de Mena, Juan Boscan, Garcilaso de la Vega, Luis de Leon (Mystikeren, som ogsaa var lyrisk Digter) og Gongora i samlede Skrifter; af Epikere Alonso de Ercilla („La Aracauna“); af Dramatikere Fernando Rojas' „Tragicomedia de Celiste y Molibee“ (ogsaa i fransk Oversættelse), Lope de Vega (3 voll. in 4°) og Francisco de Rojas Zorrilla, men Alarcón og Calderon søger man forgæves. De har dog ikke været Gersdorff ubekendte, da han ejede en i Madrid 1652 (8 voll. in 4°) udkommen Samling af Skuespil, i hvilken Alarcón og Calderon er optagne sammen med en Række andre spanske Dramatikere. Blandt Prosaforfatterne befinder sig Jorge de Montemayor, af Fødsel Portugiser, med Hyrderomanen „Diana“; som Repræsentanter for den af Spanierne med Forkærlighed dyrkede picareske Roman: Mateo Aleman („Vida de Guzman de Alfarache“) og Luis Velez de Guevara med Bogen om Haltefanden („El diablo cojuelo“); endelig Cervantes med „Galatea“ og — i Udgave fra 1617 (2 voll. in 8°) — „Don Quixote“. I stort Tal foreligger Skrif-

ter af Francisco de Quevedo y Villegas og Baltasar Gracián, den sidste en af Schopenhauer's Yndlingsforfattere, ligesom det siger sig selv, at Gersdorff har sin gode Ven Grev Bernardino de Rebolledo's poetiske Frembringelser. Af Portugisere er der ikke mange og kun én her at anføre: Camões, af hvis „Os Lusíadas“ ikke mindre end fire Udgaver forefindes. Frankrig møder frem med Rabelais („Gargantua et Pantagruel“), Ronsard og Malherbe, begge i samlede Udgaver, du Bartas („La Semaine“, ogsaa i tysk Oversættelse, og „Oeuvres poétiques et chrestiennes“), Garnier („Tragédies“), d'Urfé („L'Astrée“), Théophile de Viaud og Saint-Amant, begge med „Oeuvres“, Balzac (Breve og Afhandlinger), Voiture („Lettres et poesies“), Charles Sorel („L'histoire comique de Francion“), Tristan l'Hermite („Plaidoyers historiques“), Madelaine de Scudéry med Romanen „Le grand Cyrus“ (10 voll. in 8°), Jean Mairet („Sylvie. Tragédie pastorale“), Georges de Scudéry og Corneille. Af Georges de Scudéry findes tolv dramatiske Arbejder, af Corneille følgende: „Le menteur“, „La Suite du menteur“, „Le Cid“ (to Udgaver), „Horace“, „Cinna“, „Polyeucte“, „Pompée“, „Rodogune“, „Héraclius“ og „Don Sanche d'Aragon“. Man kan disputere om, i hvem af de to Gersdorff har fundet mest Behag.

Ganske anderledes er, som det ogsaa fremgaar af Tabellen, Forholdet, naar Talen bliver om de germanske Folk. Af Hollands største Digter Joost van den Vondel haves den prosaiske Oversættelse af Vergil og den metriske af Davids Salmer samt en lille Samling Hyldestvers under Titlen „De Parnas aen de Belt“, fremkaldte ved et Besøg 1657 i København i Forretningsanliggender paa Sønnens Vegne. Vondel blev i andre Henseender vel modtaget og stiftede bl. a. Bekendtskab med Gersdorff, hvem han viede et af Bogens Digte¹⁾. Ellers er det den i visse Kredse i Danmark stærkt yndede Jacob Cats, som i Biblioteket

¹⁾ LEENDERTZ, *Het leven van Vondel*, 1910, p. 322—23, jfr. HELGE KJÆRGAARD i: *Holland og Danmark* II, 1945, p. 196—98. Digtet til Gersdorff i: *De Werken van Vondel*, VIII, 1935, p. 618—19.

fører Ordet paa Nederlændernes Vegne. Blandt tyske Digtere træffes Martin Opitz, Johann Rist, Andreas Tscherning og Moscherosch med 6te Del — de andre er vel forkomne — af „Gesichte Philanders von Sittewalt“; af plattyske Digtere findes Hans Willumsen Lauremberg, der var Professor i Matematik i Sorø, med „Veer Schertz Gedichte“. Meget fyldig er ej heller den engelske poetiske Litteratur, skønt Gersdorff var ganske vel forsynet med engelsk Teologi: Philip Sidney's Hyrderoman „The countesse of Pembrokes Arcadia“, John Donne's „Poems“ og religiøse Digtsamlinger i hans Spor af George Wither, Francis Quarles og George Herbert er saa noget nær det hele. Shakespeare findes ikke, og deri er intet mærkeligt. For dannede Mænd i det 17. Aarhundrede udenfor England med antik og romansk Indstilling overfor Skønlitteratur var han ingen virkelig Digter, men Forfatter af Texter, der — tilmed i forvrænget Form — opførtes af omvandrende Skuespillertrupper, tjene-
 nende, som det er sagt, „til at tilfredsstille det groveste Forlystelsesbehov. Hvad betød Shakespeare den Gang i Sammenligning med Tasso og Ronsard!“¹⁾. Det stemmer godt nok hermed, at Bruun under sin Gennemgang af det 17. Aarhundredes danske Bibliotekskataloger praktisk talt kun én Gang er stødt paa Shakespeare som Dramatiker: hos Jens Rosenkrantz, paa hvis Auktion 1696 Det kgl. Bibliotek købte sit Exemplar af 2den Folio-Udgave fra 1632 (Auktionsnummeret endnu paa-
 klæbet)²⁾. For Danmarks og Sveriges Vedkommende er Bille-

¹⁾ EBERHARD GOTHEIN i: *Die Kultur der Gegenwart*, Teil II, Abteilung V, 1, 1908, p. 200, jfr. J. G. ROBERTSON i: *The Cambridge History of English Literature*, V, 1918, p. 283—308.

²⁾ BRUUN, *Det kgl. Bibliotheks Stiftelse*, 1873, p. 50. Om Jens Rosenkrantz har været betaget af Shakespeare eller blot købt ham i sin Egenskab af Bogsamler i stor Stil, er ikke til at sige; han havde ogsaa Sonetterne (1640, 8°) og Folio-udgaver saavel af Ben Jonson som Beaumont & Fletcher. Vanskeligt er det ligesaa ved Erik Rosenkrantz, der ejede ikke faa engelske Bøger, ogsaa skønlitterære (foruden Ben Jonson Milton f. Ex.), selv om hans almene Indstilling som de øvrige danske Adelsmænds væsentligst er romansk. Hos ham findes et Samlingsbind i 4°: „The Tragedie of King Richard III. W. Shakespeare 1612. Jonson the Foxe 1607.“ Hvilket af de to Navne har ejet Tiltrækningskraften? Thomas Kingo

det trøstesløst. Paa Svensk har Gersdorff Oversættelsen 1621 af „Reyneke Fosz“, paa Dansk intet, med mindre man vil regne en Udgave fra 1613 af Rimkrøniken til Skønlitteraturen. Men hvad skulde han iøvrigt gøre? Anders Arrebo's „Hexaëmeron“, det første danske Digterværk af Format, var endnu ikke udkommet, da han døde. Det gik ellers ikke helt upaaagtet hen i litterært interesserede adelige Kredse, men ses at være anskaffet hos Erik Rosenkrantz, Laurids Lindenov og Jens Rosenkrantz og har endog — som eneste danske Bog — fundet Vej til Dronning Sophie Amalies Bibliotek¹).

Af Incunabler er der ikke mange i Gersdorffs Bibliotek. Efter en automatisk Optælling skulde Tallet blive 42, men da to er Gengangere, realiter 40. Men dette Tal har intet med Virkeligheden at gøre, idet op mod en Trediedel enten er udkatalogiserede Dele af Incunabler eller Henvisninger til Bøger, der ikke selv er Incunabler, men sammenbundne med saadanne. Det virkelige Tal er 28. Da der efter Gersdorffs Tid — særlig i det 18. Aarhundrede med Thotts mægtige Samling — er indgaaet Incunabler til det kgl. Bibliotek, som falder sammen med hans, bliver Spørgsmaalet, hvor mange af hans der endnu er til. Frederik III lod i 1660-erne alle Bøger i de Bogsamlinger, han havde erhvervet sig, selv om de i Forvejen var indbundne, ensartet ombinde af indkaldte franske Bogbindere, som dog ikke var naaet helt igennem Folianterne, da de afskedigedes af Efterfølgeren Christian V. Af de erhvervede Samlinger havde kun Generalprokurør Peder Scavenius' en enkelt Incunabel (Inc. 1663) fælles med Gersdorffs. Da det vel ikke er tænkeligt, at Peder Schumacher som Bibliotekar har købt Incunabler, som i Forvejen var til Stede, tør de, der bærer Frederik III.s Monogram og ikke har anden paaviselig Proveniens, antages at have

havde i sit Bibliotek Sonetterne og — som Del af et Samlingsbind i 4° — „Hamlet prince of Denmark“. Se iøvrigt ALF HENRIQUES, *Shakespeare og Danmark*, 1941, p. 12, der korrigerer en af Bruun fremsat Formodning.

¹) *Bok- och Bibliotekshistoriska Studier tillägnade Isak Collijn*, 1925, p. 235, No. 48.

været Gersdorffs. De er i nedenstaaende Fortegnelser mærket med *. Som stammende fra ham tør maaske ogsaa regnes de Incunabler, der hos ham var indbundne med andre Bøger, og som nu optræder i Indbinding fra det 19. Aarhundrede, da det kgl. Biblioteks Samlingsbind efterhaanden blev opløste, — naar Proveniensen ikke kan paavises at være en anden. De er mærkede med (*). Listen ser da saaledes ud, idet Incunablernes nuværende Nummer sættes i Spidsen og Titlerne meddeles i Overensstemmelse med Victor Madsens Katalog¹⁾ :

Liste over Gersdorffs Incunabler.

- (*)113. Alexander Benedictus: *Diaria de bello Carolino*. 4° [1496, Venezia, Aldus Manutius.] (Halvbind c. 1860; hos Gersdorff indb. m. *Stephani Nigri Opuscula* 1532, 4°.)
297. Aristophanes: *Comoediae*, Graecè. 2°, 1498¹⁾, Venezia, Aldus Manutius. (Thott.)
298. Aristoteles: *Opera*, Graecè. 2°, 1495—98, Venezia, Aldus Manutius. (Thott; hos Gersdorff opført med Aarstallet 1497).
- (*)352. *Ars moriendi*. 4°, [c. 1495, Köln, Heinrich Quentell.] (Hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
- *533. Barbarus, Hermolaus: *Castigationes Plinianaë*. 2°, 1493, Roma, Eucharius Silber. (Frederik III.s Monogram.)
550. Bartholomaeus Anglicus: *De proprietatibus rerum*. 2°, 1485, Strassbourg, [Georg Husner.] (Skindb. c. 1690.)
788. Bonatus, Guido: *Decem tractatus astronomiae*. 4°, 1491, Augsburg, Erhard Ratdolt. (Thott.)
- *840. Bossius, Donatus: *Chronica*. 2°, 1492, Milano, Antonius Zarotus. (Frederik III.s Monogram.)
- (*)932. Brunus Aretinus, Leonardus: *De bello Italico adversus Gothos gesto*. 2°, 1470, Foligno, Johann Neumeister et Emilianus de Orsinis. (Pergamentbd.)
1292. Crescentiis, Petrus de: *Opus ruralium commodorum*. 2°, 1474, Louvain, Johannes de Westphalia. (Thott.)
1325. Dandolo, Fantinus: *Compendium pro catholicae fidei instructione*. 4°, u. A. [Venezia, Raynaldus de Novimagio.] (Thott; hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
1425. *Disputatio S. Trinitatis super redemptione humani generis*. 4°,

¹⁾ VICTOR MADSEN, *Katalog over det kgl. Biblioteks Inkunabler*, I—II, 1935—38.

- u. A. [Leipzig, Wolfgang Stöckel.] (Thott, Halvbd. c. 1800; hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
- *1589. Ficinus, Marsilius: *Epistolae*. 2°, 1495, Venezia, Matthaeus Capsaca. (Frederik III.s Monogram.)
1661. Ganivetus, Johannes: *Amicus medicorum*. 4°, 1496, Lyon, Jean Trechsel. (Thott.)
- (²)1663. Gaza, Theodorus: *Grammatica introductiva. De mensibus*. — Apollonius Dyscolus: *De constructione*. — Herodianus: *De numero. Graecè*. 2°, 1495, Venezia, Aldus Manutius. (Og-saa hos Peder Scavenius; Frederik III.s Monogram.)
- (*)1687. Gerardus de Vliederhoven: *Cordiale quattuor novissimorum*. 4°, 1492, Köln, Heinrich Quentell. (Halvbd. c. 1800; hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
1866. Guilelmus de Gouda: *Expositio mysteriorum missae*. 4°, 1500, Köln, [Heinrich Quentell.] (Thott; hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
1894. Haedus, Petrus: *De amoris generibus*. 4°, 1492, Treviso, Gerardus Lisa. (Købt 1851; hos Gersdorff indb. m. *Stephani Nigri Opuscula* 1532, 4°.)
- *2114. Isidorus Hispalensis: *Etymologiae*. — *De summo bono*. 2°, 1493, Venezia, Bonetus Locatellus. (Frederik III.s Monogram.)
2450. Lapide, Johannes de: *Resolutorium dubiorum circa celebrationem missae*. 4°, 1493, Köln, Heinrich Quentell. (Thott; hos Gersdorff indb. m. *Lavacrum conscientiae* 1501, 4°.)
- (*)2476. Leonicensus, Nicolaus: *De epidemia quam morbum Gallicum vocant*. 4°, 1497, Venezia, Aldus Manutius. (Papirbd. c. 1800; hos Gersdorff indb. m. samme Forfatters *De Plinii et plurium aliorum medicorum erroribus* 1509, 4°.)
- (*)3190. Phalaris: *Epistolae, Graecè*. 4°, 1498, [Venezia], Bartholomaeus Pelusius Justinopolitanus. (Halvbd. c. 1800; hos Gersdorff indb. m. *Arriani Circumnavigatio Ponti Euxini* 1533, 4°.)
- (*)3233. Picus de Mirandula, Johannes Franciscus: *De morte Christi et propria cogitanda*. — *De studio divinae et humanae philosophiae*. 4°, 1497, Bologna, Benedictus Hectoris. (Halvbd. c. 1850.)
3510. Rodericus Sancius de Arevalo (Rodericus Zamorensis): *Compensiosa historia Hispanica*. 2°, u. A., [Roma], Ulrich Gallus (Han). (Thott; hos Gersdorff regnet som 4° og betegnet som „Editio pervetusta“.)

- (*)3563. Sabellicus, Marcus Antonius Coccius: De Venetis magistratibus. 4°, 1488, Venezia, Antonius de Strata. (Papirbd.; hos Gersdorff indb. m. Stephani Nigri Opuscula 1532, 4°.)
- *3698. Serapion, Johannes: Liber aggregatus in medicinis simplicibus. 2°, 1473, Milano, Antonius Zarotus. (Frederik III.s Monogram.)
3805. Suidas: Lexicon graecum. 2°, 1499, Milano, Johannes Bissolus et Benedictus Mangius. (Thott.)
3806. Suiseth, Richardus: Calculationes, per Johannem Tollentinum emendatae. 2°, 1498, Pavia, Franciscus Girardengus. (Skindbd. c. 1700.)¹⁾

Man tør gaa ud fra, at Gersdorff har købt sine Incunabler ikke med Henblik paa Trykket, men af Hensyn til Texten. At samle paa Bogtrykkerkunstens ældste Frembringelser for disses egen Skyld og i det hele paa bibliofile Sjældenheder hører, som udtalt af Bruun og Ellen Jørgensen, ikke det 17., men det 18. Aarhundrede til²⁾.

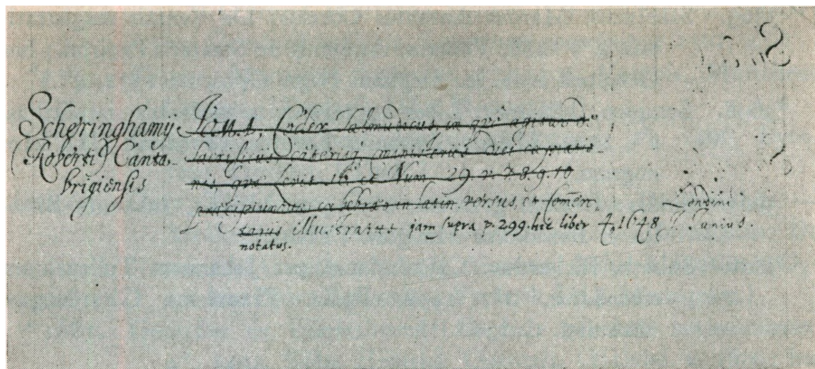
IV.

Da Gersdorffs Bibliotek efter hans Død i Henhold til Testamentet blev Frederik III.s Ejendom, flyttedes det over paa Københavns Slot og fik ifølge en sikkert ganske tilforladelig Optegnelse fra 1688 af Frederik Rostgaard Plads øverst i den mod den nuværende Ridebane vendende Kirkefløj i et Par Rum, som senere indrettedes til Huskapel for Tronfølgeren Christian V.s reformerte Gemalinde Charlotte Amalie³⁾. Arbejdet med

¹⁾ Af danske Incunabler, for hvilke Grænsen ned i Tiden sættes til Aar 1550, findes tre: Jesu Barndoms Bog (1508, 8°), Biskop Knud Mikkelsens Glosser til Jydske Lov (1508, 4°) og Hans Tausens Postil, Vinter- og Sommerparten (1539, 8°).

²⁾ BRUUN, *Det kgl. Bibliotheks Stiftelse*, 1873, p. 50—51; ELLEN JØRGENSEN i: *Teolog. Tidsskr.*, 3. R. VIII, 1917, p. 247. LAURITZ NIELSEN er i sin Bog om Privatbibliotekerne (se p. 65) af en anden Anskuelse, men jeg tror ikke, hans Betragtninger vilde kunne holde Stand overfor en Kritik, og maa for mit Vedkommende fortvarende være af Bruuns og Ellen Jørgensens Mening.

³⁾ Rostg. 4°, 212 (KB). Rostgaard havde til Privatpræceptor Willum Worm, Schumachers Efterfølger som kgl. Bibliotekar.

Revisionsantegnelse (jam supra p. 299 hic liber notatus) af Marcus Meibom i Kataloget over Joachim Gersdorffs Bibliotek.

Overtagelsen tilfaldt den kgl. Bibliotekar Marcus Meibom. Herom skrev han, der efterhaanden følte sig utilfreds med sin Stilling i Danmark, da han — som han sagde — hverken kunde være Gud eller Mennesker til nogen Nytte her, i det ovennævnte Brev af $\frac{5}{8}$ 1661 til Nicolaus Heinsius: „For Øjeblikket spilder jeg min Tid og plager mig selv med at gennemgaa efter Katalogets Rækkefølge det Bibliotek, som i sin Tid har tilhørt Hans Excellence Gersdorff, og som han i levende Live har testamenteret sin Konge, og med at overtage det paa Kongens Vegne, uden nogen som helst Løn for det store Arbejde, som jeg dog i det mindste kunde vente“¹⁾. Af denne Gennemgang bærer det Gersdorffske Bibliotekskatalog tydelige Spor. Dets tredje Haand (se ovenstaaende Afbildning) er Meiboms, og man ser, at han med Bøgerne for sig har rettet i Kataloget fejlskrevne Aarstal, korrigeret dobbelte Placeringer og tilføjet et og andet Værk, som endnu ikke var indført, kort sagt: foretaget en Re-

¹⁾ BURMANN, *Sylloge epistolarum*, II, 1727, p. 818. Man kunde maaske mene, at da Meibom var lønnet kgl. Bibliotekar, er hans Beklagelse over intet Extragratiæ at faa uberettiget. Sagen er, at han — som forøvrigt andre Embedsmænd i Frederik III.s Tid — kun med Møje fik sin Løn udbetalt og først efter idelige Anmodninger derom. Spørgsmaalet kan for hans Vedkommende ikke her nærmere udredes; et Begreb vil man kunne danne sig ved at efterse Skatkamrets Besolningsbog A fol. 211^v—212^r (RA).

vision. Brevet til Heinsius fortsætter: „De spanske og italienske Haandskrifter fra dette Bibliotek — faatallige ganske vist, men udmærkede, har jeg i Gaar forevist Hans Majestæt. Hvis du skulde ønske at se Kataloget over dem, som jeg har udarbejdet temmelig omhyggeligt, idet jeg har optegnet alt, hvad der er i hver enkelt Bog eller Bind, skal jeg gerne tjene dig deri.“ Det ses, at her har man Kilden til Efterretningen om Meibom i Gersdorffs Tjeneste som Bibliotekar og Affatter af hans Katalog, og at denne Kilde af Tycho de Hofman ved vanlig — Ordet kan trygt bruges — flygtig Læsning er blevet misforstaaet. Iøvrigt er Bemærkningen om Manuskripterne mærkelig. Meiboms Katalog over dem findes ikke mere, og deres Existens kendes ikke andet Steds fra; Førstebibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Uppsala Dr. Paul Höberg, der har udgivet trykte Kataloger over det kgl. Biblioteks spanske og italienske Haandskrifter med skyldig Hensyn til Proveniensen¹⁾, véd intet herom og kunde ikke vide det, da Rigshofmesteren jo ikke skrev Navn i sine Bøger. Skulde de endnu findes, maa det være i den Afdeling af Bibliotekets Haandskrifter, som fører Navnet „Gamle kongelige Samling“, og vilde kun kunne komme for Dagen som en Rest, naar alle de andre i disse Sprog forekommende Haandskrifters Herkomst var bestemt. Men at foretage en saadan Undersøgelse vilde være halsløs Gerning. —

Joachim Gersdorff blev begravet 13. Juni 1661 i Nicolai Kirke²⁾. Frederik III var forinden taget til Frederiksborg. Alle, indberettede den svenske Gesandt Gustaf Duvall til Kong Carl XI, „undrer sig over, at Hans Majestæt har villet absentere sig herfra, især da den sal. Herre var saa vel meriteret af Hs. M. og sit Fædreneland og skal have bidraget meget til

1) HÖBERG, *Notices et extraits des manuscrits espagnols de Copenhague*, i: *Revue hispanique* XLVI, 1919, p. 382—99 og *Les manuscrits italiens de Copenhague*, i: *Etudes italiennes*, II, 1920, p. 85—96, 154—71.

2) HJORTH NIELSEN, *Uddrag af Jens Bircherods Dagbøger*, i: *Personalhist. Tidsskr.*, 8. R. IV, 1925, p. 321.

denne Regerings Forandring derigennem, at han har indtalet Borgerskabet“¹⁾). Ogsaa vi deltager i Forundringen.

Anders Bording skrev i Anledning af Bisættelsen et Sørge-digt²⁾), i hvilket det hedder:

Lad andre, hvis Faakundighed	Samt aaben Hjelm og blanken Skjold
Tidt skader Land og Rige,	Som Tidsens Rust kan tære;
Mod lærde Folk beté Fortræd,	Men han for ædlest holdte den,
Og dennem højt undsige;	Som ej med Sværd allenist,
Han som en Fader elskte dem,	Men og med søden Mund og Pen
Lod dennem ej fortrykke,	Var Folk og Land til Tjenist:
Ja, gjord' det saa, de komme frem	Thi drev han al sin Livs-Tid frem
Til Ære-Stand og Lykke.	Blandt vise Mænd og lærde,
Lad andre roses mangefold	Ja efter Døden og blandt dem
Af Arve-Titels Ære,	Sin Hvilested begærde.

1) P. W. BECKER, *Saml. til Danmarks Historie under Frederik III.s Regering*, I, 1847, p. 245—46.

2) ANDERS BORDING, *Poetiske Skrifter*, I, 1735, p. 41.

ET UPAAAGTET HOLBERGTRYK

DET har staaet at læse hos alle Bibliografer og Litteraturhistorikere, at af Holbergs „Danmarks og Norges Beskrivelse“ udkom der i Forfatterens Levetid *to* Udgaver: én i 1729 og en anden i 1749, den sidste under den ændrede Titel „Danmarks og Norges geistlig og verdslig Staat“¹⁾. Og at dette er rigtigt, skulde der paa Forhaand heller ikke synes at kunne være mindste Tvivl om. Tager man nemlig Udgaven af 1749 for sig, finder man, at den paa sit Titelblad angiver sig som „Anden Edition“, blot med det Tilføjende, at den er „forandret efter nærværende Tiids Tilstand“ samt „forøget med nogle nye Capitler“; at der skulde være gaaet mere end én Udgave forud, er der intet Steds hverken i Fortalen eller selve Texten den ringeste Antydning af. Hertil kommer ydermere, at den følgende Udgave, der — efter Holbergs Død — saa Lyset i 1762, udtrykkelig betegner sig som værende „Tredie Oplag“.

Med disse Kendsgerninger lader de litterære Efterretninger sig imidlertid daarligt forlige. Vistnok stod Holberg, da han som gammel Mand i 1749 lagde sidste Haand paa den ændrede og forøgede Udgave, i den Formening, at det var anden Gang, han besørgede dette sit Værk i Trykken. Men en tolv Aar tidligere, i den Fortsættelse af den latinske Levnedbeskrivelse, der under Titlen „Ad virum perillustrem epistola secunda“ udkom 1737 i „Opuscula quædam latina“, hedder det, at Danmarks og Norges Beskrivelsen er oplagt tre Gange paa to Aar, thi der

¹⁾ Min Afhandling udkom 1919. VERNER DAHLERUP har i sin Udgave af Holbergs Breve (1926, p. 76) noteret Resultatet, ligesaa EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, X, 1933, p. 138—39.

er, siger han, to danske Udgaver og en paa Tysk¹). Og endvidere foreligger der en Række Udtalelser fra Tiden umiddelbart efter at Værket i „Nye Tidender om lærde og curieuse Sager“ for 27. Oktober 1729 bekendtgjordes og Indholdet i dette og følgende Numre udførligt refereredes. Det fortælles i „Bibliotheca Lubecensis“ for 1730 (p. 337—38), at Afsætningen har været saa stærk, at Forfatteren er betænkt paa en ny Udgave, og i de i Leipzig udkomne „Neue Zeitungen von gelehrten Sachen“ for Februar 1730 (p. 100—101) meddeles det, at første Oplag er udsolgt og et Par Alfabeter af andet færdige. Med dette falder det endelig godt i Traad, naar Holberg i et Brev af 21. Januar 1730 til sin Kommissionær Aage Rasmussen Hagen i Trondhjem siger, at de Exemplarer, som han efter Bestilling skal tillade sig at sende op til ham til Foraaret, er et nyt Oplag, som han har ladet trykke denne Vinter²). Alligevel staar det uvægerligt fast, at intet andet Tryk end det fra 1749 fører Betegnelsen „anden Udgave“.

Paa den Dunkelhed, der saaledes er til Stede, har Werlauff først af alle henledt Opmærksomheden; han slaar sig til Ro med den Antagelse, at eftersom et Oplag mellem 1729 og 1749 ikke eksisterer, maa Holberg af en eller anden Grund have holdt det projekterede og alt paabegyndte tilbage, og det maa anses som en hos ham ej usædvanlig Hukommelsesfejl, at han desuagtet nogle Aar senere i Selvbiografien omtaler det som udkommet³). Mod denne Betragtning indvender Botten Hansen, at Tilintetgørelsen af et saa stort Værks Oplag vilde medført et Tab, som Holberg næppe vilde have fundet sig i, og i Stedet fremsætter han en anden Forklaring. Da man, siger han, „kun kjender een dansk Udgave før 1749, er det sandsynligt, at Udgaven af 1729 kan bestaae af to forskjellige Tryk, uden at Holberg har villet betegne det ene som nyt Oplag af det andet. Muligens kan der under Trykningen være indløbet saamange Præ-

1) *Saml. Skrifter*, IX, 1928, p. 171; *Lævned* ved WINKEL HORN, 1897, p. 196.

2) *Holbergs Breve* ved VERNER DAHLERUP, 1926, p. 77.

3) *Nyt hist. Tidsskr.*, VI, 1856, p. 405 Note 122.

numeranter, at Oplaget gik med inden det forlod Pressen, og at derfor de endda utrykte Ark toges i det for hele Behovet tilstrækkelige Antal Exemplarer, saaledes at kun de tidligste Ark maatte trykkes om. Da nu Titelen tryktes sidst — under et til alle Exemplarer — kan heraf let forklares, at det Hele kom til at gaae som et Oplag. At Holberg kan have anvendt hiin nutildags blandt Forlæggere ikke sjeldne Fremgangsmaade, er saameget mindre usandsynligt, som der ved den ældste Udgave af hans Naturret jo ogsaa er brugt et af disse praktiske Boghandlærkneb, som nu høre til Dagens Orden (nemlig ved Omtryk af Titel)¹⁾.

Af disse to Forklaringer — de eneste, der er blevet fremsatte — vil man uvilkaarlig være stemt for at give Botten Hansens Fortrinet. Men der er kun én Vej at gaa for at faa afgjort, om den ogsaa virkelig træffer det rette, og det er den at tage Exemplar efter Exemplar af Trykket fra 1729 for sig og i Enkeltheder sammenligne det ene med det andet, om der muligvis til sidst skulde vise sig at være Forskelligheder. Det er Resultatet af en saadan Undersøgelse, der her skal forelægges, og da det, som under en ugunstig Konstellation kunde have krævet et langvarigt og træls Stykke Arbejde, ved et heldigt Tilfælde vandtes let og i første Omgang, maa det være tilladt at begynde med, hvorledes det skete.

Lige siden mine Skoledrengedage har jeg, saa vidt mine Midler tillod det, søgt at komme i Besiddelse af Skrifter af og om Holberg, og da jeg for en Del Aar tilbage fattede Plan om en samlet Udgave af hele hans Forfatterskab, lagde jeg mig til lige i saa stor Udstrækning som muligt efter Dubletter for at kunne sende dem i Trykkeriet og bruge dem til Trykmanuskript. Saaledes købte jeg mig da ved Lejlighed et Extraexemplar ogsaa af „Danmarks og Norges Beskrivelse“ i Trykket fra 1729 og stillede det, efter at have kastet et flygtigt Blik paa det, foreløbigt hen i Reolen ved Siden af det, jeg havde i Forvejen. Da nu Forberedelserne med Udgaven var saa langt fremme, at

¹⁾ *Nogle utrykte Breve af Holberg* ved P. BOTTEN HANSEN, 1858, p. 21 Note.

en Subskriptionsindbydelse med Prøve paa Papir og Tryk i Marts 1913 skulde udsendes, fandt Direktør Ernst Bojesen og jeg, at det kunde være morsomt dertil af Text at vælge de Sider (p. 17—22) i „Danmarks og Norges Beskrivelse“, paa hvilke Holberg giver en lige saa rammende som underholdende Karakteristik af den danske og norske Nation, dens Levemaade og Egenskaber¹⁾. Jeg sendte derfor mit ene Exemplar af Bogen i Trykkeriet og gav mig, da jeg erholdt Korrekturen, til at læse denne efter det andet. Unægtelig blev jeg noget forbavset ved at se, at skønt de paagældende Sider i de to Exemplarer var typografisk aldeles ensartede, skønt Side- og Linieskifterne i det ene nøjagtigt svarede til dem i det andet, fandtes der saadanne mindre ortografiske Uoverensstemmelser, at alt talte for, at der alligevel forelaa to forskellige Tryk. Med en behagelig Følelse af ved Skæbnens Spil at være kommet Spørgsmaalets Løsning ind paa Livet, stillede jeg Sagen i Bero, til dens Tid en Gang kom, og vendte mig til Beskæftigelsen med de Texter, hvis Udgivelse først stod for Tur.

Hen paa Efteraaret 1918 var Udgaven naet saa vidt, at „Danmarks og Norges Beskrivelse“ begyndte at komme indenfor Synskredsen, og jeg havde nu at tage Standpunkt til, hvilket af de to Tryk der skulde lægges til Grund for Texten. For at kunne træffe Afgørelsen paa bredest mulig Basis laante jeg til Benyttelse paa det kgl. Bibliotek samtlige Exemplarer af Bogen i følgende offentlige Biblioteker i Danmark og Norge: Universitetsbiblioteket i København, Holbergsamlingen i Sorø, Statsbiblioteket i Aarhus, Holbergsamlingen i Bergen, Videnskaberne Selskabs Bibliotek i Trondheim, det Deichmanske Bibliotek i Oslo og Universitetsbiblioteket samme Steds og samlede mig saaledes et Sammenligningsmateriale paa mellem tyve og tredive Exemplarer, det kgl. Biblioteks og mine egne iberegne. Det viste sig fuldstændigt tilstrækkeligt til at naa et exakt Resultat, og jeg tør trygt udtale, at der ikke vil kunne dukke noget Exemplar op, som falder udenfor de Linier, der lader sig drage paa Grundlag af det undersøgte Materiale.

¹⁾ *Saml. Skrifter*, V, 1920, p. 174—79.

Et Generalvue over disse samtlige Exemplarer skulde ikke lade en ane, at der var noget galt paa Færde. I dem alle var Titelblad og Fortale indtil de mindste typografiske og ortografiske Enkeltheder fuldkommen identiske, i dem alle var Friser, Røskener og Skrivekrøller Værket igennem ganske ens og anbragt paa ens Maade, og lod man Øjet løbe hen over Side- og Linieskifterne i Bogens første Ark og i dens sidste, fandt man, at de fuldstændig dækkede hinanden, i hvilke Exemplarer man end konfronterede dem. Men for mig, der i Forvejen vidste, at mine to i alt Fald paa p. 17—22 i den gamle Udgave var forskellige, var Vejen, ad hvilken jeg skulde vandre, givet, og ved Hjælp af de Kendemærker, jeg i sin Tid havde noteret mig, foretog jeg en foreløbig Sortering, der paa Grundlag af de nævnte Sider førte til en Deling af samtlige disse Exemplarer i to Grupper — *to* og ikke flere. Hvorefter jeg tog et Exemplar af hver Gruppe for mig og begyndte at sammenholde dem fra Arksignatur A og videre for at se, om de helt igennem var forskellige, og om Forskellighederne var de samme Ark efter Ark i de to Grupper. Begge Dele viste sig at være Tilfældet, men samtidigt var der det mærkelige, at Grupperne, som jeg vil betegne som X-gruppen og Y-gruppen, Ark for Ark lange Tider igennem holdt Fodslag med Hensyn til Side- og (paa ubetydelige Undtagelser nær) ogsaa Linieskifte.

Meget talrige var de ortografiske Uoverensstemmelser mellem de to Grupper vel ikke, men der var nogle i hvert eneste Ark, og det var altsaa tydeligt, at der forelaa to forskellige Tryk. Jeg skal dokumentere disse Afvigelser, idet jeg dog kun meddeler et Exempel fra hvert Ark:

	X-gruppen.	Y-gruppen.
Ark A, p.	1, Linie 3: art og egenstøb	Art og Egenstøb
— B, -	10, — 9: Amtets Hede	Amtets Hede
— C, -	18, — 6: stæder	stæder
— D, -	25, Randnote: natur	natur
— E, -	33, Linie 25: Province	province
— F, -	45, — 1: bragnæs	Bragnæs
— G, -	49, — 1: ej	ej

Ark H, p. 59,	Linie 1:	miſtanter	miſtanter
— I, - 67, —	9:	ſverdfiben	ſverdfiben
— K, - 75, —	1:	fouveraine	Souveraine
— L, - 81, —	14:	Regieringen	regieringen
— M, - 89, —	10:	Stæbet	Stæbet
— N, - 97, —	9:	Mythol.	Mythoi.
— O, - 105, —	2:	geiſtligheben	Geiſtligheben
— P, - 113, —	4:	diſputatz	diſputatz
— Q, - 121, —	4:	manderede,	manderede
— R, - 130, —	33:	foreſtoeb	foreſtod
— S, - 137, —	12:	tiilægges	tiilægges
— T, - 146, —	1:	mening	meening
— U, - 153, —	1:	ſtrift	ſtrift
— X, - 163, —	7:	udvaldt	udvalt
— Y, - 169, —	1:	Succeſſor	Succeſſor

Saa langt var jeg kommet i Sammenligningen, da der i Ark Y paa p. 170—171 for første Gang viste sig Uoverensstemmelse mellem de to Grupper i Sideskifte, medens de som tidligere vedblivende holdt Trit med hinanden i Linieskifte. Nederst paa p. 170 stod i Y-gruppen tre Linier, som i X-gruppen havde Plads øverst paa p. 171; paa p. 172 var Uoverensstemmelsen voxet til fire Linier, og derefter øgedes Forskellen jævnt med en Linie eller saa i Ny og Næ, uden at der dog foreløbigt var den mindste Forskel i selve Textens Omfang. For de nærmest følgende Arks Vedkommende lader det karakteristiske for de to Grupper sig da lettest udtrykke paa denne Maade:

X-gruppen.

Ark Z	begynder	p. 177	med Ordene:	vare til overs
— Aa	—	p. 185	— — :	første objectioner
— Bb	—	p. 193	— — :	efter hvis afgang

Y-gruppen.

Ark Z	begynder	p. 177	med Ordene:	helse og hertomst
— Aa	—	p. 185	— — :	Convictorium eller Kloſter
— Bb	—	p. 193	— — :	Ordination. In omnibus

Paa p. 197 (Ark Bb 3) kom endelig Forklaringen paa denne Sideskifteuoverensstemmelse, idet det sidste Afsnit i „Cap. V: Om Academiet“ former sig saaledes i de to Grupper:

X-gruppen.

Baccalaureorum fornemste privilegia ere at være prioriterede til kosten paa Klosteret fremfor andre simple studenter item at nyde kosten 2. aar længere.

Y-gruppen.

Baccalaureorum fornemste privilegia ere at være prioriterede til kosten paa Klosteret frem for andre simple studenter item at nyde kosten 2. aar længere. Foruden dette Universitet har af Kongerne været stiftede ridderlige Academier, (1) Et til Sorø af Kong Fr. 2. No. 1586, hvilket saaledes blev forbedret af Chr. 4. 1623. at Højstbemelte fidske Konge holdes for dets stifter. Over dette Academie bleve bestiftede Hofmestere af høj Adel, og dertil forordnede Professore, hvoraf en deel for deres lærdom vare anseelige over hele Europa: Hvorudover det oc havde stor tilløb, baade af fremmede og inblændste. Men dette berømmelige Academie begyndte at falde udi den Svenske feide da Riøbenh. var belejret; Thi da blev godset, som til dets ved ligeholbelse var gived, øde lagt, og Academiet nogen tid derefter blev ophæved. Høyl. Skul. Christ. 5. stiftede siden udi Riøbenh. den 26. Sept. 1691. et ridderlig Academie, hvilket udi Kongens højeste nærværelse blev inaugureret paa Hs. M. Fødselsdag den 15. Apr. 1692. af Bistopen af Sælland D. Hans Bagger. Til samme Academie bleve bestiftede dygtige Professore og exercitie-mestere. Dets første Hofmester var Hr. Etats-Raad Schindel. Dette Academie blev siden forvandlede til en krigs-skole for land-cadetterne aar 1711. og, da samme land-cadetter bleve forflyttede til det saa kaldte Opera-huus ved Amalienborg, blev Academie-huusset forvandlede til et Weisenhuus, som det endnu er.

Den saaledes forarsagede Sideskifteuoverensstemmelse holder sig med gradvis aftagende Styrke til og med p. 204 (Ark Cc 2), saaledes at Ark Cc (p. 201) i X-gruppen begynder med Ordene gjorde han de Svenske, i Y-gruppen med Ordene Kong Eric af Bomerer. Men fra og med p. 205 (Ark Cc 3) indtræder der atter Sammenfald i Sideskifte, og dette varer uforstyr-

ret ved indtil p. 225 (Ark Ff), hvor et Stykke med den bekendte Historie om Jon Venusin og hans fortryllede Ring i X-gruppen har sin Plads i Texten, i Y-gruppen derimod i en Note med Petit under denne. Herved kommer der p. 225 (Ark Ff) til p. 242 (Ark Hh) atter Uoverensstemmelse i Sideskifte mellem de to Grupper. Som Karakteristika for dette Afsnit anføres følgende:

X-gruppen.	Y-gruppen.
Ark Dd, p. 209, Linie 3: Anno	Anno
— Ee, - 217, — 28: privilegium	privilegium
— Ff, - 225, — 1: Efterat	Efter at
— Gg begynder p. 233 med Ordene: neral storm at	ste og Stotter
— Hh — p. 241 — — : lagt en sterf	at overgive

P. 242 støder man derefter paa Aarsagen til denne nye Sideskifteuoverensstemmelse, og den bestaar i, at et Textstykke, som findes i Y-gruppen, fattes i X-gruppen. Det lyder saaledes:

Y-gruppen.

Jon Rami
Chr.: Norv.:
p. 319
Den saa
talte Stotte
frig.

Udi samme aar blev holdet et slag udi Guldbbrandsdalen i Norge med nogle Stotter, hvilte med 2 stibe vare indkomne i Romsdalen, og derfra drog ind udi Guldbbrandsdalen i forsæt at foreene sig med de Esvenske, som da stulde staae ved Hedemarken. Men de bleve af bønderne i Guldbbrandsdalen afflagne i den trange pas ved Breide, hvor en støtte blev opreiset med den paastrift: At Stotternes anfører Sinklai der var falden. Dette slag bliver endnu gemeenlig kaldet Stotte slaget.

Øverst p. 243 (Hh 2) indtræder atter den gammelkendte Kongruens, og den vedbliver støt de næste Par hundrede Sider, fulgt — det er nær sagt en Selvfølge — af den skønneste Harmoni i Linieskifte. Men ortografiske Afvigelser møder stadigt frem Ark efter Ark, og det er saaledes vedvarende to forskellige Tryk, man har med at gøre:

X gruppen.	Y-gruppen.
Ark Ii, p. 252, Linie 1: declarerede	declarerede
— Kk, - 257, — 32: danste	Danste
— Ll, - 265, — 21: midlertiid	midlertid

	X-gruppen.	Y-gruppen.
Ark Mm,	p. 273, Linie 2: mere	meere
— Nn,	- 283, — 13: mellem handling	mellem-handling
— Oo,	- 290, — 16: Globus	Globus
— Pp,	- 297, — 8: land- og søefolk	land og søefolk
— Qq,	- 308, — 9: aæjsterebe	aæjsterebe
— Rr,	- 313, — 1: dem	dem
— Ss,	- 321, — 1—2: Collegium	Collegium
— Tt,	- 329, — 16: Grønlandske	Grønlandske
— Uu,	- 337, — 20: desmeere	desmere
— Xx,	- 345, — 1: Envøje	Envøje
— Yy,	- 355 — 3: udsendte	udsjente
— Zz,	- 361, — 9: marche	marche
— Aaa,	- 370, — 1: Smidlertiib	Smidlertiib
— Bbb,	- 377, — 16: Monfr.	Monfr.
— Ccc,	- 385, — 10: imellem	imellem
— Ddd,	- 393, — 4: stil	stii
— Eee,	- 403, — 6: guineiske	Guineiske
— Fff,	- 409, — 4: man	mand
— Ggg,	- 417, — 4: saavel som	saavelsom
— Hhh,	- 425, — 7: han	hand
— Iii,	- 433, — 5: Anno	Anno
— Kkk,	- 443, — 4: de Riva	de Riva
— Lll,	- 450, — 3: hele	heele
— Mmm,	- 458, — 15: campagne	campagne
— Nnn,	- 467, — 11: armee	armee
— Ooo,	- 473, — 35: flygtige rytte,	flygtige, rytte
— Ppp,	- 481, Randnote: Franfer.	Franfer-/rige.

Paa selve p. 481 (Ark Ppp) afløses imidlertid denne langvarige Side- og Linieskifteoverensstemmelse af sin Modsætning. Allerede Linie 7 brydes Linieskifteoverensstemmelsen med det Resultat, at medens Sidens første store Textafsnit i X-gruppen raader over 18 Linier, finder ganske det samme Textindhold i Y-gruppen Plads paa 17, og paa samme Maade indtager Sidens andet store Textafsnit i X-gruppen 16 Linier, i Y-gruppen derimod 15 Linier. Denne Forskel i Linieantal giver sig dernæst nederst paa Siden Udslag deri, at det latinske Pentameter, som i X-gruppen forefindes paa p. 482 øverst, i Y-gruppen staar

p. 481 nederst. Og fra nu af hersker fra p. 482 (Ark Ppp) til p. 539 Linie 12 f. o. (Ark Yyy 2) en stedse større og mere om sig gribende Divergens mellem de to Grupper i Sideskifte og mangfoldige Steder ogsaa i Linieskifte. Vi faar da følgende Kendemærker Parterne imellem:

	X-gruppen.	Y-gruppen.
Ark Qqq	begynder p. 489 med Ordene:	melige god Nat religionen, som
— Rrr	— - 497 — — :	sted mælde Riget til
— Sff	— - 505 — — :	ner derimod faaledes, at
— Ttt	— - 513 — — :	Udsfar, Orne som jeg ikke
— Uuu	— - 521 — — :	borde i deres Græverne stal
— Xxx	har paa - 530 øverst — :	stredeel og foruden er
— Yyy	begynder - 537 med — :	iblandt adskillige ver sacerdos

Naar de to Grupper i disse Ark saa ganske er ude af Trit med hinanden i den typografiske Opbygning, skyldes dette, som det var at vente, en dybtgaaende textlig Uoverensstemmelse. I Y-gruppen, paa dennes p. 515 Linie 7 f. o. til p. 517 Linie 4 f. o., finder man følgende Afsnit med tilhørende Randnoter, som man forgæves eftersøger i X-gruppen:

Y-gruppen.

Naar nogen for sine meriter forudm blev ophøjed til Adelsstanden, steede saadan ophøjelse gemeenligen paa store Høytider, besynderligen om Julen: der om taler den Norffe krønike saaledes. Udi Juul gav Kong Hagen Sag: Galvard Bratte og Simon Kyrr lænshøfdings ret pag: 645. Saa at man nogenledes kand slutte at de første Adelsmænd, ikke haver været andet end hoffmænd eller hirdmænd, og at af det ord Hirdmand maa være kommen Herremand: Thi Hoff heeder paa gammelt sprog Hird, hvor af kommer Hirdmand (hoffmand) Hirdsfræa (Hofret eller Gaards ret) hvor vel der findes andre som derivere det ord Herremand af hæren eller frighæren, som de anførte, lige som hærsmand dux exercitus.

Forstiael mellem Adel og Ridderstab
 Det synes vel, at i første tider ingen forstiael har været mellem Adelsmænd og Ridderne, og at det navn ridder har været brugt i flæng, hvorudover man endnu udi vore tider under det navn af Ridderstab for staaer den heele Adelsstand: saaledes blev det af høyløblig Thukom: Christ: 5. oprettede Academie for unge Adelsmænd kaldet det Ridderlige Academie, Ifte biømindre finder man dog i historien en viss slags forstiael giordt mellem Adelsmænd og Ridderne, saa at Ridderne, vare de fornemste og **Urv-Adel**; og kaldtes

Eqvites, og de andre ringere af Adels kaldtes **Væbnere** Armigeri. Der om taler Barth. udi hans tractat om Dannebrog's orden saaledes.

Strax efter Waldemari tider forekomme meget udi Krønikerne Riddere (Eqvites) og stilles fra andre Adelsmænd kaldne **Væbnere** (Armigeri udi alle publice instrumenter. Saaledes finder man hos Hvitfeld, at Nicolaus Biskop til Upsal understrev noget til forsikring med 4 Riddere og væbnere. En tydeligere passage findes der om hos saelsamme Hvitfeld udi Eric Mendveds historie saaledes. Ao. 1313. Ierià 4 post Dionysii til **Othense** gav **Bæbnere** Konning **Erick Peder** Porse sit vensteb. for hannem lovede **Peder Legetheside, Aarl Pedersen, Claus Skriver, Jacob Urne** 3c Riddere, **Benedict Jones** og 9 andre **Væbnere**. Saa at man der af seer, at der har været forskiel mellem Riddere og andre simpel Adels, med mindre man vill sige at det ord væbner var et almindeligt navn gived til alle beebæbnede Mænd, hvilket dog ikke synes at have været.

De fleeste af disse Adelige familier ere ud døde i Dannemark og først udi Norge. Der findes ogsaa adskillige familier som en tid lang ikke have været agtede for Adelige slægter; Da de dog ere af ældgammel Adels: iblant de Muuler, Esbiørn, Muule og Niels Muule vare til udi Waldemar 1. og Canuti 6 tider. Knud Muule levede under Eric den 7, som Thomas Barth: opregner in obitum Joh. Mullenii saa og Etatz-Raad Wilhelm Mule, item Mag. Hans Mule, som var Sogne-præst til Nyborg i Fyen vare af ret Adelig Stamme.

Ellers haver Adelen forðum haft hver slægt sine tillægs ord, som de **Krone**de Juuler, de **lette** Vinder, de **trofaste** Kruser, de **smukke** Marsvinner, de **gode** Grubber, de **stille** Urner, de **lystige** Braber, de **kostelige** Lyffer, de **højsindede** Skramer, de **talende** Parsberger 3c. hvorom kand sees Peder Syvs orsprog lib. 2. p. 7.

Udi det 16de Seculo regnede Adelen deris anhær gemeenligen allene fra Farfader og Farmoder, Morfader og Mormoder, ja udi eendeel af deres ligprædikener ere ifkun anførte deres forældres navne; thi det var i de tider kongeligt og forstelig allene at opregne saa mange anhær. Men strax i begyndelsen af det syttende seculo regnede Adelen deres 16 anhær otte paa fæderne og otte paa moderne side, ja undertiden til 16 anhær paa hver side, og holdtes den ikke for at være god Adels som ikke kunde vise sine 16 anhær.

Udi de ældste tider blev ingen gived titel af Velbyrdig uden han var af kongeligt blod, siden førte Adelen titel af ærlig og Velbyrdig, hvortil undertiden lagdes **strænge** Herre af det Latinske ord Strenuus, naar de vare Riddere. Siden ere titlerne meer og meer stegne indtil Højædle og Velbaarne.

Naar nogen af Adels døde, som var den eeneste og sidste af slægten, blev hans stamme-vaaben nedlagt med ham i hans grav, som skeede 1671 da Axel Urop døde, hvorom D. Hans Leth udi hans ligprædik. n taler saaledes: **Saa** som han har været den sidste af de ældgamle Uropers slægt saa nedlægges ogsaa nu med ham det Adelige Vaaben, som ved dyd og manddom er erhvervet.

Spad 16
Anhær ere

En textlig Uoverensstemmelse indenfor dette samme Afsnit genfindes Ark Xxx 2, hvor der p. 532 i Y-gruppen findes et Stykke, som intet tilsvarende har i X-gruppen.

Y-gruppen.

Bevits af et gammelt tings vidne paa forstiaet mellem jordegne bønder-gods og Adeligt gods.

Til bevits at jordegne bøndergaarde i gamle dage ikke have været i alting saa privilegerede som Adelige gaarde, tiener den tvistighed, som er bleven dømt udi paa Repstad ting udi Lodisse i Dronning Margaretes tid; Thi; da nogle jordegne bønder paaistode saadan frihed, bleve udnævne 6 Svænne af Adel, med hvilke 6 Bønder gjorde deres eed paa, at det var dem bitterligt, at Lord i Lyffetorp, Troels i Skinding-gaard, og fleere andre deres gods ej af alder at have været frit: Hvorfore disse Mænd og deres gods blev igien dømt under stattegods, og de ufrie som deres Forældre havde været. Saa her af sees at jordegne-bønder gods udi Høystbemelte Dronnings tid og længe tilforn ikke har været saa frit som Adeligt gods, og at vilkoren er bleven slætttere siden det oprør under Commandeur Clement.

Som nævnt glider med p. 539 Linie 13 f. o. (Ark Yyy 2) den af disse textlige Divergenser opstaaede Uoverensstemmelse mellem de to Grupper i Side- og Linieskifte i Orden igen og holder sig, blot med en lille Undtagelse paa p. 566—67 (Ark Bbbb 3 og Bbbb 4), der alene har ren typografisk Aarsag, til og med Udgangen af Ark Cccc paa p. 576 nederst. Af de ortografiske Varianter, der godtgør, at det vedvarende er to forskellige Tryk, som foreligger, hidsættes disse:

	X-gruppen.	Y-gruppen.
Ark Zzz,	p. 545, Linie 4: føde stav	føde-stavn
— Aaaa,	- 553, — 5: rett	ret
— Bbbb,	- 561, — 5: døb	døb,
— Cccc,	- 569, — 31: Troj-vægt	Troj-vægt

Det har været Stikprøver, tagne paa maa og faa i de paa-gældende Ark, som har dannet Grundlag for Undersøgelsen; ved dem var der den dobbelte Fordel, at de ikke tog altfor megen Tid og dog gav et fuldkomment tilforladeligt Resultat. Men fra det Øjeblik, man med p. 577 begiver sig over til Ark Dddd, slaar dette Middel Klik. Man kan forsøge sig, hvorsom-

helst man vil i Arket: der viser sig ikke den mindste Antydning af ortografisk Uoverensstemmelse mellem de to Grupper, og gaar man videre til det følgende Ark Eeee, er ganske det samme Tilfældet dèr. Den Tanke paatrænger sig da, om virkelig med Ark Dddd de to Grupper er ophørt at existere, saaledes at der fra nu af og Bogen ud kun foreligger *ét* Tryk af Værket og ikke som hidtil to. Absolut Vished herfor vilde man naturligvis kunne skaffe sig, om man gennemgik Texten Bogstav for Bogstav i Linie efter Linie lige til Enden; men da der først slutes af med p. 744, er dette et Stykke Arbejde, man selvsagt kun indlader sig med, saafremt der ikke findes nogen anden Udvej for at bringe Sikkerhed til Veje. Men det gør der netop.

For at afgøre, om Trykket er det samme, maa man henvende sin Opmærksomhed paa selve Satsen. Medens en Sætter, der arbejder paa Grundlag af trykt Forlæg, kan komme til at overføre Trykfejl af ortografisk Natur fra det gamle Tryk til det nye, er det udenfor Mulighed, at saadanne Uregelmæssigheder i Satsen, der som Typer af et andet Snit eller af en anden Grad end Brødskriftens skyldes skødesløs Aflægning, skulde kunne gentage sig i den nye Sats paa selvsamme Sted i selvsamme Ord som i den gamle. I fælles Fejl af typografisk Art har man da et usvigeligt Indicium for Ensartethed i Tryk, og af dem findes der i hvert eneste Ark fra p. 577 (Ark Dddd) til p. 744 (Ark Aaaaa) Exemplarer nok. For en Liste af samme Slags som ved de ortografiske Varianter skal Læseren dog blive forskaanet; kun et Par Exemplarer af Arten, valgte i Flæng, skal anføres, for at det kan staa ganske klart, hvad det drejer sig om: p. 577 Linie 3 f. n. har saa vel X-gruppen som Y-gruppen *videre*, p. 601 Linie 4 f. o. *excellis*, p. 620 Linie 5 f. o. *h̄ydes̄*, o. s. v., o. s. v. At det af disse Overensstemmelser er tilfaldt at drage bindende Slutninger, derpaa kan der leveres Bevis ved Kontraprøver i Massevis fra den Del af Værket, hvor der, som vist i det foregaaende, faktisk foreligger to forskellige Tryk — aldeles eksempelvis anføres, at p. 18 Linie 4 f. o. staar

i X-gruppen floreret, i Y-gruppen floreret, p. 321 Linie 5 f. n. i X-gruppen *Æofenborg*, i Y-gruppen *Æofenborg*, p. 432 Linie 1 f. o. i X-gruppen *blev*, i Y-gruppen *blev*, o. s. v., o. s. v.

Saaledes har det vist sig, at Botten Hansens Formodning er fuldstændig rigtig: indtil p. 576 foreligger Udgaven 1729 i to forskellige Tryk, fra p. 577 derimod kun i ét. Hvorfor det er saa, har han ganske utvivlsomt angivet den rette Grund til: det skyldes den Omstændighed, at der under Trykningen er indløbet saa mange Bestillinger paa Værket, at det fastsatte Oplag var utilstrækkeligt; Trykkeriet har da sat de alt færdigtrykte Ark op paa ny og af de endnu ikke trykte forøget Antallet i tilsvarende Maalestok. Det er nu Spørgsmaalet: hvilket af de to Tryk, som vi har benævnt henholdsvis X og Y, er det primære og hvilket det sekundære? er de Textstykker, som findes i det ene, men fattes i det andet, at betragte som Tilføjelser eller Udeladelser? Det er dette sidste, som maa være det afgørende, thi det er klart, at af de ortografiske Uoverensstemmelser kan der ikke hentes Bevis i denne Sag.

Tager man Textuoverensstemmelsen paa den gamle Udgaves p. 197 (anført ovenfor p. 183) i nærmere Øjesyn, bliver man tilbøjelig til at stemme for Tilføjelse, thi det synes ret utænkeligt, at Sætteren vilde have forkortet de højlovlige Danekongers Navne saa stærkt, som sket er, hvis han stod ganske frit med Hensyn til Plads og ikke netop havde den Opgave at faa klemt Texten ind paa et i Forvejen knapt tilmaalt Rum. Men vil man ikke lade dette Ræsonnement gælde, kan man i hvert Fald trygt forlade sig paa et Vidnesbyrd af en Mand, hvis Ord i denne Sag maa staa til Troende, fordi *han* i hvert Fald maatte vide Besked — nemlig Holberg. I det Brev af 21. Januar 1730, i hvilket han tilmeldte Aage Rasmussen Hagen Ankomsten af de af ham bestilte Exemplarer, tilføjer han, at det nye Oplag, som han har ladet trykke denne Vinter, er forsynet med noget Tillæg. Og hermed er Sagen afgjort; det er X-gruppen, der er det primære Tryk.

Vor Undersøgelse har saaledes givet til Resultat, at af „Dan-

marks og Norges Beskrivelse“ i Udgaven 1729 foreligger der for Størstedelen af Bogens Vedkommende to forskellige Tryk, at det sekundære af disse er forøget med Textindsud i et Antal af ialt fire, og at man ikke besidder dette Værk fuldstændigt, med mindre man har erhvervet sig begge Tryk. Saa meget mere nødvendigt er det at have dem begge, som de Textstykker, hvormed det sekundære Tryk øgedes, lodes ganske ude af Betragtning, da Holberg 1749 besørgede „Anden Edition“; i denne findes ingen af dem.

Af Hensyn til Samlere kan det kort siges, at det Tryk, der paa Side 1, Linie 3 har *art* og *egenstøb*, er det primære Tryk, det, der samme Steds har *Art* og *Ægenstøb*, det sekundære.

HOLBERG I SAMTIDENS BOGSAMLINGER

UNDER Proceduren 1745 for Københavns Byting om Forlagsretten til „Don Ranudo“ udtalte Boghandler Mengels Sagfører, Højesteretsprokurator, senere Etatsraad Andreas Bruun, „at Assessor Holbergs Skrifter, som det er bekendt, er og haver været begærlige [efterspurgte] og langt bedre at afsætte end andres“¹⁾. At han havde Ret heri, er uomtvisteligt. Det fremgaar noksom af, at Størsteparten oplagdes paa ny i Forfatterens Levetid, og der kan ikke være Tvivl om, at Holberg, der var sin egen Boghandler, ofte tillige Forlægger, har tjent godt paa Salget. Det er ikke Meningen at udvikle dette nærmere, da der foreligger udførlige Behandlinger af Emnet, til hvilke henvises.²⁾ Derimod er det Hensigten at foretage en bibliotekshistorisk Undersøgelse af Datidens Bogsamlinger og derigennem give et Bidrag til Belysning af, hvorledes kendte Samtidige i deres Bogkøb stillede sig overfor Forfatterskabet, noget, hvorom der hidtil er fremdraget faa direkte Vidnesbyrd. Materialet, hvormed der arbejdes, er saa godt som udelukkende trykte Kataloger over Bogauktioner, idet dog som Følge af Formaalet alle anonyme lades ude af Betragtning, herunder ogsaa saadanne, der tilkendegiver sig at være afholdte i navngiven Mands Hus, uden at det siges, hvem Bøgerne har tilhørt, og

¹⁾ *Dansk Minerva*, VII, 1818, p. 303. En Fremstilling af Retssagen paa Grundlag af Akterne har MARTENSEN givet i sin Udgave af *Komedierne I*, 1897, p. 119—25, jfr. EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, XI, 1934, p. 459—62.

²⁾ AXEL NIELSEN, *Bidrag til Belysning af Holbergs Formuesforhold*, i: *Holberg Aarbog* 1921, p. 7—34; TH. A. MÜLLER, *Noget om Holberg og Bøgerne, særlig om hans Bibliotek*, i: *Aarbog for Bogvenner*, VI, 1922, p. 1—24 (optrykt i: TH. A. MÜLLER, *Afhandlinger i Udvalg*, 1945, p. 91—103).

dette ikke ad anden Vej lader sig oplyse.¹⁾ Efter sin Natur er Materialet kildemæssigt behæftet med visse Mangler. Saa lidt den Gang som i vore Dage behøvede alle de Bøger, en Mand havde ejet, efter hans Død at komme paa Auktion; ogsaa i hin Tid hændte det, at Bøger udlaantes uden altid at blive leverede tilbage, eller en Bog kunde være bortkommet for Ejeren i Aarenes Løb; endelig stod det jo Arvingerne frit for at tilbageholde, hvad de vilde.²⁾ Det er da ingenlunde givet, at en Bogsamler ikke har ejet Skrifter af Holberg — eller, for at tage et Par andre Forfattere: Montaigne og Molière — selv om de fattes i Auktionskataloget over hans Bibliotek; men der maa naturligvis foreligge særlige Omstændigheder, før det tør menes, at han har gjort det.

Geografisk omfatter Undersøgelsen Danmark og Norge, Hertugdømmerne exclusive. Tidsmæssigt strækker den sig over fire og tredive Aar, fra 1720, da Holberg brød igennem som Forfatter, til hans Død i Januar 1754, saaledes, at ogsaa Auktioner fra 1754 medtages, hvis Bogsamlingernes Ejermænd var afgaaede ved Døden før Holberg. Der kendes fra disse Aar sex og halvfems Bogauktionskataloger med Ejernavne, men dermed er ikke sagt, at der ikke skulde have været flere. Det drejer sig om en Art af Tryksager, som i høj Grad var udsat for efterhaanden at gaa i Papirkurven, og der kan ingen Tvivl være om, at hvad der er bevaret, blot er en Rest af, hvad der har været til. Man véd til Exempel, at der har eksisteret trykte Auktionskataloger over Professorerne Søren Lintrupps og Andreas Frølund's Bogsamlinger, men intet af dem er i Behold. Mange andre tør antages at være forsvundne sporløst. Gennem de bevarede Kataloger stiftes Bekendtskab med Adelen, Gejstligheden, Universitetet, Civil- og Militæretaternes Embeds- og Bestillingsmænd, Skolefolk, Læger og Jurister. Den nærings-

¹⁾ Fortegnelser over Bogauktionskataloger: Bibl. Dan. IV, 1902, sp. 572—91; HJALMAR PETERSEN, *Norsk boglexikon*, I, 1899—1908, p. 127—38; LEIV AMUNDSEN i: *Norvegica*, 1933, p. 227—38.

²⁾ Betragtningerne har naturligvis Gyldighed ogsaa for Auktionskatalogerne over det 17. Aarhundredes Adelsbiblioteker.

drivende Borgerstand har — beklageligvis — kun én Repræsentant og Bønderne slet ingen, hvilket ej heller var at vente.¹⁾ Samtlige sex og halvfems Auktionskataloger har staaet til Disposition for nærværende Undersøgelse, men at gennemgaa hver enkelt i alle Detaljer forbyder alene Pladshensyn. Bogsamlingernes almindelige Karakter vil blive angivet, ligesaa Størrelsen, hvorved Katalogernes Auktionsnumre uden videre regnes for identiske med Bind, hvorefter Opmærksomheden rettes i første Række naturligvis mod eventuel Tilstedeværelse af Holbergs Skrifter, dernæst fortrinsvis mod Skønlitteratur og Filosofi med tilgrænsende Videnskaber. Ved at trække Skønlitteraturen i Forgrunden tegnes for saa vidt et skævt Billede. Det gælder stort set ogsaa for Danmarks Vedkommende, hvad Professor Francis Bull har udviklet for Norges: at Datidens Bogsamlinger modsat Nutidens har været langt mere bestemte af faglige Hensyn end af skønlitterære.²⁾ Ved denne Skævhed i Billedet er imidlertid i denne Forbindelse intet at stille op; man maa blot paa Forhaand være klar over Forholdet. Det skal endnu bemærkes, at Bogsamlernes Fødsels- og Dødsaar er tilføjede ved deres Navne i skarp Parentes, og at de biografiske Oplysninger for det meste er hentede fra gængse Haandbøger og da uden særlige Kildehenvisninger. Auktionsstedet er, hvor intet andet anføres, København.

Ved Undersøgelsen er raadspurgt et i Manuskript efterladt, ufuldendt Arbejde af Chr. Bruun, der paa Grundlag af Bogauktionskatalogerne skildrer de danske Privatbiblioteker fra 1660—1800 med Blik for, hvilke Bidrag deres Bogbestand giver til Belysning af den aandshistoriske Udvikling.³⁾ Man

¹⁾ O. NIELSEN, *Kjøbenhavn paa Holbergs Tid*, 1884, p. 161—65 giver Meddelelser hentede fra Skifteprotokoller om forskellige Borgermænds Bogsamlinger fra Aaret 1719. Om Bondestanden se FRITZ HEIDE, *Bidrag til Spørgsmaal om den danske Almues Løsning i det 18. Aarhundrede*, i: *Danske Studier* 1918, p. 36—47. Materialet for denne lærerige Afhandling, den eneste eksisterende med dette Emne, er ligeledes Skifteprotokoller.

²⁾ FRANCIS BULL, *Fra Holberg til Nordal Brun*, 1916, p. 28—29.

³⁾ Ny kgl. Saml. 4°, 368o. Citeret som i Bruuns MS.

maa beklage, at Bruun ikke fik lagt sidste Haand paa dette Arbejde, hvorved enkelte Incurier sikkert vilde være blevet berigtigede. Udgivet i sin Tid havde det været et kærkomment Supplement til Werlauff, der i sin Bibliotekshistorie er karrig med detaljerede Oplysninger om de enkelte Bogsamlingers Indhold.

I.

Holbergs første Arbejde: „Introduction til de europæiske Rigers Historie“ udkom 1711. Det efterfulgtes 1713 af et „Anhang“ og 1716 af „Natur- og Folkeretten“. Gennemgangen af Auktionskatalogerne begynder dog efter den lagte Plan først ved 1720, men et Par Enkeltheder fra det nærmest forudgaaende Aar maa noteres. I Novb. 1719 købte den unge københavnske Vinhandlersøn, senere Herre til Berritsgaard paa Laaland ABRAHAM LEHN [1701—57] to Exemplarer af „Peder Paars“, saaledes som det fremgaar af hans Regnskabsbog.¹⁾ Det drejer sig om Digtets første Bog, og Antegnelsen er det ældste tidsfæstede Vidnesbyrd, som haves om dets Existens. Maaske man tør betvivle, at han, da han foretog Købet, har været vidende om, hvem den Hans Mikkelsen, Borger og Indvaaner i Kalundborg, der optræder som Forfatteren, i Virkeligheden var — Rostgaard vidste det aabenbart ikke, da han som Ejer af Anholt, hvor Handlingen foregaar, ¹²/₁₂ 1719, ved Affattelsen bistaaet af Gram, indgav til Kongen sin Klage over Digtet, siden han andrager om, at Autor maa vorde opledt. Anderledes muligvis med Grev Christian Rantzau, der ²²/₂ 1720, en halv Snes Dage efter, at Rostgaards Klage var blevet afvist, sendte et Exemplar af Bogen over til Ribe til CHRISTIAN FALSTER [1690—1752] med Ønsket om, at den „for Hr. Rector maa have gratiam novitatis“, er, tilføjede han, „efter mit Tykke en smuk Invention og kløgtig Indfald“.²⁾ Hvorvidt Abraham Lehns Exemplarer eksisterer længere, er

1) BRUUN, *Ludvig Holbergs Peder Paars*, 1862, p. 2.

2) BRUUN, *Falsteriana*, 1869, p. 130.

mig ubekendt. Falsters med Rantzaus Brev vedhæftet befinder sig paa Universitetsbiblioteket, hvortil det er kommet med hans øvrige Bøger i Henhold til Overdragelsesdokument af $12/3$ 1749.¹⁾ Men for saa vidt et Katalog maatte være fulgt med ved Afleveringen, er det ikke blevet bevaret, og man kan da ikke ad denne Vej konstatere, om der har været andet af Holberg. Derimod har Jørgen Olrik oplyst, at Falster i sit Håndexemplar af „*Amoenitates philologicæ*“, der udkom 1729—32, tre Steder i Marginen har skrevet Henvisning til „Natur- og Folkeretten“. ²⁾ Denne Bog har han altsaa i hvert Fald ogsaa ejet. Om de to Mænds indbyrdes Forhold vides iøvrigt intet andet, end at Falster, da Holberg 1738—40 udsatte Prisopgaver for smukke danske Vers, anonymt indsendte en Besvarelse. Man kan af Holbergs Censur se, at han har vidst, hvem det var, og følt sig smigret.³⁾

Fra Aarene 1720—23 er tolv Auktionskataloger bevarede. De skal gennemgaaes en efter en, før der til Slut tales om, hvad de maatte have af Holberg. De otte stammer fra Gejstlige, og det kan da være rimeligt at begynde med den i Rang fornemste: CASPAR WILDHAGEN [1664—1720], Nordmand af Fødsel, i en Aarrække Compastor i Glückstadt, 1710 tysk Hofpræst og Skriftefader for Kongens Maitresse Grevinde Schindel, belønnet 1713 med Bispestolen i Viborg. Det mærkeligste ved hans Bibliotek, der 1720 solgtes i Viborg og var paa 1,057 Bind med Teologi som Hovedfag, turde være Skønlitteraturen, der sprogligt helt staar i Tyskens Tegn. Der findes tyske Oversættelser af Petrarca, „Don Quixote“, Sorel, Molière, Galland's „Tusind og en Nat“ og La Calprenède („Cléopatre“), hvortil kommer galant-heroiske Romaner i La Calprenède's Stil af hjemlig tysk Tilvirkning og i et noget lavere Niveau: Aug. Bohse's og Joh. Leonh. Rost's omfangsrige Produktion in pleno. Samme Aar solgte kgl. Konfessionarius CHRISTEN LEMVIG

1) BRUUN, *Falsteriana*, 1869, p. 78.

2) FALSTER, *Lærdoms Lystgaard* ved JØRGEN OLRİK, I, 1919, p. 333; II, 1919, p. 290; III, 1920, p. 251.

3) FALSTER, *Satirer* ved THAARUP, 1840, p. 155 Note*.

[1672—1724] sit Bibliotek bestaaende af 1,246 Bind i allehaande Materier, overvejende dog Teologi med en Del Bøger paa Engelsk, iøvrigt intet indeholdende, som har Krav paa særligt at fremdrages. Af ganske anden Løddighed end de to højtstaaende Gejstliges Bogsamlinger er det Bibliotek, der tilhørte Sognepræsten til Budolfi Kirke i Aalborg, Stiftsprovst CLAUDIUS REENBERG [1674—1719], og som ogsaa blev solgt 1720. Det bestod af 3,914 Bind, til Dels sikkert Arv fra Faderen Peder Clausen Reenberg, en Broder til Digteren, i Novb. 1668 indskrevet ved Bodleian Library¹⁾, hvis Successor i Embedet Sønnen var. Hovedvægten er lagt paa Teologi, i hvilket Fag der findes saa mange engelske Bøger, at Engelsk og Latin kan siges at være Samlingens dominerende Sprog. Teologien er af lærd Karakter, og ogsaa ellers findes spredt i Biblioteket Bøger, som viser, at man har med Folk af Erudition at gøre: Henri Estienne's og Ducange's lexikalske Arbejder, Hakluyt's Samling af Rejsebeskrivelser, Karel van Mander's „Schilderboek“; indenfor Historien Commynes og Machiavelli, i Filosofi Montaigne, Charron, Bacon og Hobbes. Af Skønlitteratur træffes Guarini, Théophile de Viaud, Voiture og Balzac; Hofmannswaldau, Moscherosch og Joh. Rist; Arrebo, Gerner, Kingo og Jørgen Sorterup („Poetisk Skansekurv“).

Et værdigt Sidestykke til Reenbergs Bogsamling er det Bibliotek paa 2,519 Bind, Sognepræsten til Tranebjerg paa Samsø MADSDAHL IVERSEN VEJLE [1653—1719] efterlod sig, og som solgtes 1721 tillige med en Del Lødsøre og en lille Samling Musikalier. Af Skønlitteratur er der ganske vist ikke store Sager og intet, som er særlig Omtale værd. Noget bedre staar det til i Filosofi og tilgrænsende Fag: Bacon, Descartes og Hobbes, Harvey og Robert Boyle samt Balth. Bekker's berømmelige „De betoverde Weereld“, der fører Dødshugget mod Hexe- og Djævletroen. Almen litterær Orientering har Mads Vejle søgt

¹⁾ HENNY GLARBO, *Danske og norske Studerende i Oxford*, i: *Personahist. Tidsskr.*, 10. R. II, 1935, p. 146—59, en Afhandling, til hvilken en Gang for alle henvises.

gennem „Acta eruditorum“ (22 voll.), „Journal des savants“ (heraf blot 3 voll.) og andre lærde Tidsskrifter. Men alt dette er Udenværker. Som Bogsamler har han to Hovedpassioner, der skarpt og tydeligt træder frem i hans Bibliotek. Den ene er Teologi med ikke faa engelske Bøger; Exegese, Kirkehistorie, bibelsk Filologi og Antikviteter har han lagt særlig Vægt paa. Den anden Hovedpassion er Geografi, Rejsebeskrivelser (mange tyske Bøger), Kartografi og Nautik, herunder en ganske imponerende Samling af hollandske Atlasser og Søbøger (Farvandsbeskrivelser), hvortil blandt Løsøret slutter sig to af Willem Blaeu's store Jord- og Himmelglobler foruden Astrolabier, Kikkerter og lignende Instrumenter.

Med Reenberg's og Mads Vejles Biblioteker kan de fire resterende gejstlige Bogsamlinger ikke maale sig. En Plads for sig indtager JOHANN MEYER [1683—1721], for saa vidt som han, der var fra Danzig og 1709 blev 2. Præst ved Tysk reformert Kirke, øjensynligt ganske har staaet udenfor dansk Aandsliv. Der er i hans Bibliotek paa 1,349 Bind, som solgtes 1721, kun to danske Bøger: en Bibel og en Kirkesalmebog. Paa hans Kreditside bør noteres Tilstedeværelsen af Descartes og Spinoza.¹⁾ Et Par Aar senere — 1723 — kom under Hammeren det Bibliotek, der ejedes af Sognepræsten til Herstederne ved København JOHAN DAUW [1679—1723], og som bestod af 2,989 Bind, overvejende Teologi, men ogsaa en Del Historie, særlig Fædrelandets, samt — spredt — Bacon, Descartes, Balth. Bekker og Christian Thomasius. Tysk er det fremherskende Sprog ved Siden af Latin, og paa Tysk er ogsaa Størsteparten af Skønlitteraturen: Opitz, Paul Flemming, Andr. Gryphius, Rist, Hofmannswaldau, Lohenstein og Chr. Weise, foruden enkelte Oversættelser fra Spansk og Fransk. Af danske Digtere

¹⁾ Spinoza, hvis Hovedværk, Etikken, først udkom efter hans Død 1677 i „Opera posthuma“, vil træffes gentagne Gange i det følgende. Det bemærkes, at hos det 17. Aarhundredes danske Adelsmænd forekommer han paa Auktionerne efter Just Høg til Fultofte (1695) og Jens Rosenkrantz til Keldgaard (1696—97).

træffes Arrebo, Bording, Laurids Thura og Poul Juel.¹⁾ Ligeledes 1723 solgtes Biblioteket efter Sognepræsten til Lyderslev, Provst i Stevns Herred JØRGEN SORTERUP [1662—1723], 1,946 Bind af ret heterogen Beskaffenhed, om end næst efter Teologi de græsk-romerske Klassikere, dansk (og udenlandsk) Historie samt Rejsebeskrivelser synes at have en Præferencestilling. Der er enkelte Bøger paa Italiensk, Fransk, Hollandsk og Engelsk, men Hovedsprogene er Latin, Tysk og Dansk. Af Periodica mærker man sig „Acta eruditorum“ (50 voll.), Daniel Paulli's „Maanedlige Relationer“ (1672—84) og „Nova litteraria maris Balthici“. Gaar man derefter i Lag med Bogbestandens Enkeltheder, træffes Copernicus og Descartes (Opera philosophica) saa temmelig overladte til sig selv. Mere Sammenhæng er der ved de politisk-statsretlige Skribenter: Thomas Aquinas, Machiavelli, Thomas Morus („Utopia“), Bodin, Grotius og Hobbes; hertil kommer en Samling „Republikker“, Smaabøger med statistisk-topografiske Beskrivelser af forskellige Lande udgivne af Elzevirerne i Leiden. Indenfor Poesien staar Tasso („Aminta“), Guarini („Il pastor fido“) og Madelaine de Scudéry („Clélie“) uformidlede overfor Tyskere og Danskere, som er dem, der fører Ordet: Opitz, Flemming, Rist, Hofmannswaldau, Lohenstein og Lauremberg; Arrebo, Søren Therkelsen („Astreæ Sjungekor“), Gerner, Naur, Laurids Thura, Frants Kyhn og Jens Steen Sehested. Som Ven af Peder Syv, ved hvis Død han skrev et hjerteligt Mindedigt, har Sorterup de danske Sprogmands Arbejder over Modersmaalet, derhos Christen Jensens „Norske Dictionarium“; han ejede ogsaa danske Ligprædikener og Lovbøger og latinske Programmer fra

1) Der vides intet om, at Holberg skulde have kendt Dauw personligt. Men en af dennes Bøger er, om end kun rent udvortes og ikke for sine eventuelle Dyders Skyld, kommet indenfor hans Bevidsthed. I Epist. 126, i hvilken han ironisk taler om Boghandelens Vilkaar, anføres blandt Foretelser af lignende Art Dauw's 1714 udkomne „Lyst-Mad eller Forældre og Børne Confect“, og det beklages, at vi har altfor faa Bøger med slige „sindrige Titler“, der er som skabte til at „komme et Skrift til at løbe“ (*Saml. Skrifter*, XV, 1935, p. 571).

Universitetet.¹⁾ Samme Aar som Sorterups solgtes 1723 Biblioteket efter Sognepræst til Tikøb JENS BIRCHEROD [1691—1723], bestaaende af 539 Bind med ikke faa engelske Bøger, ikke blot indenfor Teologien, men ogsaa om engelske Statsforhold. Han havde studeret i England og indskrev sig i Decb. 1716 i Adgangsbogen til Bodleian Library. Det er vel som et yderligere Minde fra Opholdet i England, at Biblioteket fremviser en Kvartudgave af John Lyly's „Euphues“, hvorimod — besynderligt nok — Bunyan's berømte „Pilgrimsvandring“ findes i hollandsk Oversættelse. Andre Mærkeligheder har Jens Bircherod ikke at byde paa, men han var jo ogsaa en ung Mand, da han døde.

Med Jens Bircherod forlader vi indtil videre Gejstligheden. En Onkel til ham var Professoren i Historie og Geografi ved Universitetet HANS BIRCHEROD [1663—1720], i sine sidste Leveaar Kollega med Holberg, der automatisk rykkede op i den ved hans Død ledigblevne Plads som Medlem af Konsistorium. Bircherods Bibliotek, der omfattede 1,008 Bind, solgtes 1721. Det var af stærkt blandet Indhold, væsentligst dog Teologi og Historie med Latin som fremherskende Sprog. Udenfor disse Fag falder i Øjnene: Copernicus, Tyge Brahe og Kepler, William Gilbert og Robert Boyle, Bacon og Descartes. Boccaccio's „Il Decamerone“ og Scarron's „Roman comique“, begge paa Originalsproget, er Katalogets eneste Skønlitteratur. Samme Aar var der Auktion over den Bogsamling, der til Ejer havde Højesteretsprokurator, Kancelliraad BROSTRUP ALBERTIN [1660—1726], en Præstesøn fra Trøndelagen, og som udgjorde 1,934 Bind med Jura, inclusive Statsret, i Forgrunden, fremvisende Værker af Bodin, Grotius, Pufendorf og Thomasius; ved Siden af gør Historie, dansk og udenlandsk, sig gældende. Indenfor Filosofien træffes Montaigne og Bacon,

1) Som oplyst af FR. BARFOD vurderedes Sorterups Bogsamling paa Skiftet 1695 efter hans første Kone kun til 124 Rdl. 62 β; ved Salget i København 1723 gik den i 907 Rdl., 54 β; hertil kom ¹³/₈ 1724 en Efterslæt paa 9 Rdl. 89 β, men en hel Del Bøger blev usolgt; i alt 917 Rdl. 47 β (*Kirkehist. Saml.*, 3. R. VI, 1887—89, p. 795).

medens det er overladt Ronsard, Cats og Jørgen Sorterup at staa for Poesien. Latin er Bogsamlingens Hovedsprog; derefter følger Tysk, hvorimod Hollandsk og Fransk indtager en beskednere Plads.

Med faa Maaneders Mellemrum kom i 1722 endnu to Biblioteker paa Auktionsbordet, de sidste af de tolv, hvorom Talen er. Det ene af dem tilhørte kgl. Historiograf CHRISTOPH HEINRICH AMTHOR [1677—1721], Tysker af Fødsel, og omfattede, med Fransk som fremherskende moderne Sprog, 1,609 Bind væsentligst af juridisk, filosofisk, historisk og politisk Indhold, tillige Musikalier for Luth og Viol di Gambe. Bøgerne var for Størsteparten nitid indbundne. Der træffes Skrifter om dansk og fremmed Historie, men ingen af de store Scriptorum-Samlinger; sin almene historiske Orientering søgte Amthor i et Tidsskrift som „Europäische Fama“, af hvilket han havde „192 Theile in 19 Bänden, ganz complet“. Af filosofisk og dermed beslægtet Litteratur findes samlede Udgaver af Machiavelli, Bacon, Descartes og Hobbes, Enkeltværker af Charron — Montaigne fattes — Malebranche, Pascal, La Bruyère, Fontenelle, John Locke (paa Latin og paa Fransk), Leibniz og — i overdaadig Fylde — Thomasius, af hvem Amthor var Elev, endvidere Balth. Bekker og Bayle (saavel „Dictionnaire historique et critique“ som „Pensées sur la comète“). Mellem Skønlitteraturen forekommer spanske picareske Romaner i fransk Oversættelse, derhos Genrens franske Dyrkere: Sorel, Scarron og Le Sage („Le diable boiteux“); endvidere Théophile de Viaud, Balzac, Fénelon, La Fontaine, Boileau og Perrault („Parallèles des Anciens et des Modernes“); af Dramatikere Molière samt Gherardi's „Théâtre Italien“. Guarini's „Il pastor fido“ er eneste Repræsentant for Italien; af tyske Digtere er der Gryphius, Philipp von Zesen, Hofmannswaldau og Chr. Weise, af danske ingen.

Det andet Bibliotek, som solgtes 1722, havde til Ejer Kancelliraad, Kommitteret i Politi- og Kommercekollegiet DIDRICH CHRISTOPHER EISENBERG [1681—1722] og bestod af 2,094

Bind med Jura, Statsret og Historie som Hovedfag. De dominerende moderne Sprog er Italiensk, Fransk og Engelsk — Eisenberg havde som ung været i England, hvor han i Aug. 1704 indskrev sit Navn i Adgangsbogen til Bodleian Library. Blandt Tidsskrifter ejede han „The Spectator“ Side om Side med „Journal des savants“, „Acta eruditorum“ og „Europäische Fama“; til statsretlige Skrifter af Grotius, Hobbes, Pufendorf og Thomasius har han føjet Richard Steele's „Political writings“. Montaigne træffes ikke, derimod Fontenelle, Balth. Bekker og Bayle's „Dictionnaire“. Historien er foruden ved danske Historikere repræsenteret gennem Machiavelli, Guicciardini, Paruta, de Thou, Gilbert Burnet og Lord Clarendon. Af italienske Digtere synes Eisenberg særlig at have yndet Boccaccio („Il Decamerone“, „Fiammetta“ og „Filocolo“); dernæst træffes Sannazaro, Ariost, Berni, Tasso, Guarini og Marino; af Spaniere Cervantes („Don Quixote“) og Qvevedo, den sidste i fransk Oversættelse; blandt Franskmænd Ronsard, Regnier, Voiture, Sorel, Saint-Evremond, La Fontaine, Le Sage („Gil Blas“), Pierre og Thomas Corneille, men Racine og Molière er der ikke. Af Englændere findes Ben Jonson („Works“ 1692, 2°), Dryden („Dramatic works“, „Poem upon the death of Cromwell“, „Miscellaneous Poems“) og Samuel Butler („Hudibras“), af Nederlændere Pieter Corneliszoon Hooft, af Danske Arrebo og Niels Lucoppidan („Tobaks Berømmelse“). Tysk Poesi synes Eisenberg ikke at have interesseret sig for.¹⁾

Spørges der nu, hvad de tolv Biblioteker, der 1720—23 kom paa Auktion, har af Holberg, maa det billigvis betænkes, at

¹⁾ Kancelliraad Eisenberg var ifølge Erik Pontoppidan (*Suhms nye Samlinger*, III, 1794, p. 295—96) Medlem af det lystige Selskab, der under Navnet „Det pavelige Collegium“ florerede i de to første Decennier i det 18. Aarhundrede. Holberg taler flere Steder om Selskabet og alluderer muligvis til det i „Gert Westphaler“ (HANS BRIX i: *Tilskueren* 1922, II, p. 171 og *Ludvig Holbergs Komedier*, 1942, p. 105); han var af og til Gæst uden selv at være Medlem. Hvorvidt han og Eisenberg her skulde have truffet hinanden, vides ikke, ej heller, om de overhovedet har været personlig Bekendte. Om „Det pavelige Collegium“ se iøvrigt BRUUN's Udgave af *Epistlerne* II, 1868, p. 398—401; TH. A. MÜLLER, *Den unge Ludvig Holberg*, 1943, p. 354—56.

Størsteparten af Ejerne ved hans Fremtræden var Mænd til Aars, som havde deres Udvikling bag sig, og at hans tidligste Skrifter ingenlunde var af en saadan Kapacitet, at de paa-trængte sig for den, som i Forvejen var i Besiddelse af tilsvarende Fremstillinger paa Latin eller i et moderne Verdenssprog. Det kan derfor ikke undre, at det kun er et lille Mindretal, der har noget af ham, og det turde være mere end et blot Tilfælde, at den, der har mest, hører det unge Slægtled til: Jens Bircherod i Tikøb, som ejede „Introductionen“, „Anhanget“ og „Natur- og Folkeretten“. At „Natur- og Folkeretten“ findes hos Advokat Albertin, er ganske naturligt, da den indeholder Henvi-sninger til danske Lovtexter; Bogen har endvidere fundet Vej til kgl. Konfessionarius Lemvigs Bibliotek. Skønt Kataloget iagt-tager Tavshed, skulde det ikke være helt udelukket, at ogsaa Professor Hans Bircherod kunde have haft et eller andet af Holberg. Han havde i sin Tid i Embeds Medfør censureret „Introductionen“, ganske vist ikke uden Betæneligheder.¹⁾ Men naturligvis er man her paa usikker Grund. Sikkert er det derimod, at Jørgen Sorterup har entereret overfor Forfatterska-bet og er gaaet et Skridt videre end de andre. Foruden „Intro-ductionen“ træffes hos ham under No. 728 in 8° som Bestanddel af et Samlingsbind eller Bundt „Peder Paarsis første, anden og tredie Bog“, kuriøst nok for den, som erindrer, hvorledes Grundtvig hæver Sorterups Sange om Sejrvindingerne til Søs i 1715 til Skyerne med et Spark til Holberg, hvis Digt udkom i endelig Form 1720, Aaret, i hvilket den store nordiske Krig fandt sin Afslutning: „Lirespil om Paarses Færd, det blev Dan-marks Heltekvæde“.²⁾

Saa vel i Indhold som af Omfang er de hidtil gennemgaaede Bogsamlinger for lidet at regne mod det Bibliotek, FREDERIK ROSTGAARD [1671—1745] havde tilvejebragt, og som kom paa

¹⁾ PHILIPSEN, *Den Holbergske Litteraturs Historie og Bibliographi*, 1847, p. 13—14; FRANCIS BULL, *Holberg og censuren, i: Festskrift til Halvdan Koht*, 1933, p. 218.

²⁾ GRUNDTVIG, *Poetiske Skrifter*, I, 1880, p. 247, jfr. EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, XI, 1934, p. 141—43.

Auktion 1726, Aaret efter og som Følge af, at han paa Anstiftelse af sine Fjender, men ikke helt uden egen Skyld havde mistet sine Embeder som Gehejmearkivar og Oversekretær i danske Kancelli. Biblioteket, der bestod af 7,840 Bind trykte Bøger og 1,068 Haandskrifter, har Rang med de værdifuldeste, som har existeret her til Lands, men skal iøvrigt ikke nærmere karakteriseres. Der skal alene spørges om, hvad Kataloget har at fremvise af Holberg. Svaret er let: der er intet, hverken af Prosaskrifterne fra 1711—16 eller af de digteriske Arbejder fra 1720—25. Sit Exemplar af 1. Bog af „Peder Paars“ har Rostgaard uden Tvivl ladet medfølge den ovennævnte Klage, der i Febr. 1720 af Konseillet, til hvis Votum Kongen ganske sluttede sig, blev afvist med en Begrundelse, som trods al Camouflage ingenlunde kan have været ham behagelig.¹⁾ Under disse Omstændigheder forstaaer man, om han ikke har følt Trang til at anskaffe sig den fuldstændige Udgave af Digtet, der fremkom senere hen paa Aaret, saa meget mindre som han i Mellemtiden havde været Genstand for Holbergs letgennemskuelige sarkastiske Ironi. Men „Skæmtedigtene“ fra 1722 er der altsaa heller ikke saa lidt som Komedierne fra 1723—25. Det sidste er egnet til at vække Forundring under Hensyn til de to Mænds Samvirke ved den danske Skueplads, til hvis Oprettelse i 1722 Rostgaard stod Fadder. Men Fraværelsen af Holbergs Komedier i Kataloget er ikke det eneste besynderlige i denne Sammenhæng. Man skulde have ventet at træffe i rigeligt Antal andre Skuespiltexter fra Lille Grønnegadeteatret, men der er kun to („Gnieren“ og „Anhanget til Lyveren“). Ikke mindre mærkeligt er det, at af Molière forefindes intet andet end „George Dandin“ i en Udgave fra 1691, 8°. Sagen er, at Rostgaard, som han fortæller i sin Autobiografi, ikke i 1726 lod alle sine Bøger komme paa Auktionsbordet. Han beholdt, oplyser Bruun, „en

¹⁾ BRUUN, *Ludvig Holbergs Peder Paars*, 1862, p. 56—82; NYSTRØM, *Den danske Komedies Oprindelse*, 1918, p. 84 Note 4; TH. A. MÜLLER, *Den unge Ludvig Holberg*, 1943, p. 333—38. Om den Rostgaardske Aktions Indvirken paa den videre Udformning af „Peder Paars“ se HANS BRIX, *Analysér og Problemer*, III, 1936, p. 176—203.

2 Fr. 1 Alb. N. 5351 D. S. / Sev. N.
 171 er 5 Ldr. 3 Sk. 2 Alb. N. 4059 S.
 Major Romlings Regim. 9 Comp. / Sev.
 N. 182 er 6 Ldr. 1 Fr. 2 Alb. N. 7722
 Gaaborg Bye / Sev. N. 223 er 4 Ldr. 6
 Sk. 2 Alb. N. 5363 Mad. St. Gigantes/
 Sev. N. 21 er 2 Ldr. 2 Sk. 2 Alb. N.
 7442 H. S. M. N. / Sev. N. 95 er 6 Ldr.
 2 Sk. 3 Fr. 2 Alb. N. 1238 von Scubarß
 Regiment / N. 22 er 5 Ldr. 1 Fr. 1 Alb.
 N. 83 Justitj-Raad Chr. Erlund / N. 18 er
 6 Ldr. 1 Sk. 2 Fr. 1 Alb. N. 2140 Pringß
 Cars Regiment N. 91 er 7 Ldr. 1 Fr. 1½
 Alb. N. 11866 Hvad Gud tilføyer det
 mig fornøyer / Abigael R. / Gevinst N.
 139 er 14 Ldr. 3 Sk. N. 5640 S. N. B.
 & H. S. / Gevinst N. 78 er 5 Ldr. 4 Sk.
 2 Alb. N. 7372 Fr. Scheime-Raadinde
 Schiellers / Gevinst N. 183 er 4 Ldr. 2
 Sk. 1 Fierdingkar. Jeg forbliver etc.
 N. N.

Avertissement.

Gives tilkiende / at paa det sædvanlige Stæd
 paa Riobmager-Gaden udi Sullerbager Boen /
 nest op til David Skolemesters Gaard / er dend
 3de Tome af de saa kaldede Hans Mikkelsens Cos-
 moedies / sammenkrevne for dend Danske Skue-
 Plads / at faas tilkiende.

Ældste kendte Holberg-Avertissement.

Extraordinaire Relation 16. Mars 1725, No. 22.

fin lille Samling, som fik sin Plads paa Krogerup i Fru Rostgaards Værelse, og blandt disse Bøger var f. Ex. Molières Værker og Hans Mikkelsens danske Skueplads : de tre smaa Bind, som indeholder den første Udgave af Ludvig Holbergs Komœdier.“¹⁾)

I Oktb. 1727 udnævntes Rostgaard, der atter var kommet i Naade, til Amtmand over Antvorskov og Korsør Amter. Paa et løst Ark, der findes i en af de talrige Pakker med hans efterladte Papirer, har han egenhændigt noteret, hvilke Bøger han tog med til sit nye Domicil, og deriblandt er „Introductionen“, „Anhanget“ og „Metamorphosis“, der var udkommet 1726, altsaa en af dansk Poesis sidste Nyheder. Paa samme Ark har han antegnet, hvilke Bøger han har købt efter at være kommet til Antvorskov, og derimellem er „Danmarks og Norges Beskrivelse“ fra 1729.²⁾ Efter at han under Christian VI havde trukket sig tilbage til Privatlivet, indtraf i Febr. 1734 en Bogauktion i Berthel Klöckers Hus. Rostgaard har paa en Lap skrevet op, hvad han her vilde købe; det er ikke blot No. 763 „Skæmtedigtene“, men ogsaa No. 762 „Peder Paars“, der altsaa i de mellemliggende Aar har fundet Naade for hans Øjne. Som det ses af Overstregningerne paa Lappen sammenholdt med Kommissionærens vedlagte Brev, fik han ingen af de to Bøger ved denne Lejlighed. De var allerede solgte: „Peder Paars“ til 9 Mrk. 4 β og „Skæmtedigtene“ til 3 Mrk. 2 β.³⁾ Naar han fik „Peder Paars“ — at han har faaet den, vil fremgaa af det følgende — kan næppe oplyses. Om det andet Desideratum hedder det $\frac{6}{5}$ 1743 i et Brev, skrevet i København, fra Langebek, Rostgaards daværende Amanuensis, at „ved

1) *Dänische Bibliothek*, VI, 1745, p. 577; Bruuns MS p. 97. Jeg har ikke kunnet finde, hvorfra Bruun har sin Viden, men tvivler ikke om, at den hviler paa Kendsgerninger.

2) Rostg. 2°, 93 Tillæg (KB).

3) Rostg. 2°, 93 Tillæg (KB). Som det ses af „Den ellefte Juni“ Akt 3, Scen. 6 var Salgsprisen for 1720-Udgaven af „Peder Paars“ ved Bogens Fremkomst 4 Mrk. Efter en tysk Rejsendes Udsagn fra 1732 var den da „nicht mehr zu bekommen“ (EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, XI, 1934, p. 21 Noten).

denne Lejlighed sender jeg et Exemplar af Holbergs 4 Skæmte-digte, som jeg havde købt og ladet indbinde, før jeg rejste til Krogerup, men forglemte at tage det med.“¹⁾

Ved Gavebrev af 18/6 1736 havde Rostgaard bestemt, at hvad han ejede af Bøger og Haandskrifter efter hans Død skulde tilfalde Københavns Universitet.²⁾ Haandskrifterne, der udgjorde 504 Numre, vedkommer os ikke her.³⁾ Over Bogsamlingen, der talte 1,195 Bind, og som bestod af Bøger holdte tilbage eller af Ejeren ved Kommissionærer købte tilbage fra Auktionen i 1726 foruden af Erhvervelser siden da, haves et Katalog skrevet af Langebek; ved Afleveringen til Universitetet har han nummereret Bøgerne med Rødkridt.⁴⁾ Som Aarene gik, traf Rostgaard imidlertid af og til i Detaljer andre Dispositioner. Der findes blandt hans Papirer en egenhændig Specifikation paa Bøger, som „gaar ud af Catalogo og til min elskelige Hustru er overleverede in Aprili 1743“, en Maaned efter deres 40-aarige Bryllupsdag. Mellem dem træffes — foruden til Exempel Bordings poetiske Skrifter (1735) og Hans Egedes nye Perillustration om det gamle Grønland (1741) — følgende af Holberg: „Danmarks Riges Historie“, „Kirkehistorien“, „Heltehistorierne“ og „Jødiske Historie“ samt Komediernes, denne Gang i Fembindsudgaven fra 1731.⁵⁾ Paa et andet Ark har han paabegyndt, men ikke faaet fuldendt en Liste over Bøger, der ikke maatte fjernes fra Krogerup. Herimellem er „Kirkehistorien“, og Optegnelsen stammer da vel fra Tiden før April 1743.⁶⁾ Slaar man efter i Kataloget, vil man finde Bøgerne, men overstregede og uden Numre, hvilket vil sige, at de er udgaede ved Afleveringen til Universitetet. Ganske det samme er Tilfældet med „Introductionen“, „Anhanget“, „Holger Danskes

1) *Breve fra Jacob Langebek*, 1895, p. 60.

2) BRUUN, *Frederik Rostgaard*, I, 1870, p. 458—59.

3) Om Rostgaards Manuskriptsamling se mit Skrift: *Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling*, 1943, p. 44—46.

4) Konsistoriums Arkiv 2°, 1019 (Universitetet). Et Udkast til Kataloget findes i Rostg. 2°, 93 Tillæg (KB).

5) Langebeks Excerpter 2°, 184^m: II b Læg 6 (KB).

6) Langebeks Excerpter 2°, 184° (KB).

Brev til Burman“, „Bergens Beskrivelse“ og „Livs og Levnets Beskrivelse“ (Oversættelsen af 1741). Om dem har der altsaa ogsaa foreligget Optegnelser blandt Rostgaards Papirer, men disse Optegnelser er nu forsvundne.

Alle disse Bøger af Holberg forblev paa Krogerup hos Fru Rostgaard, der overlevede sin Mand i mange Aar. Afgivne til Universitetet (Universitetsbiblioteket) blev efter Rostgaards Død i 1745 derimod „Peder Paars“ (1720), „Democritus og Heraclitus“ (1721), „Tvende Breve til Den politiske Kandestøbers Oplysning“ (1724), „Metamorphosis“ (1726), „Epistola ad virum perillustrem“ (1728 og 1736), „Fasciculi novorum dialogorum“ (1728), „Samtale mellem tvende Købmænd“ (1729), „Synopsis historiæ universalis“ (1733), „Compendium geographicum“ (1736), „Opuscula latina“ (1737 og 1743), „Første til femte Prøve af smukke danske Vers“ (1738—40) og „Nicolai Klimii Iter subterraneum“ (1741). Det bør tilføjes, at Universitetet ved samme Lejlighed erholdt en ganske smuk Samling af Skuespiltexter fra Teatret i Lille Grønnegade. De var altsaa blevet tilbageholdte i 1726.

At Rostgaard har vist Holbergs Forfatterskab Honnør, lader sig ikke nægte. Ganske svarende hertil er det, naar han i Breve fra 1740-erne til Langebek regner ham til sine „gode og fortrolige Venner iblandt de Herrer Consistoriales.“ Det skal da heller ikke lades uomtalt, at Holberg i 1729 og 1737 offentligt har ytret sig anerkendende om Rostgaards litterære Foretagender. Ordene er vel efter Sædvane knappe, men Sindelaget bag dem venskabeligt.¹⁾

Foruden Rostgaards blev tre andre Biblioteker solgte i 1726. Det første af dem tilhørte Gehejmeraad, Stiftamtmand over Fyen CHRISTIAN LENTE [1649—1725], af tysk Slægt. Samlingen bestod af 2,864 Bind, fortrinsvis Historie, Rejsebeskrivelser, Antikviteter, Numismatik og Kunst med flere store italienske og franske Arkitekturværker. Den filosofiske Litteratur, som iøvrigt ikke er omfattende, fremviser Værker af Montaigne,

¹⁾ BRUUN, *Om Ludvig Holbergs trende Epistler*, 1895, p. 90—93.

Bacon, Descartes, Pascal („Pensées“), La Bruyère og Bayle („Dictionnaire“) samt — paa Fransk — Balth. Bekker. Af italienske skønlitterære Forfattere træffes Castiglione og Guarini, af spanske Quevedo („Obras“), men det er Franskmændene, som er de fleste, ofte med samlede Værker: Rabelais, Ronsard, Malherbe, Balzac, Scarron, Saint-Evremond, Molière, La Fontaine, Fénelon o. a. Af Tyskere er der Opitz, Gryphius, Flemming og Rist, men af Englændere ikke én, skønt Engelsk ved Siden af Fransk ellers er Bogsamlingens mest fremtrædende moderne Sprog. Dansk Skønlitteratur har som eneste Repræsentanter Hans Hansen Skonning's Dyreepos „Kattenes Rettergang med Hundene“ og Poul Pedersen's Roman „Don Pedro“, der er sammenbundet med to af Texterne fra Teatret i Lille Grønnegade: „Lyveren“ og „Den højadelige Borgermand“. Den danske Skueplads har altsaa været indenfor Lentes Horizont, men Holbergs Komedier findes ikke, overhovedet intet af Holberg. Den næste Bogsamling, som bliver at omtale, har til Ejer haft Biskoppen i Bergen CLEMENS SCHMIDT [1671—1723], Jyde af Fødsel. Saafremt det er hele hans Bibliotek, der kom paa Auktion 1726 i Bergen, har det ikke været stort, da de til Salg udbudte Bøger kun udgør 741 Bind. Hovedmængden er Teologi, desuden Fædrelandets Historie. Der er Værker af Bacon, Descartes og Hobbes, men udover Voiture's „Lettres“ ingen udenlandsk Skønlitteratur, ej heller nogen dansk. Af Holberg findes „Introductionen“ og „Anhanget“. Det sidste af de tre i 1726 solgte Biblioteker tilhørte Sognepræsten ved Helliggeist FOLKMAR DANCHEL [1672—1726], af sin Samtidige, den pietistiske Lærer ved Vajsenhuset Schwartzkopf berømt som „en Engle-Mand, saavel af Ansigt som Væsen“. ¹⁾ Bogsamlingen, der talte 1,930 Bind, bestod overvejende af Teologi med engelske Bøger stærkt fremtrædende ved Siden af Latinen. Af filosofisk Litteratur er der intet og udover d'Urfé's „Astrée“ i engelsk Oversættelse heller ingen udenlandsk Skønlitteratur.

1) E. O. SCHWARTZKOPF, *Et lille Erindrings-Lexicon over adskillige Personer*, i: *Danske Saml.* IV, 1868—69, p. 84.

Wielandt's „Samling udaf smukke og udvalgte danske Vers“ er sammen med Lyschander's „Grønlandske Chronica“ og „Billelægtens Rimkrønike“ ene om at repræsentere den danske Digtekunst. Af Holberg findes „Natur- og Folkeretten“. Aaret efter — 1727 — solgtes Bøgerne efter den residerende Kapellan ved Helliggejst HANS SIDELMANN [1678—1727], 2,116 Bind med Hovedvægten lagt paa Teologi og Latin som det fremherskende Sprog, desuden Bøger vedrørende Fædrelandets Historie, ikke faa danske Ligprædikener og Suitter af danske Aviser. Af Filosofi og udenlandsk Skønlitteratur er der intet, af hjemlig Poesi Wielandt's Samling af danske Vers, Gerner's Oversættelse af Hesiodos og Laurids Thura's „Poetiske Sager“ samt Wielandt's for Teatret i Lille Grønnegade skrevne, men aldrig opførte Tragedie „Achilles og Polixene“ og som No. 725 in 8° „Don Pedro“ i Bind med „Adskillige Comoedier“, en lignende Kombination som hos Lente. Ogsaa indenfor Sidelmanns Synskreds er altsaa den danske Skueplads kommet, men af Holberg selv har Kataloget kun „Introductionen“, „Anhanget“ og „Natur- og Folkeretten“. ¹⁾

En egen Plads blandt Bogsamlerne af gejstlig Stand indtager Sognepræsten ved Nicolai Kirke IVER BRINCK [1665—1728]. Han var født i Norge af dansk Slægt og havde 1691—1702 været Præst for den dansk-norske Menighed i London. Som Konfessionarius ledsagede han Frederik IV 1708—09 paa Rejsen til Italien; et Tilbud om Aalborg Bispestol afslog han underdanigst, han vilde ikke bort fra København. Om hans Bibliotek, der solgtes 1729, og som var paa 7,661 Bind, har Gram udtalt sig noget sarkastisk i Breve til Biskop Deichman. ²⁾ Med al Respekt for den høje og strenge Videnskab er det en Fornøjelse at gennemgaa Kataloget, i hvilket — sprogligt — Latin, Italiensk, Fransk, Engelsk, Tysk og Dansk, i mindre Grad

¹⁾ Priserne paa Sidelmanns Auktion synes at være gaaede højt, at dømme efter Brev af ¹/₁₁ 1727 fra Andreas Hojer til Biskop Deichman, hvis Kommissionær han ved denne Lejlighed var (RØRDAM, *Hist. Samlinger og Studier*, I, 1891, p. 442—43).

²⁾ *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 9—10.

Spansk og Hollandsk, optræder i broget Blanding. Der er Musikalier og Bind med Kobberstik, derimellem Portrætter; franske, tyske og danske Tidsskrifter og andre Periodica; meget af Geografi og Rejsebeskrivelser; indenfor Historie Pjecer om engelske politiske Forhold, enkelte af de store udenlandske Historikere som Commines, Machiavelli, Guicciardini, Juan de Mariana, Pufendorf og Lord Clarendon, dog i rigere Maal Bøger vedrørende Fædrelandets Historie. Matematik og Naturvidenskab har derimod ikke interesseret Brinck, og indenfor Filosofi træffes vel Montaigne, Pascal, La Bruyère, Bayle („Dictionnaire“) og Balth. Bekker, men ellers iagttages en forsigtig Tilbageholdenhed: der er Skrifter mod Hobbes og Spinoza, selv er de der ikke saa lidt som Descartes, Newton eller John Locke.

Sin egentlige Styrke havde Biblioteket dog paa to, fjernt fra hinanden liggende Felter. Det ene er Teologi med vidtstrakt Rummelighed overfor alle Afskygninger indenfor de protestantiske Kirkesamfund og mer end sparsom Hensyntagen til Katolicismen — paa nær Niels Steensen's Skrifter om sin Overgang til Romerkirken: de haves komplet. Det andet Hovedobjekt for Iver Brincks Bogkærlighed var Skønlitteraturen. Den er mindst fyldestgørende for Spaniens og Hollands Vedkommende, anseelig derimod for Italiens, Frankrigs, Englands og Tysklands. En ganske særlig Interesse er viet Dramaet. Exempelvis anføres: Guarini („Il pastor fido“); Garnier, Tristan l'Hermite, Jean Mairet, Pierre og Thomas Corneille, Larivey, Molière og Dancourt samt Gherardi's „Théâtre Italien“; Vondel; Shakespeare (No. 1112 in 4°: „Tragedie of King Richard the Third and King Richard the Second, by Vill. Shakespeare. Comedie of Volpone or the Fox, by Ben Jonson, Lond. 1612“)¹⁾, Ben Jonson („Comedies“ 1616, 2°), Dryden og Congreve; Lohenstein og Chr. Weise. Ved Siden heraf støder man i Kataloget blandt

¹⁾ Et Samlingsbind altsaa og af ganske samme Indhold som det, der forekom paa Auktionen 1688 efter Erik Rosenkrantz (p. 169 Note 2). Skulde det være Rosenkrantz's Exemplar, der er havnet hos Brinck?

Kvarterne paa No. 2283: „Et Knippe med 12 engelske Comoedier og Tragoedier“ og No. 2310: „Et Knippe, hvorudi Hamburger-Opera 2 voll. og andre Tydske Siunge- og Skuespil“; blandt Duodezerne (uindbundne) No. 1397: „tolv franske Comoedier og Tragoedier“, No. 1398: „otte ditto“, No. 1399: „tolv ditto“, No. 1400: „femten italienske ditto“, No. 1401: „ni ditto“, No. 1402: „tolv ditto“ og No. 1425: „fem franske Comoedier“.

Sin Interesse for Skønlitteratur udstrakte Iver Brinck til ogsaa at gælde Fædrelandets. Han var en varm Ven af Modersmaalet, ejede de danske Sprogskrifter, ligeledes Christen Jensens Dictionarium, og taler i et Digt til Rostgaard om „vort smukke danske Sprog“. ¹⁾ Overensstemmende hermed havde han blandt andet Herman Veigere's „Rævebog“ (Udgaven 1555), Jacob Madsen Kjøbenhavn („Samtale mellem Forfarenhed og en Hoftjener“), Lyschander („Grønlandske Chronica“), Hans Hansen Skonning, Søren Therkelsen, Arrebo, Gerner, Dorte Engelbretsdatter, Jørgen Sorterup, Frands Kyhn, Laurids Thura, Jacob Knudsen Schandrup, Wielandt's Samling af danske Vers og af Dramatikere: Peder Hegelund („Susanna“), Hieronymus Justesen Ranch („Samsons Fængsel“), Hans Thomesen Stege („Cleopatra“), Erik Pontoppidan („Tobiæ Gifterfærd“) samt i Manuskript (Afskrift) „Grevens og Friherrens Komædie“, i vore Dage tillagt Mogens Skeel til Fussingø. Af Holberg findes: „Introductionen“, „Anhanget“, „Peder Paars“ (Udgaven 1720), „Skæmtedigtene“ (uindb.), „Epistola ad virum perillustrem“ (2 Exemplarer: et indb., et andet uindb.), hvortil kommer blandt uindbundne Sager No. 2966 in 8°: „Comoedier sammenskrevne for den danske Skueplads ved Hans Mikkelsen 1ste tome. Peder Paarses Historie anden Bog 2 Exemplar“ og No. 1435 in 12°: „Comoedier for den Danske Skueplads 1. og 2. Tome, af den 1ste Tome 5 Exemplar, og af den 2den 3 Exmpl.“.

Det ses, at Iver Brinck ved sine Bogkøb ikke altid har haft Rede paa, hvad han havde i Forvejen, hvilket maaske hænger

¹⁾ BRUUN, *Frederik Rostgaard*, I, 1870, p. 120.

sammen med, at Helbredet i de sidste Aar var stærkt svækket.¹⁾ Han skulde nok kunne have gouteret Komedierne, da han, som det synes, endog i Ornat ikke var uden et lunt Blink i Øjet. „Kedes ikke ved, trættes ikke, lader ikke af at gøre godt, sagde sal. Magister Brinck, naar han takkede for Offer“ skrev Grev Christian Rantzau 1736 til Gram i Anledning af udvist Hjælp-somhed.²⁾

Endnu en, maaske to Bogauktioner fandt Sted i 1729. Sikkert er det med ANDREAS LUDWIG KÖNIGSMANN [† 1728], der var født i Byen Slesvig, havde været Professor først i Kiel, derefter i Osnabrück, og som 1725 blev tysk Sognepræst ved Garnisonskirken. Det er klart, at han ikke kan have haft noget Forhold til dansk Aandsliv, og hans Bibliotek, der var paa 2,245 Bind, overvejende Teologi med Latin og Tysk som de fremherskende Sprog, bekræfter det ganske: der er kun tre danske Bøger, hvoraf den ene er en dansk-tysk Grammatik, de to andre af teologisk Indhold. Hvorvidt Salget af det Bibliotek, som tilhørte Professoren ved Gymnasiet i Odense ELIAS NAUR [1650—1728], afholdtes 1729, er mere tvivlsomt. Kataloget bærer Aarstallet 1759, hvilket dog efter Sandsynlighed er en Trykfejl. Maaske det heller ikke omfatter hele hans Bogsamling. Der er kun 949 Bind, som ganske gør Indtryk af at være en Skolemands Bibliotek med Teologi og de græsk-romerske Klassikere som Midtpunkt. Af Holberg er der intet, overhovedet meget faa danske Bøger og i det hele taget intet, som her har Krav paa nærmere Omtale. Lidt mere er der at sige om MATTHIAS BLOCH [1682—1729], siden 1713 Sognepræst til St. Knuds Kirke i Odense og fra 1717 tillige Stiftsprovst. Som teologisk Kandidat havde han været Alumnus paa Borchs Kollegium i halvtredie Aar samtidigt med Holberg, men nævnes ikke af ham, der i sin Autobiografi kun omtaler to Personer fra Kollegietiden: sig selv og Kollegiets Inspector Niels Aagaard. Blochs Bibliotek, over hvilket der haves et meget skødesløst affattet Katalog, kom til Salg 1730 i Odense og omfattede 2,267

1) *Kirkehist. Saml.*, 5. R. VI, 1911—13, p. 229.

2) *Danske Magazin*, 6. R. V, 1930, p. 261.

Bind, overvejende Teologi med Latin som Hovedsprog. Ved Siden af er der danske Ligprædikener, Lovbøger og Værker vedrørende Fædrelandets Historie. Besynderligt tager Skønlitteraturen sig ud: Qvevedo's „Drømmesyner“ i fransk Oversættelse, Balzac's „Oeuvres diverses“, Corneille's „Le Cid“, en italiensk Komædiebog og en tysk ditto paa Vers; Herman Veigere's „Rævebog“, Kingo's „Morgen- og Aftensange“, Dorthe Engelbretsdatte's „Sjælens Sangoffer“, Sorterup's „Poetiske Smaasager“, en gammel dansk Verse-Bog uden Begyndelse og Ende, samt en dansk Roman (hvilket vel er Margrethe Lasson's „Den beklædte Sandhed“). Af Holberg findes „Natur- og Folkeretten“ og „Skæmtedigtene“.

Af en anden Karakter er det Bibliotek, Etatsraad JOHAN CONRAD WOLFEN [1656—1730] efterlod sig. Han var af Fødsel Tysker, Dr. med. fra Padova og ledsagede i Egenskab af Læge Frederik IV, da denne som Kronprins 1692—93 var paa Udenlandsrejse i Tyskland, Italien og Frankrig; efter Tronskiftet blev han Livmedicus og 1704 tillige Chef for det kgl. Bibliotek. Som Bogsamler var Wolfen, der af Rostgaard prises for „une parfaite connoissance des livres“ og af Gram omtales som „vir elegantis eruditionis“, en Mand med udpræget bibliofile Interesser. Han havde en udsøgt Samling Incunabler, for en Del erhvervede 1709 i Italien, da han var her anden Gang med Kongen; ogsaa ellers lagde han Vægt paa at være i Besiddelse af litterære Sjældenheder, nitide Exemplarer og paa stort Papir, uden derfor at skænke Indholdets Kvalitet mindre Opmærksomhed. Uvist af hvilken Grund udbød han 1713 sin Samling til Salg, men tog Størsteparten tilbage, som det fremgaar ved Sammenligning med det Auktionskatalog, der — udmærket affattet med Bøgerne i alfabetisk Orden — udkom 1730 efter hans Død¹). Det omfatter 3,143 Bind foruden Kort og Kobberstik.

¹) Det bevarede Exemplar af Kataloget fra 1713 er defekt, saa Bibliotekets daværende Størrelse kan ikke oplyses. Paa Bagsiden af Titelbladet læses: „Anmeldes Liebhaberne til Efterretning, at Bøgerne bliver ikke afhændede, førend Værdien betales i klingende Mønt“.

Af Tidsskrifter findes „Acta eruditorum“ (1682—1728, 52 voll.) og „Journal des savants“ (1665—1708, 48 voll.). Teologien er ikke meget fremtrædende; man træffer Pascal og — maaske ikke helt tilfældigt — den hele Række af de Værker, i hvilke den katolske Teolog Richard Simon først af alle behandler de bibelske Texter ud fra et litterært kritisk Standpunkt. Der er en Del Historie (ogsaa Danmarks) og Rejsebeskrivelser¹⁾. Men sin Hovedstyrke har Biblioteket indenfor Filosofi, Naturfagene og Medicin, hvor man befinder sig i Selskab med en Række af Tankens og Forskningens Stormænd: i Filosofi Bruno, Montaigne, Bacon, Descartes, Hobbes og Spinoza; blandt Astronomer og Fysikere Huygens, Boyle, Newton og Otto von Guericke; mellem Naturhistorikerne Giov. Borelli, Nehem. Grew, Leewenhoek, Malpighi, John Ray, Francesco Redi, Swammerdam og Tournefort; af Medicinere Harvey, Niels Steensen, Regn. de Graaf, Friedr. Hoffmann, Stahl, Sydenham, Franc. Sylvius og Thomas Willis.

Paa Skønlitteratur er Wolfens Bibliotek ikke særlig rigt. Hovedparten er romansk, og blandt de italienske Bøger findes adskillige Sjældenheder, formentlig købte paa Rejsen i 1708—09. Pragtstykket er et glosseret Pergamentshaandskrift af Dante's „Divina comedia“ med Initialer i Guld og Figurer i Texten; til dagligt Brug haves ved Siden af en Duodez-Udgave fra 1547²⁾. Af Petrarca, Boccaccio og Ariost findes de vanligt fore-

¹⁾ Mellem de forekommende Bøger vedrørende Fædrelandets Historie bør følgende to noteres: No. 963 in 4° „Petri Schumacheri quondam Comititis a Griffenfeld inscripta parietibus Munkholmensis MSS.“ og No. 108 in 8° „The Holy Bibel, Cambridge 1657, olim Griffenfeldii, cujus acu puncta qvædam adjacent.“ Hvor de to Bøger er blevet af, véd jeg ikke; de findes ikke i det kgl. Bibliotek, saa lidt som de omtales af A. D. Jørgensen og Knud Fabricius i deres Værker om Griffenfeldt.

²⁾ Wolfens Dante-Haandskrift er uden Tvivl identisk med Thott 2°, 411 (KB): Omtalen i Wolfens og Thotts Auktionskataloger dækker temmelig nøje hinanden. Haandskriftet er fra det 14. Aarhundrede; det beskrives af BRUUN i: *Aarsberetninger fra det kgl. Bibliothek*, III, 1890, p. 134—38. Det kgl. Biblioteks andet Dante-Haandskrift: Gl. kgl. Saml. 2°, 436 har tilhørt Peder Scavenius; det er paa Papir og ikke illumineret. Om de to Haandskrifter jfr. HÖGBERG i: *Études italiennes*, II, 1920, p. 89—96.

kommende Hovedværker, af Tasso er der mere („Aminta“, „Gerusalemme liberata“, „Gerusalemme conquistata“ og „Rime e prose“); endvidere Castiglione, Guarini og Marino samt en Oktav-Udgave fra 1542 af Francesco Berni's, Giovanni Mauro's, Giovanni della Casa's og andres poetiske Arbejder, i Kataloget med Tilføjelsen „liber rarissimus“ ligesom Samlingens Udgave fra 1573 in 4° af „Il Decamerone“, der har som yderligere Tillæg: „exempl. elegantissimum“.¹⁾ Hvad der findes af Fransk, tilhører det 17. Aarhundrede: Théophile de Viaud, Voiture, Balzac, Saint-Evremond, La Fontaine, La Bruyère, Perault („Parallèles des Anciens et des Modernes“) og Racine, men Corneille og Molière fattes. Af spansk og engelsk Skønlitteratur er der intet; af Tyskere forekommer Hofmannswaldau, Lohenstein, Andr. og Chr. Gryphius. Med Hensyn til Dansk: Hans Hansen Skonning, Gerner, Jens Steen Sehested og Wielandt's Vers-Samling, samt — begge uindbundne — de rimede Folkebøger „Kong Edwards Historie“ (u. A., 8°) og „Kong Laurins Historie“ (1717, 8°). Af Holberg har Kataloget blot „Holger Danskes Brev til Burman“, den med Varme skrevne Protest mod den hollandske Filolog Pieter Burmann's Omtale af dansk Videnskab, en Protest, der iøvrigt som vist i vore Dage beroede paa en Misforstaaelse, Holberg delte med Gram og Falster, af Burmann's Ytringer.²⁾

Med Salget af Wolfens Bibliotek slutter Bogauktionerne i Frederik IV.s Tid.

II

Under Christian VI, da Holberg — efter i 1731 at have udgivet den før Tronskiftet planlagte og annoncerede Fembinds-udgave af sin for Aar tilbage afsluttede Komediedigtning — helligede sig en historisk, senere en moralfilosofisk Forfatter-

¹⁾ Wolfens Exemplar af „Il Decamerone“ i Udgaven fra 1573 havnede gennem ukendt Mellemed hos Suhm og kom med hans Bøger til det kgl. Bibliotek. De har begge skrevet deres Navn i Bogen.

²⁾ BRUUN i: *Danske Saml.* I, 1865—66, p. 1—23.

virksomhed, nødvendiggør det voxende Antal af bevarede Auktionskataloger mere end før en gruppevis Gennemgang af Materialet. Der begyndes med Adelen, hvorefter følger de verdslige Embeds- og Bestillingsmænd, herunder to Læger, skønt den ene af dem ikke var Embedsmand; derpaa kommer Gejstligheden, og der endes med Videnskaben.

Tredivernes celebreste Begivenhed i boginteresserede Kredse blev Salget 1732 af det Bibliotek, Grev CHRISTIAN DANNE-SKIOLD-SAMSØE [1702—28] efterlod sig. Det var anlagt som Universalbibliotek, indeholdt store Kostbarheder erhvervede 1726 paa Rostgaards Auktion og omfattede 7,531 Bind med en Haandskriftsamling paa 522 Numre og en Kortsamling paa c. 900 Blade — alt i alt, skrev Gram, der havde været Grevens Vejleder ved Bogkøbet, 1729 til Biskop Deichman, „saadan en Samling, at det gør en ung Herre, som var lidt over 25 Aar og havde kuns i de sidste 4 à 5 Aar samlet, ingen Vanære, men vidner om bon goût, ikke mindre end om et vaste dessein (thi det er dog kuns en Begyndelse)“.¹⁾ Som ved Rostgaard skal ogsaa her blot spørges om, hvad der maatte være af Holberg. Det indskrænker sig til ét Værk: No. 1971—73 in 8° „Hans Michelssens Danske Comoedier, 3 Bind“.²⁾ Om de oversatte Skuespiltexter har Danneskiold-Samsøe derimod ikke bekymret sig, og iøvrigt vides intet andet om hans Forhold til Teatret i Lille Grønnegade, end at en af dettes Aktricer, Mademoiselle Coffre var hans Maitresse.³⁾ Hvor vidt Holberg har kendt ham personligt, lader sig ikke med Bestemthed afgøre. Ganske vist skriver han 1732 i Fortalen til 1. Bind af „Danmarks Riges Historie“, at med Hensyn til utrykt Kildestof „haver jeg haft de fleste Manuskripter af det Dannenskioldske Bibliotek, skønt ikke

1) *Brev fra Hans Gram*, 1907, p. 18.

2) Exemplaret blev købt af Boghandler Rothe for 1 Rdl. 8 3/4. Salgsprisen var, da Værket udkom, 2 1/2 Mrk. pr. Bind (EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, XI, 1934, p. 156, 159, 161).

3) Brev af 27/12 1728 fra Montaigu til Poul Vendelbo Løvenørn i: *Danske Saml.* III, 1867—68, p. 38; HANS BRIX, *Ludvig Holbergs Komedier*, 1942, p. 241—42.

saa meget til denne Tome som til den efterfølgende“.¹⁾ Han kan imidlertid have faaet Materialet efter Grevens Død, der indtraf i Febr. 1728, ved Grams Mellekomst, inden Biblioteket i 1732 splittedes. Derimod er det sikkert, at han var til Stede paa Auktionen, hvor han særlig købte sig Udgaver af græsk-romerske Klassikere, saaledes som det ses af et i det kgl. Bibliotek bevaret Exemplar af Auktionskataloget med Købere og Priser tilskrevne af Etatsraad Niels Foss, der selv var Bogsamler og i denne Egenskab senere nærmere skal omtales.²⁾

De næste Bogsamlere, der bliver at nævne som hørende til Adelens Gruppe, er to Damer. Den ene er Gehejmeraadinde CHRISTINE HARBOE, f. Baronesse Fuires [1682—1735], Stifter af det Harboeske Enkefruekloster i København og Støvringgaard Jomfrukloster ved Randers. Hvor stor den Bogsamling var, der 1736 kom til Auktion sammen med et ualmindeligt rigt og pragfuldt Løvsøre, kan ikke præcist opgives, da det bevarede Exemplar af Kataloget er defekt (Slutningen af Duodezjerne mangler). Hvad der er, udgør 843 Bind med Fransk som fremherskende Sprog: Teologi, Historie, Geografi, Rejsebeskrivelser, Politik, Kunst og Skønlitteratur samt græsk-romerske Klassikere i franske Oversættelser. Som Bogbestanden manifesterer sig, synes det rimeligt, at en Del skriver sig fra hendes i 1709 afdøde Mand Overkrigssekretær, Gehejmeraad Jens Harboe, men der kan næppe være Tvivl om, at hun har sin Part i Tilblivelsen ogsaa ud over, hvad der af trykmæssige Grunde naturnødvendigt tilfalder hende. Nærmere omtales skal dog blot Skønlitteraturen, indenfor hvilken en umiskendelig Interesse for dramatisk Poesi lægger sig for Dagen: Guarini, Tasso („Amin-ta“), samlede Værker af Cyrano de Bergerac, Corneille, Molière, Montfleury, Campistron og Lagrance-Chancel, enkeltvis Stykker af Scarron, Rotrou, George Etherege („The Man of Mode“) samt italienske Opera- og Hyrdespiltexter øjensynligt

¹⁾ *Saml. Skrifter*, VI, 1923, p. 9.

²⁾ Med Hensyn til Holbergs Køb paa Danneskiold-Samsøes Auktion jfr. BRUUN, *Fortegnelse over en Del af Ludvig Holbergs Bibliothek* (1869).

IN QVARTO.		145	<i>Sp: 4982: 1: -:</i>
909	Thucidide, tradotto per Franc di Soldo Sruzzi, in Vinegia 1563		<i>L. Abbe Goset . . . -:-: 12.</i>
910	Thucydide, traduit en François par L. Jausaud d'Uvez. Genev. 1600		<i>Dito . . . -:-: 12.</i>
911	Le Opere di Senophonte, tradotte da M. Ant. Gandini, in Venet. 1588		<i>Dito . . . -:-: 2: -:</i>
912	Plutarchi Vitarum Epitome per Darium Tibertum, edente Jul. Caf. Cantelmo, Ferrariae per Magistrum Laurentium de Valentia d. 17. Februarii 1501		<i>Jul: Gram . . . -:-: 2: -:</i>
913	Corn. Nepos de Vitis Excellentium Imperatorum, cum notis N. Curtini, in usum Delphini, Paris. 1675		<i>Secret: Lemvig . . . 2: 1: -:</i>
914	Les Vies des plus grands Capitaines par Emylius Probus, mises en François par B. de Girard Sr. du Hailan. à Paris 1568		<i>Mr: Rohre . . . -:-: 8:</i>
915	Q. Curtius Rufus de rebus gestis Alexandri M. cum Commentariis Freinsheimii, Argentor. 1670		<i>Holberg - 1: 1: -:</i>
916-921	Titi Livii Historiarum Libri cum supplementis Jo. Freinsheimii, in usum Delphini, Paris. 1679 6 Vall.		<i>Carcland usia 14: -:-: -:</i>
922	Jo. Schefferi Regnum Romanum, vel in T. Livii librum I. Exercitationes politicae VII. Upsal. 1665		<i>Tietey . . . -:-: 5: 8:</i>
923	Polibio, trad. per Lod. Domenichi, in Vinegia 1564		
924	Ex libris Polybii & aliorum Excerpta de Legationibus, Graece, ex Bibliotheca Fulvii Ursini, Antverp. apud Plantinum 1582		<i>Mr: Rohre - 1: -:-: 2.</i>
925	C. Sillii Italici Punicorum Libri XVII. cum notis Variorum, curante Arnoldo Drakenborch. Traj. ad Rhenum 1717		<i>Mag: Beerberg . . . - 3: 3: 12:</i>
926	Opera Salustiana, f. Crispi Salustii Historia, cum reliquis Collectaneis & expositione Ascensii, Paris. 1511		<i>Fontart . . . -:-: 12:</i>
927	Eadem Lugduni per Joannem de Jonvelle dictum Piffon 1517		<i>As: Holberg . . . -:-: 10.</i>
928	Commentari di C. Giulio Cesare con le figure in rame di Andrea Palladio, Venet. 1619		<i>L. Abbe Goset . . . -:-: 1: -:-:</i>
929	C. Svetonius Tranquillus, cum Casauboni Animadversionibus, & J. H. Boecleri Dissertationibus Politicis, Argentor. 1688		<i>As: Holberg . . . -:-: 2: 14:</i>
930	Les Césars de l'Empereur Julien, traduits du Grec, & illustrés par Mr. Spanheim, à Paris 1683. c. ff.		<i>Tychonig . 1: 4: 5:</i>
	T	931	Le <i>As: 5008: 3: 15.</i>

Side af Auktionskataloget over Danneskiold-Samsøes Bibliotek 1732.

købte 1734 under Fru Harboes Rekreatjonsrejse til Frankrig og England. Af andre skønlitterære Forfattere forekommer Boccaccio, Cervantes („Don Quixote“ i fransk Oversættelse), Marguerite af Navarra, Malherbe, Balzac, Voiture, Sorel, La Fontaine og Fénelon; blandt de hjemlige Arrebo, Dorthe Engelbretsdatter, Naur, Christian Falster — hendes gode Ven, til hvem hun har skrevet indtagende Breve¹⁾ —, Laurids Thura og Fred. Horn. Af Holberg er der intet.

Til Salg var derimod ikke det Bibliotek, Frk. KAREN BRAHE [1657—1736] havde arvet efter sin Morfaders Søster Anne Gjøe [1609—81,] og som hun selv med stor Iver forøgede ved systematiske Indkøb eller gennem Gaver. Det eksisterer endnu, tilhørende det af hende 1716 stiftede adelige Jomfrukloster i Odense, siden 1907 deponeret i Landsarkivet sammesteds, og omfatter 2,327 Bind trykte Bøger samt 7 Mapper, langt overvejende i Modersmaalet, og 396 Haandskrifter.²⁾ At gaa nærmere ind paa Samlingen vilde her være meningsløst; den er velkendt af enhver, som beskæftiger sig med ældre dansk Literatur, af hvilken den rummer mange Unica. Der skal alene spørges om, hvad der maatte være af Holberg. Af ham findes ifølge Victor Madsens i det kgl. Bibliothek opbevarede, haandskrevne Seddelkatalog: „Introductionen“, „Anhanget“, „Skæmtedigterne“ og „Danmarks Riges Historie“ (Tome 3 mangler) samt den latinske Mindetale over Frederik IV, et Skrift, der først udkom 1746 og altsaa hører til de Bøger, hvormed Biblioteket i Tiden efter Karen Brahes Død af og til forøgedes. Skal man tro S. Jørgensen-Kistrup, der 1881—1903 var Bibliotekar ved Biblioteket, et Hverv, han røgtede med stor Nidkærlighed og tilsvarende Uforstand,³⁾ har hun haft „Peder Paars“, Udgaven af 1720, og „forsynet de forskellige skæmtesomme Indledninger med talrige NB og Blyantsmærker; men videre er hun

1) BRUUN, *Falsteriana*, 1869, p. 64—73.

2) Efter godhedsfuld Meddelelse fra Arkivar Seesten.

3) VICTOR MADSEN, *Karen Brahes Bibliotek i Odense*, i: *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, VI, 1919, p. 185.

ikke kommen, Bogen har hun skilt sig ved“.¹⁾ Jørgensen-Kistrups med nogen Overlegenhed overfor den af Biblioteket højt fortjente Chr. H. Kalkar fremsatte Opdagelse maa imidlertid ganske staa ved sit Værd. „Peder Paars“ findes faktisk ikke i Biblioteket, og ingen véd, hvor den er blevet af, om den virkelig nogensinde har været der. —

Hermed er Gruppen af Adelsbiblioteker fra Christian VI.s Tid gennemgaaede. Talrigere er de Bogsamlinger, som skylder Embeds- og Bestillingsmænd deres Tilblivelse. Den første, der kommer i Betragtning, er Etatsraad STEPHAN KENCKEL [1661—1732], en Præstesøn fra Tønder med Tysk som Hjemmesprog, 1692 Professor ved det ridderlige Akademi i København, 1697 Tolddirektør i Helsingør. Bøgerne efter ham solgtes 1732 og omfattede 3,219 Bind, hvortil slutter sig 163 specificerede Musikalier og 76 Musikinstrumenter. Latin er Hovedsproget, af de moderne Sprog staaer Tysk i Forgrunden. Fagligt beherskes Samlingen af Teologi, Historie (ogsaa Fædrelandets), Jura og Statsvidenskab med Forordninger og andre Tryksager vedrørende Toldvæsenet. Man vil kunne fremhæve Montaigne, Grotius, Hobbes, Leibniz og Thomasius, desuden Bayle's „Dictionnaire“. Ogsaa Skønlitteratur forefindes: af tyske Digtere Opitz, Lauremberg, Joachim Rachel, Hofmannswaldau, Flemming og Moscherosch; af italienske Guarini og af franske d'Urfé, Balzac, Voiture, Saint-Evremond, Molière og Boileau samt Gherardi's „Théâtre Italien“. Dansk Digtekunst møder frem med Peder Hegelund („Susanna“), Kingo („Aandeligt Sjungekor“) og „En Convolut alleslags Danske Vers af Bording, Kingo, Worm, Kyhn, Sorterup & alior. Mscr.“ Af Holberg findes: „Introductionen“, „Peder Paars“ (som Bestanddel af et Samlingsbind), Komedierne (Fembindsudgaven fra 1731, uindb.) og „Danmarks og Norges Beskrivelse“ i tysk Oversættelse (1730). Af Auktionskataloget har det kgl. Bibliotek et Exemplar med Købernavne og Priser. Det ses, at

¹⁾ JØRGENSEN-KISTRUP i: *Museum* 1895, I, p. 361—62, jfr. EHRENCRON-MÜLLER, *Forfatterlexikon*, XI, 1934, p. 136—37.

Holberg har været til Stede paa Auktionen. Bøgerne lod han uænsede, ligesaa Musikalierne, men af Musikinstrumenterne købte han No. 19: en Viol di Braccio for 1 Rdl. 1 Mrk. 6 β og No. 21: en Violin for 2 Rdl. 4 Mrk.¹⁾

Aaret efter (1733) solgte Møntmester CHRISTIAN WINEKE [1680—1746] en Del af sine Bøger, udgørende 1,917 Bind med Fransk som det foretrukne moderne Hovedsprog og Vægten lagt paa Politik og Retsvidenskab, hvorunder danske Lovbøger og Forordninger. Man træffer Communes, Machiavelli, Montaigne, Bacon, Descartes, Hobbes, Pascal („Pensées) og La Bruyère. At Wineke har haft Sans for Digtekunstens Frembringelser, aflægger Kataloget smukke Vidnesbyrd om: Boccaccio (paa Fransk), Ariost, Tasso, Guarini, Alessandro Tassoni („Secchia rapita“) og Marino; Mateo Aleman („Guzman de Alfarache“, indb. „udi rødt Maroquin“) og Cervantes („Don Quixote“ paa Spansk og paa Fransk); Rabelais, Marguerite af Navarra, Ronsard, Théophile de Viaud, Balzac, Voiture, Saint-Evremond, Corneille, Molière, Racine, Boileau, La Fontaine og Fénelon, derhos Teaterstykker af Cyrano de Bergerac, Regnard, Montfleury o. fl. Af dansk Skønlitteratur er der kun én Bog: No. 589—91 in 8° Fembindsudgaven fra 1731 af Holbergs Komedier, hvor dog Tome 3—4 fattes. Samme Aar var der Auktion over den Bogsamling, som tilhørte Livmedicus, Justitsraad HENRIK SCHEFFER [1674—1732], en Lægesøn fra Flensborg, Dr. med. i Jena. Samlingen bestod af 1,103 Bind. Næst Latin er Fransk det mest fremtrædende Sprog. Hovedfagene er Medicin og Naturvidenskab med adskillige promi-

¹⁾ Holberg dyrkede i sine unge Aar Fløjtespil (*Løved* ved WINKEL HORN, 1897, p. 36), senere blev Violinen hans Hovedinstrument, foruden at han havde øvet sig lidt paa lille og store Violoncel (SCHEIBE, *Holbergs Løved* ved CARL EWALD, 1883, p. 98), men, siger han (Epist. 257), „hvor længe jeg haver spillet paa Violin, haver jeg dog ikke lært at stryge ret“ (*Saml. Skrifter*, XVI, 1939, p. 158). Købet paa Kenckels Auktion kan altsaa være bestemt for ham selv. Men det kan naturligvis ogsaa være bestemt for de Koncerter, han lod afholde i sit Hjem, ikke blot i de ældre Aar (BRUUN's Udg. af Epistlerne, II, 1868, p. 440), men ogsaa saa tidligt som i Aarene 1728—31 (FRANCIS BULL i: *Holberg Aarbog* 1921, p. 281).

nente Navne (Fried. Hoffmann, Stahl og Thomas Willis; Boerhave, Boyle, Glauber, Malpighi, Redi og Swammerdam). Udenfor dette sit Speciale havde Scheffer Machiavelli, Montaigne, Charron, la Mothe le Vayer, Bacon, Descartes, Pascal („Lettres provinciales“) og La Bruyère, i fransk Oversættelse Addison's og Steele's Tidsskriftserie. Heller ikke her er Skønlitteraturen forsømt: „Tausend und eine viertel Stunde“ og „Don Quixote“ (i fransk Oversættelse), ellers kun franske Forfattere: Madeleine de Scudéry („Le grand Cyrus“, 10 voll.), Saint-Evremond, Fénelon, Le Sage („Gil Blas“) og Jean Bapt. Rousseau, af Dramatikere Molière, Racine, Quinault, Regnard og Lagrance-Chancel, alle i samlede Værker, Enkeltstykker af Corneille („Don Sanche d'Aragon“), Boursault og Dancourt. Ogsaa Scheffer har altsaa været en Ynder af Skuespil, men af Holberg har Kataloget kun „Danmarks og Norges Beskrivelse“. De sidste Blade af Kataloget optages af et Appendix, hvori 1. Tome af Komedieme i Trebindsudgaven fra 1723—25 forekommer, men da det udtrykkeligt siges, at Appendix „ej hører Stervboen til“, kan Exemplaret ikke tillægges Scheffer.

De tre følgende Bogauktioner vedrører Norge. 1735 solgtes i Christiania Bøgerne efter Auditør og Regimentskvartermester LAURIDS SPIDBERG [Student 1690, † 1729], 728 Bind med Fransk som moderne Hovedsprog, men vanskelige at karakterisere, da en fast Kærne fattes. Der er Værker af Descartes, Hobbes og Pascal („Pensées“); af Skønlitteratur: Petrarca, Guarini og Romaner af Giovan Francesco Loredano og Ferrante Pallavicini; „Don Quixote“ (i fransk Oversættelse); d'Urfé, Balzac, Voiture, Saint-Evremond, Fénelon og Romaner af Desmarests de Saint-Sorlin („Ariane“) og Madeleine de Scudéry („Clélie“). Spidberg har endvidere Bøger om Norges Historie, men af Holberg intet. Samme Aar solgtes, ligeledes i Christiania, Bøgerne efter Byfoged MICHAEL ERMANDINGER [† 1735, 46 Aar gammel], 458 Bind af blandet Indhold, mest dog Jura og Historie. Ogsaa her er ikke faa franske Bøger. Der er iøvrigt ikke meget at sige om Samlingen, men det bør

dog noteres, at Descartes er der ikke blot i samlet Udgave (Opera omnia), men ogsaa i Særudgaver af de enkelte Skrifter. Af Skønlitteratur haves „Don Quixote“ paa Fransk, ellers indskrænker den sig væsentligst til de bindstærke Romaner af Madeleine de Scudéry („Le grand Cyrus“) og — besynderligt nok i hollandsk Oversættelse — La Calprenède („Cléopatre“, „Cassandre“). De er tydeligt blevet flittigt læste; Katalogets Exemplarer er ganske ukomplette. Af Holberg findes „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Skønt ikke stort af Omfang er der mere Hold i det Bibliotek, der 1737 solgtes i Trondhjem efter Etatsraad ABRAHAM DREJER [1671—1736], siden 1703 Lagmand i denne sin Fødeby, fra 1731 tillige Berghauptmand nordenfjelds. Samlingen, der havde ikke faa Bøger paa Engelsk og Hollandsk, ogsaa en Del paa Fransk, omfatter 879 Bind af overvejende faglig Karakter: Historie (særlig Norges), Rejsebeskrivelser, Matematik, Naturvidenskab og Bjergværksdrift samt Love og Forordninger. Det er egnet til at vække Respekt at træffe „Acta eruditorum“ (16 Tomer), „Journal des savants“ (25 Tomer), „Philosophical Transactions“ (3 voll.) og „Nye Tidender om lærde Sager“ (11 Tomer). Udover Montaigne's „Essays“ er der ingen filosofisk Litteratur, og der er heller ikke megen Skønlitteratur: Tasso („Aminta“ paa Hollandsk), samlede Værker af Cyrano de Bergerac, Boileau og Cats, desuden No. 47 in 4°: „Adskillige engelske Comoedier, London 1690“. Af Holberg findes: „Danmarks- og Norges Beskrivelse“ og som No. 353 in 8° Fembindsudgaven fra 1731 af Komedieme — en Frugt, maaske, af Krigsbogholder Aage Rasmussen Hagen's Bestræbelser i Egenskab af Bogkommissionær for Holberg.¹⁾

¹⁾ Benjamin Dass, der 1735 tiltraadte Rektoratet i Trondhjem, fortæller i Brev til Gram, at Drejers Bøger ved Auktionen indbragte 500 Rdl. over Vurderingen, der var omtrent 600 Rdl. Andreas Hojer købte Guðbrandur Thorláksson's islandske Bibeloversættelse fra 1584 for 13 Rdl. (*Vor Ungdom* 1897, p. 230—31). — Om Aage Rasmussen Hagen se *Holbergs Breve* ved VERNER DAHLERUP, 1926, p. 50—83. Et senere fundet Brev er meddelt af REIDAR OMANG i: *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, XV, 1928, p. 217—24.

De Auktionskataloger, hvorefter Spidbergs og Ermandingers Bøger solgtes, er meget ufyldstgørende affattede. I saa Henseende paa Højde staar det danske Katalog over Auktionen efter Højesteretsassessor, Konferensraad PEDER BENZON [1684—1735] til Aggersvold ved Jyderup. Auktionen, der fandt Sted 1736, siges i Kataloget at omfatte „en Del Stervboet tilhørende Gods og Løspøre“, hvortil er føjet en Samling Bøger paa 695 Bind med Fransk som moderne Hovedsprog, Historie og Retsvidenskab som de mere fremtrædende Fag. Hvad der findes af Skønlitteratur, er i det store og hele: Guarini; Mateo Aleman og „Don Quixote“, uvist paa hvilke Sprog; Marguerite af Navarra, Théophile de Viaud, Saint-Amant, Scarron og Racine, hvortil kommer et Etbindsudvalg af Corneille og Molière (u. A., 12°), desuden „Tartuffe“ i Særudgave. Af Holberg har Kataloget intet. Aaret efter Benzons kom den Bogsamling til Salg, som tilhørte Højesteretsjustitiarius, Etatsraad THOMAS BARTHOLIN [1690—1737], Søn af den højtfortjente kgl. Antikvar af samme Navn og Sønnesøn af den berømte Anatom. Samlingen, der udgør 2,503 Bind med Latin og Fransk som de fremtrædende Sprog, har en Del Bøger paa Dansk vedrørende Fædrelandets Lovkyndighed og Historie, men er ellers af saa blandet Indhold, at det er vanskeligt at sige, i hvilken Retning Bartholins Interesse er gaaet. Det er ens Skyldighed at antegne Tilstedeværelsen af Machiavelli („Opere“), Montaigne (flere Udgaver), Charron, Bacon („Opera omnia“) og Pascal („Pensées“). Skønlitteraturen har et lidt egent Udseende: Boccaccio (ikke blot „Il Decamerone“, men ogsaa „Teseide“), Ariost og Tasso; „Don Quixote“ (paa Fransk) og Qvededo (paa Spansk); Ronsard, d’Urfé, Balzac, Voiture, Scarron („Roman comique“ og „Virgile travesti“), Corneille, Molière og Racine foruden Romaner af Desmarests de Saint-Sorlin, La Calprenède og Madelaine de Scudéry (alle i Kataloget i stærkt defekte Exemplarer), dertil adskillige italienske og franske Syngestykker og Balletter, endog hollandske „Kluchtspel“. Spørges derefter om Holberg, maa det først siges, at han og Bar-

tholin kendte hinanden personligt. De havde hele Holbergs Professortid igennem været Kolleger ved Universitetet, hvis Kvæstor Bartholin desuden var fra 1732 til sin Død, en Stilling, i hvilken han lagde megen økonomisk Indsigt for Dagen (Holberg valgtes til hans Efterfølger). Dernæst er at anføre, hvad der 1732 siges i Fortalen til „Danmarks Riges Historie“, at „Hr. Etatsraad Thomas Bartholin har haft den Godhed at communicere mig hans lærde Faders efterladte Excerpter til den danske Kirkehistorie, som er udi 6 Folianter, foruden Wilhelmi Abbatis rare [sjældne] Epistola, hvoraf findes ikkun et eneste Exemplar.“¹⁾ Man venter herefter i alt Fald en forholdsvis smuk Repræsentation af Holberg, men Kataloget har kun at fremvise: „Epistola ad virum perillustrem“ og Universitetslærebogen „Synopsis historiæ universalis“. Der bør tilføjes, at det overhovedet intet har af dansk Digtetekunst.

Med de to derefter følgende Bogsamlere, begge af Fødsel Tyskere, stilles man overfor Mænd, der hver paa sin Vis havde Tilknytning til Kongehuset og alene af den Grund stod den pietistiske Aandsretning nær, en Retning, Holberg — som vel bekendt — ikke yndede. Den af dem, som først kommer for, er Konferensraad CARL BRANDT [1696—1738], 1723 Kanceliraad ved Overretten paa Gottorp, 1730 Kabinetssekretær hos Dronning Sophie Magdalene. Det var ikke nogen i Omfang stor Bogsamling, som 1739 kom til Auktion efter ham: 986 Bind, men Bøgerne er vel valgte og ligger i ganske faste Rammer. Der er Teologi med førende Pietister som Spener, Francke, Freilighausen og Rambach. Dernæst Filosofi og Statsret: Montaigne, Pascal, La Bruyère, Fontenelle, Bayle („Dictionnaire“), John Locke (Skriftet om Opdragelse i fransk Oversættelse) og Montesquieu („Lettres persanes“); Machiavelli, Grotius og meget af Thomasius. Endvidere Historie: Pufendorf, Bossuet („Discours sur l'histoire universelle“), Bünau og Voltaire („Histoire de Charles XII“); af danske Historikere Saxo, Huitfeldt, Lyschander, Torfæus og Skrifter til Danmarks poli-

¹⁾ *Saml. Skrifter*, VI, 1923, p. 9—10.

tiske Historie, særlig til Belysning af Forholdet til Gottorp og Sverige.¹⁾ Endelig Skønlitteratur: Tasso („Aminta“) og Guarini; „Don Quixote“ (i fransk Oversættelse); Corneille, Molière, Racine, La Fontaine, Boileau, Fénelon, La Motte, Crébillon, Voltaire („La Ligue ou Henri le Grand“), Destouches samt Gherardi's „Théâtre Italien“ og forskellige Operatexter; „Robinson Crusoe“ (i fransk og i tysk Oversættelse); Hofmannswaldau, Canitz og Gottsched („Der sterbende Cato“). Af Holberg findes: „Introductionen“, „Anhanget“, „Natur- og Folkeretten“, „Peder Paars“ (1720), Komedierne (Trebindsudgaven 1723—25), „Metamorphosis“, „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“ og „Kirkehistorien“. Af dansk Digtekunst iøvrigt kun Wielandt's Samling af danske Vers. Langt større af Omfang, men ifølge sin Beskaffenhed ikke her krævende en til Omfanget svarende Gennemgang er det Bibliotek, hvis Ejer var Direktøren for Vajsenhuset, Konferensraad JOHANN WILHELM SCHRÖDER [1674—1741], Christian VI.s Lærer, Hovedmanden for Konfirmationens Indførelse. Det solgtes 1741 og bestod af 4,652 Bind Teologi af pietistisk Farve og Litteratur om Missionen, ogsaa Værker om Historie, særlig Danmarks. Man mærker sig iøvrigt Skrifter af Bacon, Hobbes, Pascal (paa Tysk), Malebranche, Leibniz, John Locke (paa Fransk og paa Tysk) samt Addison's og Steele's „Spectator“ i fransk Oversættelse. Skønlitteratur er der ikke meget af: Molière, Opitz, Flemming, Jørgen Sorterup („Nye Heltesange“) og et Bind in 8° indeholdende „Adskillige danske Vers af Falster og andre“. Af Holberg findes: „Introductionen“, „Natur- og Folkeretten“, „Peder Paars“ med den Bemærkning i Kataloget, at den er nyeste Edition og indbundet i fransk Bind (eneste Gang, Kataloget noterer Indbinding) og „Danmarks og Norges Beskrivelse“ i tysk Oversættelse (1730).

¹⁾ Et enkelt Skrift vedrørende Personalhistorien bør særligt noteres: „La vie de Leonora Christina écrite par la même Msscept“, Kongedatterens franske Selvbibliografi. Hvor Haandskriftet (en Afskrift) er blevet af, vides ikke. Man fristes til at tænke paa Thott 4°, 1971 (KB). Men bevises kan det ikke.

Skønt han ikke var Embedsmand, maa her gives Plads til praktiserende Læge i Aalborg, Dr. med. JENS LODBERG [1680—1741], en Broder til Biskoppen i Odense og som denne i de unge Aar paa Studieophold i England, i Aug. 1703 indskrevet ved Bodleian Library. Hans Bibliotek, der solgtes 1742, bestod af 1,840 Bind med Medicin og Naturvidenskab som Hovedfag, hvorimellem ikke faa Bøger paa Engelsk. Man finder her „Philosophical Transactions“ (1700—1737) ved Siden af andre medicinsk-naturvidenskabelige Periodica; af de store Navne: Harvey, Boerhave, Hoffmann, Redi, Stahl, Sydenham, Sylvius og af de ældre Paracelsus. Fra andre Egne af Bøgernes Verden fortjener at antegnes: Herbert af Cherbury som Forløber for Deismen og af Deisterne selv John Toland; Machiavelli, Bacon, Descartes, Hobbes, La Bruyère, Balth. Bekker (paa Fransk), Pufendorf, Thomasius, John Locke (Skriftet om Opdragelse paa Fransk), Addison's og Steele's „Spectator“ i fransk Oversættelse. Skønlitterært er Indstillingen — som sædvanligt, kan man sige — romansk, særlig fransk: Boccaccio („Fiametta“, fransk og italiensk) og Guarini (paa Italiensk); Mateo Aleman, Qvedo og Gracián, af hvilken sidste der er meget, paa Fransk; Rabelais, Théophile de Viaud, Voiture, Molière, La Fontaine, Boileau, Boursault og Le Sage („Le diable boiteux“). Af Holberg har Kataloget intet, i det hele taget saa godt som ingen Bøger paa Dansk udover nogle Lovbøger.

Embedsmand, om end i beskeden Stilling, var derimod MORTEN SEEHUUS [1697—1744], født i Stavanger, død som Proviantskriver ved Flaaden, af sin Landsmand Schwartzkopf, i hvis Erindringslexikon en anden Landsmand, Holberg, glimrer ved sin totale Fraværelse, berømmet som „et fortræffeligt Hoved, vel ustuderet, men overmaade vel belæst i historiske Sager, dernæst en snild og flydende dansk Poet“ og Ejer af „et ugement Forraad af Naturalia & Artificialia“.¹⁾ De blev tillige

¹⁾ *Danske Saml.*, IV, 1868—69, p. 113—14. Som Poet er Seehuus vistnok ikke blevet ænset af andre Litteraturhistorikere end N. M. PETERSEN, der nævner ham

med, hvad han havde af Bøger, solgte paa Auktion i 1745. Bogsamlingen, der udgjorde 312 Bind, hvorimellem mange Dubletter, omfatter kun Bøger paa Tysk og Dansk. Der er en Del historiske Skrifter, særlig vedrørende Norge, og mange Poeter, tyske som Opitz, Lauremberg, Flemming og Lohenstein, af danske: Arrebo, Bording, Petter Dass (Katekismussangene), Sorterup (Heltasangene), Wadskiær og andre. Af Holberg findes: „Peder Paars“, „Skæmtedigtene“ og „Metamorphosis“ i ét Bind, „Metamorphosis“ desuden særskilt, et Par Tomer af Kommedierne (uvist hvilken Udgave), den særskilt trykte „Dedicatio til Phoenixberg“ (1725), „Liv og Levnet“ (Oversættelsen 1741), „Niels Klim“ (paa Dansk og paa Tysk) og „Moralske Tanker“, hvortil kommer de 1738—40 udgivne „Prøver paa zirlige og smukke danske Vers“ og en Afskrift af „Den jyske Fejde“ (1729), som Seehuus har indført i en af ham 1725 paabegyndt haandskreven Samling af danske poetiske Arbejder.¹⁾ Der haves i det kgl. Bibliotek et Exemplar af Auktionskataloget med Købernavne, Vurderings- og Salgspriser tilskrevne.²⁾ Man ser til Exempel, at Sendebrevet til Phoenixberg var vurderet til 8 β og solgtes for 1 Mrk. 5 β ; Selvbiografien var sat til 1 Mrk. 8 β og gik op til 2 Mrk. 13 β , medens „Moralske Tanker“, der ansloges at være 5 Mrk. værd, indbragte 1 Rdl. 1 β . Samme Aar (1745) solgtes efter Landsdommeren i Sjælland, Justitsraad PEDER BENZON MYLIUS [1689—1745] en Bogsamling paa 311 Bind, en Manuskriptsamling paa 116 Numre og en Samling Kobberstik, mest af berømte Mænd, paa 280 Numre. Holberg, der af Mylius havde faaet Materiale til „Danmarks Riges Historie“, omtaler i Fortalen til Bogen ham og Etatsraad Niels Foss som Mænd, „hvilke have baade den Me-

blandt en større Mængde, „man maa tage med, for at være retfærdig mod Holberg“, men ellers ikke siger det mindste om ham (*Bidrag til den danske Litteraturs Historie*, IV, 1858, p. 399).

¹⁾ Gl. kgl. Saml. 2°, 799 (KB). Efter Seehuus' Afskrift er „Den jyske Fejde“ trykt i *Saml. Skrifter*, V, 1920, p. 145—51.

²⁾ Thott 4°, 1862 (KB). Thott var selv til Stede paa Auktionen, som han jo ikke gerne forsømte nogen, selv de mindre.

rite at sammensamle curieuse Ting og med Velvillighed at gøre andre delagtige derudi til Publici Nytte“.¹⁾ Hvad Mylius' lille Bogsamling angaar, er der ikke meget at sige om den. Det er næsten udelukkende danske Bøger eller Bøger om Danmark med Hovedvægten lagt paa Historien. Dansk Skønlitteratur er der lidet af; Hans Hansen Skonning, Bording og Wielandt's Verssamling turde være det væsentligste. Af Holberg findes: „Danmarks Riges Historie“, alle tre Tomer, baade et almindeligt Exemplar og et Exemplar „med hvidt Papir imellem“, endvidere „Bergens Beskrivelse“ og „Kirkehistorien“, af de latinske Skrifter „Epistola ad virum perillustrem“, „Opuscula latina“ og „Niels Klim“ (paa Dansk). Mellem Kobberstikkene af berømte Mænd træffes som No. 42: „Ludovicus Holbergius“.

Hvad Tiden har levnet af Auktionskataloger fra verdslige Embeds- og Bestillingsmænd i Christian VI.s Tid, er der hermed gjort Rede for. Opmærksomheden vendes derefter mod Præstestanden.²⁾ Det store Antal Kataloger, som her er for Haanden, gør det formentligt tilraadeligt ikke at gaa frem i streng kronologisk Rækkefølge, men lægge Stoffet til Rette topografisk. Rigernes Biskopper skal behandles for sig og stilles i Spidsen; efter dem følger Gejstligheden i Hovedstaden, saa udenfor Hovedstaden først i Danmark, derpaa i Norge.

Blandt Monarkiets Biskopper gjorde Døden en rig Høst i Christian VI.s Tid: sex i Danmark og to i Norge. Vi begynder med Kirkens Primas: CHRISTEN WORM [1672—1737], Sønesøn af Ole Worm, siden 1711 Sjællands Biskop. Gennem sin Fader, den kgl. Bibliotekar Willum Worm havde han i Arv fra Bedstefaderen faaet store litterære Skatte og var selv en ivrig

¹⁾ *Saml. Skrifter*, VI, 1923, p. 10. Over Mylius' Haandskriftsamling haves i Kall 4°, 509 (KB) en Fortegnelse paa Tysk, „som er meget udførligere og større end den i Auktionskataloget over hans Bøger og Mss.“ (BRUUN, *Curt Sivertsen Adelaer*, 1871, p. 7 Note 3).

²⁾ Holbergs og Præstestandens gensidige Forhold er et endnu uskrevet Kapitel af hans Biografi. Bidrag til Belysning af Spørgsmaalet er givet af BJØRN KORNERUP i: *Holberg Blandinger*, II, 1941, p. 22—30, jfr. TH. A. MÜLLER, *Afhandling i Udvalg*, 1945, p. 133.

Bogsamler. 1723 skrev han til Christian Falster: „Saa fremt De kom her snart igen, skulde De finde mit Bibliotek kendeligen forbedret; thi jeg haver iblandt Lejlighed at købe Bøger, men det er en Vanlykke, jeg kan ej købe Tid at læse dem.“¹⁾ Der skulde dog times ham en endnu større Vanlykke. Da Ilden i Okt. 1728 brød løs over København, var han paa Visitatsrejse i Sjælland, og Biblioteket, der efter Forlydende stod ham imellem 14 og 16,000 Rdl., brændte sammen med Frue Kirke, hvor det for Sikkerheds Skyld var bragt hen. Skal man videre tro Jón Olafsson, Árni Magnussons Skriver, der oplevede Branden, og som fortæller det foranstaende, var kun tre Bøger Biskoppen levnet, som han havde haft med sig paa Visitatsen. Det har nok saa nogenlunde sin Rigtighed. Ogsaa Christian Falster taler om Tilintetgørelsen, og det er intet Modbevis, at ikke saa faa Haandskrifter, de fleste vistnok af Arven efter Bedstefaderen, som oplyst i vore Dage er blevet bevarede for Efterverdenen gennem Árni Magnusson og Rostgaard, da de vitterligt har faaet dem af Worm længe før Branden.²⁾ Det Bibliotek, der kom paa Auktion 1738 efter hans Død, og som bestod af 2,726 Bind, er altsaa blevet til efter 1728 og giver følgelig ikke noget fuldttonende Billede af ham som Bogsamler, men viser en Mand paa op mod de Tres, der begynder forfra.

Hovedparten er Teologi, med en stor Rigdom af engelsk teologisk Litteratur. Christen Worm havde i sin Ungdom studeret to Aar i England, i Decb. 1695 indskrevet i Adgangsbogen til Bodleian Library, og var i sin senere, hjemlige Virksomhed kendelig paavirket af engelsk Kirkeliv. Da han skabte sit Bibliotek paany, knyttede han altsaa bogmæssigt Traaden igen. Mellem de øvrige Faggrupper virker særlig Tidsskriftholdet imponerende: „Acta eruditorum“ (58 voll.), „Bibliothèque Française“ (25 voll.), „Bibliothèque Italique“ (13 voll.),

¹⁾ BRUUN, *Falsteriana*, 1869, p. 151—52.

²⁾ JÓN OLAFSSON i: *Danske Saml.*, II, 1866—67, p. 76; FALSTER, *Lærdoms Lystgaard* ved JØRGEN OLRİK, I, 1919, p. 4; ELLEN JØRGENSEN, *Biskop Christen Worms Manuskriptsamling*, i: *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen*, VI, 1919, p. 74—79.

„Journal Litteraire“ (23 voll.), „Journal des Savants“ (116 voll.), „Philosophical Transactions“ (3 voll.), „The Spectator“ (9 voll.), „The Tatler“ (5 voll.) o. fl. a. Indenfor Filosofien møder man Montaigne, Pascal, Fontenelle, La Bruyère, Bayle („Dictionnaire“ i Udgave 1730, 2°, 4 voll.), John Locke („Works“, 1722, 2°, 3 voll.) og Chr. Wolf; i Historie Pufendorf, Bossuet („Histoire des variations des églises protestantes“), Tillemont, Rapin Thoyras, Voltaire („Histoire de Charles XII“) og Montesquieu („Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains“) foruden de kendte Værker til Fædrelandets Historie. Mere spredt virker Skønlitteraturen: „Don Quixote“ (paa Fransk), Marot, Voiture, Fénelon, Le Sage („Le diable boiteux“); Montesquieu („Lettres persanes“), Addison („Miscellaneous Works“, „Miscellany of divine Poems“), Pope og Swift („Miscellanies in Prose and Verse“, 1728, 8°, 4 voll.; desuden af Swift alene: „Gulliver“ i fransk Oversættelse). Hertil kan føjes: Madame de Sévigné's „Lettres“ (1734, 8°, 4 voll.) og „Histoire du Théâtre François“ (1735, 8°, 2 voll.). Af hjemlig Digtekunst har Kataloget kun Vilhelm Helt's „Poetiske Skrifter“ (1732) og Anders Bording's „Poetiske Skrifter“ (1735), af Holberg alene de historiske Værker: „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“ og „Bergens Beskrivelse“, alle udkomne efter 1728.

Overfor Pietismen indtog Christen Worm en noget uvillig Holdning. Venligt indstillet var JACOB LODBERG [1672—1731], siden 1718 Biskop i Odense, der ligesom Worm i sin Ungdom havde studeret i England, i Decb. 1692 indskrevet ved Bodleian Library. Det Bibliotek, som efter hans Død kom til Auktion i Odense, omfattede 6,168 Bind med Latin som det centrale Sprog, ikke faa engelske Bøger, men ogsaa franske. Hovedfaget er Teologi, hvori Bøger af Friedrich Brekling, Spener, Francke, William Penn (Skrifter om Kvækersamfundet), John Toland og Indlæg mod Deisterne. Endvidere en betydelig Samling af historisk Litteratur, ogsaa vedrørende Fædrelandet, af græsk-romerske Klassikere og af Tidsskrifter:

„Journal des savants“ (96 voll.), „Acta eruditorum“ (63 voll.) og mange flere nu mindre kendte, sammenlagt efter Bruuns Beregning alt i alt henimod 500 Bind.¹⁾ Iøvrigt lægger man Mærke til Copernicus, Galilei (Dialogen om de to Verdenssystemer i latinsk Oversættelse), Balth. Bekker og noterer i Filosofi en statelig Række Navne: Montaigne, Charron, Bacon, Herbert af Cherbury, Descartes, Hobbes, Pascal, Malebranche, Spinoza, John Locke, La Bruyère, Bayle („Dictionnaire“) og Fontenelle. Derimod er der meget lidt Skønlitteratur: Guarini, Cervantes (Novellerne og „Don Quixote“ i franske Oversættelser), Molière og Gherardi's „Théâtre Italien“; for Danmarks Vedkommende: Arrebo, Laurids Thura og Wielandt's Verssamling. Af Holberg findes: „Epistola ad virum perillustrem“, „Samling af adskillige nye Samtaler“ (i et Samlingsbind) og „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Endnu gunstigere stemt mod Pietismen og en af Bevægelsens Medarbejdere var JOHANNES OCKSEN [1667—1738], siden 1713 Biskop i Aarhus. Ogsaa han havde, skønt hans Navn ikke findes i Adgangsbogen til Bodleian Library, i de unge Aar studeret i England, og at han efter Hjemkomsten bevarede Tilknytningen, aflægger hans Bibliotek, der solgtes 1738 i Aarhus, og som omfattede 4,364 Bind foruden uspecificerede Musikalier, Vidnesbyrd om, ikke blot indenfor Teologien, hvor der er mange engelske Bøger. Med Hensyn til filosofisk Litteratur staar Ocksen ikke meget tilbage for Lodberg: Montaigne, Bacon, Descartes, Hobbes, Spinoza, John Locke, La Bruyère, Bayle („Dictionnaire“) og Fontenelle, men han overgaar ham langt skønlitterært: Dante, Petrarca, Boccaccio, Ariost, Tasso („Gerusalemme liberata“, „Gerusalemme conquistata“, „Rime e Prose“) og Marino; „Don Quixote“ (paa Tysk); Malherbe, Balzac, Madelaine de Scudéry, Molière og Boileau, hvortil kommer af Englændere Milton („Paradise lost and regained“, 1730, 8°), Edward Waller („Works“), George Buchanan („Works“), Pope („Poems“), Matthew Prior („Poems“), John Gay

¹⁾ Bruuns MS p. 161.

(„Poems“), Swift („Miscellanies“, 4 voll.), Addison („Miscellaneous Works“, 4 voll.), Addison's og Steele's Ugeskrifter „The Spectator“, „The Guardian“ og „The Freeholder“, samt — da Bogen har England til Genstand — Voltaire's „Letters concerning the English Nation“ (1733, 8°). Af dansk Skønlitteratur har Kataloget saa godt som intet, og af Holberg kun: „Epistola ad virum perillustrem“.

I Modsætning til sine Kolleger havde FRANDS THESTRUP [1653—1735], der 1709 blev Biskop i Aalborg, ikke studeret i Udlandet, blot været et Par Aar i Kiel. Om sig selv har han sagt, at han i Læren fulgte de tyske ortodoxe Teologer, men i dens Anvendelse paa Livet de engelske Opbyggelsesforfattere. Dermed stemmer det godt, at der i det Bibliotek paa 2,929 Bind, som solgtes efter ham 1736, indenfor Teologien findes mange engelske Bøger. Iøvrigt vil det ikke kunne nægtes, at Bogsamlingen, som den lader sig til Syne gennem Kataloget, har en noget snævrere Horisont end de andre Biskoppers. Der er græsk-romerske Klassikere, historiske Skrifter, ogsaa vedrørende Fædrelandet, og mange danske Ligprædikener, men den filosofiske Litteratur indskrænker sig til en Udgave af Bacon, et Skrift af Descartes og et af Hobbes. Endnu ringere staar det til med Skønlitteraturen: Philippe Desportes og Martin Opitz, begge i samlede Skrifter; end ikke af dansk er der synderligt: Arrebo og Sorterup (Heltesangene) er saa noget nær det eneste. Det vides, at Holberg var en af dem, hos hvem Thestrup aflagde Besøg, da han 1731 var i København i Anledning af Christian VI.s Salving.¹⁾ Af Holbergs Skrifter indeholder Kataloget dog kun „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Til hvilken teologisk Retning man har at henregne LAURIDS THURA [1657—1731], siden 1713 Biskop i Ribe, i Datiden højt anset som Digter i Modersmaalet, synes uvist. Som ung havde han studeret i Nederlandene og England; i Nederlandene erhvervede han sig en saadan Talefærdighed i Sproget, at han efter Hjemkomsten en Aarrække var Præst ved den hollandske Me-

¹⁾ *Holberg Aarbog* 1922, p. 152.

nighed i København. Det kan derfor ikke undre, at i det Bibliotek, der 1731 solgtes efter ham, og som bestod af 1,803 Bind, er Engelsk og Hollandsk de moderne Hovedsprog. Næst Teologi er udenlandsk og dansk Historie det mest fremtrædende Fag. Af Filosofi træffes Montaigne og Bacon samt Balth. Bekker og Bøger om det Røre, han vakte; af Skønlitteratur: Qvevedo („Drømmesyner“ paa Fransk og Hollandsk), Balzac, Voiture, Scarron („Roman comique“), Jean Chapelain („Pucelle“), Molière og Destouches („Le Philosophe marié“), Jacob Catz af Hollændere og Lord Rochester af Englændere. Mærkeligt ringe i Tal er de danske Digtere: Arrebo, Kingo („Aandeligt Sjungekor“), Sorterup („Poetisk Skansekurv“) og Wielandt's Verssamling. Af Holberg findes kun „Introductionen“. Thuras Efterfølger som Biskop i Ribe var MATHIAS ANCHERSEN [1682—1741], der af Fag var Orientalist og hørte til den ortodoxe Skole. Under Københavns Ildebrand i 1728 havde han ladet bringe sine fleste Ejendele ind i Frue Kirke, hvor de fortæredes af Luerne. Det Bibliotek paa 1,337 Bind, der 1741 efter hans Død solgtes i Ribe, er da ligesom Christen Worms en Nyskabning og maa bedømmes derefter. Latinen er det fremherskende Sprog; indenfor Teologi er der tillige en Del engelske Bøger. Hovedfaget er orientalske Sprog og Antikviteter, med Rejsebeskrivelser fra Orienten. Der er ingen Filosofi og ingen udenlandsk Skønlitteratur, af dansk Bording, Vilhelm Helt og Laurids Thura. Af Holberg har Kataloget „Epistola ad virum perillustrem“ og „Heltehistorierne“, dog kun 2. Tome. Som Biskop havde Anchersen Kompetencestridigheder med Katedralskolens Rektor, Christian Falster. En af Sagerne tilstilledes 1733 Universitetet til Betænkning. Man kan af Holbergs Votum se, at han har haft personlig Agtelse for begge Parter.¹⁾

Den af de to norske Biskopper, som først skal omtales, er BARTHOLOMÆUS DEICHMAN [1671—1731], Københavner af Fødsel, 1700 Biskop i Viborg, 1713 i Christiania, en stor admi-

¹⁾ NYSTRØM, *Holbergs egenhændige Vota som Universitetsprofessor*, 1928, p. 10.

nistrativ Begavelse, verdsligsindet og en Mand, mod hvis Privatliv der i omløbende Smædeskrifter rettedes nærgaaende Sigtelser. Ogsaa mod ham som Bogsamler foreligger Beskyldninger. Den senere Herredsfoged i Rinds Herred, Christen Sørensen Testrup fortæller fra Deichmans Viborgtid, der falder sammen med Testrups Ungdom, at Biskoppen paa Visitatsrejser tog med af Præsternes Bogsamlinger, hvad der behagede ham, uden at give Erstatning herfor. Lignende Anklager lyder senere fra Akershus Stift, og ogsaa ellers ses han uretmæssigt at have tilegnet sig andres Bøger, hvor Lejlighed gaves.¹⁾ Sagen er altsaa for saa vidt in confesso. Men naar Christen Testrup tilføjer, at det var herved, han samlede sig et ypperligt Bibliotek, lægger han blot for Dagen sin Uvidenhed om, hvorledes et saadant bliver til. Som det fremgaar af Breve fra Hojer og Gram, fulgte Deichman opmærksomt Bogauktionerne i Hovedstaden, og han havde en særlig Bogkommissionær hernede. Det af ham efterladte Bibliotek, der solgtes 1732, var da ogsaa alt andet end en tilfældig Sammenhobning af Tryksager; tværtimod var det anlagt efter en fast Plan og bragt til Veje af en Mand, der havde fremragende Bogkundskab, og som præcist vidste, hvad han vilde have. Det bestod af 15,422 Bind og var et Universallibrotak, omfattende alle Fag og Videnskaber, indenfor hvilke Teologien lægger Beslag paa Halvparten af Bogbestanden, efter Werlauffs Mening „uden Tvivl det rigeste private, der nogensinde har existeret i Norge“, en Dom, som stadig i en vis Forstand turde staa ved Magt.²⁾ Under Gennemlæsningen af Kataloget, der er systematisk affattet indenfor Formaterne, og som giver et udmærket Overblik over Samlingen, støder man paa store Mængder af engelske Bøger, efter Overbibliotekar Wilhelm Munthes Beregninger et Par Tusind Bind, hvoraf næsten 900 Bind er Teologi.³⁾ Særegent for Deichman var, som vi alt har set og yderligere vil faa se, dette imidlertid ikke. En nær-

¹⁾ *Saml. til jydsk Historie og Topografi*, II, 1868—69, p. 12; *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 150; BRUUN, *Frederik Rostgaard*, I, 1870, p. 157—58, 270—71.

²⁾ WERLAUFF p. 133 Note a.

³⁾ WILHELM MUNTHE, *Boknåm*, 1943, p. 128, 186.

mere Skildring af Biblioteket skal iøvrigt ikke gives; det vil formentligt være tilstrækkeligt at sige, at man indenfor Filosofi, Naturvidenskab og Skønlitteratur træffer de velkendte store Navne, om end ikke i hvert Fag alle, saa de fleste.¹⁾ Maaske det dog er værd at notere, at med Hensyn til Romaner, i hvilken Branche Biskoppen har en Del, synes galant-heroiske af tyske Forfattere at være foretrukne, og i hvert Fald bør det omtales, at af dansk Litteratur har Biblioteket vel adskilligt vedrørende Historie og Lovkyndighed, men skønlitterært meget lidt: foruden Peder Syv's Kæmpevisedgave (1695) ikke stort andet end Jacob Madsen Kjøbenhavn, Lyschander, Hans Hanssen Skonning og Arrebo. Af Holberg er der intet. Det kgl. Bibliotek ejer et Exemplar af Auktionskataloget med Købernavne, Vurderings- og Salgspriser tilskrevne.²⁾ Det ses, at Holberg har givet Møde og erhvervet sig Bøger, særlig historiske.³⁾ Men man ser ogsaa, at Biskoppens Søn, Hofjunker, Auskultant i Bjergværksdirektoratet paa Kongsberg Carl Deichman, i 1780 Stifter af Det Deichmanske Bibliotek i Oslo, har været Køber paa sin Faders Auktion. Det maa ganske staa hen, hvorvidt denne Omstændighed gør det mindre troligt, at han, som formodningsvis udtalt af Bruun og Overbibliotekar Munthe, inden Auktionen skulde have udtaget særlig af danske Bøger, hvad han skønnede at have Brug for.⁴⁾ Om Skrifter af Holberg, saafremt Carl Deichman har handlet som formodet, var derimel-

1) Noteres bør No. 3542 in 4°: „Duz Comoediæ Anglicanæ Æsop: and the provok'd Vife; Will: Shackespearer Hamlet Prince of Denmark: Tragedy“, om hvis Tilstedeværelse FRANCIS BULL, *Fra Holberg til Nordal Brun*, 1916, p. 38 bemærker, at man „vistnok kan gaa ud fra, at det er Titlen Prince of Denmark, som har virket lokkende, og ikke heri tør se noget Vidnesbyrd om en tidlig Forstaaelse af Shakespeares Storhed“, en Betragtning, der formentlig ogsaa har Gyldighed for Tragediens p. 169 Note 2 nævnte Forekomst i Kingos Bibliotek og p. 263 i Niels Foss'.

2) Thott 4°, 1854—55 (KB).

3) Med Hensyn til Holbergs Køb paa Biskop Deichmans Auktion jfr. BRUUN, *Fortegnelse over en Del af Ludvig Holbergs Bibliothek* (1869).

4) Bruuns MS p. 163; WILHELM MUNTHER, *Boknäm*, 1943, p. 186—87. Sit Besøg 1773 i Kjøbenhavn omtaler Carl Deichman i Brev af 17/1 1780 til Suhm, men uden at komme ind paa sine Bogkøb (SUHM, *Saml. Skrifter*, XV, 1798, p. 324).

lem, er umuligt at sige, da det nuværende Deichmanske Biblioteks Historie desværre ikke er skrevet.¹⁾

Til den gamle ortodoxe Skole, maaske i visse Henseender ikke upaavirket af Pietismen, hørte CHRISTOPHER NYROP [1680—1733], en Præstesøn fra Nordland, siden 1720 Biskop i Christiansand. Det af ham efterladede Bibliotek, der havde Latin til Hovedsprog med en Del Bøger paa Engelsk, men nok saa mange paa Hollandsk og Tysk, kom 1734 til Auktion i Christiania efter et daarligt affattet Katalog og bestod af 1,132 Bind: Teologi, græsk-romerske Klassikere, Historie (ogsaa Fædrelandets) og danske Ligprædikener. Man kan notere sig „Acta eruditorum“ (1682—1726, 17 voll.), men vil ellers ikke kunne faa meget ud af Samlingen: Machiavelli („Princeps“) og Castiglione (paa Tysk), Poesier af Cats og Flemming, Claus Andersen Trondhjem's Fortsættelse af Arrebo's „Hexaëmeron“ og Frederik Horn's „Poesiens Misbrug“. Stort mere kan næppe tilvejebringes. Filosofisk Litteratur forekommer ikke. Af Holberg har Kataloget „Introductionen“ og „Danmarks og Norges Beskrivelse“.²⁾

Efter Biskopperne følger Københavns Gejstlighed. Af dens Medlemmer kommer dog her kun to i Betragtning. Hurtigst bliver man færdig med HEINRICH DÜRKOP [1671—1731], en Lübecker, Dr. theol. fra Greifswald, 1712 Sognepræst ved St. Petri tyske Kirke. Efter hans Død stillede 666 Bind, hvoraf 140 er Samlingsbind med Disputatser, til Auktion. Teologi paa Latin og delvis paa Tysk er den lille Bogsamlings Indhold. Af dansk Litteratur har Kataloget kun Christian V.s Salvingsakt, et Par Ligprædikener, nogle Forordninger og Peder Schulz'

¹⁾ HAAKON NYHUUS, *Holberglitteratur i det Deichmanske Bibliothek* (1906) har ingen Proveniensiangivelser.

²⁾ Universitetets Sørgeprogram ¹³/₄ 1736 over Biskop Nyrop er udstedt af Holberg i Egenskab af Aarets Rector magnificus, men han er ikke dets Forfatter. Forfatter er som vanligt i slige Tilfælde Universitetets Notar. Det er altsaa urigtigt, naar D. THRAP (*Dansk biogr. Lexikon* ved BRICKA, XII, 1898, p. 362) lader det være Holberg, der berømmes ham som en klog og veltalende Mand, der var en Fader for sine Præster. Programmet er optrykt i: C. NYROP, *Slægten Nyrop*, 1881, p. 97—104.

„Danskens Skriverigtighed“ fra 1724. Af Holberg er der intet. En Forgrundsskikkelse i det københavnske Kirkeliv var derimod Sognepræsten til Vor Frue, Stiftsprovst MORTEN REENBERG [1660—1736], en Broder til Digteren, i Mund og med Pen Pietismens altid kampberedte og uforfærdede, noget grovkor-nede Modstander, som Følge deraf ofte Genstand for Christian VI.s Vrede og jævnlig paamindet om ikke at føre „unyt-tig Tale“, ellers uantastet i Embedet til sin Død. Det hedder sig, at han ved Københavns Ildebrand mistede sit rige Bibliotek, sit Naturaliekabinet og en betydelig Møntsamling. Rigtigheden heraf betvivler Bruun for Bøgernes Vedkommende, da det Bi-bliotek, der 1736 solgtes efter Reenberg, bestod af 5,227 Bind, og det falder vanskeligt at tro, at en saa stor Bogmasse skulde være bragt til Veje i Løbet af en syv Aars Tid.¹⁾ Den solgte Bogsamlings Hovedfag er Teologi med mange engelske Bøger; Reenberg havde paa sine Udenlandsrejser i de unge Dage op-holdt sig 2½ Aar i Cambridge og Oxford (indskrevet i Oktb. 1685 ved Bodleian Library) og bevarede en dyb Sympati for en-gelsk Kirkeliv. De græsk-romerske Klassikere, Sprogvidenskab og Historie er de Fag, som næst Teologien falder mest i Øjnene; indenfor Historien gør franske Memoirer og Brevsamlinger sig gældende. Af filosofisk og dermed beslægtet Litteratur træffes Machiavelli, Bacon og Hobbes, Pascal („Pensées“), Balth. Bekker (paa Fransk), Bayle („Dictionnaire“) og John Locke („Essay concerning human understanding“ og „Oeuvres diver-ses“). Heller ikke Skønlitteraturen er ladet upaaagtet: Boccaccio (paa Fransk), Tasso („Aminta“, „Gerusalemme liberata“) og Guarini (paa Fransk); Mateo Aleman og Quevedo (begge paa

¹⁾ Bruuns MS p. 165. Reenbergs Biograf, den senere Sognepræst til Aagerup og Kirkerup ved Roskilde FREDERIK MONRAD nævner (*Kirkehist. Saml.*, 3. R. III, 1881—82, p. 790—91) forskellige Bøger, som han har set hos Stiftsprovsten før Branden. Af dem genfindes flere store Folioværker i Auktionskataloget, Værker, som man maaske ikke saa lige vilde genanskaffe, om de var gaaet tabt (Vittorio Siri, Aldrovandi f. Ex.), medens der er andre af de mindre Bøger, jeg ikke har kunnet finde i Kataloget (Servet, Bruno, Vanini). Det skal tilføjes, at den langt overvejende Masse af Bøger i Auktionskataloget har Trykkaar før 1728, meget faa Trykkaar efter 1728. Bruuns Tvivl er da uden Tvivl berettiget nok.

Fransk); Rabelais, Marot, Malherbe, Balzac, Voiture, Desmarest de Saint-Sorlin („Europe. Comédie héroïque“), Boileau, Fénelon og Boursault („Pièces de Théâtre“), men Molière er der ikke, dog ikke ukendt, som ses af „La vie de Mr. Molière“ (1705, 8°). Endvidere: Cats; Dryden („Dramatic Works“, 1695, 4°, 3 voll.; „Poem upon the Death of Cromwell“, 1659, 4°) og John Donne („Poems“); Hofmannswaldau, Joachim Rachel og Andr. Gryphius; Arrebo (med Claus Andersen Trondhjem's Fortsættelse), Kingo („Aandeligt Sjungekor“), Vilhelm Helt og Peder Syv's Kæmpevisedgave. Reenbergs Biograf Frederik Monrad fortæller, at Holberg sagde til ham om et af Stiftsprovstens Stridsskrifter mod Pietisterne, at „det var ret et af Reenbergs Mesterstykker“. ¹⁾ Sympatien skulde kunne være gensidig, men af Holbergs Skrifter har Auktionskataloget kun de to Universitetslæreboøger: „Synopsis historiæ universalis“ og „Compendium geographicum“, begge uindbundne.

Udenfor København sad i Stege som Sognepræst siden 1709, fra 1710 tillige Provst for Mønbo Herred, JØRGEN HUULBECH [1664—1737], af Schwartzkopf prist som „en stor Exeget og Orientalist“, der „efterlod sig et rart [værdifuldt] Bibliotek“. ²⁾ Dette, der solgtes 1738, udgjorde 1,505 Bind, saa godt som udelukkende Teologi med en stor Rigdom af engelske Bøger. Der er ingen Filosofi, ingen udenlandsk Skønlitteratur og af dansk kun Claus Andersen Trondhjem's Fortsættelse af Arrebo. Af Holberg findes: „Introductionen“, „Peder Paars“ (Udgaven 1720) og „Synopsis historiæ universalis“. Samme Aar som Jørgen Huulbechs Bøger solgtes Biblioteket efter Sognepræsten til Saxild og Nølev ved Aarhus, Provst i Hads Herred POUL POULSON [1674—1736], en af dansk Presbyterologis Pionerer. Det bestod af 2,086 Bind, hovedsagelig Teologi med mange Bøger paa Engelsk og ikke faa paa Hollandsk; Poulson havde i sin Ungdom studeret i Nederlandene og England, i April 1699 indskrevet i Adgangsbogen til Bodleian Library. Der er desuden

¹⁾ *Kirkehist. Saml.*, 3. R. III, 1881—82, p. 798.

²⁾ *Danske Saml.*, IV, 1868—69, p. 103.

en Del lærde Tidsskrifter, danske Ligprædikener og Bøger om dansk Historie og Sprog, men ud herover meget lidt, intet af Filosofi og skønlitterært blot: Giovanni della Casa („Il Galateo“) og Guarini; „Don Quixote“ og Qvedo i franske Oversættelser; John Marston („Tragedies and Comedies“), en engelsk Anekdotsamling og et Bind betitlet „Comœdiæ Gall. & Angl., Paris 1675, 4°“; Jacob Madsen Kjøbenhavn, Hans Hansen Skonning, Søren Therkelsen (Oversættelsen af Cats) og Vilhelm Helt. Af Holberg har Kataloget intet.

Landskendt som lærd Teolog, gejstlig Taler og Poet var CHRISTEN LASSEN TYCHONIUS [1680—1740], 1702 Sognepræst i Skive, fra 1727 ved Viborg Domkirke og Stiftsprovst. Tychonius var fra de unge Aar en ivrig Bogsamler; han havde ogsaa Interesse for de til Virksomheden knyttede tekniske Problemer og viste det, da han 1721 sendte Albert Thura en Oversigt over sit Biblioteks systematiske Opstilling som Vejledning for, hvordan den Slags Ting skulde gøres; Biblioteket bestod da af 2,666 Bind.¹⁾ Efter hans Død solgtes 1741 paa Auktion i Viborg 3,789 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind med Disputatser. Latin er det dominerende Sprog, ved Siden deraf optræder Italiensk, Fransk, Tysk og Dansk. Hovedparten er Teologi, medens den øvrige Bogbestand har en spredt Karakter. Der er lærde Tidsskrifter som „Journal des savants“ (1672—86, 12 voll.) og „Acta eruditorum“ (1682—1731, 65 voll.); endvidere træffes Balth. Bekker (paa Tysk) og Bayle („Dictionnaire“), men udover Charron's „De la sagesse“ og et enkelt Skrift af Bacon saa at sige intet af filosofisk Indhold. Mere vejer Skønlitteraturen, om end med, som det maa synes os, mærkelige Lakuner, der muligvis kunde skyldes de Ildsvaader, Biblioteket gentagne Gange havde været udsat for: Tasso og Guarini; d'Urfé („Astrée“ paa Tysk, kun 1. Del), Balzac, Saint-Evremond, Scarron („Oeuvres burlesques“, „Deux Comédies“), Quinault („Six Tragédies“), enkeltvis Teaterstykker af Jean Magnon

¹⁾ ALBERT THURA, *Idea historiae litterariae Danorum*, 1723, p. 233; GJESSING, *Tychoniana*, II, 1772, p. 25—30.

og Guerin de Bouscal; Swift („Tale of a tub“ i tysk Oversættelse); Opitz, Rachel, Flemming, Rist, Hofmannswaldau og Lohenstein. Af dansk Skønlitteratur er der ikke saa lidt: Arrebo, Bording, Kingo, Petter Dass („Bibelske Visebog“, „Katekismussange“, „Epistler og Evangelier sangvis“, „Ruth, Esther og Judiths Bøger“), Naur, Laurids Thura, Vilhelm Helt, Jens Steen Sehested, Frederik Horn o. fl., af Dramatikere Hieronymus Justesen Ranch („Salomons Hylding“), Hans Thomesen Stege („Cleopatra“) og Jens Christensen Lønborg („Susanna og den forlorne Søn“).

At Tychonius, der oftere besøgte København, har haft Blik for Teatret i Lille Grønnegade, bærer Tilstedeværelsen i Auktionskataloget af Molière's „Amphitryon“ i dansk Oversættelse Vidnesbyrd om. Under No. 1162 in 4° træffes: „Nye Aars Prologus til en Comoedie 1723“, hvis Forfatter Holberg er. Af ham findes yderligere „Metamorphosis“ og „Epistola ad virum perillustrem. Editio prima“ (3: 1728). Som oplyst af Professor Hans Brix har Tychonius kendt og vurderet „Barselstuen“. Derimod var han — forstaaeligt nok, skulde det synes — ilde tilfreds med, at Pedanten i „Jacob von Thyboe“ bar Navnet Tychonius, og angreb ifølge Carl Deichman Holberg herfor under et Besøg i Kancelliet i Nærværelse af Oversekretæren, Christian Møinichen.¹⁾ Affæren affødte Skæmtedigtet „Den jydsk Fejde“ fra 1729. Heri apostroferes Tychonius som „Cimbrers Lys og Jyllands klare Øje“, og der gives ham en Snert for hans Arbejde paa Oprettelsen af et jydsk Universitet i Viborg med sig selv som Professor. Fra da har Auktionskataloget — det være tilfældigt eller ikke — af Holbergs Bøger kun „Kirkehistorien“, der udkom 1738, et Aars Tid før Tychonius' Død. Det skal tilføjes, at i Fembindsudgaven af Komedieme fra 1731 er Pedantens Navn ændret til Stygotius.

Med Tychonius forlader vi for denne Gang de danske Sogne-

¹⁾ HANS BRIX, *Ludvig Holbergs Komедier*, 1942, p. 108—10. Carl Deichman's Optegnelser: JENS MØLLER, *Mnemosyne*, II, 1831, p. 314—16; *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv*, I, 1870, p. 14—15.

præster og vender os til Norges. Man har vedrørende dem et ikke ganske ringe Antal, desværre for det meste maadeligt affattede Auktionskataloger; fjorten i alt. Der begyndes med Akershus Stift, og først tages Christiania, Auktionsstedet for Stiftets Bogsamlinger, hvilket her en Gang for alle anmærkes. Tilfældet vil, at de to eneste Christianensere, man faar med at gøre, begge er Danske af Herkomst. Den ene er Stiftsprovst ANDERS HOF [1667—1732], Fyenbo af Fødsel, i teologisk Henseende næppe uberørt af Pietismen. Efter hans Død solgtes 1733 en Del (saaledes udtrykkeligt Kataloget) af hans Bøger: 839 Bind, Teologi og Historie. Af moderne Sprog forekommer Engelsk, nok saa hyppigt Tysk. Der er ingen Filosofi, af udenlandsk Skønlitteratur La Calprenède's „Cléopatre“ i hollandsk Oversættelse (blot 5. Del), af dansk Arrebo og Sorterup (Hertesangene). Af Holberg findes „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Helt Pietismen tilhørende og regnet for en af Retningens bedste Mænd var den senere Stiftsprovst GUNDER WEGERSLØFF [1704—1742], født i London som Søn af den der-værende danske Konsul. Hvad der 1743 kom til Auktion efter ham, omfattede 325 Bind Teologi og Historie med Qvevedo (paa Fransk) og Fénelon („Telemaque“), Peder Syv's Kæmpeviser og Dorthe Engelbretsdatter („Sjælens Sangoffer“) som eneste Budbringere fra Skønlitteraturens Verden. Af filosofisk Litteratur er der intet, af Holberg „Danmarks og Norges Beskrivelse“.

Efter Christiania følger Landsbygden. At Hovedfaget alle Vegne er Teologi falder af sig selv og siges her for ikke at gentages. Af Gejstlige fra Egnen om Drøbak paa Østsiden af Christianiafjord træffes Sognepræsten til Vestby POUL RØDER [1680—1733], efter hvem der 1738 solgtes 529 Bind, hvorimellem en Del engelske Bøger. Man noterer sig Bacon („Novum Organum“) og Moscherosch, Arrebo og Jørgen Sorterup („Poetisk Skansekurv“) samt Skrifter vedrørende Norges Historie. Af Holberg er der intet. Det er der heller ikke hos SØREN HAGERUP [1684—1735], Sognepræst til Aas i Røders

Nabolag. Han efterlod sig 513 Bind, hvoraf en Del paa Fransk, men udover Voiture's „Lettres“ intet særligt at fremhæve. Hos Sognepræsten til Fet paa Romerike JUST MUNCH [1693—1733], efter hvem der solgtes 538 Bind, var der en Del engelske Bøger, men man finder ogsaa: en tysk Komædie in 4°, 100 tyske Satirer paa Vers in 8°, en tysk Roman og 100 tyske Viser. Af dansk Skønlitteratur er der intet nævneværdigt og af Holberg kun „Anhanget“. Endnu mindre er at sige om de 338 Bind, der 1740 kom paa Auktion efter Sognepræsten til Gram paa Hadeland CHRISTOPHER BOYSEN [1697—1738], ikke andet end at notere Tilstedeværelsen af „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Anderledes er det at gæste Sognepræsten til Aal i Hallingdal, Magister JACOB STOCKFLET [1682—1740], hvis Bibliotek, der solgtes 1741, vel ikke er stort af Omfang, 839 Bind i alt, men viser en Mand med Horisont udover det specifikt teologiske: geografiske Haandbøger og Rejsebeskrivelser, naturvidenskabelige og historiske Værker samt Skønlitteratur. Opmærksomhed værd er Tilstedeværelsen af Paracelsus, Harvey, Robert Boyle, Swammerdam og Sydenham. Indenfor Skønlitteraturen: Boccaccio (paa Tysk); „Don Quixote“ (paa Fransk) og Qvedo (paa Tysk); Balzac, Scarron („Roman comique“), samlede Værker af Corneille og Molière; Cats; Flemming og Hofmannswaldau; af dansk: Hans Hansen Skonning, Arrebo, Kingo („Christian V.s Ledingstog“) og Peder Syv's Kæmpevisebog. Mellem de historiske Skrifter er der mange om Norge og dets gamle Skatlande. Af Holberg findes: „Introductionen“, „Natur- og Folkeretten“, „Peder Paars“ (uvist hvilken Udgave), Komædierne (Trebindsudgaven fra 1723—25) og „Opuscula latina“. Ved Sognepræsten til Lom i Gudbrandsdalen HANS FRISACH [1681—1744], af Fødsel muligvis Aarhusianer, er der derimod ikke Grund til at opholde sig længe. Man har gjort ham sin Skyldighed, naar man blandt hans 302 Bind, der solgtes 1747, noterer Forekomsten af Bacon („Novum Organum“) og Castiglione („Il Cortegiano“ paa Latin) og Fraværelsen af Holberg.

Gejstligheden i Christianssand Stift har blot Provsten i Ryfylke MENTZ BLIX [1660—1743] at møde frem med. Efter ham solgtes 114 Bind paa Auktion 1745 i Bergen, Auktionsstedet ogsaa for de efterfølgende Bogsamlinger vestenfjelds. Der findes hos ham intet af Holberg, overhovedet intet af Skønlitteratur, hverken udenlandsk eller dansk, saa lidt som Filosofi. Fra Bergen er der tre gejstlige Mænd. Den ene er CASPAR RØMER [1677—1737], residerende Kapellan ved Domkirken, efter hvem 609 Bind kom til Auktion i 1738. Samlingens Hovedsprog er Latin og Tysk samt noget Hollandsk. Der er enkelte Rejsebeskrivelser, nogle historiske Skrifter om Norge og danske Ligprædikener. Af Filosofi og Skønlitteratur er der intet, heller intet af Holberg. Dernæst NIELS RØMER [1677—1742], Kapellan ved Nykirken, en af Pietismens Mænd, hvad der ogsaa giver sig til Kende i den Bogsamling paa 395 Bind, der 1743 solgtes efter ham, og som tæller Skrifter af Spener, Francke, Rambach, Freilighausen, Joh. Wilh. Petersen og Zinzendorf. Som Følge heraf er der mange Bøger paa Tysk, men ogsaa enkelte franske, engelske og hollandske. Ganske spredt udenfor Teologien træffes Descartes („Les passions de l'âme“), et Par Romaner af La Calprenède („Pharamond“) og Furetière („Roman bourgeois“), Peder Syv's Kæmpevisedgave og enkelte Skrifter til Fædrelandets Historie. Af Holberg findes: „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Compendium geographicum“, „Kirkehistorien“ og „Heltehistorierne“. Endelig ALBERT TOPP [1697—1742], i et Par Aar Hans Egedes Medhjælper paa Grønland, derefter Sognepræst til Aafjorden i Trondhjem Stift, 1742 kaldet til Nykirken som Niels Rømers Efterfølger, men død inden Tiltrædelsen. Efter ham solgtes 1745 165 Bind, der ikke giver Anledning til nærmere Omtale udover, hvad der er af Holberg: „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“ og „Kirkehistorien“. Til de tre Bergensere slutter sig ude fra Stiftet Sognepræsten til Ulvik i Hardanger HANS CHRISTIAN FRØRUP [1701—1743] med 130 Bind, en lidet betydelig Samling, der under No. 27 in 2° har: „Ludovici Holbergii Programma Academicum“,

hvilket er Universitetets Sørgeprogram over Biskop Trellund fra 1735, udstedt af Holberg i Egenskab af Aarets Rector magnificus, men ikke forfattet af ham.

Nordenfjelds hører ANDERS DASS [1675—1736] til, Søn af Petter Dass, sin Faders Efterfølger som Sognepræst til Alstahaug, fra 1714 tillige Provst i Helgelands Provsti. En Bogsamling paa 1,000 Bind, hvoraf talrige er Knipper eller Samlingsbind med Disputatser, kom paa Auktion efter ham i Trondhjem. Latinen er Hovedsproget, men der er tillige Bøger paa Høllandsk, Engelsk og Tysk. Samlingen har ogsaa udenfor Teologien et lærd Tilsnit, hvorom vidner Tilstedeværelsen af Henri Estienne's og Ducange's store lexikalske Arbejder, Rudbeck's „Atlantica“, Skrifter af Ole Worm og Torfæus o. fl. a. Man træffer endvidere Grotius, Bacon („Sylva sylvarum“), Pascal („Pensées“) og Balth. Bekker, men udover de græsk-romerske Klassikere af Skønlitteratur kun de to Ny-Latinister: John Barclay's „Argenis“ og John Owen's „Epigrammata“. Af Holberg findes „Danmarks Riges Historie“. —

Blandt de Videnskabsmænd, der afgik ved Døden i Christian VI.s Tid, vil først være at omtale tre Mænd af det ældre Slægtled. Den ene er THOMAS BRODER BIRCHEROD [1661—1731], Professor eloquentiæ ved Gymnasiet i Odense, Antikvar og Lokalhistoriker, hvis Bibliotek, der solgtes 1731 efter hans Død, bestod af 1,939 Bind, især omfattende græsk-romerske Klassikere, Filologi og Sprogvidenskab (herunder østerlandske Sprog), Rejsebeskrivelser og Historie, saavel dansk som udenlandsk. Ud herover træffes Montaigne, Descartes, Robert Boyle og af Skønlitteratur Petrarca (de latinske Skrifter), Tasso, Guarini, Qvedo (paa Fransk), d'Urfé, Corneille („Horace“), Quinault („Isis“) og Molière. Af Holberg er der intet. Dernæst Konferensraad NIELS SLANGE [1656—1737], Christian IV.s Historieskriver, der efterlod sig et Bibliotek paa 1,862 Bind, væsentligst vedrørende Historie, Udlandets og Danmarks, med Kildepublikationer til den nyere Tids Historie som Londorp's „Acta publica“ (23 voll.), Vittorio Siri's „Il

Mercurio“ (15 voll.), Dumont's „Corps diplomatique“ (8 voll.), „Theatrum Europæum“ (15 voll.), „Diarium Europæum“ (41 voll.) og Historikere som Commines, Machiavelli, Guicciardini, de Thou, Lord Clarendon, Pufendorf foruden naturligvis de kendte danske. Ellers er blot at antegne Bodin og et enkelt Værk af Bacon, iøvrigt Guarini, Balzac („Aristippe“) og Voiture. Af danske Digtere er der kun Arrebo og Laurids Thura, af Holberg „Introductionen“ og „Danmarks Riges Historie“. Endelig Lektoren i Teologi ved Ribe Domkirke, Lokalhistorikeren PEDER TERPAGER [1654—1738], efter hvem der 1739 ved Auktion i Ribe solgtes 3,349 Bind omfattende Teologi og Fædrelandets Historie. Terpager var af den gamle Skole. Sprogligt fører Latin og Dansk Eneherredømmet, idet Montaigne's „Essays“ og Lauremberg's Skæmte digte paa Plattysk omtrent er Bibliotekets eneste Bøger i nyere fremmed Tungemaal, ligesom et Par Skrifter af Bacon og Robert Boyle's „Opera physica“ i Fællig med Montaigne er de eneste Budbringere om en Tankeverden udenfor Hjemmets, Teologiens og de græskromerske Klassikeres. At Terpager har en betydelig Samling af Ripenseren Anders Bordings Digte i Tryk og Manuskript er naturligt, ikke blot paa Lokalpatriotismens Vegne, men ogsaa fordi han var Medudgiver af Kvartudgaven 1735. Hvad der ellers haves af dansk Digtekunst, syner ikke stort: Kingo, Naur, Laurids Thura og ikke meget mere. Af Holberg findes „Introductionen“ i et maadeligt Exemplar, eftersom Titelbladet manglede, og „Synopsis historiae universalis“ uindbunden.¹⁾

Til den unge Slægt hører Historikeren og Juristen ANDREAS BUSSÆUS [1679—1735], en Fogedsøn fra Lofoten, siden 1718 Borgmester i Helsingør. Det hedder i en samtidig Biografi af ham, at han „havde colligeret sig et select Bibliotek, mestendels bestaaende af juridiske og historiske Bøger“, og at der, uanset

¹⁾ Sammen med de trykte Bøger solgtes efter Terpager en lille Manuskript-samling paa 158 Numre. Mellem dem findes som No. 16 in 2°: „Nogle gamle Danske Comœdier, især de Sancta Virgine Dorothea“ ∴ Christiern Hansens Komœdier, de ældste danske Skuespil, som kendes. Haandskriftet, der er det eneste eksisterende, blev købt af Thott (Thott 2°, 780, KB).

at samme Bibliotek „nogle Aar før hans Død ved Auktion var overgaaet sine Fatalia“, dog 1735 blev solgt en temmelig Mængde af gode Bøger efter ham.¹⁾ Det er altsaa ikke hele Bussæus' Bogsamling, det bevarede Auktionskatalog med sine 980 Bind giver Besked om; men forøvrigt kan man være af den gamle Biografs Mening, naar man stilles overfor en Række Navne indenfor Statsret som Machiavelli, Arnisæus, Grotius, Conring, Hobbes, Reinking, Pufendorf, Thomasius og John Locke. Svagere er Filosofien: du Vair, Charron, Malebranche, Pascal, Balth. Bekker, og ligesaa Skønlitteraturen: Boccaccio, Voiture, Boileau, Fénelon („Telemaque“ paa Tysk), Hofmannswaldau og „Tusind og en Nat“ i tysk Oversættelse (kun 1. Bind). Men hertil kommer den anden Part af Biblioteket: en ganske betydelig Samling af Skrifter vedrørende Danmarks og Norges Historie, Lovkyndighed og Sprog, herunder ogsaa islandske Texter. Blandt dansk Digttekunsts Frembringelser er at nævne: Peder Syv's Kæmpeviser, Wielandt's Samling af danske Vers, nogle af Falster's Satirer, Laurids Thura, Vilhelm Helt og Frederik Horn. Af Holberg findes kun „Natur- og Folkeretten“, men som Sagen ligger, lader det sig ikke afvise, at Bussæus kan have haft mere.

Lige saa lidt kendt i sit fulde Omfang som Bussæus' er det Bibliotek, som ejedes af Sognepræsten til Lejrskov ved Kolding, Litterærhistorikeren ALBERT THURA [1700—1740], en Søn af Biskoppen i Ribe. Hvad han siden Studieaarene i København havde samlet af Bøger, gik tillige med hans Manuskripter saa godt som alt til Grunde ved Præstegaardens Brand i 1728, en Begivenhed, han, der var lidt af en Poet, meget anskueligt har beskrevet paa Vers.²⁾ Den Bogsamling omfattende 771 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind med Disputatser, som efter hans Død kom til Auktion 1740 i Kolding, er altsaa en Nyskabning, selv om Bogbestandens almene Karakter fra før næppe

¹⁾ *Kirkehist. Saml.*, 5. R. V, 1909—11, p. 587, 589.

²⁾ ALBERT THURA, *Lejrskov Præstegaards Brand 1728* ved BJØRN KORNERUP (1945).

har ændret sig. Det er næst Teologi Fædrelandets Historie og Digtekunst, hans Interesse har samlet sig om; Dansk er det fremherskende moderne Sprog, der er noget Tysk, men intet Engelsk. Af dansk Poesi er der ikke saa lidt, ogsaa den helt moderne som Poul Pedersen, Margrethe Lasson og Thomas Clitau, endog Morten Seehuus er med. Til Holberg havde Albert Thura henvendt sig, da han arbejdede paa sin Udsigt over den danske Lærdomshistorie, der udkom 1723; han bragte her personalhistoriske Meddelelser fra Holbergs Haand og var den første, som paa Prent oplyste, at Borger og Hvidtølsbrygger Hans Mikkelsen i Kalundborg og Professor Ludvig Holberg var en og samme Person.¹⁾ Efter at de to første Bind af „Danmarks Riges Historie“ var udkommet, sendte han 1734 Holberg et paa Latin affattet Brev, der vidner om megen Veneration. „Jeg — siger han — som har gennemlæst alt, hvad der er udgaaet fra eders Pen, de spøgefulde Skrifter saavel som de alvorlige, jeg elsker, skatter og højagter eder, især paa Grund af denne Danmarks Riges Historie. Thi i denne Litteraturgren har I vist eder som en fremragende Forfatter, I har i mangfoldige Henseender overgaaet Huitfeldt (og hvor stor er han ellers ikke!), I har gjort eder fortjent til alle Danskes Tak og Paaskønnelse.“²⁾ Slaar man efter i Auktionskataloget, finder man af Holbergs Skrifter: „Introductionen“, „Peder Paars“ (vistnok Udgaven 1720), „Epistola ad virum perillustrem“, „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“ og „Kirkehistorien“ samt „Første og anden Prøve af zirlige og smukke danske Vers“. Komediernes savnes, skønt hvem kan vide — Kataloget er meget daarligt affattet — hvad der skjuler sig under No. 89 in 8°: „nogle Danske Comoedier“. Hvorom alting er, maa man efter Omstændighederne give Albert Thura samme Chance som Bussæus: at han kan have haft mere af Holberg, end hvad der viser sig for vore Øjne.

1) ALBERT THURA, *Idea historiae litterariae Danorum*, 1723, p. 182—83, 355.

2) Brevet er meddelt af mig med vedføjte dansk Oversættelse i: *Danske Studier* 1910, p. 32—36. Om Thuras Stilling til Holberg se endvidere PAULLI, *Nogle Artikler i Lærde Tidender 1738*, i: *Holberg Aarbog* 1921, p. 83—93.

Der staar endnu tre Videnskabsmænd tilbage at omtale: Andreas Hojer, Erik Pontoppidan og Hans Gram, de eneste, der lader sig nævne i samme Aandedrag som Holberg. Pontoppidan maaler sig med ham i Idérigdom og produktiv Arbejdskraft, Hojer og Gram var hans Overmænd i Kundskabsfyldte og skarp Tænkning, men ingen af de tre naaede ham paa langt nær i Vidsyn eller ejede som han Stilens Festivitas for ikke at tale om digterisk Geni, der var ham alene beskaaret. Strengt taget skulde efter den lagte Plan Pontoppidan og Gram først behandles i næste Afsnit, men de bør ikke skilles fra Hojer. Alle tre er de Christian VI.s Mænd, Hojer og Pontoppidan tilhørende den pietistiske Retning, medens Gram, der stod udenfor, ligefuldt var i sin Konges Gunst til det sidste.

Aaret efter, at ANDREAS HOJER [1690—1739], en Præstesøn fra Mellemslesvig, Historiker, Jurist og administrativ Embedsmand, var afgaaet ved Døden, blev hans Bibliotek solgt paa Auktion: 7,239 Bind, hvoraf mangfoldige var Samlingsbind med Disputatser og Programmer. Dertil sluttede sig en Portrætsamling paa 416 Numre, en Kortsamling paa 1,156 og en Manuskriptsamling paa 590, sidst nævnte atter med talrige Samlingsbind. Bibliotekets Hovedfag er Teologi, Lægevidenskab (Hojer havde i sin Ungdom studeret Medicin i Halle under Stahl), Filosofi, Jura, Statsret, Historie, Topografi og Lingvistik. Latin, Tysk og Dansk er de fremtrædende Sprog, derefter Fransk, Hollandsk, Engelsk og Svensk, medens Italiensk og Spansk træder i Skygge. Bogbestandens Sættelse er egenartet. Man skal vanskeligt finde nogen Bog, der er købt for dens Sjældenheds Skyld eller af bibliofile Hensyn; Vægten er lagt paa de moderne Forfattere, som det er Nutidens Forhold, der overalt træder i Forgrunden. Naturligvis findes indenfor de forskellige Videnskabsgrene Fagets Klassikere, i Statsret og Filosofi f. Ex.: Machiavelli, Bodin, Grotius og Hobbes, men det er Folk som Bayle (saavel „Dictionnaire“ som „Traité de la tolerance universelle“), John Locke (paa Fransk), Leibniz, Pufendorf, Thomasius og Wolf, der her fø-

rer Ordet, ikke mindst de to sidste. Særlig tydeligt træder Forholdet frem i Historie, vel nok det Fag, i hvilket Biblioteket har sin egentlige Styrke. Man træffer — selvfølgelig — Commines, Machiavelli og Guicciardini, men yderst faa af de store Scriptores-Samlinger, derimod nok Publikationer som „Europäische Fama“ og „Theatrum Europæum“, blandt Memoireværker Brantôme's og Madame de la Fayette's, af nyere Historikere Gabriel Daniel, Bünau, Gilbert Burnet og Voltaire, men først og sidst samtidige Pjecer, Stridsskrifter, Traktater, Forordninger og andre officielle Tryksager i fast uoverskuelig Mængde. At ogsaa de danske Historikere fra Saxo og Huitfeldt til Torfæus er til Stede, skal blot nævnes.

Lige saa ejendommeligt har det sig med Skønlitteraturen. Der findes ingen af de store italienske eller spanske Forfattere, hverken i Originalsproget eller i Oversættelser, overhovedet intet som helst af italiensk eller spansk Skønlitteratur. Af Fransk er der intet før Balzac og Voiture, iøvrigt Molière, La Fontaine, Boileau, Boursault („Esope“) og Fénelon samt Gherardi's „Théâtre italien“. Af Engelsk blot Swift („Tale of a tub“ i tysk Oversættelse) og Defoe („Robinson Crusoe“ i fransk Oversættelse). Mere er der af Tysk, Hojers Modersmaal, fra Martin Opitz til Gottsched („Der sterbende Cato“). Der er heller ikke saa lidt af Dansk, men bortset fra Peder Syv's Kæmpevisedgave intet ældre end Bording, og han er muligvis blot kommet med, fordi hans Værker forelaa i moderne Udgave 1735. Atter her er det de nyere Forfattere, som rykker frem: Laurids Thura, Jacob Knudsen Schandrup, Vilhelm Helt, Niels Lucoppidan, Frederik Horn, Christian Falster's Satirer, Hans Adolph Brorson's „Troens Grund“ og „Passionssalmer“. Ogsaa Teatret i Lille Grønnegade er med: Wielandt's „Achilles og Polixene“ samt som No. 2617 in 8°: „Et Bundt, hvori fire af Fransken oversatte Comoedier“.

Om Hojer har Biskop Hersleb sagt, at han var „en klog og skarpsindig, men derhos meget farlig og entreprenant Mand“. Det er en kirkepolitisk Modstander, som taler, en myndig Præ-

lat, der følte sig tilsidesat paa Embeds Vegne. Man har imidlertid andre Udtalelser, der gaar i lignende Retning, og der er ingen Tvivl om, at Hojer med sin radikale Reformtrang og Despekt for traditionsbundne Meninger har virket irriterende paa mange. Til hans Fjender hørte Holberg.¹⁾ Fjendskabet skrev sig fra de unge Dage, da de begge vilde frem i Verden, og skyldtes en flot henkastet, i sin Flygtighed ikke helt adækvat Bemærkning fra Hojers Side om Holbergs første historiske Arbejde. Holberg svarede med heftige Stridsskrifter og bevarede til sin Død et dybt og uforsonligt Had, uden at det vides, om Hojer i de senere Aar, da han under Christian VI stod paa sin Magts Tinde, reagerede herimod og i saa Fald hvorledes.²⁾ I hans Bibliotek lægger sig i hvert Tilfælde ikke nogen Animositet for Dagen. Af Holbergs Skrifter forefindes: „Natur- og Folkeretten“, „Peder Paars“ (Udgaven 1720), „Skæmtedig-

1) WERLAUFF i: *Holbergiana* ved A. E. BOYE, III, 1835, p. 157—91; WERLAUFF, *Holbergiana*, i: *Nyt hist. Tidsskr.*, VI, 1856, p. 317—29; BRUUN, *Om Ludvig Holbergs trende Epistler*, 1895, p. 82—87; TH. A. MÜLLER, *Den unge Ludvig Holberg*, 1943, p. 252—72.

2) At Holberg, i alt Fald lejlighedsvis, har klaget over Hojer paa allerhøjeste Sted, synes at fremgaa af et Brev ^{30/6} 1738 fra Christian VI til Oversekretæren i Danske Kancelli Johan Ludvig Holstein. Det hedder her: „Was der Professor Holbeck geantwortet, nach dem wir ihm schreiben lassen, dass Hoyer nicht daran Schuld wäre, dass er währe verbey gegangen worden, sondern dass solches unsere eigene Resolution währe, und dass Professor Gram, als unser Historiographus währe, solches bekommen hätte, wird Er mit mehren aus der Anlage ersehen“ (RØRDAM, *Hist. Samlinger og Studier*, II, 1896, p. 404—405). Rørdam henviser, med nogen Tvivl paa Grund af Tidsafstanden, til et kgl. Kommissorium af ^{25/2} 1737 til Hojer, Gram og Thestrup om Affattelse af nye Skolebøger i Anledning af en paatænkt Reform af det lærde Skolevæsen. Det er, uanset Tidsafstanden, dog nok — siden Gram udtrykkeligt nævnes — denne Sag, hvorom det drejer sig, jfr. BRUUN, *Om Ludvig Holbergs trende Epistler*, 1895, p. 96—97, hvor der findes aftrykt en noget skarp Bemærkning af Holberg, fremsat mod Gram paa et Universitetscirkulære af ^{1/3} 1742, Skolebøgerne vedrørende. At „Holbeck“ i Christian VI.s Brev er en Lapsus in scribendo, fra hvilken der ikke tør drages videregaaende Slutninger, er et maaske ikke overflødigt at sige. Man kan jævnføre Kongens Skrivelse af ^{14/3} 1741 til Holstein om forskellige Universitetsanliggender: „Molman [Møllmann] kan die Vices von Holberg verrichten, weil selbiger als Questor Acad. nicht lesen darf“ (RØRDAM, *Hist. Samlinger og Studier*, III, 1898, p. 76).

tene“, Komedierne (Udgaven 1723—25; Tom. 1 og 3 mangler), „Metamorphosis“, „Holger Danskes Brev til Burman“, „Epistola ad virum perillustrem“, „Danmarks og Norges Beskrivelse“ (indb. i fransk Bind) og den tyske Oversættelse 1730 (ligeledes i fransk Bind), „Danmarks Riges Historie“ (ogsaa i fransk Bind) og „Bergens Beskrivelse“, altsaa alle Forfatter-skabets Hovedværker, saa vidt de forelaa. Man ser, at „Introductionen“, som afstedkom Fjendskabet, ikke er der. At Hojer heller ikke har Holbergs Stridsskrifter mod sig, vil ingen kunne fortænke ham i.

Et Aars Tid efter Tronskiftet i 1746 blev Bergens Bispestol ledig, og ERIK PONTOPPIDAN [1698—1764], siden 1735 Hofpræst hos Christian VI, fik allernaadigst et Advis om at overtage Stillingen. Inden Afrejsen solgte han ved Auktion i Sept. 1747 mere end Halvparten af sine Bøger, tillige med hvad han havde samlet af Naturalier, Kobberstik og Antikviteter, noget, han tænkte ikke længere at faa Brug for, og „hvis Pris jeg vidste bedre at kunne naa i Kjøbenhavn end efter min Død i Norge“.1) Bøgerne, til hvilke sluttede sig en lille Manuskriptsamling paa 90 Numre, udgjorde med Tysk og Dansk som de dominerende Sprog ved Siden af Latinen 2,457 Bind, overvejende Teologi af pietistisk Farve og Skrifter om Missionen (Grønland og Trankebar); fyldig er Homiletik og smuk Samlingen af dansk teologisk og religiøs Litteratur fra Pontoppidans egen Tid.2) Hvad der findes af udenlandsk Filosofi og Skønlitteratur er ganske spredt og tilfældigt; Montaigne og Bayle („Dictionnaire“), Richardson's „Pamela“ (paa Fransk) og Skrifter om „Pamela“ noteres paa maa og faa i Forbifarten. Lige saa usammenhængende er udenlandsk Historie, men vedrørende Fædrelandets er der ikke saa ganske lidt; tilsidesat er ej heller dansk Digtekunsts Frembringelser, blandt hvilke dog blot Tilstedeværelsen af Falster's Satirer og Brorson's Salmesamlinger

1) PONTOPPIDAN, *Levnedbeskrivelse* ved HOFMAN BANG, 1874, p. 119.

2) Der findes enkelte danske Incunabler: Poul Helgesen's Oversættelser efter Erasmus og navnlig Knud Gyldenstjerne's Katekismus fra 1532, en Bog, af hvilken intet Exemplar nu eksisterer.

(„Troens Grund“, „Troens Frugt“, „Troens Kamp og Sejr“) særligt skal antegnes. Af Holberg findes: „Natur- og Folkeretten“ (Udgaven 1741), „Peder Paars“ (vistnok Udgaven 1720), Komedierne (saavel Trebindsudgaven fra 1723—25, hvoraf Tom. 3 mangler, som Fembindsudgaven fra 1731), „Holger Danskes Brev til Burman“, „Epistola ad virum perillustrem“ (Udgaven 1736 samt „ejusdem pars altera“), „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“, „Synopsis historiæ universalis“ (Udgaven 1744), „Kirkehistorien“ (Udgaven 1740), „Niels Klim“ (latinsk Udgave 1741 og dansk Oversættelse 1745), „Heltehistorier“, „Moralske Tanker“, „Don Ranudo“ (1745) og den latinske Mindetale over Frederik IV (1746) samt „Første Prøve af zirlige og smukke danske Vers“ (1738). Af Ungdomsarbejderne mangler „Introductionen“. Pontoppidan har dog ejet ogsaa denne Bog, idet han, som oplyst af Provst Dr. Michael Neiiendam, gjorde Brug af den, da han som Landsbypræstovre paa Als 1730 udgav sit første større topografiske Skrift, „Theatrum Daniæ“. ¹⁾ Bogen er altsaa i Aarenes Løb kommet bort for ham.

Salget af Bøgerne var for saa vidt et Misgreb, som Opholdet i Bergen ingenlunde blev nogen illitterær Enklave i Pontoppidans Liv. Bekendtskabet med Norges Natur, Land og Folk førte ham tværtimod ind paa delvis nye Baner, som det gav sig til Kende i hans Forfattervirksomhed, ogsaa efter Tilbagekomsten 1754 til Danmark, og lægger sig for Dagen i Sættelsen af det Bibliotek paa 2,960 Bind, der solgtes 1765 efter hans Død. Som Trykaarene viser, er en betydelig Del af Samlingen købt efter 1747; man ser ogsaa, at Værker, der solgtes ved Afrejsen til Norge, er blevet anskaffede paa ny (Bayle's Lexikon f. Ex.), og det falder i Øjnene, at ved Siden af Teologien, der fremtræder med et lærdere Tilskud end før, gør nu naturvidenskabelig og økonomisk Litteratur sig stærkt gældende, mellem Naturvidenskabsmændene blandt andre Linné. Af Holberg findes: „Bergens Beskrivelse“ (Udgaven 1737),

1) NEIENDAM, *Erik Pontoppidan*, I, 1930, p. 182.

„Heltindehistorier“ (Udgaven 1757), „Epistler“ (I. og 2. Tome 1748), „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749) og Svaret til Arckenholtz om Dronning Christina i dansk Oversættelse (1752). Der er to Bøger af dem, Pontoppidan skilte sig ved i 1747, som han har købt igen: „Holger Danskes Brev til Burman“ og „Niels Klim“ i den latinske Udgave fra 1741.

At Pontoppidan ejede saavel Trebinds- som Fembindsudgaven af Komediene, svarer godt til det patriotiske Velbehag, hvormed han paa det danske Sprogs Vegne omtalte dem 1730 i „Theatrum Daniæ“. ¹⁾ Om hans og Holbergs Stilling til hinanden er enkelte Træk overleverede. Der foreligger en samtidig Efterretning om personligt Sammenstød i Novb. 1739 i Selskab hos Biskop Peder Hersleb, der i Disputen holdt med Holberg, som forøvrigt synes at have været den aggressive, ²⁾ og man har Grams lidt altererede Ord for, at Pontoppidan og Bluhme, da „Niels Klim“ i Foraaret 1741 udkom anonymt, omgærdet med en vis Hemmelighedsfuldhed af Forlæggeren, i den første Hede og sagtens, inden man ret blev klar over, hvem Forfatteren var, vilde have Bogen forbudt, noget, Christian VI ikke indlod sig paa, om Sagen ellers naaede saa vidt at blive forelagt ham, hvad den muligvis ikke gjorde. ³⁾ Det turde være oplysende at erindre om, at Aaret efter den latinske Udgaves Fremkomst erholdt i Jan. 1742 den norske Student Hans Hagerup kgl. Privilegium paa at maatte trykke en dansk Oversættelse. ⁴⁾ Man véd endvidere, at da Langebek i 1745 rettede et Angreb paa Pontoppidan som Historiker, et Angreb, der opirrede den øm-

¹⁾ NYSTRØM, *Den danske Komadies Oprindelse*, 1918, p. 138.

²⁾ LUDVIG DAAE, *Optegnelser til Ludvig Holbergs Biographi*, i: (*norsk*) *Hist. Tidsskr.*, II, 1872, p. 292—94.

³⁾ *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 207; *Danske Magazin*, 6. R. III, 1923, p. 88 (Scheibes Brev af 18/2 1741 til Gottsched); SCHEIBE, *Holbergs Levnet* ved CARL EWALD, 1883, p. 52.

⁴⁾ Forhandlingerne i Konsistorium Sagen vedrørende, i hvilke Holberg ikke synes at have deltaget, drejede sig om Forlagsretten til Oversættelsen, ikke om Bogen selv eller dens Forfatter (WERLAUFF i: *Niels Klim* ved DORPH, 3. Udg., 1874, p. 307—18).

findtlige og selvfølende Mand i den Grad, at han klagede derover til Kongen, rykkede Johann Elias Schlegel Angriberen til Undsætning efter Opfordring af Holberg og H. P. Anchersen, Holbergs Kollega og Husfælle. Suhm traf de to Herrer temmelig benovede ved Tanken om, hvad heraf kunde følge. Men der fulgte intet, uden at Langebek maatte gøre en Afbigt.¹⁾ Den, der fik det sidste Ord, var Pontoppidan. Da han 1752 som Biskop indviede Seminarium Fridericianum i Bergen, hyldede han i sin Tale Byens berømte Søn, hvis Navn var kendt over saa godt som hele Europa, og hvis talrige Skrifter „daglig slides af næsten alle Hænder og ikke bør berøves deres Ros“, men han lagde samtidigt Ungdommen paa Sinde ikke at læse dem kritkløst uden at bekymre sig om den teologiske Grundighed, ihukommende Apostlens Ord: prøver alt, beholder det gode.²⁾ Og den Mening har Pontoppidan Lov at have uden Skade paa Navn og Rygte.

Det største Privatbibliotek i det 18. Aarhundredes første Halvdel ejedes af Professor i Græsk HANS GRAM [1685—1748], siden 1730 tillige Kgl. Bibliotekar og Historiograf, hvortil 1731 endnu fjøjedes Stillingen som Gehejmearkivar. Sine Bøger havde Gram ikke blot for sine Studiers Skyld, men som Venner, skønt han ikke var Bibliofil i moderne Forstand. Suhm besøgte ham otte Dage før hans Død. „Han sad oppe i Slaabrok og lod alle sine Bøger passere Mønstring for sig; Tjeneren maatte bære dem ind og børste dem af. Gram tog Afsked med dem“.³⁾ Der var ved hans Død, skrev Biskop Peder Hersleb til Landfoged Hammershaimb i Thorshavn, „adskillig Gæld og publique uafgjorte Ting“, hvorfor Biblioteket skulde til Auktion, hvilket „er en stor Skade, at de Bøger, som med saa stor Flid er samlede, skal igen over hele Verden adspredes.“⁴⁾ Gram havde i sit Testamente truffet Bestemmelse herom og

1) SUHM, *Saml. Skrifter*, XIV, 1798, p. 243—44.

2) WERLAUFF, *Holbergiana*, i: *Nyt hist. Tidsskr.*, VI, 1856, p. 329—30; NIELIENDAM, *Erik Pontoppidan*, II, 1933, p. 152—53.

3) SUHM, *Saml. Skrifter*, X, 1793, p. 60.

4) *Breve fra Hans Gram, Tillæg*, 1910, p. 46.

foreskrevet, hvorledes der skulde gaas frem. Kataloget ønskede han affattet af Langebek. „Ordenen i Catalogo behøves ikke meget at raffinere paa, ja slet ingen classium divisiones, subdivisiones eller tituli classium at specificeres, men ikkuns Bøgenes Navne og Titler, cum impressionis locis & annis, ligesom in Catalogo Danneskioldiano, først alle Folianter, at begynde paa det bibelske, og siden forfølge det hele Bibliotek igennem, ligesom Bøgerne findes staaende, dernæst alle Kvarter etc. etc. etc.“¹⁾ Det kan ikke paastaas, at Gram har gjort det let for Eftertiden at skaffe sig et Overblik over Bogbestandens Sammensætning, saa meget mindre som den Orden, i hvilken Bøgerne stod paa Hylderne, da Langebek tog fat, systematisk set ikke var den bedste.

Der afholdtes to Auktioner, hver med sit Katalog. Af Kataloget over Hovedauktionen, der fandt Sted i 1748, og som omfattede 21,297 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind, haves i det kgl. Bibliotek et Exemplar med Priser, desværre ikke ogsaa med Købernavne, tilskrevne. Bruun har talt Summerne sammen med det Resultat, at Auktionen indbragte 20,691 Rdl., og gør herved den Bemærkning, at gode Værker, som der var Brug for, blev betalt med endog meget høje Priser, medens gode Værker, som der ikke var Brug for, men som havde stor historisk Interesse, f. Eks. Incunabler, blev slet betalte.²⁾ En Efterauktion med 2,497 Bind, af hvilke flere ligeledes var Samlingsbind, fulgte 1750. Antallet af trykte Bøger, til hvilke sluttede sig en Manuskriptsamling paa 299 Numre, der 1752 købtes under ét af det kgl. Bibliotek, udgjorde altsaa i alt 23,794 Bind, et Universalbibliotek med Vægten lagt paa Teologi, Filologi og Historie, værdigt den Mand, hvem Langebek i sin Fortale til Hovedkataloget kalder „summus Polyhistor et Philologus“. Der er

¹⁾ *Danske Saml.*, 2. R. I, 1871—72, p. 311.

²⁾ Bruuns MS p. 181—82. Sammenligningsvis anføres fra andre Bogauktioner følgende Tal, men kun vedrørende de trykte Bøger, ikke tillige Haandskrifter etc.: Rostgaard 4,651 Rdl. (7,841 Bd.), Grev Danneskiold-Samsøe 7,013 Rdl. (7,531 Bd.), Biskop Deichman 9,486 Rdl. (15,141 Bd.) og Andreas Hojer 3,280 Rdl. (7,239 Bd.). Tallet for Rostgaard er Werlauffs, de øvrige Bruuns.

lærde Tidsskrifter i overvældende Mængde; indenfor Historie lange Rækker af Scriptorum-Samlinger og Kildepublikationer fra det 16. Aarhundredes til Bollandisternes „Acta sanctorum“ og „Annales ordinis St. Benedicti“; de førende Historikeres Skrifter, ældres som nyeres, af den franske Historikerskole, til hvilken Skole Gram selv hørte, Mabillon, Montfaucon, Muratori, Mascov og Bünau; Memoireværker og Brevsamlinger; i Filosofi Montaigne, Bacon, Descartes, Hobbes, Spinoza, Bayle, Leibniz, John Locke, Thomasius og Wolf; endvidere Skønlitteratur, især fransk og meget dansk, hvoriblandt ogsaa Lille Grønnegadeteatrets oversatte Skuespilrepertoire. Mere skal der ikke siges om Bogbestanden. Blikket rettes i Stedet mod Holberg.

Det er blot stykkevis og mest gennem den ene Part, at man kender til det personlige Forhold mellem Gram og Holberg, i en Menneskealder Kolleger ved Universitetet.¹⁾ At de i de unge Dage har staaet venligt til hinanden, synes uomtvisteligt. Senere fulgte Affæren med „Peder Paars“, hvor Gram var Rostgaard behjælpelig og i rigeligt Maal blev Genstand for Holbergs Satire. Derefter høres intet før i 1728, da Gram i et Brev til Filologen J. A. Fabricius i Hamburg udtaler sig uskaansomt, men ikke helt ved Siden af, om „Epistola ad virum perillustrem“.²⁾ Aaret efter tegner de i Endrægtighed Aktier i Asiatisk Kompagni.³⁾ En Bedømmelse af Holberg som Historiker haves ved Midten af Trediverne fra Grams Haand.⁴⁾ Den er saglig og loyal, set fra den strenge Videnskabs Stade i flere Retninger træffende, men den røber ingen Forstaaelse af, hvad der gør en Bog som „Danmarks Riges Historie“ saa

¹⁾ *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 39—40, 154, 203, 207—08, 239, 286; *Holbergs Breve* ved VERNER DAHLERUP, 1926, p. 38—42, 84—89; LARS GRAM, *Vita Johannis Grammii* ved BJØRN KORNERUP, 1942, p. 18—19, Overs. p. 98; BRUUN, *Om Ludvig Holbergs trende Epistler*, 1895, p. 93—98; TH. A. MÜLLER, *Den unge Ludvig Holberg*, 1943, p. 165—67, 341—43.

²⁾ BRUUN, *Om Ludvig Holbergs trende Epistler*, 1895, p. 23—25.

³⁾ AXEL NIELSEN i: *Holberg Aarbog* 1921, p. 16—17.

⁴⁾ ELLEN JØRGENSEN, *Hans Grams Vurdering af Holbergs historiske Arbejder*, i: *Holberg Aarbog* 1924, p. 137—41.

levende — tværtimod. Vigtigst i privat Henseende er Grams Breve fra Trediverne og Fyrreerne, i hvilke Holberg og hans Anliggender oftere omtales og paa en saadan Maade, at man ikke kan betvivle, at det personlige Forhold da har været gensidigt venskabeligt. At der kunde opstaa Gnidninger, har man Efterretning om, og at Forholdet aldrig kunde blive fuldt hjerteligt, laa i Holbergs Karakter. Gram var paa sin lune Maade godt nok klar herover. 1746 skrev han til sin Broder: „Man siger ellers her ved Universitetet, at iblandt Holbergs hans Collegues er jeg for Tiden den, som haver den største Plads i hans Hjerte. Jeg tør ikke sige nej, men det er vist, Gud bedre det, ikkuns en ganske liden Plads.“¹⁾

Spørges der herefter, hvad Gram har haft af Holbergs Skrifter i sit Bibliotek, skal de to Kataloger fra 1748 og 1750 tages under ét. Det bliver da følgende: „Skæmtedigte“ (Udgaven 1728), Komedierne (Fembindsudgaven fra 1731), „Holger Danskes Brev til Burman“ (3 Expl.), „Epistola ad virum perillustrem“ (Udgaverne 1728 og 1736 samt „Epistola tertia & Epigrammata“), „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“, „Synopsis historiae universalis“ (Udgaven 1733), „Compendium geographicum“ (Udgaven 1733 i

¹⁾ *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 286. Til Grams sidste Bemærkning følger TH. A. MÜLLER, *Afhandlinger i Udvalg*, 1945, p. 174: „Den Maade, hvorpaa Holberg efter Grams Død uden Navns Nævnelser omtalte Grams Værker, viste, at han havde haft mere Ret i sin Skepsis, end han troede.“ Der er ingen Henvisning, men formentligt sigtes til Holbergs Udtalelse om Niels Slange's af Gram besørgede Udgave af Christian IV.s Historie, der var udkommet 1749 i prægtigt Folioformat, og som han havde at tage Stilling til, da han 1753, Aaret før sin Død, stod overfor en ny Udgave af „Danmarks Riges Historie“. Holbergs Ord lyder: „Siden det første Oplag af dette Skrift er vel kommen for Lyset Christiani Quarti Historie udi tvende Foliant-Bind, men den er ikke nær saa stor, som den synes at være, og det saavel i Henseende til Characterernes [Typernes] Storhed, som i Henseende til vidtløftige Reciter af Ting, som ikke interesserer Læseren“. PALUDAN-MÜLLER, som har været opmærksom paa Udtalelsen, hævder (*Hist. Tidsskr.*, 5. R. IV, 1883—84, p. 50—53) med Grunde, der er indlysende rigtige, at Holberg handlede ret i at skyde saavel Niels Slange som iøvrigt Grams og Langebeks Specialforskning til Side og lade sit Værk forblive, som det var. Det forekommer mig, at der ved Udtalelsens personlige Drejning øves Uret mod Holberg.

2 Expl. og Udgaven 1736), „Bergens Beskrivelse“, „Kirkehistorie“ (saavel Udgaven 1738 som Udgaven 1740), „Heltehistorier“ (Tom. 2 mangler), „Niels Klim“ (i hollandsk Oversættelse fra 1741 og dansk fra 1742), „Den politiske Kandestøber“ (i plattysk Oversættelse 1743), „Moralske Tanker“ (i tysk Oversættelse 1744), „Don Ranudo“ (1745), „Herodiani Historie“ (1746), „Poetiske Skrifter“ (1746) og Mindetalen over Frederik IV (1746) samt „Prøver af zirlige og smukke danske Vers“ (1738—40). Ogsaa blandt Manuskripterne fandtes et Værk af Holberg: en af Gram egenhændigt foretagen Afskrift af „Den jydsk Fejde“.¹⁾

Man vil lægge Mærke til, at Holbergs Ungdomsarbejder mangler, hvorledes dette saa er at forstaa. At „Peder Paars“ ikke er der, turde være begribeligt. Mærkeligt er det derimod, at Gram ikke har „Niels Klim“ paa Latin og endnu mærkeligere, at „Moralske Tanker“ haves i tysk Oversættelse og ikke paa Dansk. Han havde i det ovennævnte Brev til Broderen skrevet: „Jeg lægger her i Pakken de Moraliske Tanker, som Holberg nyeligen var saa complaysant at skænke mig, en Complaysance, som jeg saa meget mer bør at paaskønne, som den gode Mand ikke er særdeles bienfaisant. Holberg haver dog sagt mig, at det er hans Intention at testere Publico alt sit Gods og sine Midler, og naar saa er, bør man ikke undre, om han er noget karrig i levende Live. Du kender alt mine Tanker om Bogen, men den er dog vel værd at læse, indeholder og mange gode og rigtige Materier. Naar du haver læst den, maatte jeg gerne have Bogen tilbage.“²⁾ At Holberg skulde have foræret Gram en tysk Oversættelse i Stedet for den danske Original, tør bestragtes som udelukket. Man kunde tænke sig, at Lars Gram ikke har faaet afleveret Bogen inden Broderens Død; men saaledes forholder det sig ikke. Som oplyst af Dr. Bjørn Kornerup fandtes i Skiftet efter ham vel „Epistlerne“, men ikke „Moralske Tanker“.³⁾ Bogen er altsaa blevet afleveret.

1) Ny kgl. Saml. 2°, 489¹ (KB).

2) *Breve fra Hans Gram*, 1907, p. 286.

KORNERUP i: *LARS GRAM, Vita Johannis Grammii*, 1942, p. XLIX.

Gram holdt imidlertid ikke sine Bøger for sig selv eller sine nærmeste. Hans Bibliotek var et Slags offentligt Bibliotek, om end naturligvis for en snævrere Kreds. Han lod Venner og Kolleger, endog unge Studenter have fri Adgang til sin Bogstue, hvor de kunde læse og slaa efter paa Stedet eller laane Bøgerne med hjem. Man har Langebeks Ord for, at Grams Godhed blev misbrugt. Mange gav ikke Bøgerne tilbage, „ja vel og tog bort af hans Bibliotek, som han endog nogle Gange har ved Lejlighed købt sine egne Bøger igen.“¹⁾ Det kunde være, at man her har Aarsagen til, at „Niels Klim“ paa Latin og „Moralske Tanker“ paa Dansk er forsvundne.

III.

Fra Frederik V.s Tid er der fire og tyve Auktionskataloger, som i Henhold til den lagte Plan vil være at tage i Betragtning. Ogsaa de stammer fra forskellige Samfundskredse, særlig Embeds- og Præstestanden, og skal gennemgaas gruppevis ligesom før, blot med den lille Ændring i Programmet, at det ikke bliver Videnskaben, men det praktiske Liv, der faar Ordet til Slut.

Der begyndes med Embedsstanden, og den første Auktion, som bliver at omtale, er da den, som Direktør for Finanserne og Øresunds Toldkamret, Gehejmeraad WILHELM AUGUST VON OSTEN [1698—1764], af tysk Uradel, men selv født i København, 1750 lod afholde. Den omfattede 7,102 Bind trykte Bøger, 94 Manuskripter og 21 Nodebøger, mest franske Sange og Musik for Guitar. Samlingen var en Del af det Bibliotek, von Osten 1744 havde købt af General Christian Lerche [1692—1757], og som i Hovedsagen skyldte hans Fader Overceremonimester, Gehejmeraad Vincents Lerche [1666—1742] sin Tilblivelse.²⁾ Alle Faggrupper er repræsenterede, og

¹⁾ HJELMSTIERNE, *Udkast til en Eloge over Gram*, i: *Suhms Nye Samlinger*, IV, 1795, p. 169; LANGEBEK, *Momenter til en Tale over Gram*, i: LARS GRAM, *Vita Johannis Grammii*, 1942, p. 219; WERLAUFF p. 166.

²⁾ MOLBECH i: *Hist. Tidsskr.*, IV, 1843, p. 287 Note 1; WERLAUFF p. 176 Note 1.

der er mange udmærkede Bøger, ogsaa skønlitterære, særlig franske, men faa, der har Trykaar efter 1700, mellem dem følgende af Holberg: „Introductionen“, „Peder Paars“ (Udgaven 1720) og „Danmarks og Norges Beskrivelse“. Et eller andet af Holberg kunde maaske være tilbageholdt, og da den Samling paa 7,941 Bind med 367 Manuskripter, som solgtes 1764 efter von Ostens Død, ifølge Bruuns ikke ugrundede Formodning væsentligst stammer fra Lercherne,¹⁾ kan det vel forsvares herfra at anføre af Holberg: „Hans Michelsens nye Vise om Peder Paars“ og Udgaven 1720, Komedieme (Fembinds-udgaven fra 1731, hvoraf Tom. 2 mangler), „Danmarks og Norges Beskrivelse“ (2 Expl.), „Danmarks Riges Historie“ og „Kirkehistorie“ (Udgaven 1738).

Et stort Navn som Bogsamler havde og har Præsident i Underadmiralitetstretten, Etatsraad NIELS FOSS [1670—1751], ovenfor nævnt som en af dem, der beredvilligt laante Holberg Materiale til „Danmarks Riges Historie“. Hans Bibliotek, der solgtes 1752 efter et ualmindelig forvirret affattet Katalog, bestod af 11,551 Bind, hvoraf mange Manuskripter, hørende til Filologi og Antikviteter, men navnlig omfattende Fædrelandets Historie og Litteratur, efter Werlauffs Dom „den fuldstændigste Samling af dansk Litteratur, der, Resens tabte Samling fra-regnet, indtil den Tid havde existeret“.²⁾ Det er klart, at saaledes som Niels Foss fortrinsvis havde anlagt sit Bibliotek, maatte Holberg naturnødvendigt komme med. Auktionskataloget har da ogsaa hans Skrifter i stor Udstrækning, men ikke komplet. De tre Ungdomsarbejder mangler, ligesaa „Skæmte-digtene“. Af Værkerne fra Tyverne findes: „Peder Paars“ saavel i „første Edition“ som i Udgaven 1720, dernæst i Afskrift det af Universitetet undertrykte Program 1720 i Anledning af Baccalaurgradens Uddeling,³⁾ „Nytaarsprolog til en Comœdie“ (1723), „Dedicatio til Phoenixberg“ (1725), Komedieme

1) Bruuns MS p. 192—93.

2) WERLAUFF p. 167.

3) Gl. kgl. Saml. 4°, 3014 (KB).

(Fembindsudgaven fra 1731), „Metamorphosis“, „Holger Danskes Brev til Burman“, „Epistola ad virum perillustrem“, „Samling af adskillige nye Samtaler“ (1728), „Samtale mellem Montanus og Sylvester“ (1729) og „Den jydsk Fejde“ (Pirattræk u. A.). Fra og med „Danmarks og Norges Beskrivelse“ haves, naar undtages de latinske Universitetslærebøger og Mindetalen over Frederik IV, det hele Forfatterskab, „Niels Klim“ saavel i latinsk Udgave 1741 og 1745 som i tysk Oversættelse 1741 og dansk 1745. „Epistlerne“ er ikke naaede at komme med. Ved Siden af danske havde Niels Foss ogsaa Bøger paa fremmede Sprog, indenfor Skønlitteraturen bl. a. Dante („De la volgare eloqvenzia“), Petrarca (de italienske Digte paa Italiensk), Boccaccio („Amorosa visione“), Ariost, Tasso og Guarini; Cervantes („Don Quixote“ paa Spansk); Malherbe, Balzac, Voiture, Molière, Le Sage („Le diable boiteux“) samt Gherardi's „Théâtre Italien“ og af Englændere — Niels Foss havde i April 1697 indskrevet sig i Adgangsbogen til Bodleian Library — i første Række No. 2577 in 4°: „Will. Shakespeares Tragedy of Hamlet Prince of Denmark, London 1676“, dernæst Samlingsbind med Skuespil af Thomas Shadwell, John Crowne, Thomas Southerne og andre, hvis Navne ikke er nævnte, endvidere Milton („Paradise lost“) og Samuel Butler („Hudibras“), medens Defoe's „Robinson Crusoe“ og Swift's „Gulliver“ haves i franske Oversættelser.

Vanskeligere er at faa Rede paa, hvilke Bøger Assessor i Hofretten, Etatsraad POUL EGGERS [1707—52] efterlod sig.¹⁾ Auktionskataloget, der er fra 1753, omfatter 1,015 Bind, hvoraf flere er Samlingsbind, og mellem dem „en Del afg. Etatsraad Eggers' Stervbo tilhørende“. Bøgerne er i Kataloget opførte i to Rækker, hver med sin Nummerering, henholdsvis 528 og 487 Bind. Det er formentlig Rækken paa 528 Bind, som stammer fra Eggers, da der her er forskellige juridiske

¹⁾ Langebek skriver ^{2/12} 1752 til Suhm: „I Torsdags mistede vi den gode Etatsraad Eggers efter et Par Dages Sygdom, hvis Død meget beklages“ (*Breve fra Jacob Langebek*, 1895, p. 160).

Værker og Lovbøger. Der er tillige Teologi af pietistisk Farve og nogen Skønlitteratur, af udenlandsk bl. a. Voiture, Pierre og Thomas Corneille (sammen i en Udgave paa 6 Tomer), Molière og Racine („Phèdre“), Lohenstein, Flemming og Chr. Gryphius; af dansk Wielandt's Verssamling, Bording, Naur og Schandrup. Af Holberg findes: „Epistola ad virum perillustrem“, „Danmarks og Norges Beskrivelse“ og i tysk Oversættelse 1730, „Compendium geographicum“, „Kirkehistorie“ (Udgaven 1740), „Liv og Levnet“ (1741), „Niels Klim“ (paa Latin 1741 og i fransk Oversættelse samme Aar), „Moralske Tanker“ og „Heltindehistorier“. Samme Aar (1753) solgtes i Christiania efter Generalauditør og Justitssekretær i Overhofretten sammesteds KNUD BOESEN [1680—1751] en Bogsamling paa 167 Bind, væsentligst Jura og Historie. Udover Balzac („Lettres“), Molière og Arrebo („Hexaëmeron“) er der ingen Skønlitteratur, af Holberg findes: „Introductionen“ og „Danmarks og Norges Beskrivelse“.

Ved Midten af Jan. 1754 blev i Sognepræsten til Helliggejst, Mag. Kaasbølls Hus solgt, som Auktionskataloget siger, „et lidet, men ypperligt og derhos meget smukt conditioneret Bibliotek.“ Ejeren angives ikke, men paa Universitetsbibliotekets Exemplar af Kataloget staar med gammel Haand skrevet: Obrist Thura, og der kan ikke være Tvivl om, at dette er rigtigt. Bøgerne har tilhørt Arkitekten, Oberst, senere Generalbygmester LAURIDS DE THURAH [1706—59], en Broder til Albert Thura, og omfatter 1,296 Bind med Vægten lagt paa Arkitektur, Antikviteter, Kunst, Rejsebeskrivelser, Topografi, Historie, Genealogi, Matematik, Mekanik, Ingeniørvidenskab og Hippologi samt Frimureri, en Samling, om hvilken Auktionskataloget med sine lovprisende Ord ikke fører falsk Tale. Side om Side med den faglige Litteratur er der ogsaa Skønlitteratur, om end ikke megen. Af Italienerne kun Guarini, af Spaniere et Par, men i franske Oversættelser: Mateo Aleman, Cervantes („Don Quixote“ i Folio paa stort Papir og med pragtfulde Kobberstik; desuden „Persiles et Sigismunda“) og Qvededo;

af Fransk mænd: Marot, Molière, La Fontaine og Le Sage („Le diable boiteux“) samt Gherardi's „Théâtre Italien“; endvidere „Robinson Crusoe“ og „Pamela“ i franske Oversættelser; af Danske Bording, Dorthe Engelbretsdatter, Falster, Vilhelm Helt, Wadskiær, Ole Camstrup og Jørgen Friis. Af Holberg findes: „Natur- og Folkeretten“ (uvist hvilken Udgave), „Skæmtedigte“ og „Metamorphosis“ indbundne sammen, Komedierne (Fembindsudgaven fra 1731), „Kirkehistorie“, „Heltehistorier“, „Niels Klim“ (paa Dansk), „Liv og Levnet“ (1741), „Jødiske Historie“, „Moralske Tanker“, „Heltindehistorier“, „Herodiani Historie“, „Mindre poetiske Skrifter“, „Epistler“ (4 Dele i 2 voll.), „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749) og Sendebrevet til Archenholtz om Dronning Christina i dansk Oversættelse (1752).

Til Aaret 1754 hører endnu tre Bogauktioner indenfor denne Gruppe. Umiddelbart efter Thurah følger Frederik V.s forudoms Regnelærer, Toldkammererer ved Øresundstolden Etatsraad CHRISTLIEB VON CLAUSBERG [1689—1751], Tysker af Fødsel: 565 Bind, hvorimellem Skrifter af Francke og Spener, meget af Wolf. Tysk er Samlingens langt overvejende Sprog; der er kun faa Bøger paa Dansk og intet skønlitterært, hverken udenlandsk eller dansk. Af Holberg findes „Danmarks Riges Historie“ og „Niels Klim“, begge i tyske Oversættelser. Derefter Mag. PETER RØDER [1718—54], Søn af den tidligere nævnte Sognepræst til Vestby Poul Røder og selv Konrektor ved Katedralskolen i Christiania, i hvilken By hans Bøger, 384 Bind, blev solgt, en Skolemands Bibliotek med de græsk-romerske Klassikere og Fag som Metafysik og Logik. Man træffer Værker af Descartes, Leibniz og Wolf, ogsaa enkelte Bøger til Norges Historie (Ramus og Schøning), men af Skønlitteratur meget lidt (Hagedorn; Claus Andersen Thronhjelm, Wadskiær og Jørgen Friis). Af Holberg findes: „Epistolæ“ (3: de latinske Levnedsbreve), „Kirkehistorie“, „Niels Klim“ (paa Latin) og „Liv og Levnet“ (1741). Endelig THOMAS CLITAU [1695—1754], Gaardmandssøn fra Horsenseggen, en flersidig

begavet Mand, men uden Koncentrationsevne, der efter at have virket i København som Sproglærer, juridisk Manuduktør og Journalist 1748 havnede som Notarius publicus i Bergen, hvor hans Bøger, 1,918 Bind, af hvilke flere er Samlingsbind eller Bundter, kom paa Auktion i Oktober, en ti Maaneder efter hans Død. Som Clitau var, er hans Bogsamling. Der er lidt af alt og i mange Sprog: Teologi, Filosofi, Medicin, Naturvidenskab, Geografi, Rejsebeskrivelser, Historie, Sprogvidenskab, Skønlitteratur og Musik i Bøger paa Latin, Italiensk, Spansk, Fransk, Hollandsk, Engelsk, Tysk og Dansk. At det ikke blot var Smaafolk i Aandens Rige, Clitau omgikkes, viser Tilstedeværelsen af Descartes og Spinoza; men iøvrigt skal der ikke gaas i Enkeltheder. Til sine øvrige Færdigheder føjede han den ogsaa at være Digter, i egne Øjne en af Nationens ypperste, og har 1738 i Fortalen til „Poetisk Tidsfordriv“ overfor Læseverdenen slaaet fast, at Bording, Kingo og — som han kalder ham — Bryggeren fra Kalundborg ikke har haft Begreb om at skrive Vers. Auktionskataloget har draget Konsekvensen af dette Standpunkt. Bording og Kingo findes ikke mellem de andre Poeter og af Holberg kun de latinske Skrifter: „Epistola ad virum perillustrem“ (Udgaven 1736), „Synopsis historiæ universalis“, „Compendium geographicum“, „Niels Klim“ (paa Latin 1741 og paa Fransk samme Aar) og Mindetalen over Frederik IV (1746), men ikke et eneste af hans danske, hverken de prosaiske eller poetiske, medens af Skuespillene for Lille Grønnegadeteatret Paulli's „Den seendes Blinde“ er der.

I Flugt med Embedsstanden kan tages tre Repræsentanter for Lægestanden, af hvilke to er Nordmænd. Først kommer for Stiftsfysikus og praktiserende Læge i Trondhjem, senere tillige Borgmester og Lagmand PAUL DONS [1689—1748], Alumnus paa Borchs Kollegium samtidigt med Holberg. Hans Bogsamling, der solgtes 1749 i Trondhjem, bestod af 586 Bind, hovedsagelig Medicin, med nogle Lovbøger. Af Holberg er der intet. Dernæst Auktionen 1752 i Christiania over Bøgerne efter Apoteker i Frederikshald, Kammerassessor ANDREAS THUE [1703

—51]: 259 Bind, mest Medicin og Naturvidenskab, særlig Alkemi, med adskillige af de store Navne: blandt de ældre Geber, Heinrich Cornelius Agrippa og Paracelsus, mellem de nyere Boerhave, Glauber, Hoffmann, Stahl, Sydenham, Sylvius og Thomas Willis. Balzac's „Lettres choisies“ er ene om at kunne henregnes til Skønlitteratur, og af Holberg findes intet. Den tredie, som hører Danmark til, var Tysker af Fødsel: Dr. med., kgl. Livlæge Etatsraad HIERONYMUS LAUB [1684—1753], efter hvem der 1753 solgtes et Bibliotek paa 2,472 Bind, hvoraf 120 var Samlingsbind med Disputatser og Programmer. Hovedbestanden er Medicin og Naturvidenskab, med en Del af de store Navne, om end ikke slet saa eksklusivt som hos Wolfen. De behøver ikke her at gentages, men et Par ny opdikkende Berømtheder, som Wolfen ikke kunde have, er Antegnelse værd: Albrecht von Haller, Linné og Swedenborg. Hertil slutter sig en lille Samling af Rejsebeskrivelser paa Fransk og et Faatal af skønlitterære Værker: Petrarca, Boccaccio, Ariost, Marino og Rabelais. Sit nye Fædreland — med Hieronymus Laub kom Slægten til Danmark — stod han bogligt ikke helt ligegyldig overfor. Man træffer Eilschov's „Fruentimmerphilosophie“ og foruden Peder Syv's Kæmpeviser i Udgaven fra 1739 blandt andre Petter Dass („Aandelige Tidsfordriv“), Naur, Thomas Clitau og Pontoppidan's „Menoza“. Med Holberg forholder det sig noget anderledes. Af ham haves: „Epistola ad virum perillustrem“ (Udgaven 1736), „Opuscula latina“ (1737), „Niels Klim“ (paa Latin 1741) og i tysk Oversættelse fra 1746 Betænkningen over Kvægpesten 1745 i et Samlingsbind med Afhandlinger om samme Emne. Med Hensyn til Komedieme har Hieronymus Laub henholdt sig til sin Brodersøn Johann Georg Laub's tyske Oversættelser fra 1743—44 (3 voll. i 2 Expl.).

Derefter bliver det Gejstlighedens Tur. Ligesom før skal ogsaa nu Biskopperne stilles i Spidsen, men af dem afgik blot én ved Døden i de her omhandlede Aar: JACOB KÆRUP [1682—1751], en Købmandssøn fra Nakskov, Sognepræst ved Holmens Kirke, 1733 Christopher Nyrops Efterfølger som Biskop

i Christianssand. Det af ham efterladte Bibliotek, der 1753 kom paa Auktion, omfattede 3,070 Bind trykte Bøger og 23 Manuskripter; samtidigt solgtes efter ham 10 Kasser med Kuriosa og Antikviteter. Hovedparten af Bogbestanden var Teologi med ikke faa engelske Bøger; Tysk og Dansk er foruden Engelsk de fremtrædende Sprog næst Latinen, medens der er saare lidet Fransk og Hollandsk. Ved Siden af Teologi var der nogen Historie, særlig Fædrelandets, men intet af Filosofi, ej heller udenlandsk Skønlitteratur. Af dansk Skønlitteratur træffes mellem Manuskripterne som No. 6 in 4°: „183 gamle skrevne Kæmpeviser“, blandt de trykte Bøger: Herman Veigere (Udgaven 1656), Jacob Madsen Kjøbenhavn, Hans Hansen Skonning, Arrebo, Bording, Kingo („Christian V.s Ledingstog“), Laurids Thura, Jørgen Sorterup (Heltesangene), Albert Thura, Ole Camstrup og Wadskiær. Af Holberg findes: „Introductionen“, „Anhanget“, „Natur- og Folkeretten“, „Danmarks og Norges Beskrivelse“ og i tysk Oversættelse 1730, „Danmarks Riges Historie“, „Kirkehistorie“, „Heltehistorier“ (i tysk Oversættelse 1741), „Niels Klim“ (paa Latin 1741), „Jødiske Historie“, „Moralske Tanker“, „Heltindehistorier“ og „Herodiani Historie“.

Efter residerende Kapellan ved Frue Kirke CHRISTIAN KØLICHEN [1682—1747] solgtes 1747 en Bogsamling paa 1,784 Bind. Hovedparten er Teologi paa Latin, Tysk og Dansk, men intet paa Engelsk, med mange Bøger af Christian Scriver, Johann Lassenius, Spener, Rambach og — i tyske Oversættelser — Richard Baxter. Udenfor Teologien træffes blandt andet Bodin („De re publica“), Grotius („De jure belli et pacis“) og Bacon („Novum Organum“), men skønlitterært kun Molière. Der er Værker om Danmarks og Norges Historie, Wielandt's „Nye Tidender om lærde Sager“ (1720—45) og af dansk Skønlitteratur Herman Veigere (Udgaven 1555), Hans Hansen Skonning, Bording, Kingo („Aandeligt Sjungekor“), Naur, Vilhelm Helt og Frederik Horn samt Peder Syv's Kæmpeviser og Wielandt's Samling af danske Vers. Af Holberg findes:

„Peder Paars“, „Skæmtedigte“, Komediernes (vistnok Fembindsudgaven fra 1731), „Epistola ad virum perillustrem“, „Danmarks Riges Historie“ (i engelsk Bind), „Bergens Beskrivelse“, „Kirkehistorie“ (Udgaven 1738), „Heltehistorier“, „Jødiske Historie“ (i engelsk Bind) og „Heltindehistorier“. Samme Aar (1747) solgtes efter Sognepræsten til St. Petri tyske Kirke MATTHIAS SCHREIBER [1678—1746], Slesviger af Fødsel, 2,751 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind med Disputatser, næsten altsammen Teologi med Bøger bl. a. af Spener, Rambach, Joh. Wilh. Petersen og Gottfried Arnold. Det moderne Hovedsprog er Tysk; der er yderst faa Bøger paa Dansk, saa godt som ingen paa Fransk og ingen paa Engelsk. Man træffer Bayle's „Dictionnaire“ (paa Fransk og i tysk Oversættelse), men ellers intet af Filosofi og af Skønlitteratur blot Cantz', Amthor's og Zinzendorf's „Gedichte“. Der er enkelte Værker paa Latin og Tysk om Danmarks Historie. Af Holberg findes: „Danmarks og Norges Beskrivelse“ og „Danmarks Riges Historie“, begge i tyske Oversættelser fra henholdsvis 1730 og 1743—44 og begge indbundne i fransk Bind.

Endnu et Bibliotek kom paa Auktion i 1747. Det tilhørte den øverste Kapellan ved Holmens Kirke ANDERS KØLMER [1699—1747], en Borgersøn fra Trondhjem, og omfattede 824 Bind, hvoraf flere var Bundter indeholdende Disputatser. Hovedfaget er Teologi med mange Bøger paa Engelsk og ikke faa paa Hollandsk, iøvrigt Skrifter af Francke, Freilighausen og Rambach. Udenfor Teologien kan man notere sig et Skrift af Malebranche og Bayle's „Dictionnaire“, i Skønlitteratur to saa langt fra hinanden liggende Forfattere som Fénelon („Telemaque“) og Petter Dass (Katekismussangene). Af Holberg er der intet. 1751 solgtes Bøgerne efter JOHANN AUGUST SEYDLITZ [1704—51], Sachser af Fødsel, siden 1738 tysk Hofprædikant. Samlingen bestod af 692 Bind, hvoraf adskillige Samlingsbind med Disputatser. Hovedmængden er Teologi. Latin og Tysk er de herskende Sprog; der er lidt paa Fransk, kun faa Bøger paa Dansk. Af Filosofi haves blot Descartes, af Skønlitteratur Mo-

lière og af Holberg: „Kirkehistorie“, „Niels Klim“ (i dansk Oversættelse 1745) og „Moralske Tanker“ (i tysk Oversættelse 1744). Seydlitz tilhørte den pietistiske Retning. Ortodoxiens Mand, men med Forstaaelse overfor Pietismen var Sognepræsten til Vor Frue, Stiftsprovst SØREN BLOCH [1696—1753], Forfatter til „Søren Knudsens Heldengeschichte“, en Satire paa danske Vers over Duelvæsen, der længe gik om i Afskrift (først trykt 1755) og af nogle tillagdes Tychonius, af andre Holberg. Efter Bloch solgtes 1754 et Bibliotek paa 1,145 Bind, hvoraf adskillige Bundter. I Teologi, som udgør Hovedparten, er Latin og Tysk de dominerende Sprog, i den verdslige Litteratur Fransk mest fremtrædende. Foruden Teologi havde Bloch de græsk-romerske Klassikere, en Del Historie, af Filosofi Montaigne, Bacon, Pascal („Pensées“), La Bruyère og Leibniz, af udenlandsk Skønlitteratur Balzac, Voiture, La Calprenède („Cléopatre“), Fénelon („Telemaque“), Le Sage („Gil Blas“) og i franske Oversættelser Milton, Richardson („Pamela“, „Clarissa“), Fielding („Tom Jones“), af dansk Herman Veigere (Udgaven 1656), Arrebo, Bording, Brorson („Troens rare Klenodie“) samt Wielandt's Samling af danske Vers. Af Holberg findes: Komedierne (Fembindsudgaven fra 1731), „Danmarks Riges Historie“ (1. Tome paa Skrivpapir med Prænumerationsseddel paa 2. Tome 1753 og paa Tryk-papir med Prænumerationsseddel *ibid.*), „Kirkehistorie“ (Udgaven 1740) „Niels Klim“ (latinsk Udgave fra 1745) og „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749).

Nogle Maaneder før Holberg døde Pietismens Høvding, Hofpræst JOHANNES BARTHOLOMÆUS BLUHME [1681—1753], født i Tønder med Tysk som Modersmaal og Fætter til Andreas Hojer. Det af ham efterladte Bibliotek, der solgtes 1754, bestod af 2,353 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind. Hertil sluttede sig en Portrætsamling paa 134 Numre. Bogbestanden er aldeles overvejende Teologi, særlig pietistisk; Tysk er det dominerende Sprog, men der er ogsaa pietistiske Bøger paa Dansk. Desuden ejede Bluhme Hovedværker vedrørende Dan-

marks og Norges Historie som Saxo, Huitfeldt, Niels Krag, Lyschander, Niels Slange og Pontoppidan („Theatrum Danicæ“, „Annales ecclesiæ Danicæ“, „Forsøg til Norges naturlige Historie“) samt Caspar Peter Rothe's Bog om Tordenskjold (1747—50). Af Filosofi findes kun Descartes, Bacon (i tyske Oversættelser), Spinoza (i tysk Oversættelse med Wolf's Gendrivelse) og Balth. Bekker (paa Tysk), i Portrætsamlingen, der ellers mest omfatter Teologer og Gejstlige, træffes Hobbes, Spinoza, Leibniz, Thomasius og Wolf. Udenlandsk Skønlitteratur forekommer ikke, af dansk blot Brorson („Troens rare Klenodie“) samt Bøger med Salmer og gudelige Sange. Af Holberg findes: „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“, „Kirkehistorie“, „Heltehistorier“, „Jødiske Historie“, „Epistler“ (2 Dele 1748), „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749 og i tysk Oversættelse 1750) samt „Første til femte Prøve af zirlige og smukke danske Vers“ (1730—40). Om den Stilling, Bluhme ifølge Grams Beretning indtog til „Niels Klim“, er talt ovenfor.¹⁾

¹⁾ Om Bluhme skriver EDV. HOLM, at da han paa given Anledning [om ved 1731] skulde give Christian VI Svar paa det Spørgsmaal, om en Kristen uden Skade for sin Sjæl kunde overvære Opførelser af Datidens Komedier, „brød han fuldstændig Staven over dem. Man kan se, at blandt andet Holbergs Komedier kun var ham til moralsk Væmmelse. Som han fordømte Skuespil i Almindelighed, saaledes var han om muligt endnu strengere i sin Dom om Skuespillerne og dem, der begunstigede Komediens Opførelse“ (*Danmark-Norges Historie 1720—1814*, II, 1894, p. 691). Som Hjemmel herfor henviser Holm til et af WERLAUFF meddelt Aktstykke uden Aarstal, men, siger Werlauff, „efter indre Kendetegn at dømmes skrevet ved denne Tid [c. 1731], og da Forfatteren omtaler sig selv som Sjælesørger, næppe af nogen anden end Kongens Skriftefader Bluhme“ (*Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil*, 1858, p. 479—81). Hertil bemærker NYSTRØM, at der ikke godt kan være Tvivl om, at Werlauff har Uret. Aktstykket hører sammen med to andre, ganske lignende, til Tiden efter Skuepladsens Genoprettelse under Frederik V, og ingen af dem er stilet til Kongen; de synes nærmest at have en litterær Karakter, udarbejdede i agitatorisk eller polemisk Øjemed, alle uden Forfatterbetegnelse (*Den danske Komedies Oprindelse*, 1918, p. 211). Under disse Omstændigheder skulde man, da det for nylig (ROBERT NEIENDAM i: *Komediehuset paa Kongens Nytorv 1748*, 1948, p. 41) er udtalt, at efter Bluhmes Mening „burde Holberg have haft en Møllesten om sin Hals“, dobbelt gerne have ønsket Oplysning om, naar og ved hvilken Lejlighed Bluhme har ytret denne Mening.

Tilbage staar at omtale Gejstlige udenfor Hovedstaden, én i Danmark, tre i Norge. Efter Sognepræsten til Vig og Asmin-derup i Odsherred SVEND SCHIWE [1696—1752] solgtes 1753 en Bogsamling paa 544 Bind, hovedsagelig Teologi med ikke faa Bøger paa Hollandsk. Man lægger iøvrigt Mærke til Machiavelli („Lebens- und Regierungs-Maximen“), Charron („De la sagesse“), Descartes („Opera philosophica“) og Bayle („Dictionnaire“), af Skønlitteratur Richardson's „Pamela“ i tysk Oversættelse og en Bog in 4° med nogle Komedier uden Titelblad, hvorimellem Peder Hegelund's „Calumnia“. Af Holberg findes: „Epistola ad virum perillustrem“ (Udgaven 1736). Ved Auktion 1753 i Christiania solgtes Bøgerne efter Sognepræst til Aremark i Smaalenene FREDERIK HEERFORDT [1699—1752]: 364 Bind, væsentligst Teologi med nogen Historie og forskellige Lovbøger, af Holberg: „Epistola ad virum perillustrem“, „Niels Klim“ (paa Latin) og „Moralske Fabler“ (1751). To Aar senere — 1755 — fulgte Auktionen efter Sognepræst i Frederikshald CLAUS WEGENER [1688—1753]: 255 Bind, hovedsagelig Teologi, kun enkelte Bøger af verdsligt Indhold, af Holberg blot „Niels Klim“ (i fransk Oversættelse). 1751 var paa Auktion i Trondhjem blevet solgt Bøgerne efter Sognepræst til Aure i Trøndelagen CHRISTOPHER BILDSØE [1714—49], en Præstesøn fra Laaland. De udgjorde 558 Bind. Hovedmængden var Teologi, hvorimellem Bøger af Spener, Francke og Rambach, i særlig Grad af Jean la Placette, Præst ved den franske reformerte Kirke i København i Dronning Charlotte Amalies Tid. Man træffer iøvrigt Pascal's „Pensées“ og Wolf's filosofiske Lærebøger paa Latin, Jørgen Riis' „Danske Spectator“, Eilschov's „Philosophiske Breve“ og Wadskjær's „Poetiske Skueplads“. Af Holberg findes „Kirkehistorien“ og „Don Ranudo“ i Bind sammen med det 1748 fra Fransk oversatte Lystspil „Oraklet“. —

Den eneste Videnskabsmand, der i den her omhandlede Tid afgik ved Døden, var Professor i Teologi MARCUS WØLDIKE [1699—1750], en nordslesvigsk Præstesøn med Tysk til Mo-

dersmaal. Som Teolog var han afgjort ortodox og vakte ved sin strenge Censur af pietistiske Skrifter Christian VI.s Mis-hag, iøvrigt en grundlærd Mand, vel orienteret. Det giver sig noksom til Kende i det af ham efterladte Bibliotek, der solgtes 1751, og som bestod af 3,544 Bind, hvoraf mange var Samlingsbind. Suhm, der kendte Wøldike og har givet en sympatisk Karakteristik af ham som Menneske, fæster sig ved „en herlig Samling af teologiske Patres og Bibler“.¹⁾ Bibliotekets Kærne var dog orientalske Sprog med mange Værker af jødiske Rabbinere, særlig Maimonides. Der er ogsaa Bøger om Kvækerne og af de engelske Deister John Toland og Anthony Collins. Udenfor Teologien er der lagt Vægt paa Fædrelandets Historie, og i Filosofi findes Skrifter af Bacon, Herbert af Cherbury, Descartes, Hobbes, Pascal, Boyle, Spinoza, Balth. Bekker, John Locke, Leibniz og Wolf, Eilschov og Andreas Lundhoff. Skønlitteraturen har et mere tilfældigt Præg: Sannazaro (de latinske Skrifter), Castiglione, Boccalini („Ragguagli di Parnaso“) og Riccoboni („Réflexions et critiques sur les différents théâtres de l'Europe“); Cervantes („Don Quixote“); Malherbe, Voiture, Boileau, Racine og Fénelon; Richardson („Pamela“ i tysk Oversættelse) og Andreas Gryphius. Arrebo's „Hexaëmeron“ og forskellige Samlinger af Brorson's Salmer er, ved Siden af et Par af Holbergs Bøger, Bibliotekets eneste danske Skønlitteratur. Af Holberg findes: „Skæmtedigte“, „Metamorphosis“, „Danmarks Riges Historie“, „Synopsis historiae universalis“ (Udgaven 1744), „Compendium geographicum“ (Udgaven 1733), „Bergens Beskrivelse“, „Kirkehistorie“ (Udgaven 1738), „Niels Klim“ (paa Latin 1741), „Liv og Levnet“ (1745), Mindetalen over Frederik IV (1746) og „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749). Der findes i Universitetsbiblioteket et Exemplar af Auktionskataloget med Priser tilskrevne. Man ser, at et Værk som „Danmarks Riges Historie“ betaltes med 11 Rdl.

Den svenske Litterat Carl Christoffer Gjörwell rettede 1754

1) SUHM, *Saml. Skrifter*, X, 1793, p. 23—24, 148.

et skarpt Angreb paa Holbergs Anskuelse og Domme, som de navnlig lagde sig for Dagen i „Kirkehistorien“ og „Moralske Tanker“; samtidigt udtaler han sin Afsky for Komediene. Nogle Aar i Forvejen havde han gæstet København og fortæller fra dette sit Besøg, at Holberg ikke var synderlig agtet af selve den danske Gejstlighed, at hans Komedier kaldtes „Holbergs Evangelium“, og at Professor Wøldike og flere Teologer havde fraraadet ham at skrive sin Kirkehistorie. Scheibe, der er et fuldgyldigt samtidigt Vidne, afviser i sin Levnedschildring af Holberg Gjørwells Fortællinger som Nonsens, tilføjende et: *Risum teneatis!*¹⁾ Men specielt om Wøldike taler han ikke. Det er jo muligt, at ligesom Gram havde Betænkeligheder ved „Danmarks Riges Historie“, har Wøldike haft Skrupler ved „Kirkehistorien“, skønt man kun har Gjørwells Ord derfor. Men forholder det sig rigtigt, dømte Læseverdenen i hvert Fald anderledes. Den store Bog paa over 1,000 Sider i Kvartformat blev udsolgt i Løbet af et Aar, og i Epist. 484 kunde Holberg angaaende det pekuniære notere: „intet af mine Skrifter har haft bedre Debit“.²⁾ —

Som nævnt i denne Afhandlings Begyndelse er der blandt de bevarede Bogauktionskataloger kun ét, som repræsenterer den næringsdrivende Borgerstand. Efter Købmand i Christiania MATHIAS ROSENBERG [1696—1753] holdtes i April 1753 sammesteds Auktion over Stervboets faste Effekter og Løspøre, Skilderier, Bøger, musikalske Instrumenter og Noder. Bogsamlingen, der udgjorde 205 Bind, hvoraf mange var Bundter, har Bøger paa Fransk og Hollandsk, men mest paa Dansk, henhørende til Teologi, Lovkyndighed, Rejsebeskrivelser, Historie, Skønlitteratur og praktiske Fag som Bogholderi og Gartneri. Der skal ikke gaas i Enkeltheder, blot i Almindelighed siges, at det er en udmærket, omhyggeligt sammensat Samling, som vidner smukt om sin Ejermands boglige Kultur. Af Holbergs

1) WERLAUFF, *Holbergiana*, i: *Nyt hist. Tidsskr.*, VI, 1856, p. 428; SCHEIBE, *Holbergs Levet* ved CARL EWALD, 1883, p. 96—97; KARL WARBURG, *Holberg i Sverige*, 1884, p. 87—92.

2) *Saml. Skrifter*, XVI, 1939, p. 528.

Skrifter findes: „Natur- og Folkeretten“, Komedierne (Fembindsudgaven 1731 eller 1742), „Danmarks og Norges Beskrivelse“, „Danmarks Riges Historie“, „Niels Klim“ (paa Dansk), „Liv og Levnet“, „Jødiske Historie“, „Moralske Tanker“, „Don Ranudo“, „Heltindehistorier“, „Mindre poetiske Skrifter“, „Herodiani Historie“, „Epistler“ (4 Tomer i 2 Bind), „Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat“ (1749) og „Moralske Fabler“ (1751).¹⁾

Auktionskatalogernes Materiale er hermed fremlagt indenfor de afstukne Retningslinier. At bryde af ved Holbergs Død er naturligvis vilkaarligt, da mange af hans Samtidige overlevede ham. Stoffet er blevet videre gennemgaaet til og med Aar 1760, men en Afslutning her befandtes at være ikke mindre vilkaarlig. Der er fra denne Tid bevaret syv og tyve Bogauktionskataloger. Skønt ikke faa af Bibliotekerne ogsaa for deres egen Skyld vel kunde fortjene en nærmere Omtale, maa der renonceres herpaa. Blot fire Bogsamlere, to fra verdslig Side og to fra gejstlig, skal nævnes: Statsminister CHRISTIAN AUGUST VON BERCKENTIN [1694—1758], Højesteretspræsident CLAUDIUS REVENTLOW [1693—1758], Biskop PEDER HERSLEB [1689—1757] og Holmens Provst MATTHIAS HVIID [1703—59], Bluhmes haandgangne Mand, sammen med ham og Andreas Hojer Medlem af Kirkeinspektions-Kollegiet, Pietismens administrative Kamporgan. Saa forskellige disse Mænds Biblioteker er i Henseende til Størrelse og Bogbestandens Sammensætning: om ét er de enige. Alle fire har de i rig Fylde Holbergs Skrifter — ogsaa Komedierne.

¹⁾ Om Mathias Rosenberg jfr. A. COLLETT, *Gamle Christiania Billeder*, ny Udg. u. A., p. 410—11.

DEN UNGE OEHLenschLÄGER PAA BOGAUKTION

BLANDT den Del af Oehlenschlägers litterære Efterladenskaber, som tilhører de Rahbekske Mindestuer paa Bakkehuset, findes et lille udateret Brev til Christiane Heger fra Forlovelsestiden, i hvilket det hedder: „Igaar og i Overgaars var jeg paa den holsteenske Auktion og kiøbte mig adskillige sieldne Bøger; derfor har jeg ikke været hos dig siden den morsomme Aften hos Steffens“¹⁾.

Med Ordene „den holsteenske Auktion“ menes Auktionen over det Bibliotek, Statsminister, Lensgreve Johan Ludvig Holstein til Ledreborg havde efterladt sig ved sin Død i 1763. Nogle Aar senere fik Almenheden nærmere Besked om Biblioteket, som ansloges til at omfatte henimod 20,000 Bind foruden 10,000 Disputatser og 600 Haandskrifter; det udtaltes ved samme Lejlighed, at Sønnen Christian Holstein, der 1799 endte sine Dage som Gehejmekonferensraad og Overjægermester, vilde drage Omsorg for Forøgelse og Vedligeholdelse²⁾. Det ser dog ikke ud til, at Bogsamlingen i større Udstrækning af ham er blevet forøget. Givet er det i hvert Fald, at man finder yderst faa Bøger med Trykaar yngre end 1763, naar man gennemlæser Katalogerne over de Auktioner, ved hvilke i det 19. Aarhundredes Begyndelse det holsteenske Biblioteks Bestanddel af trykte Bøger splittedes for alle Vinde. Der afholdtes med en

¹⁾ *Breve fra og til Adam Oehlenschläger*, I, 1945, p. 72, hvor Brevet er dateret i Overensstemmelse med nærvær. Afhandling.

²⁾ *Dänisches Journal*, II, 1, 1769, p. 128—32.

halv Snes Aars Mellemrum to Auktioner over det. Den sidste af dem, der fandt Sted i 1812, og som gav Rasmus Nyerup Anledning til en Avisartikel med den lidet medfølgende Overskrift: Sic transit gloria mundi¹⁾, vedrører os ikke i denne Sammenhæng; det er den første, vi her har at gøre med.

Den omfattede alene Bøger indenfor de historiske og geografiske Videnskaber, i alt 3,935 Bind i alle tre Formater, som ifølge det over Samlingen udgivne trykte Katalog skulde bortsælges 21. November 1803 i det holsteinske Palais i Stormgade. Datoen for Oehlschlägers Brev til Christiane synes saaledes paa nem Maade bestemt. Læsere af Adresseavisen havde imidlertid $18/_{11}$ faaet at vide, at Auktionen vilde blive udsat til Januar 1804, og der lovedes til den Tid nærmere Efterretning. Denne gaves $1/_{2}$, da Bladet meddelte, at Auktionen skulde finde Sted 20. Februar, og da Begivenheden indtraf, holdtes det boginteresserede Publikum ved daglige Forhaandsnotitser i Avisen underrettet om Forløbet. Paa den første Dag naaedes igennem Katalogets første 28 pagina; $21/_{2}$ begyndtes med p. 29, $22/_{2}$ med p. 61, $23/_{2}$ med p. 105, $24/_{2}$ med p. 161 og $25/_{2}$ med p. 201. Da Kataloget var paa 232 pagina, er det klart, at 25. Februar er Auktionens sidste Dag.

Spørges der, hvilke litterære Sjældenheder Oehlschläger vel ved denne Lejlighed har erhvervet sig, er det, da Auktionslister med Købernavne, saa vidt vides, ikke foreligger, nødvendigt, om Svar skal kunne gives, først at skaffe sig Kundskab om, hvad han i det hele taget har ejet af Bøger. Til Oplysning herom staar to Kilder til Raadighed. Den ene er Fortegnelsen over den af ham efterladte Bogsamling, „Bibliotheca Oehlschlägeriana“ kaldet, som bortsolgte Torsdag 27. Juni 1850 og følgende Dage ved Auktion i Hotel du Nord (Vingaardsstræde No. 1). Samlingen omfatter 3,102 Bind, hvortil kom 392 Bind af Oehlschlägers egne Skrifter, 44 Numre Kobbere og Litografier samt 26 Numre Musikalier. For Oktavernes Vedkommende, der i det store og hele væsentligst bestaar af nyere Skøn-

¹⁾ *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, XVII, 1812, sp. 353—58.

litteratur især paa Dansk, Tysk, Fransk og Engelsk foruden en Del Haandbøger i Æstetik og Litteraturhistorie, er der blot et Par Bøger, som kan komme i Betragtning ved nærværende Undersøgelse. Men blandt de iøvrigt faatallige Folianter og Kvarter træffes Værker, der ved Trykaar eller Udgavens Egenart i høj Grad maa tildrage sig Opmærksomhed, og Antallet af dem forøges, naar de Bøger medtages, der findes i Mindeværelset for Adam Oehlenschläger i Det nationalhistoriske Museum paa Frederiksborg Slot, sammen med andre Genstande, som har tilhørt Digteren, skænkede af Søn og Svigerdatter. Om Gaven har Nic. Bøgh i sin Tid leveret Underretning¹⁾ og meddelt Ordlyden af Digterens egenhændige Tilskrifter i Bøgerne, hvilke Tilskrifter ogsaa her maa gengives.

Stilles Bøgerne fra Fortegnelsen i „Bibliotheca Oehlenschlägeriana“ sammen med dem fra Frederiksborgmuseet (de sidste mærkede med *), faas følgende Liste, idet Exemplarernes Kvalitetsbestemmelse i Fortegnelsen medtages:

Olai Wormii Antiquitates Danicæ (Litteratura Runica, Lexicon Runicum, Monumenta Danica, Additamenta, Fasti Danici). Hafn. 1651. 2°.

Olai Wormii Monumenta Danica. Hafn. 1643. 2°. (Expl. lacer.)

Saxonis Grammatici Historia Danica. Ed. St. J. Stephanius, cum Notis uberioribus. Hafn. 1644—45. 2°. (1 vol.)

*Den Danske Krønike som Saxo Grammaticus screff: nu først aff Latinen udsæt aff Anders Søffrinssøn Vedel. Kbh. 1610. 2°.

Paaskrift: Af denne Saxo har jeg fra min første Ungdom af havt mangfoldig Hielp til mange Digtninger. A. Oehlenschläger.

Arrild Huitfeldt: Danmarckis Rigis Krønike. I—II. Kbh. 1652. 2°. (2 voll.) — Som særskilt Nummer er i Fortegnelsen opført Bispekrøniken. S. St. 1653. 2°.

Forsøg til en Oversættelse af Sæmunds Edda ved Bertel Christian Sandvig. 1.—2. Hæfte. Kbh. 1783—85. 8° (1 vol.)

*Edda Islandorum. Islandice conscripta per Snorronem Sturlæ Islandiæ nomophylacem. Nunc primum islandice, danice et latine ed. P. J. Resenius. Hafn. 1665. 4°.

Paaskrift: Af dette Exemplar har jeg først lært at kiende den nordiske My-

¹⁾ *Ude og Hjemme*, IV, 1880, p. 66—71.

thologie; ved Hielp af det har jeg digtet Baldur hin Gode og Thors Reise til Jothunheim. A. Oehlschläger.

Snorre Sturlesens Norske Kongers Chronica. Udsat paa Danske aff Ped. Claussøn. Kbh. 1633. 4°.

Norlandz Chronika och Beskrifning: Hwaruthinnan förmähles the äldste Historier om Swea och Götha Rijken, samt Norrie, och eendeels om Danmarck. Wijsingzborg 1670. 2°. [Udtog af Heimskringla og Sverres Saga.] (Expl. opt.)

*Nordiska Kämpa Dater, i en Sagoflock samlade om forna Kongar och Hjältar. (Udg. af E. J. Björner.) Sthm. 1737. 2°.

Paaskrift: Af denne Bog lærte jeg først at kiende de islandske Sagaer. Efter den har jeg senere især digtet Helge, Hrolf Krake og Harald Hildetand efter Versene i „Karl og Grym“. A. Oehl.

Wilkina Saga, eller Historien om Konung Thiderich af Bern och hans Kämper, samt Niflunga-Sagan. (Udg. af J. Peringskjöld.) Sthm. 1715. 2°.

Hervarar Saga på Gammal Götska med Olai Verelii uttolkning ock notis. Ups. 1672. 2°. (Ch. scr. 3: paa Skrivpapier.)

Hialmters och Olvers Saga, handlande om trenne Konungar i Mannahem eller Sverige, Inge, Hialmter, och Inge, samt Olver jarl. (Udg. af J. Peringskjöld.) Sthm. 1720. 4°.

Sagan Landnama um fyrstu bygging Islands af Nordmönnum. Skálholt 1688. 4°.

b) Schedæ Ara prestz froda um Island. S. St. o. A. 4°.

c) Christendoms Saga hliodande um þad hvornenn Christen Tru kom fyrst a Island. S. St. o. A. 4°.

d) Gronlandia edur Groenlands Saga skrifud af Arngrime Jonssyne. S. St. o. A. 4°.

e) Saga Olafs Tryggvasonar Noregs Kongs. S. St. 1689. 4°. (rariss.) (1 vol.)

*Peder Syv: Et Hundrede udvalde danske Viser. Forøgede med det andet Hundrede Viser om Danske Konger, Kämper og Andre. Kbh. 1695. 8°.

Paaskrift: Denne Bog læste jeg uafladelig i min Ungdom, den fulgte mig paa min første Reise, og laae næsten altid paa Bordet hos mig, for at jeg, ved at læse i den, ikke skulde glemme gammel dansk Poesie.

Levninger af Middel-Alderens Digtekunst ved Bertel Christian Sandvig. 1.—2. Hæfte. Kbh. 1780—84. 8° (1 vol.) [2. Hæfte blev udgivet af Rasmus Nyerup.]

Anders Christensøn Arøboe: Hexaëmeron rhythmico-Danicum. Kbh. 1661. 4°.

J. Peringskjöld: *Then första Boken af Swea och Götha Minnings-Werken uthi Uplands första Dehl Thiundaland*. Sthm. 1710. 2°.

Joh. Messenius: *Två gamla Svenske rijm-krönikor*. Nu på nytt uplagde aff Joh. Hadorph. I—II. Sthm. 1674—76. 4°. (1 vol.)

*Adam Olearius: *Colligirte und viel vermehrte Reise-Beschreibungen nach Muszkau und Persien*. Hamburg 1696. 2°.

Paaskrift: Af denne Bog lærte jeg først at kiende Morgenland, og den var mig til megen Hielp, da jeg digtede Aladdin. A. Oehlenschläger.

Mirsa Mohammed Mahadi Khan: *Geschichte des Nadir Schach, Kaysers von Persien*. Greifswald 1773. 4° 1).

Helt bortset fra Paaskrifterne vilde en Bogsamler i vore Dage anse det som en Pryd for sit Bibliotek at have disse Bøger. Bemærkelsesværdigst er Samlingsbindet med Skálholtryk: de første i Island trykte Udgaver af dets gamle Litteratur, udførte af den fra Danmark indkaldte Bogtrykker Hendrik Kruse, og „som samtlige litterære Sjeldenheder“ nærmere beskrevne af Werlauff²⁾. Oehlenschläger ejede dem alle.

Sammenholdes Listen med Kataloget over den holsteinske Bogauktion i 1804, falder det af sig selv, at hverken Arrebo's Hexaëmeron eller Peder Syv's Visebog kan være erhvervede ved denne Lejlighed, da ingen af de to Bøger henhører under historisk eller geografisk Litteratur. Ud glider ogsaa — foruden det makulerede Exemplar af Worm's Monumenta — Stephanus' Saxoudgave, Vedel's Oversættelse, Huitfeldt, Sandvig's to Bøger, Peder Claussøn's Snorre, Hialmters Saga, Olearius og Bogen om Nadir Schach, idet det holsteinske Bibliotek enten slet ikke har disse Bøger eller andre Udgaver af dem. Med Hensyn til Skálholtrykkene fremviser Auktionskataloget to Exemplarer af Saga Ólafs Tryggvasonar og hele tre Exemplarer af Sagan Landnama, men de andre tre Skálholtryk — næsten alle Smaabøger — forefindes ikke, er i hvert Fald ikke særskilt registrerede. Det tager sig underligt ud. Man fristes til at

1) Om denne Bog se ELBERLING, *Et og Andet om Aladdin*, 1899, p. 19—21.

2) *Annaler for nord. Oldkyndighed*, 1853, p. 334—37.

tro paa en Forkludring ved Affattelsen af Kataloget; om 5-Tallet er i hvert Fald baade det og „Bibliotheca Oehlenschlägeriana“ enige. Hvad de øvrige paa Listen opførte Bøger angaar, findes de alle i Auktionskataloget i samme Tryk og Ud-gaver, altsaa saa vel Worm's Antiquitates og Resen's Edda som Biörner's Kämpa Dater, de svenske Ud-gaver af Heimskringla, Wilkina Saga og Hervarar Saga, Peringskjöld's Thiundaland og Messenius' Rimkrøniker.

Det skal derefter undersøges, om Overensstemmelsen for disse Bøgers Vedkommende mellem Listen og Auktionskataloget er en Tilfældighed. I saa Henseende maa det først anføres, at Oehlenschläger i et Brev af $31/8$ 1806 fra Dresden til H. C. Ørsted skriver: „Sørg ogsaa for at mine Bøger kommer i Orden“.¹⁾ Det kan heraf sluttes, at han inden Udenlandsrejsen, der tiltraadtes $5/8$ 1805, har ejet i alt Fald saa mange Bøger, at de har kunnet komme i Rod. Dernæst, at han $23/11$ 1806 fra Paris skrev til Christiane (Udhævelserne hans egne): „Beed Hans Christian Ørsted at han saasnart Lejligheden gives sender mig af mine Bøger: Wilkina-Saga og Biörners Norske Kæmpe Datter, samt Wedels Oversættelse af Saxo, hvilken han nok faaer af Werlauf til mig“²⁾. Oehlenschläger havde altsaa Biörner og Wilkina Saga (men ikke Vedel's Saxo!) blandt sine Bøger i København. Ved hvilken anden Lejlighed kan han være kommet i Besiddelse af dem end paa den holsteinske Auktion før Afrejsen? Men Beviset kan ogsaa føres direkte. Tages Frederiksborgmuseets Exemplar af Biörner nærmere i Øjesyn, opdages paa Bindets Ryg forneden Bogstaverne J. L. H., en Proveniensbetegnelse, som ikke kan være tydeligere. Noget lignende gælder med Hensyn til Resen's Edda. Det holsteinske Exemplar af denne Bog bestod ifølge Auktionskataloget af a) Snorres Edda 1665 sammenbundet med b) Vö-

¹⁾ *Breve fra og til Adam Oehlenschläger*, II, 1945, p. 74.

²⁾ Sstds. p. 139. Werlauff, som 1798 blev Custos paa det kgl. Biblioteks Læsesal og i Sept. 1805 2. Bibliotekssekretær, var en god Ven af Oehlenschläger, der havde læst „Vaulundur“ og „Aladdin“ op for ham (*Memoirer og Breve*, XIII, 1910, p. 40).

luspá og c) Hávamál, de to Digte fra Den ældre Edda, som Resen samme Aar, men forinden havde udgivet, og ganske det samme er Tilfældet med Frederiksborgmuseets ualmindeligt smukke og velholdte Exemplar.

Det er saaledes sikkert nok, at Oehlenschläger paa den holsteinske Auktion i 1804 har købt Resens Edda og Biörners Kämpa Dater. Men de har ikke været hans eneste Erhvervelser ved denne Lejlighed; han taler jo om „adskillige“ Bøger. Hvad skulde der da være i Vejen for at antage, at det overhovedet er dem eller Størsteparten af dem, hvorom der er Overensstemmelse mellem Listen og Auktionskataloget? Hvad han har betalt for dem, kan der ingen Oplysning gives om. Det er muligt, at han har faaet dem ganske billigt. I hvert Fald siger Werlauff i sine Erindringer, at Bøger til den nordiske Historie „vare dengang i meget ringe Priis; saaledes har jeg i Aaret 1797 kjøbt Saxo, Steph. Udg. for 1 Rbd., Bartholins Antiquitates ubeskaaret for 8 Skilling, Torfæi Trifolium for 8 Skilling, Wormii Monumenta med Fasti for 2 Mrk. 4 Skilling“¹⁾.

Paa Auktionens første Dag, ²⁰/₂, solgtes Worm's Antiquitates, Ólaf Tryggvasons Saga, Resen's Edda og Landnáma; ²¹/₂ gik Peringskjöld's Thiundaland, Norlandz Chronika, Biörner's Kämpa Dater, Wilkina Saga og Hervarar Saga, ²²/₂ solgtes Messenius' Rimkrøniker. Oehlenschläger havde, da han skrev det lille Brev til Christiane, været paa Auktionen to Dage i Træk; „i Overgaars“ er altsaa ²⁰/₂, „i Gaar“ ²¹/₂ og Brevet selv fra 22. Februar. Det er underskrevet „Oehlenschläger“ og er af samtlige daterede eller daterbare Breve fra hans Haand det første, hvor denne Skrivemaade er anvendt; tidligere skrev han sig „Øhlensläger“. Hermed stemmer fortræffeligt en Iagttagelse gjort af Liebenberg, at i Sangen til Mad. Engelke Møller paa hendes Fødselsdag 27. April 1804 træffes Skrivemaaden „Oehlenschläger“ første Gang paa Tryk²⁾.

At Anders Sørensen Vedel's Saxooversættelse har været af største Betydning for Oehlenschläger, er en kendt Sag. Den er

1) *Memoirer og Breve*, XIII, 1910, p. 27.

2) OEHLENSCHLÄGER, *Poetiske Skrifter*, XIX, 1860, p. 314.

den sproglige Hovedkilde for „Vaulundurs Saga“, som udkom 1805 i 2den Del af „Poetiske Skrifter“, og i „Sct. Hansaften-spil“, der saa Lyset i „Digte 1803“, var det oprindelig Vedel, ikke Saxo selv, som hyldes i det ene af Perspektivkassebillederne¹⁾). Alligevel staar det — i Henhold til Brevet af ^{23/}₁₁ 1806 fra Paris til Christiane — fast, at da han skrev disse Værker, ejede han ikke personlig Vedel's Saxo. Naar han har faaet den, kan ikke siges. Exemplaret paa Frederiksborg har ifølge Ejernavne paa Titelbladet 1636 tilhørt Adelsmanden Gabriel Laxmand til Frøslev i Stevns, der døde 1642 som den sidste af sin Slægt; senere har Historikeren Vedel Simonsen, som døde 1858, skrevet sit Navn i det, og fra ham er det vel som Gave kommet til Oehenschläger, men paa hvilket Tidspunkt lader sig ikke oplyse. De to Mænd traf sammen i Efteraaret 1805 i Halle; før den Tid kendte de ikke hinanden personligt²⁾). Og som Oehenschläger ikke selv ejede Saxo, da han skrev „Vaulundur“, ejede han ej heller Olearius' Rejsebeskrivelse, da han benyttede den som Kilde ved „Aladdin“ — ligesom „Vaulundur“ trykt 1805 i 2den Del af „Poetiske Skrifter“. Frederiksborgmuseets Exemplar af Olearius bærer paa Bindets Inderside et Exlibris, som viser, at Bogen har tilhørt Amtmand over Tønder Amt E. A. v. Bertouch, der døde 1815, og hvis Bøger Aaret efter solgtes ved Auktion i Odense. Den findes imidlertid ikke i Auktionskataloget over Bertouch's Bibliotek, maa vel altsaa være tilbageholdt af Arvingerne og som Gave være kommet til Oehenschläger. Ogsaa her kan i en vis Forstand en Forbindelse spores, da det var med v. Bertouch's Brodersøn, han 1817 rejste udenlands.

Men naar Oehenschläger, da han skrev „Vaulundur“ og

1) HAUCH, *Minder fra min Barndom og min Ungdom*, 1867, p. 262—63.

2) Manuskript til 5te (utrykte) Hæfte af Vedel Simonsens Bog om Elvedgaard (Nationalmuseets Arkiv). Vedel Simonsen mindedes med Glæde Samværet med Oehenschläger, som skrev et Par Strofer i hans Stamobog, „der paa en vis Maade antydede min Fremtids Bestemmelse og især højt levende foresvævede mig, da jeg skrev mine Borgruiner [1813] og Indledningen til samme“. ANTON ANDERSEN har i sin Bog om Vedel Simonsen (1887) henledt Opmærksomheden paa dette Manuskript.

„Aladdin“, ikke selv ejede de Bøger, han benyttede dertil, maa han have skaffet sig dem ved Laan. Det ses, at han 1799, det Aar, i hvilket han først lærte Christiane Heger at kende og i Breve til hende underskriver sig „Ærbødigst A. Øhlenschläger“, i Boghandler Paaske's Lejebibliotek paa Hjørnet af Pilestræde og Sværtegade har hentet den danske Oversættelse af „Tusinde og een Nat“ for at laane hende den.¹⁾ Men Bøger som Vedel's Saxo og Olearius' Reisebeschreibung har Boghandler Paaske eller Byens andre Lejebiblioteker ikke haft paa deres Hylder. Der var i Datidens København kun to Steder, hvor de kunde laanes, nemlig paa Universitetsbiblioteket og det kgl. Bibliotek. Universitetsbibliotekar var Rasmus Nyerup, en overfor alle tjenstvillig Mand. Overbibliotekaren ved det kgl. Bibliotek, D. G. Moldenhawer, stod imidlertid ikke tilbage i Liberalitet med Hensyn til Bibliotekets Benyttelse. Henrik Steffens, hvis Ansættelse ved Universitetet han modvirkede, erkender uforbeholdent, at „so wenig ich seine Gunst besass, so freundlich und willig zeigte er sich, wenn ich die Bibliothek benutzen wollte“²⁾, og Rask aflægger for sit Vedkommende et lignende Vidnesbyrd, naar han 1811 i sin Vejledning til det gamle islandske Sprog, den første Bog fra hans Haand, siger, at Afsnittet om det færøske Sprog med alle dets Mangler „skulde dog endnu blevet langt ufuldkomnere, hvis ikke Hr. Etatsraad og Ridder Moldenhawer havde bevist mig den særdeles Gunst, at udlaane mig til den allerfrieeste Afbetjening efterhaanden den hele Samling af Svabos Haandskrifter fra det kongelige Bibliotek“³⁾.

Det skulde ikke være uden Interesse, om man gennem de to store københavnske Biblioteker kunde faa Kendskab til Oehlenschlägers Læsning i de Aar, han skrev sine uforgængelige Ungdomsværker. Med Hensyn til Universitetsbiblioteket er dog intet at stille op, da dets Udlaansprotokoller ikke er bevarede længere tilbage i Tiden end til 1850-erne. Anderledes er For-

¹⁾ *Breve fra og til Adam Oehlenschläger*, I, 1945, p. 6.

²⁾ STEFFENS, *Was ich erlebte*, V, 1842, p. 17.

³⁾ RASK, *Vejledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog*, 1811, p. XLVII.

1804

2/3	Januar. <i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. I</i>	Niederö
14	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. II</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. III</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. IV</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. V</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. VI</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. VII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. VIII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. IX</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. X</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XI</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XIII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XIV</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XV</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XVI</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XVII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XVIII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XIX</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XX</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXI</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXIII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXIV</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXV</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXVI</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXVII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXVIII</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXIX</i>	Niederö
19	<i>Leopoldi</i> <i>Historia</i> <i>Vol. XXX</i>	Niederö

Side af Det kgl. Biblioteks Udlaansprotokol for 1804.

holdet ved det kgl. Bibliotek, hvor de endnu er til Stede i uafbrudt Række fra 1778, blot med en i denne Sammenhæng ganske vist meget beklagelig Lakune: Aarene 1802 og 1805 mangler. Gennemgaar man de bevarede Protokoller til og med 1804, viser Oehleenschläger sig at have laant følgende Bøger (Titlerne gengives som i Protokollerne) :

- 1799, $\frac{29}{6}$ Tragica 8°
 1803, $\frac{7}{4}$ Resens Edda
 — $\frac{25}{4}$ Sange af det ældste Tidsrum
 — $\frac{26}{4}$ Sandvigs Sæmunds Edda I & II Del
 — $\frac{26}{4}$ Snorre Sturlesen (Clausens Oversættelse)
 — $\frac{26}{4}$ Heldenbuch ed: Francofurtana
 — $\frac{16}{5}$ Egils Sögu
 — $\frac{15}{6}$ Hervarar Saga
 — $\frac{15}{6}$ Niala Saga
 — $\frac{16}{7}$ Bibliothek der Romane 13te Bd.
 — $\frac{26}{7}$ Bibliothek der Romane 13 Bd.
 — $\frac{16}{8}$ Götz von Berlichingens Leben
 — $\frac{26}{11}$ Winkelmanns Kunstgeschichte
 1804, $\frac{12}{1}$ Liet der Nibellungen 1782, 4°
 — $\frac{14}{1}$ Vinsbeckin |: die |: 1760, 4°
 — $\frac{18}{1}$ Sæmunds Edda |: Sandvigs Oversættelse |: 1. & 2. Del
 — $\frac{19}{1}$ Lessings Schriften 9. Th. 1792
 — $\frac{20}{1}$ Kingos Psalmebog
 — $\frac{26}{1}$ Rimkrønike |: den gamle |: Udgaven af 1613
 — $\frac{7}{2}$ Flemmings Gedichte
 — $\frac{8}{2}$ Shakespeares Works 10 Tom: 1767
 — $\frac{9}{8}$ Beyer Om Sigersted
 — $\frac{7}{8}$ Reiersen om Ringsted.

Spørgsmaalet om Vedel's Saxo og Olearius' Reise-Beschreibung finder altsaa ikke sin Løsning gennem de bevarede Protokoller. Derimod oplyser de et og andet, som har Berøring med hans Ungdomsdigtning, men dette skal ikke her nærmere udføres.

DEN COLLINSKE MANUSKRIFTSAMLING

VED Gavebrev af 18de Juni 1905 skænkede Etatsraad Jonas Collin sin Samling af originale Forfattermanuskripter til det kgl. Bibliotek. Det udtaltes i Brevet, at efter tyve Aars Forløb skulde Samlingen underkastes en kritisk Revision; hvad der til den Tid maatte skønnes at være uden Interesse og Værdi, skulde udskydes, hvorefter den var tilgængelig paa samme Vis og under lignende Betingelser som Bibliotekets øvrige Haandskrifter.

Dette Arbejde, hvormed forbandtes en biblioteksmæssig Ordning, var tilendebragt i Finansaaret 1928—29, og det syntes da naturligt at give en Oversigt over Indholdet samt fortælle om, paa hvilken Maade denne enestaaende Samling er blevet til.

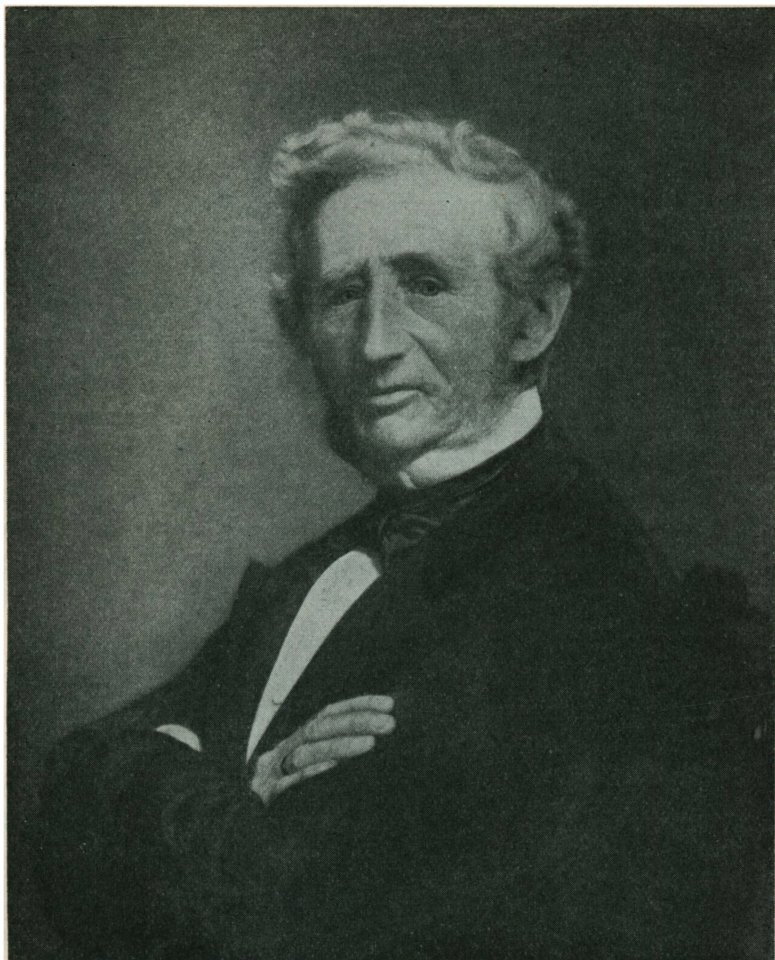
Som dens Grundlægger er tidligere af mig anført Finansdeputeret under Frederik den Sjette JONAS COLLIN (f. 1776, d. 1861)¹⁾. Det er imidlertid, hvad Samlingen selv ifølge sin hele Beskaffenhed tydeligt nok giver til Kende, en Vildfarelse. Saafremt nemlig hans Interesser var gaaet i denne Retning, vilde han paa Forhaand have haft Lejlighed til at tilfredsstille dem som ingen anden. Det er jo en velkendt Sag, at Størsteparten af hans Samtids Forfattere, de ældre ikke mindre end de yngre, staar i Taknemmelighedsgæld til ham for virksom Støtte med Raad og Daad. Havde det da ikke været nærliggende for dem i Flok og Følge at glæde ham med deres Manuskripter, naar det vidstes, at her havde han et Sværmeri? eller hvis de ikke faldt derpaa af sig selv, hvem vilde vel have kunnet modstaa en Anmodning derom fra hans Side? Ikke des min-

¹⁾ *Haandbog i Bibliotekskundskab*, 3. Udg., II, 1927, p. 113.

dre fremviser Samlingen netop for denne Tids Vedkommende en paafaldende Mangelfuldhed og Spredthed; det kan desuden dokumenteres, at adskilligt af, hvad der kronologisk set hører herhen, først er indkommet langt senere, og det er derfor udenfor al Tvivl, at ganske vist følte den gamle Gehejmekonferensraad en levende Interesse for Forfatterens personlige Ve og Vel, men om deres Manuskripter har han ikke bekymret sig.

Det er Sønnen EDVARD COLLIN (f. 1808, d. 1886), der er Samlingens Grundlægger. Ogsaa han var administrativ Embedsmand med mange forskellige Hverv (Sekretær i Fonden ad usus publicos, Departementschef i Finansministeriet, Direktør i Sparekassen for København og Omegn m. m.). Desuden var han aktivt litterært interesseret, optraadte selv som Forfatter med Skrifterne „Anonymer og Pseudonymer i den danske Litteratur“ (1869), nu overflødiggjort af H. Ehrencron-Müllers tilsvarende Arbejde, og „H. C. Andersen og det Collinske Huus“ (1882), stadigt et Hovedværk i Andersen-Litteraturen¹). Endelig var han en passioneret Bogsamler, hvis efterladte Bibliotek solgtes paa Auktion i København i to Afdelinger henholdsvis $\frac{2}{11}$ 1886 og $\frac{17}{3}$ 1887, begge Gange: samt følgende Dage. Skønt Samlingen saaledes forlængst er splittet, er det endnu ad to Veje muligt at lære den at kende baade for Helhedens og Enkelthedernes Vedkommende: dels gennem det af Underbibliotekar ved det kgl. Bibliotek J. Vahl og Boghandler, cand. phil. V. Aarup affattede, systematisk ordnede Auktionskatalog (2 Bd., 1886—87), dels af Collins egen haandskrevne, alfabetiske Fortegnelse i Protokolform, der findes i „Den Col-

¹) Bogen er paa Tale i et Par af de i denne Afhandling senere meddelte Breve. Hertil kan føjes V. Pingels Ord i Brev af $\frac{21}{4}$ 1882 (hidtil utrykt) til Edvard Collin: „De vil ved Deres Skrift uden Tvivl erhverve Andersen mange Venner. Mig har De foranlediget til en nærmere Beskjæftigelse med denne Digter, mod hvem jeg tidligere nærede en vis Antipathi, og jeg er kommet til at betragte hans Æventyr som et af Hovedværkerne i den danske Literatur, som et Værk, jeg i mit følgende Liv vil kunne have stor Glæde af at vende tilbage til. Ogsaa Folkeæventyret er jeg bleven bragt til at interessere mig for. Min Uvilje mod Andersen er, som De kan tænke, saaledes bleven afløst af venlige og taknemmelige Følelser.“

Edvard Collin. Maleri af F. Vermehren.

linske Manuskriptsamling“ som No. 115, 4° (2 Bind + 1 Tillægsbind). Auktionskataloget omfatter — indskudte Tillægsnumre med Bogstaver som Exponenttal iberegnete — 18,850 Numre, hvilket vil sige: lige saa mange Bind¹⁾).

¹⁾ Om Bibliotekets Størrelse siger Nekrologen over Collin i: *Illustr. Tid.* XXVII, 1885—86, p. 353, at det udgjorde „vistnok 20,000 Numre“, medens C. St. A. BILLE i: *Dansk biogr. Lexikon* ved BRICKA, IV, 1890, p. 63, angiver „o. 25,000 Bind“, hvilket sidste Tal gaar igen i senere Fremstillinger.

Som Bogsamler var Edvard Collin i en vis Forstand Specialist. Han samlede kun paa Bøger af Danske, Norske, Slesvigere, Holstenere, Færing og Islændere, ogsaa i andre Sprog end deres Modersmaal, med Hovedvægten, som naturligt var, paa danske Forhold og danske Skribenter; derimod tog han af svenske, tyske, engelske, franske og andre Landes Forfattere alene de Bøger med, som forelaa i dansk Oversættelse, hvilket ogsaa gjaldt de græske og romerske Klassikere. Men indenfor denne Afgrænsning anlagde han sit Bibliotek som et Universalbibliotek, omfattende de forskelligste Arter og Grene af Litteraturen i alle Fag, Videnskaber og Brancher til de fjærneste Afkroge — i Overensstemmelse med de Ord, han som Motto har skrevet paa Forsatsbladet til sin Fortegnelses 1ste Bind, og som er tagne fra Fortalen til Jens Worms danske Forfatterlexikon: „Jeg samler ei allene Grundlærde og Halvlærde; men endog næsten Ulærde, naar de ikkun have ladet noget trykke, hvilket alle maaskee ikke vil biefalde. Hvor vanskeligt vilde det ikke være at afpæle Grændser til Skilsmisse imellem de adskillige Classer af Skribentere? Overalt have saadanne Smaalærde længe siden, saa at sige, vundet Borgerskab i den lærde Republik. Det er derfor ikke min Sag at gjøre dem saadan Hævd disputeerlig.“ Som det var at vente, fremtræder Samlingen med størst Fuldstændighed for det 19. Aarhundrede og noget mindre for det 18., hvorimod de ældre Perioder er des svagere repræsenterede, jo længere man kommer tilbage i Tiden (af Incunabler er der kun ganske enkelte Stykker)¹⁾. Det kunde ligge nær at sidestille dette Bibliotek med det tilsvarende, som det 18. Aarhundredes store Samler af dansk Litteratur Henrik Hjelmstjerne bragte til Veje, og som 1807 skænkedes til det kgl. Bibliotek — uden at der dermed skal være sagt noget om, hvorvidt Collin selv har tænkt sig sin Samling som en Fortsættelse af og et Supplement til Hjelmstjernes. I én Henseende er der dog en stor og afgørende Forskel mellem de to Bibliote-

¹⁾ Pariserudgaven 1514 af Saxo, Christiern Pedersens Lægebog 1533 og hans Bog om Urtevand 1534.

Jonas Collin. Fotograf.

ker. Medens Hjelmstjernes Samling, hvis Hovedstyrke ligger i Litteraturen fra Bogtrykkerkunstens Indførelse i Danmark til Udgangen af det 17. Aarhundrede, indeholdt mangfoldige Bøger, som ikke forud fandtes i det kgl. Bibliotek, var det samme ikke Tilfældet med Collins og kunde selvsagt ikke være det, og der er derfor ingen Grund til med C. St. A. Bille at betragte

2c*

det som et nationalt Tab, at hans Bogsamling ved Auktion spredtes for alle Vinde¹⁾.

Om sine Intentioner som Bogsamler har Edvard Collin udtalt sig i Brev af $\frac{9}{10}$ 1860 til H. C. Andersen, der da var i Udlandet: „Jeg samler meer og meer paa min Manuscript- og Bogsamling. Den er allerede saa betydelig, at jeg glæder mig til at anvende Vinteraftener paa at skrive Katalog. Jeg vilde dog gjerne see, at jeg kunde faae enkelte danske Forfattere saa complete, at jeg ogsaa har de fremmede Oversættelser af dem. Dette bliver vanskeligt, naar man ikke gjør det itide; jeg veed hvor næsten umuligt det er at faae Oversættelserne af Holberg, endog at faae Titlerne paa dem. Vil De efter Evne og Leilighed assistere mig med at samle de enkelte Oversættelser af Deres Skrifter, eller idetmindste notere, hvilke der existerer“²⁾. At Andersen beredvilligt paatog sig Hvervet og udførte det med vanlig Samvittighedsfuldhed, ikke blot, hvor det angik ham selv, indeholder Brevvexlingen med Vennen mere end ét Vidnesbyrd om. Ogsaa Manuskriptsamlingen har han, foruden med egne Sager, lejlighedsvis skaffet Bidrag til. Men den ivrigste Medhjælper i saa Henseende fandt Collin i sin Søn JONAS COLLIN (f. 1840, d. 1905), der af Fag var Zoolog og som saadan Elev af J. C. Schiødte. Allerede i Tyveaarsalderen rettede han under sine Ophold i Italien paa Manuskriptsamlingens Vegne Henvendelse til Bjørnson og Ibsen; hjemme knyttede han i Faderens Levetid værdifulde Forbindelser, og efter dennes Død førte han Samlingen videre paa egen Haand, udvidede Rammerne og gennemførte Indsamlingen med en saadan Energi, Omtanke og Fordomsfrihed, at det uvilkaarligt aftvinger Respekt og Beundring. Saaledes som „Den Collinske Manuskriptsamling“ foreligger, tilkommer Æren derfor nok saa meget Sønnen som Faderen.

Jeg skal nu nærmere gennemgaa Samlingen og søge at vise

1) *Dansk biogr. Lexikon* ved BRICKA, IV, 1890, p. 63.

2) *H. C. Andersens Brevvæksling med Edvard og Henriette Collin*, II, 1934, p. 371.

dens Væxt frem gennem Tiden. Ved mange af Manuskripterne ligger Breve, af hvilke man ser, naar og hvorledes vedkommende Haandskrift er erhvervet; lignende Oplysninger kan hentes fra den store Collinske Brevsamling, som Etatsraadinde Benedicte Collin, f. Knudtzon, efter sin Mands Død ved Gavebrev af 2den November 1905 skænkede det kgl. Bibliotek, til hvilket den indgik sammen med Manuskripterne¹⁾.

I.

Der findes i Samlingen intet Originalmanuskript ældre end sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, og hvad der foreligger fra denne Tid er særdeles lidt og overmaade tilfældigt. Et enkelt Digt af Johannes Ewald (Sørgedigtet fra 1768 over Fru Rahbek), et Vers af Baggesen, nogle Digte af P. A. Heiberg samt hans første dramatiske Forsøg og hans Stambog, et Brudstykke af Rahbeks æstetiske Forelæsninger, et Par Viser af Jens Zetlitz og Lyder Sagen, forskellige Optegnelser af Edvard Storm, hvorimellem de Foredrag over nordisk Mytologi, Oehenschläger hørte som Elev i Efterslægtsselskabets Skole, og en Del haandskrevne Sager af Filosofen M. G. Birchner er saa noget nær det hele. At Forekomsten af den sidst nævntes Efterladenskaber skyldes den Omstændighed, at Excellencen Collin var gift med Birchners Enke, turde være rimeligt; Zetlitz' Viser er en Gave til Edvard Collin fra Alexander L. Kielland; om det øvriges Herkomst haves ingen Underretning.

Fyldigere, omend med store og paafaldende Lakuner, fremtræder Samlingen, naar Talen bliyer om de Forfattere fra det 19. Aarhundrede, der fødtes i de sidste Decennier af det 18., og som altsaa er den gamle Gehejmekonferensraads mere eller mindre jævaldrende Samtidige. Af Oehenschläger findes Manuskripterne til „Erik Glipping“ og „Dina“, samt den Afskrift

¹⁾ Samlingens skønlitterære Manuskripter er registrerede i: LAURITZ NIELSEN, *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i det kgl. Bibliotek*, 1943, til hvilket Værk henvises angaaende mere detaljerede Oplysninger.

af Renskriften til „Hakon Jarl“, som cand. theol. V. P. Seidelin tog i 1806 og forærede Kamma Rahbek til hendes Fødselsdag; efter hende ejedes Bogen af Broderen Carl Heger, fra hvem den kom til Adolph Drewsen, som forærede den til sin Svoger Edvard Collin¹). Af Grundtvig foreligger Trykmanuskripterne til en Afhandling om Rimkrøniken (Gave 1897 fra Jakob Knudsen til Jonas Collin) og til „Sangværk for den danske Kirke“; af Hauch Renskrifterne til Romancecyklerne „Valdemar Atterdag“ og „Valdemar Sejer“ samt Skuespillet „Henrik af Navarra“, alle Værker fra hans senere Aar; af Henrik Hertz Trykmanuskripterne til „Tyrfing“, „De Deporterede“, „Audiensen“ og „Arvingerne“, ligeledes hørende til den senere Del af Forfatterskabet. Men af Blicher, Bredahl, Ingemann, Chr. Winther og J. L. Heiberg er der kun mindre, som Helhed taget lidet værdifulde Stykker, med Undtagelse for Heibergs Vedkommende af de Teatercensurer, han efter Opfordring 1840—49 privat tilstiledede Jonas Collin, der i dette Tidsrum var en af det kgl. Teaters Direktører, og som altsaa har ladet dem overgaa til Sønnens Manuskriptsamling. Fru Gyllembourg er der overhovedet intet af, saa lidt som af Schack Staffeldt. Saa godt som fuldstændigt er derimod Saint-Aubain (Carl Bernhard) til Stede, ogsaa Thomas Overskou er fyldigt repræsenteret, og med Hensyn til deres Forekomst oplyser Breve, at den første i levende Live har afleveret i alt Fald et Par af sine Manuskripter til Edv. Collin, medens Overskous først i 1874 efter Forfatterens Død er kommet i hans Besiddelse. Langt betydningsfuldere end disse to i og for sig smukke Suiter er dog selv sagt Tilstedeværelsen af Poul Møllers litterære Efterladenskaber, der saa ubetinget for dette Tidsafsnits Vedkommende er Samlingens Perle. Naar undtages Optegnelserne fra Kinarejsen,

¹) *Breve fra og til Adam Oehlenschläger*, II, 1945, p. 108; IV, 1947, p. 212. Det er altsaa urigtigt, at dette Haandskrift medtages i Lauritz Nielsens Katalog, ligesom det er forkert, naar det sstd. p. XXVI kaldes „en af de mange egenhændige Afskrifter af Hakon Jarl“. Saadanne eksisterer overhovedet ikke; hvad der eksisterer, er Afskrifter foretagne af andre. Heller ikke det af Nielsen medtagne Manuskript af „Palnatoke“ er skrevet med Oehlenschlägers Haand.

som endnu befinder sig i privat Eje, haves iøvrigt her hele Forfatterskabet, det poetiske som det filosofiske, saaledes som det forefandtes ved hans Død: Optegnelsesbøger, Kladder og Udkast, derunder Manuskriptet til „En dansk Students Eventyr“. Det var Fremkomsten i 1894 af Vilhelm Andersens Bog om Poul Møller, der gav Jonas Collin Lejlighed til med Andersen som Mellemand at erhverve denne Skat som Gave fra Digterens ældste Søn, Oberst Chr. Møller.

Mellem de Forfattere, hvis litterære Virksomhed hovedsagelig falder i Fyrreerne, Halvtredserne og Tresserne, og som altsaa er Edvard Collins Samtidige, glimrer Søren Kierkegaard ved sin totale Fraværelse, Carl Bagger og Hans Egede Schack ligesaa. Det er ikke store Sager, der findes efter Goldschmidt, Carl Ploug og Chr. Richardt; bedre staar det til med Erik Bøgh og Beatus Dodt. Fra Aarestrups Haand er et Par Hæfter med Ungdomsdigte, paa hvilke Edvard Collin har noteret, at de er forefundne blandt afdøde Pastor i Store Magleby paa Amager H. A. Timms Papirer og i 1867 forærede ham af Boghandler Lyng. Peter Faber møder bl. a. med „Den tapre Landsoldat“ i egenhændig Renskrift; af Fritz Jürgensen er der nogle Digte og et lille Skuespil samt en Notitsbog med Vers og talrige Tegninger. Af Fr. Paludan-Müllers Produktion indtil Udgangen af Fyrreerne er der intet, heller ikke „Adam Homo“, men fra og med „Ahasverus“, der udkom 1853, foreligger hele det følgende Forfatterskab i for det meste stærkt gennemrettede Trykmanuskripter skrevne paa Foliopapir, et Format Paludan-Müller ligesom Saint-Aubain med Forkærlighed benyttede. I rig Fylde fremtræder Benedicte Arnesen-Kall; af Mathilde Fibiger (Clara Raphael) er der hendes første og sidste Bog; særdeles smukt og anseligt præsenterer sig Søsteren Ilia Fibiger og Fæteren Johannes Fibiger, endvidere Hostrup, H. V. Kaalund og Chr. K. F. Molbeck. Men altsammen overskygges det langt af, hvad H. C. Andersen møder med. I broget Mangfoldighed findes her ikke blot Udkast, Kladder og Renskrifter til hans Digte, Skuespil, Romaner, Eventyr og Rejseskildringer, men ogsaa Ka-

rakterbøger, Stile og Optegnelser fra Skoletiden, de første primitive poetiske Forsøg, Ansøgninger og Anbefalinger, udførlige Dagbøger og Almanakker med korte Notitser, Stambogsblade, Digte til ham fra Voxne og Børn — kort sagt: Hovedgrundlaget for ethvert Studium af hans Liv, Personlighed og Skrifter. Om Proveniensen behøver man ikke at lede. „Min afdøde Ven H. C. Andersen,“ siger Edv. Collin med Henblik paa de talrige Biografica, „havde for Skik, ved sine daglige Besøg i mit Huus at levere mig et eller andet lille Stykke eller en Optegnelse, hans tidligere Liv vedkommende, som han havde „fundet ved at rode i sine Papirer“; han kjendte mig som Samler, og som Ven, og vidste, at selv disse Brudstykker — om mange kan jeg sige: Papiirstumper — kunde have Interesse for mig“¹⁾.

Med Halvfjerdsernes, Firsernes og Halvfemsernes Forfattere befinder vi os blandt Jonas Collins Samtidige. Det er her ulige lettere at nævne dem, der mangler, end hvem der er til Stede. I et Omfang og en Udstrækning, som er aldeles imponerende, er de nemlig saa godt som alle med uden Persons Anseelse, uanset litterær Partifarve og uden Hensyn til afstedkommet Forargelse i Borgerskabet. Naturligvis er der svagere Punkter. Af Edvard Brandes findes saaledes kun et Par Afhandlinger, intet af hans skønlitterære Arbejder; af J. P. Jacobsen blot „Niels Lyhne“ i Renskrift, skrevet paa forskelligfarvet Brevpapir; af Vilh. Topsøe „Jason med det gyldne Skind“ og Dele af „Fra Studiebogen“; af Otto Benzon „En Skandale“ og „Sportsmænd“; af Herman Bang og Henrik Pontoppidan henholdsvis „Stuk“ og „Ung Elskov“ samt forskellige mindre Fortællinger; af Gustav Wied „En Bryllupsnat“; af Helge Rode „Dansen gaar —“; af Sophus Michaelis „Synd“ og „Giovanna“, medens Johannes Jørgensen og Sophus Clausen er endnu mindre repræsentative. Til Gengæld foreligger en større Række Manuskripter, ofte det hele Forfatterskab, af Sophus Bauditz, Vilhelm Bergsøe, Jenny Blicher-Clausen, Einar Christiansen, Gustav Esmann, H. F. Ewald, Emma Gad,

¹⁾ E. COLLIN, *H. C. Andersen og det Collinske Huus*, 1882, p. I.

Karl Gjellerup, Henning Jensen, Laura Kieler, Sven Lange, Karl Larsen, Gyrithe Lembcke, Cornelia Levetzow, Oscar Madsen, Zacharias Nielsen, P. F. Rist, Palle Rosenkrantz, Sophus Schandorph, Henrik Scharling, Rudolph Schmidt, Erik Skram, Axel Steenbuch, Viggo Stuckenberg, Edvard Søderberg og Vilhelm Østergaard; til dem slutter sig Skolelærerlitteraturens Mænd som Anton Andersen, Ingvor Bondesen, L. Budde, Mads Hansen, Anton Nielsen, Jacob Nielsen (Knud Skytte), Jens Skytte og C. A. Thyregod, og af det 20de Aarhundredes Forfattere træffes Jeppe Aakjær, Martin Andersen Nexø, Johannes V. Jensen, Jakob Knudsen, Edith Rode og Johan Skjoldborg med flere eller færre af deres første Frembringelser. I overdaadig Fylde møder endelig Holger Drachmann med Udkast, Kladder og Renskrifter, ofte illustrerede af Digteren selv, til hele det samlede Forfatterskab fra Slutningen af Tresserne indtil Midten af Halvfemserne; mange af Digtene, særlig fra Ungdomsaarene, har aldrig været offentliggjorte, og for flere af de berømteste trykte Værkers Vedkommende kan de her følges, lige fra den første Indskydelse fæstnedes paa Papiret, til det færdige Værk afleveredes i Bogtrykkeriet. Det er Jonas Collíns Ungdomsvenskab med Drachmann, Samlingen har at takke for denne Rigdom.

Hermed er imidlertid dens Indhold ingenlunde udtømt; den rummer nemlig ikke alene danske Manuskripter, men ogsaa svenske og norske. Ganske vist er de svenske saa faa i Tal og i sig selv saa lidet betydningsfulde, at det blot for den bibliografiske Fuldstændigheds Skyld skal nævnes, at der findes enkelte mindre Stykker af Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf og August Strindberg, noget mere af Anna Charlotte Edgren-Leffler. Helt anderledes er det med Nordmændene; deres Nærvarrelse bidrager i høj Grad til at give Samlingen Karakter og Rejsning. Vistnok er der intet hverken af Wergeland eller Welhaven; de norske Forfattere, paa hvem det her i første Række kommer an, er de fire „store“, der med F. Hegel som Forlægger brød sejrrikt igennem og underlagde sig Læse-

verdenen i og udenfor Norden: Bjørnson, Ibsen, Lie og Kiel-land.

Bjørnstjerne Bjørnson er den af dem, som er svagest repræsenteret: foruden med enkelte Digte (deriblandt Kladden til „Fordum syntes Danebroge“, skrevet i April 1864) og nogle, ofte stærkt gennemrettede Bladartikler iøvrigt kun med Skuespillet „Halte-Hulda“ i Afskrift eller Renskrift med en anden Haand end Bjørnsons egen, men afvigende fra den ældste trykte Udgave og som Følge deraf vigtig i tekstkritisk Henseende. At der ikke er mere, skyldes aldeles ikke Uvilje mod Collinerne som Samlere. Grunden ses af et Brev, skrevet ^{20/7} 1861 i Ariccia, til Jonas Collin, hvem han nogle Maaneder forud havde truffet i Rom som H. C. Andersens Rejseledsager; han fandt, at han var „en haandfast liden En“, og drak dus med ham. Det hedder i Brevet: „Jeg erindrer ikke, at jeg har lovet dig Manuskript til din Fader. Jeg har nemlig slet Intet, som kan kaldes Manuskript. Jeg river mit Papir op i Remser [Strimler], disse fylder jeg og ordner med Tal, og andre Lapper lægger jeg ved Siden fulde af Indskud og Rettelser. Saa skriver jeg dette Altsammen af, retter ogsaa ofte heri — hvad skal saa kaldes Manuskript — det Første eller Andet? Det gaar Altsammen Pokker i Vold. Jeg har heller ikke en Bog hos mig af dem, jeg har skrevet, og jeg taaler ikke se Kladen, naar jeg er færdig¹⁾“.

Af Henrik Ibsen findes — med Undtagelse af de fire, 1877—82 i umiddelbar Rækkefølge efter hinanden udkomne Skuespil „Samfundets Støtter“, „Et Dukkehjem“, „Gengangere“ og „En Folkefjende“²⁾ — alle Værker fra „Brand“ (1866) til

¹⁾ BJØRNSTJERNE BJØRNSON, *Gro-tid*, I, 1912, p. 285. Collin, der forlod Rom sammen med Andersen ^{20/5}, har muligvis faaet Brevet i Maxen ved Dresden, hvor Rejsefællerne opholdt sig ^{26/7—14/8}; de var ^{22/8} tilbage i Danmark (*H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, III, 1936, p. IX (Tidstavle)). Ogsaa senere stod Jonas Collin i Forbindelse med Bjørnson, som det ses af Breve fra denne i den Collinske Brevsamling.

²⁾ De blev sammen med Trykmanuskripterne til de 1874—83 hos Hegel udkomne Nyudgaver af „Catilina“, „Gildet paa Solhaug“ og „Fru Inger til Østråt“

„Når vi døde vågner“ (1899), hans sidste Arbejde, i de for deres kalligrafiske Sirlighed og pertentlige Textgengivelse saa berømte Renskrifter, „Brand“ tillige i en stærkt gennemrettet Koncept; derimod er der intet af de forud for „Brand“ liggende dramatiske Værker. Heller ikke Jonas Lies første Bog, „Den Fremsynte“, der udkom 1870, er til Stede, hvilket synes saa meget mærkeligere, som ellers hele hans øvrige Produktion forefindes: Romaner, Fortællinger, Digte og Skuespil, næsten altsammen i Renskrifter, tidt dog med Rettelser og Udstregninger i Texten. Hvad endelig Alexander L. Kielland angaar, mangler Romanen „Garman & Worse“, til hvilken der kun findes et af ham selv tegnet Kort over Sandsgaard og Omgivelser¹⁾; paa denne Undtagelse nær haves hele Forfatterskabet, Noveller, Romaner og Skuespil, som oftest baade i „1ste Skrivning“ og „2den Skrivning“, som det hedder i Kiellands Sprogbrug.

Til de fire „store“ slutter sig jævnbyrdigt Amalie Skram. Af hende, der iøvrigt ikke vedkendte sig Landsmandskabet, men paa sin Gravsten demonstrativt lod sig kalde „Dansk Borger, dansk Undersaat og dansk Forfatterinde“, foreligger hele Forfatterskabet i stærkt gennemrettede Trykmanuskripter. Med flere af sine større Arbejder er Magdalene Thoresen repræsenteret, Hans Aanrud, Arne Garborg og Gabriel Finne med forskellige mindre Fortællinger, Niels Collet Vogt med „Familiens Sorg“ og mindre Digte. Af Kristian Elster findes „Farlige Folk“, af Knut Hamsun „Mysterier“, af Hans E. Kinch „Huldren“, „Ungt Folk“ og „Flaggermusvinger“.

Med Redegørelsen for Nordmændenes Deltagelse i Samlin-

1931 af Bogtrykker Einar Levison i København forærede til Universitetsbiblioteket i Oslo (HALLVARD LIE, *Norske og danske dikteres originalmanuskripter*, 1948, p. 90—95). Samtlige disse syv Manuskripter havde tilhørt Fuldmægtig i Gyldendalske Boghandel August Larsen, som var Ibsens Korrekturlæser, af ham prist for uovertræffelig Nøjagtighed.

¹⁾ Trykmanuskriptet til „Garman & Worse“ blev 1934 af Toldgodsforvalter Chr. Bauer foræret til Universitetsbiblioteket i Oslo (HALLVARD LIE, *anf. Skr.*, p. 103).

gen er Gennemgangen af den dog ikke sluttet. Ved Siden af skønlitterære Manuskripter omfatter den ogsaa et ikke helt ringe Antal videnskabelige. Overmaade omfangsrige er Chr. Molbechs efterladte Papirer, indkomne 1889: Digte fra de yngre Aar i Kladder og Renskrifter, Optegnelser og Dagbogsblade fra Rejser i Sverige, Tyskland, Frankrig og Italien, Forelæsninger over Æstetik og Litteraturhistorie, over engelsk Litteratur, over nordisk Arkæologi og Antikviteter, Samlinger vedrørende dansk Litteratur og Sprog samt et Utal af Optegnelser paa løse, for det meste uordnede Sedler af det mest brogede Indhold. Mindsteparten er trykt i sin her foreliggende Skikkelse; blandt det utrykte findes Ting, man nødigt vilde undvære som Vidnesbyrd om Molbechs vidtspændende, utrættelige Virksomhed¹⁾. Mindre værdifuldt er for saa vidt F. C. Sibberns Efterladenskab, der erhvervedes 1896, som det mest bestaar af Trykmanuskripter, ofte ganske vist stærkt gennemrettede, til hans filosofiske, politiske og æstetiske Arbejder. Rigest repræsenterede er dog den nyere Tids videnskabelige Forfattere. En varm Ven havde Samlingen i Edvard Holm, til hvis store Værk „Danmarks-Norges Historie fra 1720 til 1814“ Manuskriptet er fuldstændigt til Stede; af Troels-Lunds Hovedværk „Dagligt Liv i Norden i Slutningen af det 16de Aarhundrede“ foreligger 4de til 13de Bog i Forfatterens egenhændige Haandskrift. Blandt andre Videnskabsmænd, af hvilke der findes anseelige Arbejder, skal anføres Vilh. Andersen („Poul Møller“, „Guldhornene“, „Adam Oehlschläger“), Georg Brandes

¹⁾ Jeg skrev tidligere (*Bogvennen* 1930, p. 20), at Molbechs Papirer indkom til den Collinske Samling „efter forud at være blevet afviste af det kgl. Bibliotek“. Der kastedes herved et vist odiøst Skær over Bibliotekets daværende Chef Chr. Bruun. Jeg beklager meget dette. Saaledes som Sagen lagdes frem for ham af Jonas Collin i det, mig da ukendte Brev af 4/8 1889, der nedenfor skal meddeles, handlede han i sit Svar af 7/8 efter den Tids biblioteksmæssige Synsmaade ganske korrekt, og der er intet at bebrejde ham. Men det er efter hans Ord i Svaret tilladt at mene, at han havde handlet anderledes, om han personligt havde foretaget Undersøgelsen, eller saafremt Collins Fremstilling mere havde været præget af Objektivitet end af en øjensynlig, fra et Samlerstandpunkt ikke uforstaaelig Lyst til selv at komme i Besiddelse af Papirerne.

(„Den romantiske Skole i Tyskland“), H. F. Feilberg (bl. a. „Dansk Bondeliv“), Emil Hannover („Christen Købke“, „Constantin Hansen“), J. L. Heiberg („Attiske Gravmæler“), Harald Høffding („Ethik“, „Den nyere Filosofis Historie“), A. D. Jørgensen („Peter Schumacher Griffenfeld“), Julius Lange („Menneskefiguren i Kunstens Historie“), Sophus Müller („Ordning af Danmarks Oldsager“, „Vor Oldtid“), Marcus Rubin („Frederik VI.s Tid“) og Valdemar Vedel („Guldalderen i dansk Digtning“, „Dante“, „Svensk Romantik“, „By og Borger“, „Helteliv“). Der udkom overhovedet ikke lettelig noget Værk af større almen Interesse og Betydning, uden at Manuskriptet til det søgtes sikret for Samlingen; det gælder Kr. Bahnsons „Etnografien“, Carl Bruuns „Kjøbenhavn“ og P. M. Stolpes „Dagspressen i Danmark“, som det gælder Fr. Langes Bog om Paludan-Müller og Richard Petersens om Thomas Kingo. Ganske i Traad hermed falder det, at Manuskriptet til en Oversættelse som P. Hansens af Goethes „Faust“ er bragt til Veje, og at Opmærksomheden var henvendt paa at komme i Besiddelse af Lembckes Shakespeare. Selvfølgelig kom ogsaa norske Videnskabsmænd i Betragtning, naar Lejlighed dertil gaves; saaledes træffes Lorentz Dietrichson med „De norske Stavkirker“ i et stærkt gennemrettet 1ste Manuskript (Slutningen mangler), J. E. Sars med 2den—4de Del af „Udsigt over den norske Historie“ og Fridtjof Nansen med „På ski over Grønland“.

II.

Om Maaden, paa hvilken Samlingen er blevet til, er der allerede i det foregaaende givet Antydninger. Det anes, at et Hovedmiddel maa have været den direkte Henvendelse til Forfatterne, hvilket nærmere skal dokumenteres i det følgende. Men da Jonas Collin, der aabenbart i høj Grad har taget Faderens Motto for Bogsamlingens Forøgelse som Rettesnor ogsaa for Manuskriptsamlingen, overtog denne, bragte han forskellige

andre, sideløbende Metoder i Anvendelse for at naa det Maal, som foresvævede ham. Saaledes knyttede han Forbindelse med Redaktioner af Tidsskrifter, ikke blot danske som „Tilskueren“ og „Museum“, men ogsaa norske som „Nyt Tidsskrift“, der udgaves af Arne Løchen og J. E. Sars; det fremgaar af et Brev fra denne sidste (²²/₁ 1894), at de Manuskripter, der kunde antages at interessere Collin, og som Forfatterne ikke ønskede at beholde eller vilde have tilintetgjorte, skulde tilstilles ham gennem Cammermeyers Boghandel. Som faste Leverandører skaffede han sig endvidere Dagbladet „Dannebrog“ og Roms Almanak, til hvilken de fleste af Skolelærerlitteraturens Mænd var Bidragydere. Endelig havde han sin jævnlige Gang i Forlagene, først og fremmest naturligvis hos Hegel i Klareboderne.

At der ad disse Veje tilførtes Samlingen kvantitativt store Forøgelse, er sikkert, men lige saa uomtvisteligt er det, at her stod Kvaliteten som Regel i sørgeligt Misforhold til Kvantiteten. Det bedste ydede stadigt Forfatterne selv, og Samarbejdet med dem var ogsaa for ham Hovedkilden; til det alene vil vi derfor her holde os.

Som en samlet Prøve paa den fulgte Fremgangsmaade hid-sættes først en Række hidtil utrykte Breve fra FR. PALUDAN-MÜLLER til Edvard Collin. De stammer alle fra hans senere Aar og viser tydeligt nok, at uden Collins Optræden vilde ogsaa de sidste litterære Efterladenskaber efter en af Danmarks største Digtere efter al Sandsynlighed nu være forsvundne.

⁹/₄ 1865. Hermed, høistærede Hr. Etatsraad, har jeg den Fornøjelse at sende Dem det ønskede Manuscript (Ungdomskilden) tilligemed et ældre (Ahasverus) hvoraf jeg just er kommen i Besiddelse, da jeg af Deres Brev erfarer, at De er en Ynder og Samler af slige Sager. Det skulde glæde mig meget, om De vilde modtage dem begge som en Foræring fra min Haand, og som et ringe Vidnesbyrd om min Høiagtelse for Dem og Deres salig Fader.

¹¹/₄ 1873. Jeg har tøvet et Par Dage med at besvare Deres venlige Skrivelse af 6te d. M., for at tænke efter, om jeg maaskee i et eller andet af mine Gjemmer, enten her i Byen eller paa Fredensborg, skulde have

et heelt fuldstændigt Manuscript, som jeg kunde overlade Dem. Jeg tvivler nu vel derom, men ganske vis derpaa er jeg dog ikke, før jeg har seet efter ude i min Sommerbolig, og jeg maa derfor udbede mig Frist af en Maanedstid, før jeg giver Dem endeligt Svar. Skulde jeg ikke have Andet, vil jeg dog altid kunne overlade Dem en Bog af 3die Deel af Ivar Lykke, som nu er under Pressen, om end Manuscriptet paa enkelte Steder er slemt maculeret.

Tro ikke, kjære Hr. Etatsraad, at jeg gjør mig kostbar! Det er intet Offer jeg gjør ved at overlade Dem noget Manuscript, som dog ved given Leilighed vilde blive kastet paa Ilden.

^{29/10} 1873. Vendt tilbage til Byen, efter mit Sommerophold paa Fredensborg, tillader jeg mig at meddele Dem, at jeg — ifølge Deres i Foraaet udtalte Ønske — har efterseet mine Gjemmer saa vel her som paa Landet, for at opstøve Manuscripter til Dem; men at Undersøgelsen kun har givet et daarligt Resultat. Saagodt som alt mit ældre Manuscript er brændt eller paa anden Maade tilintetgjort, og jeg havde nu ikke Andet at sende Dem end en Afskrift fra min Haand af det ved Trykningen af Ivar Lykke benyttede Manuscript; men i selve denne Afskrift er der store Lacuner; meget er bortkommet under Trykning og Correctur; meget slettet og paa anden Maade fordærvet, saa jeg virkelig undseer mig ved at tilstille Dem, høistærede Hr. Etatsraad, disse Rester.

Idet jeg derfor beder Dem denne Gang at tage Villien for Eynen, lover jeg Dem for Fremtiden at have Deres Brev i Erindring, hvis jeg skulde faae passende Manuscript at disponere over.

^{14/11} 1873. Hermed har jeg den Ære at sende Dem en heel Deel gammelt Manuscript, som jeg forleden — efter at have modtaget Deres sidste Skrivelse — ganske uventet traf paa i Krogen af et Bogskab. Der- som det ikke er Dem til Besvær, er det Deres til Arv og Eie. Sammedets traf jeg ogsaa Størsteparten af Manuscriptet til Ivar Lykkes 1ste og 2den Deel, som jeg her føier til hvad der er levnet af 3die Deel.

Skulde nu De, høistærede Hr. Etatsraad, føle Dem overvældet af denne store Papirmasse, maa De anklage Dem selv derfor, da jeg, uden Deres bestemt udtalte Ønske, neppe havde dristet mig til at sende Dem saameget.

^{15/11} 1873. Jeg seer, at jeg i den Pakke jeg sendte Dem igaar har forglemt at indlægge medfølgende 2 Manuscripter (Benedict af Nursia og det Meste af det bibelske Drama Paradiset) hvortil jeg sigtede med de første Linier i mit Brev. Idet jeg her gjør min Forglemmelsesfeil god, beder jeg Dem ogsaa at modtage denne Sending med Velvillie.

^{22/6} 1874. Først nu kan jeg besvare Deres lille Brev af 10. d. M., da mit Manuscript [„Tiderne skifte“] først iovergaars blev mig tilbagesendt

fra Theateret, hvor der var taget Afskrifter af det, og hvor det havde ligget saalænge, at jeg bildte mig ind det var forkommet. Jeg skal, naar det i Efteraaret har været benyttet til Trykning af Stykket, ikke forglemme at tilsende Dem det, skjøndt maaskee da i en noget ringe Tilstand, da det har liidt endeel under Afskriverens Haand, og sikkert vil lide endnu meer under Sætterens.

⁴/₁₁ 1874. Hermed høistærede Hr. Etatsraad, følger Manuscriptet af „Tiderne skifte“, som De i Sommer ønskede at komme i Besiddelse af. Hvorledes De vil faae alle de i Trykkeriet adskilte Blade til at hænge sammen, maa Deres Bogbinder om; det gaaer langt over min Forstand. Jeg vedlægger et andet lille Manuscript, „Adonis“ hvis Offentliggjørelse ligeledes har fundet Sted i disse Dage. Maatte nu begge disse Smaaarbejder i Deres Samlinger finde Værn mod hurtig Tilintetgjørelse og Forglemmelse!

Saaledes som Paludan-Müller stillede sig, har de fleste Forfattere baade da og senere imødekommet de Henvendelser, som rettedes til dem, eller de kom af sig selv. Som Vidnesbyrd herom skal anføres et Udvalg af Breve fra forskellige Sider. Det bemærkes, at Alexander L. Kielland fra sine Københavnerophold var en personlig Bekendt af det Collinske Hus. Jonas Collin besøgte ham senere i Norge, og blandt hans nære og kære Korrespondenter var Viggo Drewsen og Frue Louise, Datter af Edvard Collin.

Naar ingen særlig Kildehenviisning anføres, er de meddelte Breve at finde i de Collinske Samlinger. Intet af Brevene herfra har tidligere været trykt.

EDVARD COLLINS TID

H. C. Andersen til Edvard Collin. ²⁰/₁₂ 1858. Jeg fik strax samme Aften [ved Ankomsten til Sorø] et Manuskript til Dem af Ingemann; han har den Vane strax at klippe ethvert saadant til Fidibus, det eneste han havde nu var Manuskriptet til den smukke Fortælling [„Den Fremmede“] han iaar har givet til Lose & Delbancos Folkecalender; dette skal jeg bringe Dem¹⁾.

Carl Bernhard til Edvard Collin. ¹/₆ 1865. Den smigrende Opfordring til at sende Dem et Bidrag fra min Haand til Deres Manuskriptsamling,

¹⁾ *H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, II, 1934, p. 307.

er det mig en Glæde strax at kunne opfylde, idet jeg hermed har den Ære at tilstille Dem Manuskripterne til mine to Smaaforetællinger „Det gyldne Skind“ og „Ved Assistentshuset“, som i 1853 og 1855 have været optagne i Folkekalenderen for Danmark.

Ilia Fibiger til Edvard Collin. $\frac{5}{1}$ 1866. Da jeg husker at De samler paa Manuskripter beder jeg Dem indrømme Medfølgende en lille Plads i Deres Samling. Jeg vilde saa gjerne, selv med den største Ubetydelighed, vise at jeg paaskjønner den store Godhed og Venlighed, der bestandig er bleven viist mig af Dem og Deres.

H. F. Ewald til Edvard Collin. $\frac{18}{4}$ 1869. Uagtet Fru Nees¹⁾ har underrettet Dem om, at jeg gjerne imødekommer Deres Ønske med Hensyn til mine Manuskripters Indlemmelse i Deres Samling, maa jeg dog selv takke Dem for Deres venlige Brev, som glædede mig meget. Oprigtig talt, saa havde jeg aldrig ventet mig den Ære, at Nogen vilde bekymre sig om mine Manuskripter, og jeg havde ingen Anelse om, at en privat Samling, som Deres, existerede. Jeg finder imidlertid Ideen smuk og kan let forstaae den Interesse, det maa have, at see saa mange Forfatters og forskjellige Tidsalderes Manuskripter samlede paa eet Brædt. De fleste Forfattere ere formodentlig ligegyldige med deres Manuskripter, naar Bøgerne først ere trykte; i det mindste vilde det smage af en vel smaalig Forfængelighed, om en Forfatter selv tillagde sit Manuskript stor Betydning. Alligevel har jeg ikke brændt mine, men de, som ikke ere forblevne i den gyldendalske Boglade, have fulgt mig under vore hyppige Flytninger i de senere Aar, uden at være blevne eftersete, undtagen en eneste Gang, da jeg vilde gjøre en Beregning om Forholdet mellem det Skrevnes og det Tryktes Ark-Antal.

Georg Brandes til Edvard Collin. $\frac{6}{3}$ 1874. Det omskrevne Manuscript er desværre ikke mere i min Besiddelse!²⁾

Georgine Overskou til Edvard Collin. $\frac{20}{3}$ 1874. Maa jeg herved takke for den mig tilsendte Bog og for Deres ærefulde Tilbud, om at optage min Mands Manuscripter i Deres Samling. Jeg skal bidrage mit til at Deres Ønske opfyldes, men jeg er ikke ene om at bestemme hvad der vedrører min Mands efterladte Arbejder og Manuscripter; min Steddatter Julie Overskou, har samme Ret som jeg over hendes Faders literaire Efterladen-

1) Sophie Nees, f. Jürgensen, nær Veninde af Henriette Collin og Søster til Tegneren Fritz Jürgensen, gift med Løjtnant, cand. polyt. Chr. Nees.

2) Talen er uden Tvivl om „Reactionen i Frankrig“, der var udkommet mellem $\frac{13}{2}$ og $\frac{19}{2}$ 1874. Brandes var ikke personlig ukendt for det Collinske Hus. Han og Jonas Collin var Studenter fra samme Aar (1859). Edvard Collin sendte $\frac{30}{10}$ [1868] følgende lille Billet (hidtil utrykt): „Vil Hr. Brandes gjøre Collins (Dr. Tvergade 19) den Fornøjelse at spise hos dem Mandag Middag Kl. $\frac{4}{2}$ med faa og gode Venner. —?“ (Brandes-Arkivet, KB).

skaber. Da flere af min Mands Velyndere have ønsket at eje Manuscripter fra hans Haand ere vi blevne enige om at give Hr. Boghandler Lyngge det Hverv paa bedste Maade, at bringe denne Sag i Orden, og bestemt ved et Avertissement i Dagbladet at give de Lysthavende Underretning derom¹⁾. At det er mig personligt meget kjær at vide min Mands Arbejder indlemmede i en større Samling, behøver jeg vel næppe at tilføje, da mit Ønske om, paa enhver Maade at ære og frede om hans Minde, i denne Retning opfyldes derved. Dersom Hr. Etatsraaden vil henvende sig til Hr. Lyngge, til hvem jeg med det Første vil sende Manuscripterne, saa haaber jeg at Sagen let vil ordne sig efter Deres Tilfredshed.

L. Budde til H. C. Andersen. $\frac{4}{1}$ 1875. Hermed er jeg saa fri at sende Hr. Konferensraaden et Haandskrift til „En Historie om Vinden“ og mange Gange bede undskylde, at den ikke er kommet før. Jeg griber Lejligheden til at ønske Deres Højvelbaarenhed et lykkeligt og glædeligt Nytaar, blot en ringe Rente af al den rige Glæde og Beaandelse, De saa tidt har skjænket baade mig og saa mange Hundrede Tusinde af Andre²⁾.

Erik Bøgh til Edvard Collin. $\frac{10}{7}$ 1875. Tør jeg herved fremsende endnu to Afsnit — den sidste resterende Rest — af Manuskriptet til „Jonas Tværmoses Ærgrelser.“

J. J. A. Worsaae til Edvard Collin. $\frac{5}{5}$ 1876. Ved samme Leilighed er jeg saa fri, efter Deres Ønske, at vedlægge de særskilte Aftryk, som jeg for Tiden kan disponere over, tilligemed et Manuscript, som jeg forlængst, efter Deres tidligere Anmodning, har havt i Sinde at sende Dem.

Sophus Schandorph til Edvard Collin. $\frac{6}{5}$ 1879. Kand. Otto Borchsenius har bedet mig om at bevare Manuskriptet til mit Digt „Unge Dage“, som nu er under Pressen, til Hr. Etatsraaden. Da jeg er mig min egen Uordenlighed bevidst og frygter for, at, efterhaanden som jeg faar Manuskriptet tilbage fra Trykkeriet, jeg skal „forlægge“ det, saa jeg aldrig finder det mere i komplet Stand, tillader jeg mig at sende Hr. Etatsraaden indlagt, hvad der nu er trykt, og beder Dem, om jeg maa sende det „i Rater“. Hvad her følger er omtrent den første Trediedel.

J. P. Jacobsen til Edvard Brandes. $\frac{17}{12}$ 1880. Manuskriptet [til „Niels Lyhne“] vil du nok sende til Hegel, da jeg har lovet det til Etatsraad Collin³⁾.

J. P. Jacobsen til F. Hegel. $\frac{20}{12}$ 1880. [Ansøgningen om Digtergage]

¹⁾ Jeg har gennemset „Dagbladet“ en Maaned fremefter fra $\frac{20}{3}$ uden at træffe et saadant Avertissement. Maaske ligger det forud eller er blevet opgivet.

²⁾ Manuskriptet med Brevet vedhæftet findes i Den Collinske Manuskriptsamling.

³⁾ GEORG OG EDVARD BRANDES, *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd*, II, 1940, p. 362.

følger med i Pakken ovenpaa Manuskriptet [til „Niels Lyhne“] til Etatsraad Collin hvis Søn jeg beder Dem hilse i Fald De seer ham. De sidste Blade af Manuskriptet haaber jeg De har modtaget fra Hr. Edv. Brandes¹⁾).

Troels-Lund til Jonas Collin. ¹⁷/₁ 1881. Det eneste af mine Manuskripter, der har undgaaet sidste Flytnings Vederstyggelighed, er medfølgende Brudstykke af min „Danmarks og Norges Historie i Slutningen af d. 16de Aarhundrede“ 1ste Bog. Jeg sender det til Dig, for at Du selv kan afgjøre, om det ikke er for ubetydeligt til at indlemmes i Din Faders Samling. I saa Fald bedes Du tilintetgjøre det; jeg skal nok see at bevare mit næste Manuskript fuldstændigt.

Alexander L. Kielland til Jonas Collin. ²⁶/₁₁ 1881. Herved sender jeg Dem efter Aftale Manuskriptet til „Else“, som det er mig en Fornøjelse at tilbyde Deres Hr. Fader.

Der mangler desværre de otte første Ark, som jeg ikke kan finde; men hvis denne Mangel fra et Samlerstandpunkt er af Betydning, maa De underrette mig derom; thi jeg troer nok, jeg skal kunne trolle det manglende frem; jeg har en Anelse om, at Ude og hjemme har det.

Det overstregede Halvark, jeg lader følge, indbildte jeg mig kunde være af Interesse, fordi det er Skelettet af Bogen, som jeg opstiller og afdelar i Kapitler, naar jeg begynder at skrive. Efterhvert som jeg da er færdig med et Kapitel overstreger jeg Skelettet, hvilket er en overvættets stor Fornøjelse.

Jeg beder Dem sige Deres Hr. Fader, at jeg er meget stolt over at optages i Samlingen.

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. ¹/₁₂ 1881. Siden det virkelig interesserer Dem saameget at erhverve Manuskripter fra en saa ung Forfatter som jeg, skal jeg forsøge at gjøre Samlingen saa komplet som muligt.

Imidlertid sender jeg herved 2 Sange af min Oldefader Jens Zetlitz, som jeg haaber, Hr. Etatsraaden vil sætte Pris paa at modtage.

(Mine Oldefædre paa Fars Side: Gabriel Schanke Kielland og Jens Zetlitz vare gifte med to Søstre: Jfr. Bull. Og min Bestefar Jacob Kielland var igjen gift med sin Kusine: Jens Zetlitzes Datter.)

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. ³/₁ 1882. Jeg tillader mig idag at sende Dem en forvirret Bunke Manuskript, som jeg har faaet fra Norge. Det skulde glæde mig, om deri fandtes noget af Interesse.

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. ⁷/₁ 1882. Nu er jeg snart bange for, at De bliver kjed baade af mig og mine Manuskripter, men Sagen er denne: Jeg har lovet at oplæse „Karen“ i veldædigt Øiemed; men

¹⁾ L. C. NIELSEN, *Frederik V. Hegel*, II, 1909, p. 414.

jeg har intet Manuskript. Turde jeg derfor bede Hr. Etatsraaden laane mig det første Udkast til —: Karen — en Fortælling fra Jylland —, som jeg tillod mig at oversende for nogen Tid siden.

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. $7/2$ 1882. Herved tilbagesender jeg „Karen“ med Tak for Laan samt de manglende 8 Ark af „Else“ (Copi).

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. $19/8$ 1882. Herved sender jeg baade 1ste og 2det Manuskript til „Skipper Wørse“, som udkommer paa Fredag.

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. $29/11$ 1882. Hoslagt har jeg den Fornøjelse at oversende 1ste og 2det Manuskript til „Trofast“ — en Fortælling, som sammen med „Karen“ udkommer til Jul under Titel: To Noveller fra Danmark. Hele Bogen bliver 96 Sider! — ak! den som kunde skrive tykke Bøger.

Alexander L. Kielland til Edvard Collin. $24/2$ 1885. Manuskriptet til første Gangs Skrivning af „Fortuna“ samt 1ste Ark af 2den Gangs Skrivning af samme fremkommer idag med Pakkeposten. For den øvrige Del af 2den Gangs Skrivning maa jeg bede Dem kræve Hr. Justitsraad Hegel, der lod Correcturen besørge.

Dette kommer noget sent; og — ihvorvel jeg ikke tør forudsætte nogen særlig Længsel hos Hr. Etatsraaden — maa jeg dog bede om Undskyldning, fordi jeg saa længe har forsømt at indsende mit sidste Arbeide.

JONAS COLLINS TID

Rudolph Schmidt til Jonas Collin. $17/4$ 1886. Idet jeg gaar ud fra, at De, som et Blad har meddelt, agter at opbevare og forøge Deres afdøde Faders Manuskriptsamling¹⁾, undlader jeg ikke herved at sende Dem Manuskriptet til min rimede Fortælling „Maleren og Hofdamerne“, som er trykt i „Nutiden“ No. 500, der udkommer i Morgen.

Foruden det ved Sætningen benyttede Manuskript sender jeg Dem det egenlige Originalmanuskript, hvis første Halvdel bærer Spor af at have ligget og drevet paa mit Skrivebord i mere end en halv Snes Aar. De tversover den første Side skrevne enkelte Linjer ere Jamber af „den forvandlede Konge“, som jeg altsaa maa have skrevet *efter* at hin første Side var nedskreven.

¹⁾ „Morgenbladet“, der $11/4$ 1886 (No. 87) bragte en udførlig, med megen Varme skrevet Nekrolog om Edvard Collin, omtalende ogsaa hans Brev- og Manuskriptsamling, meddelte $19/4$ (No. 91), at denne Samling „vil gaa i Arv til den afdødes Søn, cand. mag. Jonas Collin, og vil af denne blive bevaret og forøget som hidtil.“

Alexander L. Kielland til Jonas Collin. ¹⁹/₁₀ 1886. De skal gjerne faa „Tre Par“, men De maa vente lidt. Jeg vil nemlig først have fat i Manuskriptet til Trykningen, saa skal De faa det bagefter. Den første Skrivning er saa aldeles løs, at jeg næppe tror, jeg har bevaret den. Hvis jeg finder den, og hvis den ikke er saaledes, at jeg generer mig for Efterverdenen skal De faa den.

H. F. Ewald til Jonas Collin. ¹⁸/₁₁ 1886. Jeg mindes, at jeg engang spurgte Deres salig Fader, hvad han dog vilde med flere Manuskripter af samme Forfatter, hvortil han humoristisk svarede, at dette mit Spørgsmaal viste, at jeg slet ikke forstod Meningen med Samlingen.

Jeg blev da lige klog, og denne min Dumhed maa De tilskrive, at jeg nu spørger Dem, om De ønsker alle de Manuskripter, jeg har liggende? Hvad jeg har, er ganske til Deres Tjeneste; men jeg vil dog nu først afvente Deres Svar og rette mig derefter. Saa skal det, De ønsker, blive opspøgt og indpakket, og naar Pakken er i Orden, skal jeg lade Dem det vide, for at De kan lade den afhente.

Alexander L. Kielland til Jonas Collin. ¹³/₁₂ 1886. Dersom Theatret siger, at det ejer Manuscriptet [til „Tre Par“], saa ved jeg virkelig ikke noget at sige derimod; det synes jo noksaa rimeligt. Men kan De faa det ved Snedighed, saa er det Dem vel undt. 1ste Skrivning brændte jeg i Norge; den var for generende.

F. Hegel til Alexander L. Kielland. ¹⁷/₁₂ 1886. De erindrer nok, at jeg af Theateret laante Manuskriptet til „Tre Par“ til at sætte efter, mod at levere det tilbage naar det var benyttet, og dette gjorde jeg. Men saa kom J. Collin og sagde, at De havde foræret ham det og bad sig det udleveret, hvad jeg jo ikke kunde, selv om jeg havde havt det, da det er Theaterets Ejendom. Dette sagde jeg ham, og vil nu fortælle Dem det, for at De kan være inde i Sagen ¹).

Anton Nielsen til Jonas Collin. ¹⁴/₁ 1887. Jeg er saa heldig at kunne opfylde Deres Ønske at give Dem Manuskript til Deres berømte Samling.

Jeg sender Dem det fuldstændige Manuskript og eneste Udkast til „Per Spil“, forfattet 1883 og trykt i „Fra først til sidst“. Dernæst følger Begyndelsen af „En Moder“ trykt i „Bondeliv“ 1. Samling udgivet i Begyndelsen af Tredserne. Denne sidste er et Udkast, som er senere skrevet med større Skrift.

Henrik Scharling til Jonas Collin. ²⁵/₃ 1887. Hvis Deres Samling ogsaa omfatter videnskabelige Værker, kan jeg sende Dem et stort Manuscript af min „Christelige Sædelære“, som staaer til Deres Tjeneste, hvis De ønsker at erholde det.

¹) L. C. NIELSEN, *Frederik V. Hegel*, II, 1909, p. 484.

Johanne Luise Heiberg til Jonas Collin. ^{5/3} 1887. Her sender jeg Dem alt hvad jeg til Dato har kunnet finde af Heibergs Manuskripter. Digtet er det lille Digt, som Marie Stuart resiterer hvor hun kommer ud af Fængselet, og som Heiberg oversatte i en bedre Form paa min Opfordring ¹⁾).

Zacharias Nielsen til Jonas Collin. Oktb. 1887. Skjønt jeg ikke ved, om De sætter nogensomhelst Pris paa Arbejder fra min ringe Haand, tillader jeg mig dog herved at fremsende et Par Fortællinger til eventuel Indlemmelse i Deres Manuskript-Samling. For saa vidt De af en eller anden Grund ikke maatte ønske at modtage dem, tør jeg nok bede Dem være saa venlig at tilbagesende dem.

Amalie Skram til Jonas Collin. ^{18/11} 1887. Det har gjort mig så ondt at De forgyæves har søgt mig alle de ganger.

Jeg vilde selv været henne hos Dem med manuskripterne, men så vidste jeg ikke nummeret og så lod jeg pigen gå og bad hende skaffe sig underretning i en vejviser eller hos en urtekræmmer.

Manuskripterne er forresten så stygge og fæle at jeg skammer mig over dem. Havde jeg tænkt mig at de skulde opbevares vilde jeg måske gjort mig mere flid.

Jenny Blicher-Clausen til Jonas Collin. ^{28/11} 1887. Jeg skal med Glæde overlade Dem Manuskriptet til „Olaf Trygvason“ og sender herved det sidste, som rigtignok er bleven meget medtaget i Trykkeriet. Uheldigvis havde jeg netop brændt det første, Dagen før Deres Brev kom, ellers skulde jeg have sendt dem begge.

De *allerførste* Brudstykker af Digtet, som jeg endnu har tilbage, da de er skrevne paa løse Ark eller i smaa Notebøger, sender jeg Dem, skjøndt jeg tvivler om, at De vil kunne gjøre Brug af dem, da de er meget uforstaaeligt og daarligt skrevne. De er alle nedskrevne paa højst forskellige Tidspunkter, før jeg begyndte den egentlige Udarbejdelse af Digtet. Kan De nu ikke bruge dem, er De nok saa venlig at lade dem faa samme Skjæbne som hele første Manuskript.

Det vilde glæde mig meget, om De engang fik Tid og Lejlighed til udførligere at sige mig Deres Mening om „Olaf Trygvason“.

Kan jeg en anden Gang tjene Dem med Manuskripter, skal jeg saagjærne gjøre det; jeg skal i hvert Fald ikke tilintetgjøre dem, før jeg ved, om De vilde sætte Pris paa at eje dem.

Discretion kræver jeg ikke, da jeg desværre allerede er opdaget af altfor mange, og Pseudonymiteten derved bliver en Umulighed ²⁾).

¹⁾ Schillers „Maria Stuart“ med Fru Heiberg i Titelrollen opførtes 1861. Oversættelsen var af Sille Beyer.

²⁾ Jenny Blicher-Clausens første Arbejder udkom under Pseudonymet John Bentsen.

Richard Petersen til Jonas Collin. ¹⁷/₁₂ 1887. Lige siden jeg modtog Deres Brev har det været min Agt at sende Manuskriptet til min Bog om Kingo, men det er først nu, at jeg af flere Grunde har set mig i Stand dertil. Netop da Deres Brev kom til mig, var jeg fordybet i Læsningen af Deres Faders Skrift om Andersen, en Bog, jeg oftere med stor Glæde er vendt tilbage til, og det er mig ogsaa af Sympathi og Veneration for den Collinske Familie en Tilfredsstillelse at kunne meddele dette ubetydelige Bidrag til en Samling, der skylder en af Fædrelandet fortjent Mand sin Oprindelse og som i Tidens Løb vil faa megen Interesse.

Henrik Scharling til Jonas Collin. ¹²/₁ 1888. Tak for Laan af Nøddebo Manuscriptet, hvilket jeg idag har afsendt til Dem gennem Reitzels Boglade. Jeg har vedlagt Forordet til den nye Udgave — samt Manuscript til et Par Dagbladsartikler, der i Sommer vakte adskillig Opmærksomhed i kirkelige Kredse.

C. Hostrup til Jonas Collin. ¹⁰/₃ 1888. Hermed følger efter Løfte „Under Snefog“ i det meget makulerede Manuskript, hvorefter Stykket er trykt. Enkelte senere Omarbejdelser deri er renskrevne af min Hustru. Saavidt jeg mindes, er nogle faa Rettelser foretagne i Korrekturen uden at indføres her.

Edvard Holm til Jonas Collin. ⁹/₁₁ 1888. Da De i Sommer anmodede mig om Manuskriptet til mit Skrift: „Kampen om Landboreformerne“, svarede jeg Dem, at jeg foreløbig maatte ønske at beholde det selv (paa Grund af nogle Anmerkninger i det, som jeg ikke havde optaget i det trykte Skrift, og som jeg i Tilfælde af Polemik maaske kunde faa Brug for). Men nu maa jeg antage, at jeg ikke kan selv faa Anvendelse for det mere, og jeg sender Dem det derfor, idet jeg tillige lader medfølge Manuskriptet til det Festskrift, jeg nu har udarbejdet til Universitetets Fest i Anledning af Kongens Regeringsjubilæum (Den offentlige Mening og Statsmagten (1784—1799)).

Alexander L. Kielland til Jonas Collin. ¹³/₃ 1889. Jeg skal se efter Manuscr. til „Professoren“, men De ved, jeg generer mig altid lidt for Komedierne. Imidlertid sidder jeg nu hele Dagen og fordærver baade min Stil og min Haandskrift i denne Avisen [„Stavanger Avis“, som Kielland et Aars Tid redigerede].

Jonas Collin til Chr. Bruun. ⁴/₈ 1889. Ved et Besøg hos Enkefru Molbech¹⁾ i Bagsværd erfarede jeg, at der fandtes en Kuffert, fuld af Manuskripter og Familiebreve efter hendes Svigerfader. Hun var villig til at skjænke mig Manuskripterne, som alle var udgivne, med mindre hun kunde sælge dem til et af vore offentlige Bibliotheker. Jeg lovede hende at for-

¹⁾ Mathilde Molbech, f. Krabbe, Enke efter Chr. K. F. Molbech, der ²⁰/₅ 1888 var afgaaet ved Døden. Han var Søn af Historikeren og Sprogmanden Chr. Molbech.

høre, om der var Udsigt til, at Bibliothekerne vilde *afkjøbe* hende de nævnte Mskr., og tillader mig derfor paa hendes Vegne at spørge Dem derom for d. Kgl. Bibliotheks Vedkommende¹⁾).

Mathilde Molbech, f. Krabbe, til Jonas Collin. $\frac{6}{8}$ 1889. De har sikkert undret Dem over at jeg ikke har ladet et Ord høre fra mig siden Modtagelsen af Deres Brev og Fortegnelsen af de gennemsete Papirer, jeg er desværre paa forskjellig Maade bleven afholdt fra at skrive.

Til Svar paa Deres Brev vil jeg gjerne gjøre den Bemærkning at jeg gjerne vilde see *Familie*-Brevene først inden de indlemmes i Samlingen. Dernæst ønskede jeg gjerne at „Ønskerne“, Digtet til P. Dons og Digtet til Feldborg, blev sammen med Vedkommendes Brevvexling, saa dem vil jeg gjerne bede om at faa tilbage ved Leilighed. De med blaat betegnede Numere er jeg villig til at overlade Dem.

Jeg ved ikke om jeg maa beholde Listerne, eller om De ønsker dem tilbage, saa kan jeg jo skrive dem af.

Det er et stort Arbejde De har paataget Dem, det skal glæde mig, om De faar nogen Tilfredsstillelse af al Deres Umage. — Senere hen, vil der vistnok ogsaa findes et og andet af min Mands Manuskripter, som jeg kan overlade dem, tænker jeg²⁾).

Det falder mig i dette Øjeblik ind, at jeg jo har hele Fru Rahbeks Brevvexling med min Svigerfader liggende, baade udgivne og ikke udgivne Breve, vil De have dem?³⁾

Chr. Bruun til Jonas Collin. $\frac{7}{8}$ 1889. I Anledning af Deres Spørgsmaal, om det store kongelige Bibliothek kan ønske at kjøbe af Enkefru Molbech hendes Svigerfaders efterladte Manuskripter, undlader jeg ikke herved at meddele, at, da de alle ere udgivne, har Bibliotheket ingen Interesse af at være i Besiddelse af dem.

Anderledes vil det naturligvis forholde sig, naar der bliver Tale om et muligt Kjøb af Etatsraad Molbechs efterladte Breve⁴⁾).

Minna Baggesen til Jonas Collin. $\frac{25}{8}$ 1889. Deres ærede Brev, med den meget naturlige Anmodning, traf mig i Cuxhaven, efter at Brevet først var vandret til Sveiz, og først nu, lige vendt tilbage, er det mig muligt, at besvare Deres Brev.

1) Ny kgl. Saml. 4°, 3681 (KB).

2) Chr. K. F. Molbechs Manuskripter er altsaa først i Jonas Collins Tid indgaet i Den Collinske Manuskriptsamling.

3) Findes i den Collinske Brevsamling som Nummer XIX—XX.

4) Det kgl. Bibliothek købte i Finansaaret 1889—90 af Enkefru Molbech hendes Svigerfaders efterladte Brevsamling, indeholdende omtrent 3000 Breve (*Aarsberetninger fra det kgl. Bibliothek*, IV, 1898, p. XIX), herunder ogsaa Familiebrevene. Jonas Collin var Bibliotheket behjælpelig med at faa Købet i Orden.

Desværre, falder mit Svar ei gunstigt; jeg eier Intet meere; og mine Brødre havde solgt Alt til den kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn, med den Forpligtelse, at hvad der senere kunde findes, maatte sendes derhen. Hvad jeg iøvrigt har haft i Hænde af tyske og andre Forfatteres Haandskrifter, har jeg sendt til Salg til Leipzig, dog endnu uden Resultat; dog vilde det vel næppe have Interesse for Dem, da Deres Samling hovedsagelig er nordisk; — Under andre Omstændigheder, vilde det have været mig en Glæde at kunde forøge Deres Samling¹).

P. F. Rist til Jonas Collin. ²¹/₁₀ 1889. Hermed Manuskriptet til „Rekrutten“. Jeg har desværre ikke haft Tid til at rode efter „Støvlettiden“, finder jeg den skal jeg sende den.

Otto M. Møller til Jonas Collin. ⁴/₁₁ 1889. Jeg tillader mig vedlagt at sende Dem mit Manuskript til „Unge Ægtefolk“.

H. F. Feilberg til Jonas Collin. ²/₁ 1890. Om mscr. til „Bondeliv“ er i behold, véd jeg ikke. Jeg har skrevet til dr. M. Steenstrup derom og vil bede dem forhøre på Kontoret, Brolæggerstræde 12.² imellem 12—2, når de kommer til Kbhvn; jeg overlader dem det med fornøjelse²). Jeg vedlægger det eneste, jeg tilfældigvis ikke har revet i stykker, det er trykt i Nord. Månedsskr. 1887; men er neppe fuldstændig. Vil de have et bogstav af min jyske ordbog? Jeg vedlægger en prøve, så skal jeg samle sammen til dem; men det tager plads. De behøver ikke at sende noget tilbage, men kan rolig brænde, hvad de ikke vil have.

¹) Minna Baggesen, da Expectantinde i Støvringgaards Jomfrukloster († 1907 i Randers, 78 Aar gammel), var Datter af Generalmajor August Baggesen, Digterens tredje Søn af 1ste Ægteskab; hendes Brødre var Civilingeniør, Kammerjunker Theodor Baggesen († 1896 i Lübeck) og Kaptajn, Kammerjunker Harald Baggesen († 1905 i Aarhus, 66 Aar gammel). August Baggesen havde 1857 efter Afslutningen af sin Faders Biografi deponeret hans litterære Efterladenskaber, Dagbøger og Breve i det kgl. Bibliotek, og da han selv 1865 afgik ved Døden, indlemmedes de Baggesenske Papirer i Biblioteket som dettes Ejendom. Bruun udtalte som Bibliotekets Chef offentligt sin Glæde herover, tilføjende, „at der her foreligger et smukt og gavnligt Exempel, som Samtiden itide burde tage til Efterfølgelse“ (*Aarsberetninger fra det kgl. Bibliothek*, I, 1870, p. XXVI—XXVII). En Rest var dog blevet tilbage hos Familien, og i Finansaaret 1887—88 købte Biblioteket af Harald og Theodor Baggesen denne Rest bestaaende af c. 750 Breve, samt nogle haandskrevne Arbejder og nogle Dagbøger. „Ved dette Kjøb er, saavidt vides, saagodtsom alle Jens Baggesens efterladte Breve og Dagbøger samlede i det kgl. Bibliotek“ (*Aarsberetninger fra det kgl. Bibliothek*, III, 1890, p. CCCLIII).

H. F. Feilbergs berømte Bog „Dansk Bondeliv“, der udkom 1889, udgaves af Udvalget for Folkeoplysnings Fremme, hvis daværende Formand var Dr. phil. Mathias Steenstrup.

Gustav Esmann til Jonas Collin. $\frac{9}{8}$ 1890. Manuskriptet til a) 3 Akter af „I Provinsen“ samt en Omskrivning af 4de Akts Slutning b) „Før Brylluppet“ 2 Akt-Skuespil skrevet 86 og skal med fordi Forandringer opføres paa Dagmartheatret — henligger til behagelig Afhentning i Schu-bothes Boglade. —

Venlig Hilsen til Deres Frue og Dem fra Fanny og mig. Vi holde i Dag Bryllup i al Stilfærdighed.

Emma Gad til Jonas Collin. $\frac{23}{8}$ 1890. Hermed de to Manuskripter, sammen med min Tak for, at De vil indlemme dem i Deres Samling. Undskyld min Glemsomhed, at jeg ikke før har sendt dem, og undskyld ogsaa, at de ikke er pæne — jeg skammer mig over, at „Fælles Sag“ er saa fuldt af Rettelser, som det er.

Chr. Agerskov til Jonas Collin. $\frac{20}{10}$ 1890. Hermed har jeg den Fornøjelse at sende Dem Manuscriptet til min Ven Schandorphs Fortællinger: „Fra Udlandet og fra Hjemmet“. Til den sidste Fortælling, „En behagelig Juleaften“ har jeg ikke noget Manuscript, da den blev sat efter Aftrykket i Juleroser ¹⁾).

L. Budde til Jonas Collin. $\frac{30}{12}$ 1890. Jeg takker hjertelig for Deres venlige Brev og vil hellere end gjerne efterkomme Deres Ønske, hvis jeg kan, men Manuskriptet til „En Historie om Julenissen“ har jeg ikke faaet tilbage efter Trykningen. Det maa vistnok bero hos Hr. Ernst Bojesen, og jeg skal nu samtidig med dette Brev skrive ham til og bede ham være saa venlig at sende Dem det, hvis han har det. Selv skal jeg med det Allerførste give mig til at gjennemrode gamle Papirer for at se, om jeg skulde have noget gammelt Manuskript liggende, men jeg veed det ikke, for jeg gemmer aldrig paa saadanne Ting. Lidt maa der dog vist være, og De skal høre fra mig — hvad jeg sender, maa De med Glæde kaste i Kakkellovnen eller gjøre med lige hvad De ønsker.

Fridtjof Nansen til Jonas Collin. $\frac{16}{1}$ 1891. Manuskripterne [til „På ski over Grønland“] som Du taler om har allerede længe ligget færdige til afsendelse, men feilen er blot, at jeg har ligget så meget på reise at det endnu ikke er blevet noget af at sende dem, sidst var min hustru og jeg ude på en længere skitur sammen fra Kröderen over Norefjeld til Eggedal og videre til Numedal og Kongsberg. Såsnart jeg nu reiser til byen skal jeg imidlertid tage den hele bunke med (ja for det er et ordenlig las kan Du tro) og se at få dem sendt afsted, og så må Du se til at stagge tålmodigheden så længe. Jeg har også fundet frem nogle andre ting, som muligens kan være af lidt interesse for Dig, manuscriptet til min doktorafhandling, og til en engelsk opsats om nordpolen.

¹⁾ Om Schandorphs Ven og litterære Raadgiver, Skolemanden Chr. Agerskov, se Biogr. Leks. I, 1933, p. 149. Collin har paa Brevet angaaende „En behagelig Juleaften“ noteret: „findes i min Samling“.

Immanuel Lembcke til Jonas Collin. ²/₂ 1891. I Henhold til Deres derom udtalte Ønske har jeg forespurgt hos min Fader angaaende Manuskriptet til hans Oversættelse af Shakespeare, jeg beklager at maatte melde, at alt Manuskript dertil hørende er tilintetgjort i Tidens Løb undtagen netop Manuskriptet til en Skjærsommernatsdrøm, der tilfældig er bleven opbevaret, og som hermed følger for ganske at overlades Dem til Ejen-dom¹).

Skat Rørdam til Jonas Collin. ¹⁵/₁₀ 1891. Efter et i sin Tid givet Løfte sender jeg herved Mskr. til min Oversættelse af N. Test. forsaauidt det er udkommet. Resten skal følge i en ikke fjern Fremtid, men jeg sender det udgivne allerede nu, paa Grund af Flytning.

Jakob Knudsen til Jonas Collin. ²⁴/₁₂ 1891. Af mit Skuespil „Cromwells Datter“ har jeg liggende 4 til Ende skrevne Manuscripter, der repræsenterer 4 forskjellige Redactioner.

1ste Redaction, skreven paa moderne Dansk i Tiden fra Maj 1888 til Juli 1889.

2den Redaction, hvor Omskrivningen til 17de Aarhundredes Dansk er foretagen, men som jeg selv fandt altfor langtrukken (den var omtr. dobbelt saa omfangsrig som den trykte Redaction). Den er skreven i Tiden fra Juli 1889 til Decbr. 1890.

3die Redaction (Forkortelse af den foregaaende), som jeg i April d. A. læste højt for Hr. Drachmann i Kjøbenhavn²). Skreven i Tiden fra Jan. til Marts 91.

4de Redaction (den, hvorefter Bogen næsten uden Rettelse er trykt), hvori de mundtlige Raad, som Hr. Drachmann ved Oplæsningen gav mig, er tagne til Følge, ligesom mange andre Rettelser er foretagne. Skreven i Tiden fra April til Juli 91.

Af disse 4 Redactioner sender jeg Dem hoslagt No. 3, som er en Renskrift, og som jeg synes maa have mere Interesse end No. 4, der, som sagt, er næsten fuldstændig = det Trykte.

Men, som Jyde, vilde jeg gjerne have noget for noget. Jeg vilde gjerne, til Gengjæld for Manuscriptet, have Deres Mening om Bogen.

Jeg har ikke den Ære personlig at kjende nogen Collin. Men det kan jo næsten ikke være andet, efter den Collinske Families Fortid, end at der endnu maa findes høj æsthetisk Dannelse i denne Slægt. Desuden har jeg, ved at læse „H. C. Andersen og det Collinske Hus“ faaet det Indtryk, at der maa sammesteds findes ikke lidt Ædruelighed og nobel Virkeligheds-sands.

¹) Samlingen har dog ogsaa Manuskripterne til Oversættelserne af „Kong Henrik den Ottende“ og „Troilus og Cressida“.

²) Se herom HOLGER BEGRUP, *Jakob Knudsen*, 1918, p. 179—81.

Derfor gjør jeg Regning paa hos Dem at kunne erholde en ædruelig, sandfærdig Dom om Bogen af en virkelig æsthetisk dannet Mand.

Og om ogsaa De selv vilde paastaa, at De ikke var i Stand til at fælde en saadan Dom — gjør *det* jo ikke meget til Sagen; jeg vilde alligevel bede Dem sige mig Deres Mening. — Jeg har nemlig ellers saa grumme sparsom Adgang til den Slags Domme. Og nu har De paa en Maade givet mig Deres Lillefinger, saa tillader jeg mig — ikke uden Forbillede ved denne Fremgangsmaade — at tage Deres hele Haand og lægge Dem Pen- nen mellem Fingrene: skriv saa!

Det er aldeles ikke nogen i det Enkelte gaaende Bedømmelse af Bogen, jeg beder om; blot, at De med to Ord vilde angive den Fornemmelse, hvormed De, efter Læsningen, lagde Bogen fra Dem. „Det var en god Bog“. Eller: „saa spildte man den Tid“. Eller lign. — Fuldstændig privat, naturligvis.

At jeg forudsætter som givet, at De har læst Bogen, har naturligvis ene og alene sin Grund i, at De ønsker at erholde Manuscriptet. Paa den anden Side tør jeg dog ikke ansé dette Faktum = en Dom om Bogens Værd.

Gustav Wied til Jonas Collin. ²⁰/₂ 1892. Jo—o! det er min egen Haandskrift, men jeg er en karakterløs Person, skal jeg sige Dem!

Sophus Schandorph til Jonas Collin. ¹⁵/₁₂ 1892. Jeg under Dem gjerne alle mine Manuskripter.

Men efter Agerskovs Død [²³/₁₁ 1892] aner jeg ikke, hvor Manuskriptet til „Poet og Junker“ er at finde.

Kan De faa det opspurgt, kan maaske disse Linjer være Legitimation for Dem.

Det gjør mig ondt, at De er gaaet forgæves til mig.

Men om Morgenen *maa* jeg ud. Da arbejder jeg, mens jeg spaserer i fri Luft eller kører med Sporvogn, Jernbane — tidt til Ringsted, Holbæk osv., er saa hjemme Kl. 2. Saa skriver jeg — og jeg hader den materielle Akt at *skrive* — saadan om Natten. Var jeg rig og mægtig som Goethe, vilde jeg holde Sekretær og diktere. Pen og Blæk er mig modbydelige, jeg har en horror scribendi.

Kl. 2 træffer De mig næsten altid.

Sven Lange til Jonas Collin. ¹⁷/₃ 1893. I medfølgende indbundne Hæfter II og III vil De finde det første Udkast til „Engelche“; de løse Blade ved Siden af er det rentskrevne Manuskript. Desuden findes Udkast, til „Tonny“ og „Venus“, — de rentskrevne Manuskripter hertil har jeg ikke kunnet finde. Endelig medfølger Manuskriptet til „tre Scener“, som ikke har været trykt og som rimeligvis aldrig bliver det, men som mulig bliver opførte en Gang.

Marcus Rubin til Jonas Collin. ¹⁸/₁ 1895. Hoslagte Manuskript til

„Frederik VI's Tid“ turde jeg maaske bede Dem indlemme i Deres Manuskriptsamling, idet jeg hjerteligst takker Dem for Deres store Venlighed imod mig, der i høj Grad er kommet den idag udkomne Bog tilgode¹⁾).

M. L. Møller til Jonas Collin. ⁵/₈ 1895. Her nogle flere Mscrp. af min afdøde Broders [P. L. Møller]. Saaledes saa de altid ud, naar de arri-
verede fra hans Haand.

Kan De ikke bruge dem, saa tilintetgjør dem — eller dog de værdi-
løseste.

Sophus Müller til Jonas Collin, u. D. o. A. Her Ms. [Brevet findes vedlagt „Ordning af Danmarks Oldsager“], som Du gjerne nu eller senere maa behandle saaledes, som en og anden af mine kjære Studiefæller helst vilde behandle hele Oplaget af Bogen. Det ser griset og uordentlig ud; men jeg trøster mig med, at Bogen selv er pæn og ordentlig.

Gabriel Sibbern til Jonas Collin. ³⁰/₅ 1896. Jeg har nogle af min Faders Haandskrifter til hans trykte Sager i Orden, saa at De kan afhente dem, naar De vil. De er næsten alle i Kvant og samlede i Pakker, der lagte ovenpaa hinanden gjøre en Stabel, knap en halv Alen høi. Saa kjender De Byrden, De tager paa Dem.

Morten Pontoppidan til Jonas Collin. ³/₁₀ 1897. Hermed sender jeg — endelig omsider — efter Løfte nogle (2) Manuskriptprøver af mig selv. Som De vil se, har de været i Sætterhænder, saa de er ikke Properhedsprøver.

Med det samme beder jeg Dem modtage til Deres Samling medfølgende Manuskript-Brudstykke af Grundtvig [Afhandlingen om Rimkrøniken], som baade i sig selv er interessant, og som faar forøget Interesse derved, at der medfølger Begyndelsen til en Censor-Afskrift med „Maa trykkes“ paa.

Johan Skjoldborg til Jonas Collin. ¹⁴/₉ 1903. Ved Oprydningen før min Rejse til Udlandet finder jeg indlagte Kladder til den Sang, som har gjort saa megen Lykke „Min Hakke —“ [Husmandssang] skrevet i Marstrandsgade No. 16 Kbh. Foraar 1897.

Hvis De skulde ha' nogen Interesse af dette Udkast, vil jeg ikke lade det gaa i Papirkurven.

¹⁾ I Bogens Fortale takkes „Hr. cand. mag. Jonas Collin, som overlod mig til Laans hele den bindstærke Række af Breve til hans Farfader, Gehejmekonferensraad Jonas Collin, fra omtrent alle danske Navne af Betydning i den første Halvdel af dette Aarhundrede.“

III.

Et særligt Kapitel i Samlingens Historie danner Forholdet til HENRIK IBSEN. Det var her, at Jonas Collin gjorde sit dristigste Fremstød og vel nok led sin største Skuffelse.

Det tidligste Vidnesbyrd om en Forbindelse mellem dem foreligger i et Brev af ²¹/₁₀ 1867 fra Ibsen til Collin, hvem han traf i Rom, hvor Collin i de første Maaneder af 1867 var med Vilhelm Bergsøe: „Mit nye Arbejde, et dramatisk Digt [„Peer Gynt“], der formodentlig udkommer i næste Maaned, har jeg fuldført her [i Sorrent]. Jeg har, efter Løfte, gjemt Haandskriftet till Deres Hr. Faders Samling, og skal sende Dem Pakken med første Lejlighed“¹⁾). Fra en senere Tid er det næste, hidtil utrykte Brev (⁴/₁ 1870): „Hvad de omhandlede Manuscripter betræffer, saa anser jeg mig ikke som ejendomsberettiget till disse. Men dersom Cancelliraad Hegel er villig till at afstaa dem, saa er det en Selvfølge at jeg vil betragte det som en Ære at faa dem indlemmede i Deres Herr Faders Samling“. Det er klart, at der her er Tale om Trykmanuskripter, og herved forblev det gennem de kommende Aar. Under Henrik Ibsens Besøg i København i 1887, da han tilbragte sin Sommer i Sæby, viste der sig imidlertid ved en personlig Samtale et nyt Perspektiv for Collin, saaledes som det ses af følgende, hidtil utrykte Brev fra ham til Ibsen, der meddeles efter en udateret Koncept i den Collinske Brevsamling:

Da jeg besøgte Dem her i Kjøbenhavn, havde jeg ingen Bagtanke, da jeg spurgte Dem, om Udkastene til Deres andre Arbejder eksisterede. Jeg kom kun for at bede Dem om Manuskriptet til Rosmersholm [udkom

¹⁾ *Breve fra Henrik Ibsen*, I, 1904, p. 156. Senere i Brevet, som Jonas Collin først modtog efter sin Tilbagekomst til København, hvor han indtraf ⁵/₈ (*H. C. Andersens Brevveksling med Edvard og Henriette Collin*, IV, 1936, p. 18), staar: „Indlagt følger en Billet fra V: Bergsøe. Han siger at Deres Hr: Fader i et igaar ankommet Brev har været saa god at erindre mig; jeg beder Dem frembære min ærbødige Gjenhilsen“. Ibsen har altsaa personligt kendt Edvard Collin, maaske fra sit Ophold 1864 i København paa Vejen bort fra Norge til Italien. Med Jonas Collin stod han, hvis Metier det ingenlunde var at skrive Breve, ogsaa senere lejlighedsvis i Brevveksling, ikke blot om Manuskripterne.

1886], og det var en Yttring af Dem, der bragte mig til at tale om Udkastene til Deres andre Arbejder. Til min store Glæde fortalte De mig, at disse alle vare i Behold, men saa sagde De Noget, som jeg ikke er sikker paa, at jeg har forstaaet rigtigt. Det er denne Uvished, der dagligt piner mig, og som jeg beder Dem befri mig for. Husker jeg ret, saa faldt Ordene omtrent saaledes: De ytrede, at De ikke ret forstod hvilken Interesse der kunde være i at have Renskriften til et trykt Arbejde, og dertil svarede jeg, at selvfølgelig vare de første Manuskripter af ulige større Interesse, men ogsaa vanskeligere at erholde, og at jeg betragtede Udkastet til „Brand“ som en af de bedste Perler i min store Samling ¹⁾). Ved Deres Bemærkning om, at De havde saadan Angst for at blive undersøgt i levende Live gik det pludseligt op for mig, at der var en Mulighed for, at jeg kunde erholde de Udkast, som De havde talt om. Jeg erklærede da, at jeg gav Dem mit Ord paa, at uden Deres Samtykke skulde aldrig noget af Deres Manuskripter komme i Kløerne paa en Literat, hvis de kom i min Besiddelse, og dertil — har jeg drømt det, saa tilgiv mig — men det staar for mig saa levende, at De da svarede mig: „Ja, ja, De faar dem vel ad Aare.“ Det er disse Ord, der spøge i min Hjerne og ikke lade mig Ro. Er det en Hallucination, eller er det virkeligt? Det maa være sandt, thi jeg fløi lige hjem til min Moder og fortalte hende det — men hver Dag senere dukker der en Angst op: Har jeg forstaaet det rigtigt, var det Ibsens Mening.

Jeg beder Dem indstændigt at sige mig, om det er saa. Jeg skal villigt gaa ind paa enhversomhelst Forpligtelse for mig og — om De vil — for mine Efterkommere til aldrig mod Deres Villie at udlevere noget [af] Deres Manuskripter til literær Undersøgelse eller lignende Brug, jeg skal vente taalmodigt indtil De giver mig dem, og hvis jeg faar dem, saa skal jeg vaage over dem med al den Beundring og Kjærlighed jeg har for deres Forfatter.

Men sig mig, om jeg har misforstaaet Dem.

Selvfølgelig var det ikke Ibsens Mening, og Collin fik intet Svar. Forholdet vedblev at være som hidtil, som det ses af Ibsens Brev fra ^{19/12} 1893 (hidtil utrykt), hvor der som før er Tale om Trykmanuskripter: „De er naturligvis forlæggerens retmæssige ejendom. Men afdøde etatsråd Hegel spurgte mig

¹⁾ Manuskriptet var egentlig af Ibsen bestemt for hans gamle Ven Universitetsbibliotekar P. Botten Hansen (*Breve fra Henrik Ibsen*, I, 1904, p. 135), men efter dennes Død i 1869 forærede han det til Edvard Collin (HALVDAN KOHT I: HENRIK IBSEN, *Samlede værker, hundredårsutgave*, V, 1928, p. 429).

engang om han vedblivende kunde afgive dem til den Collinske samling, hvortil jeg gav mit samtykke.“ Men da der i Anledning af den Udgave af Ibsens Breve, som udkom 1904 besørget af Halvdan Koht og Julius Elias, rettedes Henvendelse ogsaa til Jonas Collin om at yde Bidrag, hvilket han beredvilligt gjorde, benyttede han Lejligheden til paa ny at bringe Sagen paa Bane overfor Sønnen Dr. Sigurd Ibsen, da norsk Statsraad i Stockholm, eftersom Digteren selv paa dette Tidspunkt var meget svagelig (Koncept af $\frac{24}{6}$ 1903 i den Collinske Brevsamling, hidtil utrykt) :

Jeg har ogsaa en anden Grund til at henvende mig til Dem, den nemlig, at jeg herved faar Leilighed til at bringe en Sag paa Bane, som for mig er af største Interesse, og i hvis Udfald De maaske vil komme til at spille en afgjørende Rolle. Naar jeg ikke tidligere har berørt Spørgsmaalet for Dem, saa har det kun været fordi jeg ikke har ønsket, at Sagen paany skulde bringes frem for Deres Fader, da jeg kunde befrygte, at hans Helbredstilstand ikke tillod ham at beskjæftige sine Tanker med Andet end det høist nødvendige og endelig fordi jeg nødtigt vilde synes paatrængende. Sagen angaar Deres Faders Kladder-Manuskripter. Jeg tør maaske gaa ud fra, at De af Navn kjender „den Collinske Manuskriptsamling“ og veed, at jeg er Eier af den. Den omfatter nu c. 8000 Mskr. af skandinaviske Forfattere og er saaledes langt den største eksisterende Samling af den Art. Det er Dem maaske ogsaa bekjendt, at Deres Fader har skjænket mig Kladdemskr. til „Brand“, en Gave, som jeg altid har sat overordenlig stor Pris paa og stadig betragter og værner om som en Slags Relikvie. —

To Gange senere, i Christiania og i Kbhvn. har Talen mellem Deres Fader og mig dreiet sig om de andre Kladdemanuskripter. Der er da faldet Ytringer fra Deres Fader, som kunde lade mig formode, at han ikke var utilbøielig til at indlemme disse literære Skatte i min store Samling. Han erklærede den ene Gang, at han ikke holdt af at blive dissekeret i levende Live, og tilføiede „men det bliver dog nok Dem, der faar dem en Gang, hvis nogen faar dem — i alt Fald bliver det ikke nogen Anden.“ En anden Gang bad jeg ham give mig et bindende Løfte, men jeg tør ikke med Sikkerhed sige hvad han svarede. Jeg husker kun, at han intet saadant Løfte gav mig, og at jeg havde Indtryk af, at han helst vilde undgaa at give noget definitivt Svar. Jeg har altsaa intet juridisk Krav, og selv om saa var, vilde jeg naturligvis aldrig gjøre det gjældende overfor ham, hvem jeg skylder saa meget og holder saa meget af.

Min Bøn til Dem, Hr. Dr., er nu, at De vil lade mig vide, om Deres

Fader har disponeret over samtlige Kladdemanuskripter paa anden Maade eller om De mener, at jeg har Udsigt til engang at faa dem. Selvfølgelig underkaster jeg mig enhver Betingelse med Hensyn til Manuskripterne Opbevaring og diskrete Benyttelse. Det er ikke min Mening at bede Dem paavirke Deres Fader eller minde ham om Sagens Forhistorie, men kun at sige mig, om jeg efter Deres Mening skal opgive Haabet eller om jeg fremdeles tør opretholde det.

Herpaa svarede Sigurd Ibsen (²/₇ 1903), at angaaende de omskrevne Kladdemanuskripter kunde han for Tiden ikke udtale sig, men han skulde bringe Sagen paa Bane, naar han i en nærmere Fremtid besøgte sin Fader i Christiania. Den 9de Juli 1905 døde imidlertid Jonas Collin, den 23de Maj 1906 Henrik Ibsen, og derefter skænkede Fru Susannah Ibsen sin Mands litterære Efterladenskaber til Universitetsbiblioteket i Oslo¹).

Svigtede det saaledes med Ibsen, fastholdt Alexander L. Kieland paa sin Side Forbindelsen til det sidste. Efter Collins Død tilskrev han ²¹/₁₂ 1905 det kgl. Bibliotek i København: „Efter Aftale med Enkefru Etatsraadinde Collin f. Knutzon tillader jeg mig herved at oversende mit Manuscript til den siste Bog: Omkring Napoleon, forat dette kan blive vedlagt mine øvrige Manuscripter i den Collinske Samling.“

IV.

Man vil have faaet et Indtryk af Fader og Søn som Samlere. Det var deres Lykke, at de tilhørte en Tid, der ikke tillagde Manuskriptet til en Bog nogen synderlig Værdi, naar først Bogen var trykt, og de havde ingen Konkurrenter²). Men Jonas Collin levede længe nok til at erfare, at et Forfatterma-

¹) En Oversigt over Ibsen-Manuskripterne i Universitetsbiblioteket i Oslo giver HALLVARD LIE, *Norske og danske dikteres originalmanuskripter*, 1948, p. 90—99.

²) Notarius publicus i København, tidligere Professor ved Universitetet N. C. L. ABRAHAMSSON efterlod sig ved sin Død i 1870 en betydelig og meget værdifuld Samling af danske og udenlandske Breve og Autografer samt en Samling af danske Manuskripter paa 16 Numre. Nogen Konkurrent til Collinerne kan han

nuskript af vedkommende kunde vurderes ud fra noget andre Synspunkter end dem, han og hans Slægtled var vant til at anlægge. Paa det 20de Aarhundredes Tærskel henvendte en af de unge Digtere sig til ham med Forespørgsel, om han vilde købe Kladderne til et Arbejde af ham, til hvilket Renskriften i Forvejen fandtes i Samlingen. Collins Svar lød saaledes (Koncept af ²⁶/₁₁ 1901 i den Collinske Brevsamling, hidtil utrykt) :

Det er rigtigt, at jeg er i Besiddelse af de nævnte Manuskripter, og jeg er glad ved at have dem i min store Samling. Desværre er jeg ikke stillet saaledes, at jeg kan udvide denne ved Kjøb. Den omfatter henimod 8000 No, blandt hvilke mange ere af stor Interesse, men alle ere skjænkede til Samlingen, mest af Forfatterne selv. Allerede denne Omstændighed gjør, at jeg slet ikke har noget Begreb om saadanne Sagers Pengeværdi, saa at jeg — om ikke af anden Grund, saa dog af denne — er afskaaret fra at gjøre Dem noget Tilbud.

Jeg beklager naturligvis at maatte renoncere paa den Glæde at indlemme Deres Kladder-Mskr. i min Samling, men derved er Intet at gjøre.

Det er den ny Tid, der her mødes med den gamle.

Ved Samlingens Indlemmelse i det kgl. Bibliotek, hvor den fremtidigt udgør en særlig Del af Haandskriftsamlingen under Navn af „Den Collinske Manuskriptsamling“, bevaredes i sin Helhed den Karakter, der var givet den af Fader og Søn; hvad der udskødes, var væsentlig saadanne Tidsskriftafhandlinger og

ikke siges at være; dertil var det anlagte principielle Synspunkt for forskelligt. Men i en given Situation kunde han være blevet farlig. H. C. Andersen interesserede sig meget for Abrahams' Samling; han skænkede den dens kosteligste Stykke: sin Levnedsbog fra 1832, og bestemte i sit Testamente, at hans Breve og Manuskripter skulde gives Edvard Collin, „men til at dele, som han vil, med Professor Abrahams.“ Imidlertid døde Abrahams før Andersen, og Collin fik da alle Digterens Breve og Manuskripter (H. TOPSØE-JENSEN i: *Festskrift til Niels Møller*, 1939, p. 164—65). Om den Abrahams'ske Samling, hvis danske Breve og Autografer tillige med Manuskripterne 1878 købtes til det kgl. Bibliotek, se mit Skrift: *Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling*, 1943, p. 33; LAURITZ NIELSEN, *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter i det kgl. Bibliotek*, 1943, p. XXIV—XXV.

Avisartikler, der i sig selv savnede Interesse, eller hvis Forfattere paa anden Maade var til Stede. Derimod forsvandt den høje Nummerering paa hen imod 9000 Numre, som var fremkommet derved, at hvert enkelt Digt i Jonas Collins Seddel-katalog havde faaet sit eget Nummer; ved Omordningen samledes disse spredte Digte til de Digtsamlinger, hvortil de hører, og ogsaa ellers sloges ofte en Forfatters Produktion sammen under ét Nummer, uanset hvor mange Værker den bestod af. Som Samlingen nu er ordnet, udgør den 120 Numre i Folio, 540 i Kvart. At den til Trods for sit Fald i Nummertal stadigt har en ganske antagelig Størrelse, vil fremgaa af, at den i Opstilling fylder henved 45 Meter; for dem, hvem dette er et fantasiløst Tal, skal tilføjes, at Runde Taarns Højde er 36 Meter.

Biblioteksmæssigt er Samlingen i sin Slags uden Lige; videnskabeligt er dens Tyngdepunkt den uvurderlige Skat af Poul Møllers, H. C. Andersens og Holger Drachmanns Manuskripter. Fra begge Sider set vil derfor Edvard og Jonas Collin blandt de mange danske Bogsamlere, der gennem Aarhundrederne har beriget det kgl. Bibliotek, altid indtage en Hædersplads.

REGISTER

Med *Kursiv* er fremhævet de Sider, hvor de forskellige Bogsamlere er behandlet. Henvisninger til Noter angives ved en Stjerne efter Tallet. Registret omfatter ikke de Forfattere, hvis Bøger udgør de enkelte Bibliotekers Bogbestand.

- Aalborg, Hans 66—67, 72, 74.
Aarhus, Jacob Madsen 38*, 61.
Abrahams, N. C. L. 321*.
Agerskov, Chr. 314, 316.
Ahlefeldt, Ditlev 129—30.
— Fried. von 93.
Ahlefeldt-Laurvig, W. 133*.
Alanus, Hans Jensen 6—7, 9, 12.
Albertin, Brostrup 200—201, 203.
Amthor, Christoph Heinrich 201.
Ancheren, H. P. 256.
— Mathias 235.
Andersen, H. C. 288*, 292, 296, 298,
304, 306, 322*.
— Peder 61.
— Vilh. 295.
Ane, Hans Aalborg's 74.
Anna, Kurfyrstinde af Sachsen 25, 30.
Anna Cathrine, Christian IV.s Dronning 71.
Anna, Dr. Fuiren's 123.
Apro시오, Angelo 108.
Arnoldus Organist 61.
Aslaksen, Kurt 2.
August, Kurfyrste af Sachsen 25, 29—30.
Augustinus Bogbinder 52, 53.
Aurffaber se Guldsmed.
- Baggesen, August 313*.
— Harald 313*.
— Jens 313*.
— Minna 312—13.
— Theodor 313*.
- Bang, Thomas 2—3, 4—5, 82.
Barfod, Fr. 200*.
Barnekov, Hans 122*.
— Morten 122*.
Bartholin, Bertel 123.
— Thomas († 1680) 82, 91, 93.
— Thomas († 1737) 225—26.
Bartling, Henrik 71—72.
Becher, Peder 69.
Beck, Joachim 50, 56.
Benedict, Lorentz 31—32, 63—64.
Benzon, Peder 225.
Berckentin, Chr. Aug. von 275.
Berna, Albert Baltser 94, 135.
Bertouch, E. A. v. 283.
Bildsøe, Christopher 272.
Bille, C. St. A. 289*, 291—92.
Bircherod, Hans 200, 203.
— Jens, 200, 203.
— Thomas Broder 246.
Birket Smith 2, 38*, 76.
Bjelke, Jørgen 88, 93, 94, 97.
Bjørn, Jacob 105.
Bjørnsen, Oluf 40, 56.
Bjørnson, Bjørnstjerne 298.
Blicher-Clausen, Jenny 310.
Blix, Mentz 245.
Bloch, Matthias 213—14.
— Søren 270.
Bluhme, Johannes Bartholomæus 255,
270—71.
Boesen, Knud 264.
Borch, Ole 95*, 132.

- Borchsenius, O. 306.
 Bording, Anders 176.
 — Jacob 27.
 Boserup, Johs. 46.
 Botten Hansen, P. 178—79, 190, 319*.
 Bourdelot, Pierre Michon 138.
 Boysen, Christopher 244.
 Brahe, Karen 220—21.
 — Tyge 5.
 Brandes, Edvard 306—07.
 — Georg 305.
 Brandt, Carl 226—27.
 Brinck, Iver 210—13.
 Brix, Hans 202*, 204*, 242.
 Brod, Christen 84—85, 86, 88*, 89, 93, 108.
 Bruchofen, Henrik v. 46, 50.
 Bruun, Andreas 192.
 — Chr. 142, 145, 173, 194—95, 204—206, 237, 239, 257, 262, 300*, 311, 312, 313*.
 Budde, L. 306, 314.
 Bugenhagen 23—24, 41, 48, 77.
 Bull, Francis 194, 237*.
 Bure, Joh. 113.
 Burmann, P. 216.
 Busmann, Joh. 28.
 Bussæus, Andreas 247—48.
 Bæksted, Anders 112.
 Bøggild-Andersen, C. O. 90, 95.
 Bøgh, Erik 306.
 — Nic. 278.
 Bølling, J. A. 76.

 Cathrine, Melchior Martzan's 75.
 Charisius, Peder 90, 134—35, 136.
 Christen Bogbinder 62.
 Christian III 22, 23—28, 34, 35—55, 73, 77, 81.
 — IV 2—4, 8, 22—23, 27*, 33—34, 62*, 64—75, 70—80, 97*, 126, 128*.
 — VI 239, 250, 252*, 255, 273.
 — den udvalgte Prins 126—28.
 Christina, Dronning af Sverige 89, 98, 137, 138.
 Clausberg, Christlieb von 265.
 Chytræus, Nathan 68.
 Clitau, Thomas 265—66.
 Cludius, Andreas 70.
 Collin, Benedicte, f. Knudtzon 293, 321.
 — Edvard 288—323.

 Collin, Jonas († 1861) 287—88, 294.
 — Jonas († 1905) 287—323.
 Condewin, Baltser 97*.
 Cranach, Lucas, d. y. 25.
 Cypræus, Philipp 68*.
 — Poul 68*.

 Dallin, Anders Bentsen 71.
 Danckel, Folkmar 209—10.
 Danneskiold-Samsøe, Chr. 217—18, 257*.
 Dass, Anders 246.
 — Benjamin 224*.
 Dater, Simon 72.
 Dauw, Johan 198—99.
 Deichman, Bartholomæus 210, 217, 235—38, 257*.
 — Carl 237, 242.
 De la Gardie, Magnus Gabriel 123.
 Dibelen, Christoffer 69.
 Dons, Paul 266.
 Dop, Willem 73—74.
 Dorothea, Christian III.s Dronning 44, 46, 77.
 — Hertuginde af Braunschweig-Lüneburg 46.
 Drejer, Abraham 224.
 Dresser, Matthæus 67.
 Dureel, Magnus 123, 130.
 Duvall, Gustaf 131, 175—76.
 Dürkop, Heinrich 238—39.

 Eckenberger, Blasius 67, 69.
 Eggers, Poul 263—64.
 Eisenberg, Didrich Christopher 201-02.
 Elberling, C. 112.
 Eldrinck, Petter 42—44, 47.
 Elisabeth, Hertuginde af Mecklenburg 41*, 42.
 Elverfeld, Jonas von 67.
 Erich, August 70.
 Ermandinger, Michael 223—24.
 Esmann, Gustav 314.
 Ewald, H. F. 305, 309.

 Falster, Christian 195—96, 216, 220, 231, 235.
 Feilberg, H. F. 313.
 Fibiger, Ilia 305.
 Fisker, Peder Pedersen 66.
 Foss, Niels 218, 229—30, 262—63.

- Frederik II 22—23, 28—33, 34, 49, 55
 —64, 77—79.
 — III 81, 124, 131, 132*, 136, 137,
 148*, 170, 175—76.
 — Hertug 35.
 — Kurfyrste af Sachsen 55.
 Friederich, Johann 70.
 Friis, Johan 60, 77.
 Friis, Just 120.
 — Mogens 91, 110—20.
 — Niels 122.
 Frisach, Hans 244.
 Fryxell, And. 90*, 139*.
 Frølund, Andreas 193.
 Frørup, Hans Christian 245—46.
 Fuiren, Henrik 86—88, 93, 108, 123.

 Gad, Emma 314.
 Garceus, Joh. 79.
 Gerdes, Joachim 130—31.
 Gersdorff, Christopher 124—25.
 — J. S. [?] 133*.
 — Joachim 75, 118, 119, 123, 124—76.
 Gesler, Michel 50.
 Gessner, Conrad 7.
 Gevert, Peder Juels Tjener 95, 96—97.
 Gjøe, Falk 135.
 Gjørwell, C. C. 273—74.
 Godelmann, Joh. 66.
 Goës, Johann von 130.
 Gram, Hans 195, 210, 213, 214, 216,
 217, 218, 224*, 236, 250, 252*, 256—61.
 — Lars 259, 260.
 Griffenfeld, Peder 215*, jfr. Schuma-
 cher.
 Grip, Carsten 26, 36, 40.
 Grubbe, Sivert 4, 122—23.
 Grundtvig, N. F. S. 203.
 Guldsmed, Hans 36—38, 42, 44, 46, 47,
 51, 52, 53, 56, 62.
 Gyldenstjerne, Hannibal 46.
 — Mogens 48, 55, 56.

 Hagen, Aage Rasmussen 178, 190, 224.
 Hagerup, Hans 255.
 — Søren 243—44.
 Hans, Hertug af Sønnerborg 46, 49, 50.
 — Peder Juels Tjener 95, 96—97.
 Harboe, Christine, f. Fuiren 218—220.
 — Jens 218.
 Heerfordt, Frederik 272.

 Hegel, F. 297, 302, 306—07, 308, 309,
 318, 319—20.
 Heger, Christiane 276, 281, 284.
 Heiberg, Johanne Luise 310.
 Heide, Fritz 194*.
 Heidmann, Christoffer 132.
 Heinsen, Rasmus 38—40.
 Heinsius, Daniel 130.
 — Nicolaus 80, 138, 174.
 Hemmingsen, Niels 27, 138.
 Henning Bogfører 42, 48.
 Henrik Bogbinder 52.
 Heresbach, Joh. 68.
 Herman Bogfører 46, 48.
 Hersløb, Peder 251—52, 255, 256, 275.
 Hes, Jacob 41, 48.
 Hof, Anders 243.
 Hofman, Tycho de 117*, 136*, 138, 175.
 Hojer, Andreas 210*, 224*, 236, 250
 —53, 257*.
 Holberg 139, 177—275, 292; Bogkøb
 218—19, 237; Køb af Musikinstru-
 menter 221—22.
 Holm, Edv. 271*, 311.
 Holst, Jørgen 75.
 Holstein, Christian 276.
 — Joh. Friedr. von 93.
 — Johan Ludvig 252*, 276—82.
 Hostrup, C. 311.
 Huitfeldt, Øllegaard 128.
 Huulbech, Jørgen 240.
 Hviid, Matthias 275.
 Høg, Just († 1646) 117.
 — Just († 1694) 120, 148*, 198*.
 Högberg, Paul 175.
 Høyer, Hans 48.

 Ibsen, Henrik 318—21.
 — Sigurd 320—21.
 — Susannah 321.
 Ingeborg, Baltser Condewin's 97.
 Isenberg, Herman 89*.
 Iversen, Peder 69.

 Jacob Lakej 60.
 — af Lübeck 35, 47.
 — Louis 80, 119.
 Jacobsen, J. P. 306—07.
 Jacobæus, Holger 86*.
 Jedicke, Andreas 35.
 Jermer, Jens 52.

- Jonas, Justus 41, 49.
 Jónsson, Arngrimur 67.
 Jordanus, Gregorius 69.
 Jost Bogfører se Stürtzkopf, Jost.
 Juel, Claus 84, 93, 94.
 — Erik 83, 93, 94.
 — Jens 83, 91.
 — Margrethe 91.
 — Niels 83, 91.
 — Peder 82—115, 139.
 Juul, Axel 118*.
 — Ove 86, 120.
 Jørgen Sangmester 49.
 Jørgensen, Ellen 121*, 148*, 173.
 Jørgensen-Kistrup, S. 220—21.
- Kaas, Niels 30.
 Kaus, Baltser 48, 53, 61.
 Kenckel, Stephan 221—22.
 Kielland, Alexander L. 304, 307—08,
 309, 311, 321.
 Kingo, Thomas 160*.
 Klöcker, Berthel 206.
 Knoff, Christopher 28, 32.
 Knudsen, Jakob 315—16.
 Kolding, Niels Nielsen 6, 38*, 138.
 Kopmann, Hans 60.
 Kornerup, Bjørn 4, 260.
 Krabbe, Erik 122.
 Krag, Mogens 121—22.
 — Otte 118, 122.
 Krage, Tilemann 49.
 Krampe, Hans 62.
 — Henrik 62.
 Kærup, Jacob 267—68.
 Källichen, Christian 268—69.
 Kølmer, Anders 269.
 Königsmann, Andr. Ludw. 213.
- Lang, Georg 72.
 Lange, H. O. 1, 133*.
 — Sven 316.
 — Willum 134, 137.
 Langebek, Jacob 1, 206—07, 208, 255—
 56, 257, 261, 263*.
 Lapenou, Jochim 46.
 Larsen, August 299*.
 Laub, Hieronymus 267.
 Laurids Skriver 51.
 Lauridsen, Anders 28, 38*, 61.
 — Christen 70.
- Lauridsen, Hans 72.
 Lauterbach, Joh. 68.
 Laxmand, Gabriel 283.
 Lehn, Abraham 195—96.
 le Maire, Jacob 130.
 Lembecke, Im. 315.
 Lemvig, Christen 196—97, 203.
 Lente, Christian 208—09.
 Leonora Christina 18*, 96, 97, 129,
 227*.
 Lerche, Christian 261—62.
 — Cornelius 135, 136.
 — Vincents 261—62.
 Levison, Ejnar 299*.
 Lindenov, Laurids 120, 170.
 Lintrup, Søren 193.
 Lodberg, Jacob 232—33.
 — Jens 228.
 Lossius, Lucas 49.
 Ludvig Væver 41*, 44.
 Luft, Hans 24—25.
 Luther 23—24, 41.
 Lyngø, H. H. J. 295, 306.
 Lætus, Erasmus 22, 27—28, 59.
- Mads Bogbinder 42, 44, 51.
 — Fyrbøder 41*, 42, 45, 46.
 Magnus, Hertug, Biskop af Øsel og
 Kurland 41*, 42, 44, 49.
 Magnússon, Arni 6, 231.
 Major, Georg 23—25, 48, 50, 60.
 Marijtje, Værtinde i „Prinsen“ 93,
 94, 95.
 Marselis, Gabriel 89*, 93, 94, 95.
 — Selio 94, 106*.
 Marsvin, Ellen 97.
 Martzan, Melchior 75.
 Meibom, Marcus 138—39, 174—75.
 Melancthon 23—24, 41, 48, 60.
 Melchior Snider 41*, 44.
 Meyer, Johann 198.
 Milthers, Gunnar 126.
 Molbech, C. 28, 33, 64, 76, 90, 142—
 43, 300, 311, 312.
 — Mathilde 311—12.
 Moldenhawer, D. G. 284.
 Moltke, Joachim 74.
 Monrad, Frederik 239*, 240.
 Moth, Poul 91.
 Mule, Casper 42, 45—46.
 Mumme, Didrich 61.

- Munch, Just 244.
 Munk, Else 124—25.
 Munthe, Wilhelm 236, 237.
 Mühlenradt, Peder 63.
 Mylius, Peder Benzon 229—30.
 Müller, Sophus 317.
 — Th. A. 259*.
 Møller, Christopher 46.
 — M. L. 317.

 Nansen, Fridtjof 314.
 Naur, Elias 213.
 Neiiendam, Michæl 254.
 — Robert 271*.
 Nicolaus Organist 61.
 Niels Bogbinder 50, 51, 52, 53—54, 56
 —57.
 Nielsen, Anton 309.
 — Lauritz 166*, 173*, 293*, 294*.
 — O. 194*.
 — Zacharias 310.
 Noviomagus, Poul 41*, 42.
 Nyerup, R. 2, 7—8, 277, 284.
 Nyrop, Christopher 238.
 Nystrøm, Eiler 271*.

 Oeksen, Johannes 233—34.
 Oehlschläger 276—86.
 Ogier, Charles 116—18.
 Ólafsson, Jón 231.
 Olrik, Jørgen 196.
 Orologio, Alexander 71.
 Ossen, Hans 50.
 Osten, Wilh. Aug. von 261—62.
 Overskou, Georgine 305—06.
 Oxenstierna, Axel 90.

 Paludan-Müller, Caspar 259*.
 — Fr. 302—04.
 Parsberg, Manderup 70.
 Peder Dværg 46.
 Petersen, N. M. 228*.
 — Richard 311.
 Pingel, V. 288*.
 Pontoppidan, Erik 202*, 250, 253—56.
 — Morten 317.
 Poulsen, Christen 31.
 — Niels se Niels Bogbinder.
 Poulson, Poul 240—41.

 Rantzau, Christian 195, 213.
 — Henrik 119.

 Rask, Rasmus 284.
 Ravn, Hans Mikkelsen 134.
 Rebollo, Bernardino de 118—19.
 Reedtz, Peder 94.
 Reenberg, Claus Christian 197.
 — Morten 239—40.
 Reich, Valentin 72.
 Rembrandt 75.
 Resen, H. P. 3—4.
 — Peder 136—37, 262.
 Reusner, Elias 80.
 — Nicolaus 80.
 Reventlow, Claus 275.
 Rist, P. F. 313.
 Robertsen, Andreas 65.
 Rode, Johan 88*, 125—26.
 Roos, Carl 1.
 Rosenberg, Matthias 274—75.
 Rosenkrantz, Erik 120, 148*, 169*, 170,
 211*.
 — Gunde 91, 121, 138.
 — Holger 117, 119.
 — Jens 120, 148*, 169, 170, 198*.
 — Jørgen († 1675) 91, 135.
 — Oluf 94.
 — Pernille 91.
 Rostgaard, Frederik 6, 173, 195, 203—
 08, 212, 214, 217, 231, 257*.
 Rothkirch, Wenzel 122.
 Rubin, Marcus 316—17.
 Rud, Borkvard 122—23, 166*.
 Røder, Peter 265.
 — Poul 243.
 Rømer, Caspar 245.
 — Niels 245.
 Rørdam, H. F. 3—4, 7—8, 40*, 252*.
 — Skat 315.

 Saint-Aubain („Carl Bernhard“) 304
 —05.
 Salmasius, Claudius 137.
 Sars, J. E. 302.
 Scavenius, Peder 148*, 170, 215*.
 Schandorph, S. 306, 316.
 Scharling, Henrik 309, 311.
 Scheffer, Henrik 222—23.
 Scheibe, J. A. 255*, 274.
 Scherff, Ambrosius 49.
 Schiwe, Svend 272.
 Schlegel, Johann Elias 256.
 Schmidt, Clemens 209.

- Schmidt, Rudolph 308.
 Schreiber, Matthias 269.
 Schröder, Jochum 71.
 — Joh. Wilh. 227.
 Schumacher, Peder 139, 160, 170, jfr.
 Griffenfeld.
 Schwartzkopf, E. O. 209, 228, 240.
 Schytte, Jens Knudsen 124—25.
 Seefeld, Jørgen 119, 137.
 Seehuus, Morten 228—29.
 Sehested, Anne 91, 93, 94.
 — Axel 91.
 — Christen Thomesen 90, 93, 94, 98,
 118, 119.
 — Dorothea 91.
 — Hannibal 83, 88, 89, 93, 94—95.
 — Karen 93, 94.
 — Malte 83.
 — Michel 41*, 42.
 — Sophie 82, 83, 93, 94.
 Seydlitz, Joh. Aug. 269—70.
 Sibbern, Gabriel 317.
 Sidelmann, Hans 210.
 Skeel, Christen († 1688) 95*.
 — Mogens 120, 148*.
 Skjoldborg, Johan 317.
 Skram, Amalie 310.
 Slange, Niels 246—47.
 Sommer, Dirich 42, 47.
 Sophie, Frederik I.s Dronning 76—77.
 — Frederik II.s Dronning 63, 71—72,
 79.
 — Amalie 131, 170.
 Sorterup, Jørgen 199—200, 203.
 Sperling, Otto 129.
 Spidberg, Laurids 223.
 Steffens, Henrik 276, 284.
 Stenderup, Christen Hansen 114.
 Stephanus, Henricus 66—67.
 Stockflet, Jacob 244.
 Stub, Iver 5.
 Sturm, Johann 60.
 Sturtz, Christopher 71.
 Stürtzkopf, Jost 42, 47—48.
 Suhm, P. F. 216*, 256, 263*, 273.
 Svendsdatter, Kirstine 126—28.
 Swendi, Sebastian 59—60.
- Tancke, Martin 93.
 Terpager, Peder 247.
 Testrup, Christen 236.
- Theophilus, Nicolaus 4, 38*, 81.
 Thorstrup, Christian 252*.
 — Frands 234.
 Thømesen, Hans 27—28.
 Thott, Birgitte 91.
 — Tage 122.
 Thrap, D. 238*.
 Thue, Andreas 266—67.
 Thura, Albert 241, 248—49.
 Thurah, Laurids de 264—65.
 Topp, Albert 245.
 Treschow, Gerhard 136.
 Troels-Lund 307.
 Tychonius, Christen Lassen 241—42.
- Ulfeldt, Anna Cathrina 96.
 — Christian 96.
 — Christoffer 94.
 — Corfitz († 1563) 60.
 — Corfitz († 1664) 94, 95—96, 98, 117,
 121, 128—29, 130.
 — Eggert 60.
 — Elsebet 118*.
 — Jacob († 1630) 105, 121*, 122.
 — Knud († 1646) 117.
 — Knud († 1657) 137.
 — Laurids 67*, 117, 119, 148*.
 Ulfstand, Holger 46.
 Ulrik, Hertug († 1624) 64.
 — Hertug af Mecklenburg 79.
 Unnou, Tillemand von 53.
 Ussher, James 136.
- Valkendorf, Christoffer 55, 58*, 61, 63
 —64, 71.
 Vedel, Anders Sørensen 28—29, 32, 78.
 Vedel Simonsen 283.
 Vejle, Mads Iversen 197—98.
 Viffert, Axel Tønnesen 41*, 42.
 Vind, Holger 120, 148*.
 — Jørgen 4*.
 Vondel, Joost van den 168.
 Vossius, Isaac 80.
 Vries, A. 135.
- Walde, O. 109, 110*, 121—22, 133, 166*.
 Waldkirch, Henrik 72, 74.
 Walther, Johann 25—26.
 Wegener, Claus 272.
 Wegersløff, Gunder 243.

- Weisweiler, Arnold 4.
Werlauff 1, 75, 76, 138, 142, 178, 236,
262, 271*; 280, 281, 282.
Wied, Gustav 316.
Wiederberck, Wolf Ulrich von 68.
Wildhagen, Caspar 196.
Willem af Oranien 84—85.
Windisch, Morten 66.
Wineke, Christian 222.
- Wolf, Jens Lauridsen 76.
Wolfen, Joh. Conr. 214—16.
Worm, Christen 230—32.
— Ole 108, 112—13, 114, 115, 126, 128,
230—31.
Worsaae, J. J. A. 306.
Wøldike, Marcus 272—74.
Ørsted, H. C. 281.
-